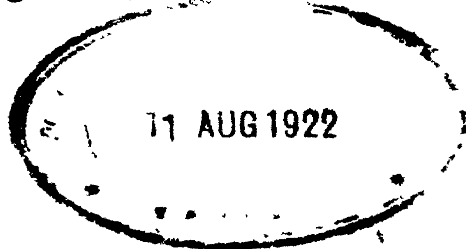
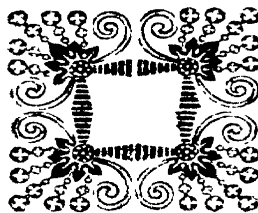
శ్రీరస్తు

నరసింహకారికావృత్తి

(భావప్రకాశికాఖ్యాంధ్రవ్యాఖ్యాసహితము)

చోడవరము

వైదికగ్రంథనిలయము

౧౯౨౨

శ్రీరస్తు

నరసింహకారికావృత్తి

నృసింహపండితవిరచితము

శ్రీపాద వేంకటరమణదైవజ్ఞశర్మ విరచితమగు

భావప్రకాశిక

అను ఆంధ్రవ్యాఖ్యతో ఒప్పుచున్నది

మొదటికూర్పు

రాయవరము

శ్రీ మేరీముద్రాక్షరశాలయందు మల్లిడి సత్తిరెడ్డిగారిచే ముద్రింపఁబడి

చోడవరము సంవలి వైదికగ్రంథనిలయము వారిచే

ప్రకటింపఁబడినది

౧౯౨౨

వెల రు ౧—౧౦

ముందు రాబోవు గ్రంథములు

వ్రతరత్నావళి

ప్రథమసంపుటము

ఇందు వినాయకవ్రతము, సరస్వతీవ్రతము, వరలక్ష్మీవ్రతము, కేదారేశ్వరవ్రతము, క్షీరాబ్ధిద్వాదశీవ్రతము, మథనద్వాదశీవ్రతము, అనంతపద్మనాభ వ్రతము, సత్యనారాయణవ్రతము, ఋషిపంచమీవ్రతము, లక్షవర్తివ్రతము, ఉన్నవి. ఇదివరలో ప్రకటింపబడిన బజారుపుస్తకములవలె గాక ప్రయోగము సమగ్రముగాను, శాస్త్రీయముగాను వ్రాయబడినది. కథలకు తాత్పర్యమున్ను అష్టోత్తర సహస్రనామములున్ను చెప్పబడినవి. ఋషిపంచమీ లక్షవర్తి వ్రతపూర్వాంగములగు స్త్రీప్రాయశ్చిత్తము మొదలగునవి కూడ చెప్పబడినవి. అచ్చులోనున్నది.

వెల. ౧—౦—౦

యాజుషస్మార్తానుక్రమణిక

సప్రయోగము [illegible] వ్యాఖ్యానములను పరిశోధించి నిర్దుష్టముగా వ్రాయబడినది. పంచదశకర్మలకు సంబంధించిన అనేక నూతన విషయములిందుపొందుపరుపబడినవి. అచ్చులోనున్నది.

వెల ౨—౮—౦

యాజుషాబ్దికమంత్రము

సస్వరము, అన్నసూక్తము, అగ్నిశ్రవణము కలవు. ఆబ్దికములకు సంబంధించినధర్మశాస్త్రవిషయములు చేట తెనుగున వ్రాయబడినవి. మాసిశ్రాద్ధవిధానము, హిరణ్యశ్రాద్ధవిధానము, తీర్థశ్రాద్ధవిధానము, ఇందు కలవు. అచ్చులోనున్నది.

వెల ౧—౦—౬

ప్రకటింపబడిన గ్రంథములు

బొప్పనభట్టీయము

ఇయ్యాదిశాస్త్రగ్రంథములలో అత్యుత్తమమైనగ్రంథము. అపూర్వములగు విషయములు ఇందు సప్రమాణముగా నిరూపింపబడినవి నరసింహాకారికావృత్తికి ఇది సహకారిగానుండును.

రూ ౧—౪—౦

నరసింహకారికావృత్తి ౧—౧౦—౦

గౌతమీయపుష్కరప్రతికల్పము. ౦—౪—౦

వలయువారు —

శ్రీపాద వేంకటరమణదైవజ్ఞశర్మగారు

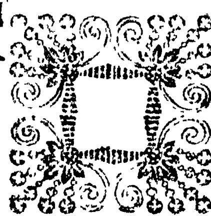
వైదిక గ్రంథనిలయము

చోడవరము

రామచంద్రపురము పోస్టు

గోదావరిజిల్లా.

అని వ్రాయవలెను.

ఉపోద్ఘాతము

నృసింహకారికావృత్తియను ఈగ్రంథము ఆపస్తంబగృహ్యసూత్రములకు శ్లోకరూపమగు వ్యాఖ్యానము. ఆపస్తంబగృహ్యసూత్రములకు కారికావృత్తులనేకములున్నను ఎందును ఇంతస్పష్టముగా వివరణము చేయబడలేదు.

ఈగ్రంథమును రచియించినవాడు నృసింహుడు. గ్రంథాదియందలి తృతీయ శ్లోకమువలన ఈతడు హరిబ్రహ్మపౌత్రుడని తోచుచున్నది. దీనిని [illegible] వ్రాతప్రతికము [illegible] ఆనంద సంవత్సరమున వ్రాసినటుల చెప్పబడియున్నది. కాని నృసింహుని గురించి యింతకంటె వివరములు, తెలుసుకొనుటకు ఆధారములు లేవు.

గృహ్యమంత్రసాహిత్యజ్ఞానమునకు ఎంతయో యుపయోగముగా నుండుటకును సాహిత్యజ్ఞానము లేనివారికి మిగులసులభముగా చేయుటకును ఈగ్రంథమునకు భావప్రకాశికయను పేరుతో ఆంధ్రవివృతి వ్రాసి ప్రకటించితిని. పండితులు గ్రంథగౌరవమును నా పరిశ్రమను గమనింపగోరెదను.

తెప్పలచెరువుగా నున్న ఈగ్రంథమునకు వ్యాఖ్యానమును కల్పించుటకు మిగుల శ్రమపడవలసివచ్చినది. ఈగ్రంథమును సంస్కరించుటకు నాకొక ప్రతి నొసంగి సాదరముగా ప్రతిగ్రంథములను దయచేసిన మహోదయులగు బ్రహ్మశ్రీలు విద్వత్ శ్రీరామసిద్ధాంతిగారికిని [illegible] రామశాస్త్రులుగారికిని [illegible] నారాయణశాస్త్రులుగారికిని గరికిపాటి వేంకటరత్నావధానులుగారికిని కస్తూరి దీక్షిత సోమయాజులుగారి కుమారులు శ్రీరాములుగారికిని కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కారము నాచరించుచున్నాను.

అప్పుడప్పుడు నాచే నీగ్రంథమును సంస్కరింపించి వ్యాఖ్యానమును వ్రాయించి నాకీగౌరవము నొసగి [illegible] యనుగ్రహించిన యస్మత్పితృచరణులకు బ్రహ్మశ్రీ శ్రీపాద లక్ష్మీపతి సోమయాజులుగారికి శతసహస్రప్రణామముల నాచరించుచున్నాను.

ఈగ్రంథమునందు నాందీశ్రాద్ధప్రకరణమున గల

"తస్మాద్గ్రాసం సమాయుక్తాం దాయ సమాహితాః।
[illegible]" పేజీ ౧ శ్లో ౧౦

అను శ్లోకమునకు తాత్పర్యము బోధపడలేదు. మరియు "[illegible]" యను మూలస్థానమును ([illegible]) యను ప్రమాణమును సంస్కరింపలేదు. [illegible] తెలియజేసిన ద్వితీయముద్రణమున ప్రకటించుచున్నాను.

దుందుభిసంవత్సర ఆషాఢ
శుద్ధ సప్తమీ సోమవారః
చోడవరము

ఇట్లు
శ్రీపాద వేంకటరమణదైవజ్ఞశర్మ

విషయసూచిక

శ్రీరస్తు

ఆంధ్రతాత్పర్యసహితా

నరసింహకారికావృత్తి

అను

ఆపస్తంబ సూత్రార్థసారసంగ్రహము

మంగళాచరణము

వందేకుందశశాంకశంఖ ధవళం పద్మాక్షసూత్రాన్వితం।
విద్యాపుస్తకసంయుతంచ వరదం వాగీశ్వరం వాక్ప్రదం।
విశ్వేశంశశిమండలాంతరగతం శ్వేతారవిందాసనం।
వేదాద్యాగమ రాశిరూప మమలంసద్వాజి వక్త్రంహరిం ౧॥
ప్రణమ్య జగతామీశం సర్వమంగళ కారణం
సర్వజ్ఞం సర్వదాధ్యేయం సర్వశాంతికరం హరిం ౨॥
నమోలక్ష్మీనృసింహాభ్యాంస్థితాభ్యాం మన్మనోంబుజే
అహోబల నివాసిభ్యాం మనోవాక్కాయకర్మభిః ౩॥
ఆచార్యవర్యంభగవంతమాపస్తంబంప్రణమ్యాపిచభాష్యకారాన్
నృసింహనామ్నాక్రియతేభిరామాశ్రీకారికావృత్తిరసంశయైషా ౩॥
గర్భీకృతార్థానిచహేతుగర్భితాన్యన్యాపదేశార్థయుతానిసంత్యథ
సందిగ్ధసంకోచితగూఢయుక్తిమంత్రాణిసంశోధ్యవివిచ్యచోచ్యతే ౪॥
ఆపస్తంబేనయత్ప్రోక్తం గృహ్యస్యస్మార్తకర్మణో
తస్యప్రయోగ వృత్త్యాఖ్యం కరిష్యేసారసంగ్రహం ౫॥

అథశబ్దార్థము.

ఆదౌశ్రౌతాని కర్మాణి సర్వాణ్యుక్త్వాతతః పరం
స్మార్తకర్మాణి వక్ష్యామీత్యథశబ్దం ప్రయుక్తవాన్ ౬॥
ఆపస్తంబుఁడు మొదటశ్రౌతకర్మలు చెప్పెను; కావున స్మార్తకర్మలం చెప్పునపుడు
అథకర్మాణ్యాచారాద్యాని గృహ్యంతే' అనుచో అథశబ్దమును ప్రయోగించినాఁడు

హవిర్యజ్ఞములు

అగ్నిహోత్రం దర్శపూర్ణమాసా వాగ్రయణంతథా
చాతుర్మాస్యానిచ తతోనిరూఢ పశుబంధకః ౮॥
సౌత్రామణిః పిండపితృయజ్ఞ సంస్థాభిధానకాః
ఏతేసప్తహవిర్యజ్ఞా ఆధానానంతరేరితాః ౯॥

అగ్నిహోత్రము, దర్శపూర్ణమాసములు, ఆగ్రయణము, చాతుర్మాస్యలు, నిరూఢపశుబంధము, సౌత్రామణి, పిండపితృయజ్ఞము, అని హవిర్యజ్ఞములు ఏడు. ఇవి ఆధానానంతరమున చేయతగినవి.

సోమయజ్ఞములు

అగ్నిష్టోమ స్తతోత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యశ్చషోడశీ
వాజపేయాతిరాత్రో ప్తోర్యామో యజ్ఞాశ్చసోమికాః ౧౦॥

అగ్నిష్టోమము, అత్యగ్నిష్టోమము, ఉక్థ్యము, షోడశి, వాజపేయము, అతిరాత్రము అప్తోర్యామము, అని సోమయజ్ఞములు ఏడు.—

ఏతానన్యాంశ్చహవిర్యజ్ఞసంబంధాం శ్చయనాదికాన్
సర్వానుక్త్వాథ కర్మాణ్యాచారాద్యాని ప్రపశ్యతః ౧౧॥
వివాహాదీని కర్మాణి తాన్యుచ్యంతే ఖిలానిచ॥
వివాహానంతరే చాయ మనుష్ఠాన క్రమస్స్మృతః ౧౨॥

పూర్వోక్తంబులు అగుఅనేకయజ్ఞములను యజ్ఞసంబంధములగు చయనాదులను చెప్పిన పిదప వివాహాదులగు సమస్తస్మార్తకర్మలు చెప్పబడుచున్నవి. వివాహానంతరము చేయబడు కర్మక్రమము చెప్పబడుచున్నది.

పాకయజ్ఞములు

ఔపాసనం వైశ్వదేవం సాయం ప్రాతశ్చసంతతం
స్థాలీపాకోహ్యాదక్షిణ్యాః కార్యః పర్వణి పర్వణి ౧౩॥
మాసి శ్రాద్ధం మాసిమాసి కృష్ణపక్షే పరాహ్ణకే
మాఘేకృష్ణేష్టకా శ్రాద్ధమష్టమ్యాంనవమేహ్నిచ ౧౪॥
మాసిశ్రాద్ధాష్టకాశ్రాద్ధే కార్యేపితరిచేస్మృతే
వర్షేవర్షే సర్ప బలిశ్శ్రావణ్యాం కార్యఏవహి ౧౫॥

సకృత్పర్వణ్యుదగయనే త్వీశాన బలిరిష్యతే
స ప్తైతేపాకయజ్ఞాస్స్యుస్స్మార్తసంస్థా ఇతిస్మృతాః ౧౬॥

ఔపాసనవైశ్వదేవము ను ప్రతిదినమును సాయంప్రాతః కాలములయందు చేయవలెను. ప్రతిపర్వమునందు దక్షిణాభావము అగు స్థాలీపాకమును చేయవలెను. ప్రతిమాసకృష్ణపక్షాపరాహ్ణకాలంబునమాసిశ్రాద్ధము ను, మాఘకృష్ణపక్షమున అష్టమినాడుగాని నవమినాడు గాని అష్టకాశ్రాద్ధమునుచేయవలెను. మాసిశ్రాద్ధాష్టకాశ్రాద్ధములు జీవత్పితరుడు చేయకూడదు. ప్రతిసంవత్సరమున శ్రావణమాసమున సర్పబలియు, ఉత్తరాయణమున నొకపర్వమున నీశానబలియు, కర్తవ్యములు. ఈశానబలియొక పర్యాయమే చేయవలెను. ఔపాసనము, వైశ్వదేవము. స్థాలీపాకము, మాసిశ్రాద్ధము, అష్టకాశ్రాద్ధము సర్పబలి, ఈశానబలి, అను నీయేడు, పాకయజ్ఞములు అనియు స్మార్తసంస్థలు అనియు చెప్పబడుచున్నవి.

పంచదశకర్మలు

గర్భాధానంపుంసువనం సీమంతోన్నయనం తతః
జాతనామాన్నచౌలాని మౌంజీవ్రత చతుష్టయం ౧౭॥
గోదానస్నానముద్వాహఇతిపంచదశస్మృతాః

గర్భాధానము, పుంసువనము, సీమంతము, జాతకర్మనామకరణము, అన్నప్రాశనము చౌలము,ఉపనయనము, వేదవ్రతచతుష్టయము, గోదానము, స్నాతకము, వివాహము అని సాంస్కారకర్మలు పదునైదు—

ఉత్తరాయణాది నిర్ణయము

అథోదగయన నామషణ్మాసా మకరాదయః ౧౮॥
దక్షిణాయనమిత్యాహుః షణ్మాసాః కర్కటాదయః
పూర్వపక్షశ్శుక్లపక్షస్త్వహః పుణ్యాహనామతు ౧౯॥
ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్నపరాహ్ణస్సాయమిత్యమీ
పంచకాలాభవంత్యహ్నితేష్వాద్యాస్త్రయ ఉత్తమాః ౨౦

మకరసంక్రమణ ప్రభృతి ఆరుమాసములు ఉత్తరాయణమనియు, కర్కటకసంక్రమణ ప్రభృతి ఆరుమాసములు దక్షిణాయణమనియు, వ్యవహరింపబడుచున్నవి. పూర్వపక్షమనగా శుక్లపక్షమనియు, అహః అనపుణ్యాహమనియు అర్థము. ప్రాతఃకాలము, సంగవకాలము, మధ్యాహ్నకాలము, అపరాహ్ణ కాలము, సాయంకాలము

అనివగటియందైదు కాలములు గలవు. అన్నియుకాలములయందును ప్రాతస్సంగవముఖ్యాహ్న కాలములు ఉత్తమములు—

వివాహాదులకు సాధారణకాలము

ఉదగ్గతేర్కే-త్రివిధాశ్చ కాలా భవంతితత్రోత్తమమధ్యహీనాః
ఉపాయనేథప్రథమేవివాహేకాలానిషిద్ధోత్తమమధ్యమాసు ః ౨౧॥

ఉత్తరాయణమునందు ఉత్తమ, మధ్యమ అధమములను మూడుకాలములు కలవు. ఉపనయనము, ప్రథమవివాహము, మొదలగు కర్మలకు, ఉత్తమమధ్యమాధమ కాలములు ఉన్నవి.

నిషిద్ధశైశిరామాసా పరిహార్యోత్తమంచహి
నైదాఘమిత్యధోద్వాహః కర్తవ్యః కుసుమాకరే ౨౨॥
ముఖ్యోథజ్యేష్ఠమాసేతు మధ్యమోథోపనాయనే

మాఘఫాల్గునములు ఆషాఢము వివాహమునకు నిషిద్ధములు. కుసుమాకరంబులగు చైత్రవైశాఖములు ఉత్తమములు. జ్యేష్ఠము మధ్యమము

వసంతే బ్రాహ్మణము పనయీతేతిహి సూత్రతః ౨౩।
ముఖ్యోవసంతోను క్తత్వాన్మధ్యమా జ్యేష్ఠశైశిరా

వసంతే బ్రాహ్మణ ముపనయీత॥ ఆప-ధ-సూ౧-౧-౧౯ అను సూత్రమువలన వసంతర్తువు బ్రాహ్మణులకుఉపనయనమునకు ఉత్తమము. జ్యేష్ఠ మాఘఫాల్గునములు మధ్యమములు

పౌషాదిమేర్కే-మకరంగతేతథాషాఢాంతిమేర్కే-సతికర్కటంగతే
మాసౌచతౌసత్యపిచోత్తరాయణేనింద్యావివాహోపనయాదికర్మసు

పౌషశుక్ల ప్రతిపత్తునాడు మకరసంక్రమణమైనను ఆషాఢకృష్ణామావాస్యనాడు దక్షిణాయన ప్రవేశమైనను పౌషాషాఢములు వివాహోపనయనాది కర్మలయందు నింద్యములు

శుక్లః పక్షోముఖ్యఆపౌర్ణమాస్యాజ్యోతిర్విద్భిశ్చోదితః కృష్ణపక్షః
మధ్యేష్టమ్యాశ్చోభయోర్ముఖ్యఊర్ధ్వంచాధోహానిత్రీణ్యముఖ్యానినా
న్యాః ౨౪॥

వివాహాదులయందు పూర్ణిమవఱకు శుక్లమును, పిదప అష్టమివఱకు కృష్ణపక్షమును ముఖ్యములుఅని జ్యోతిర్విదులు చెప్పుచున్నారు. బహుళాష్టమి ప్రభృతి మూడు దినములు మధ్యమములు. అటుపిమ్మట నింద్యములు.

శుక్లాంత్యకృష్ణాదిమపంచవాసరౌశ్చైత్రాద్వయోర్మధ్యమపంచమధ్యమా

శుక్లాదికృష్ణాంతిమపంచవాసరాశ్శుభేషుసర్వేషుభవంతినిందితాః ౨౭॥

శుక్ల ఏకాదశి మొదలు కృష్ణపంచమివఱకు సర్వశుభములకు ఉత్తమము. బహుళషష్ఠి ప్రభృతి బహుళదశమీపర్యంతము శుక్లషష్ఠి ప్రభృతి శుక్లదశమీపర్యంతము మధ్యమము. కృష్ణఏకాదశి ప్రభృతి శుక్లపంచమీవఱకు అధమము—

సీమంతోద్వాహమౌంజీషు కాలో ముఖ్యః ప్రాతస్సంగవమాధ్యమాహ్నః

ఊర్ధ్వం కాలో మంగళేష్వేవ సేవ్యస్సర్వా రాత్రిర్జ్యోతిషోక్తా వివాహే ౨౮॥

సీమంతము, వివాహము, ఉపనయనము మొదలగు శుభకర్మలయందు ప్రాతస్సంగవమధ్యాహ్నకాలములు ఉత్తమములు. అపరాహ్ణ సాయంకాలములు నింద్యములు. రాత్రిఅంతయు వివాహమునకు యోగ్యమని జ్యోతిశ్శాస్త్రమునందు చెప్పబడినది.

గోదానచౌలోపనాయనాదిమోద్వాహ[illegible]సమావర్తనముత్తరాయణే

శుక్లేచపక్షే శుభవాసరే తిథౌ కార్యాణి పూర్వాహ్ణికకాల ఉత్తమే ౨౯॥

గోదానము-చౌలము-ఉపనయనము ప్రథమవివాహము, స్నాతకము ఉత్తరాయణమునందు శుక్లపక్షంబున శుభతిథివాసరమాయందు పూర్వాహ్ణకాలమున చేయవలెను.

శ్రౌతస్మార్తాగ్న్యర్థముద్వాహకర్మ గర్భాధానాదీని సర్వర్తుషుస్యుః

నిమిత్తాపేక్షాణి నైమిత్తికానీత్యాహ స్పష్టం సూత్రకారో హ్యేవం ౨౯॥

శ్రౌతస్మార్తాగ్నులనిమిత్తము అగు వివాహము, గర్భాధానము మొదలగుకర్మలు నిమిత్తాపేక్షంబులగుటం జేసి సర్వఋతువులయందు చేయవచ్చును. ఇట్లు "నిమిత్తాపేక్షాణి నైమిత్తికాని" (ఆప-గృ-సూ- అనుసూత్రమున కర్తము స్పష్టముగా జెప్పబడినది—

శుభకర్మాణి కార్యాణి సదా యజ్ఞోపవీతినా 30

ప్రదక్షిణం యథాస్యాత్తు తథా కుర్యాత్స్వకర్మవిత్

యజ్ఞోపవీతియై కర్మవేత్తయగునతడు ప్రదక్షిణముగా సర్వశుభకర్మలను చేయవలెను

ప్రారంభసమాప్తి దిఙ్నిర్ణయము

స్వస్యవాగ్నేరుదక్ప్రాగ్వాదిశ్యుపక్రమ్యతే క్రియా 3౧॥

తస్యాం దిశ్యపవర్గస్స్యాత్సర్వేషు శుభకర్మసు

తనకుగాని, అగ్నికిగాని, ప్రాగ్దిక్కునందు గాని, ఉత్తరదిక్కునందుగాని, ప్రారంభించి, ఆదిక్కులయందే క్రియను పరిసమాప్తి సేయవలెను.—

మాసిశ్రాద్ధం పిత్రియం తత్ప్రసవ్యం స్యాత్ప్రాచీనావీతినా కృష్ణపక్షే

మాఘేమాస్యేవాష్టకాకృష్ణపక్షేకర్తవ్యాతద్దక్షిణాదిక్సమాప్తిః

పితృకర్మయగు మాసి శ్రాద్ధము అష్టకాశ్రాద్ధము, ప్రాచీనావీతియైదక్షిణదిక్కునందు ప్రారంభించి దక్షిణదిక్సమాప్తిగా అప్రదక్షిణముగా జేయవలెను.

స్థండిలకరణకాలము

జాతచౌలాది హోమేషు సంకల్పానంతరంద్విజైః ౩౩॥
ప్రాదేశపరిమాణంతు కార్యంస్థండిల కల్పనం

జాతకర్మ, చౌలము మొదలగు కర్మలయందు ఆయాహోమసంకల్పానంతరము ప్రాదేశప్రమాణంబగు స్థండిలమును చేయవలెను.

తిస్రస్తిస్రస్తత్ర రేఖాః ప్రాగగ్రాశ్చోదగగ్రకాః ౩౪
తృణేనసమిధావాపి లిఖిత్వాద్భిరవ్రోక్ష్యచ
లౌకికారణిజాతం వాశ్రోత్రియాద్వాహృతం గృహాత్ ౩౫
అగ్నిం తత్రప్రతిష్ఠాప్య కార్యం ప్రజ్వలనాదికం

ఆస్థండిలమున తృణముచేగాని, సమిధచేగాని ప్రాగగ్రములుగా మూడు రేఖలను ఉత్తరాగ్రములుగా మూడు రేఖలను, లిఖించి, ఉదకముచే నుత్తానహస్తుడై ప్రోక్షించి లౌకికాగ్నిని గాని మంథితాగ్నిని గాని శ్రోత్రియగృహానీతాగ్నిని గాని ఆస్థండిలమునందు ప్రతిష్ఠించి ప్రజ్వల నాదికము చేయవలెను.

ఔపాసనాగ్నియందు కర్తవ్యకర్మలు

స్యుః పుంసువన సీమంతపార్వణాదీనియాన్యపి ౩౬
ధార్యాగ్నౌ తానికార్యాణీత్యగ్నిమిధ్వేతి చోక్తవాన్
అగ్నినిర్ణయ ఏవాత్ర వర్ణ్యతే సర్వకర్మసు ౩౭

పుంసువనాదికర్మ ధార్యాగ్నియందు చేయవలెనని తెలియుటకై ‹‹అగ్నిమిధ్వా అని ఆయాకర్మములయందు చెప్పియున్నాడు. అందువలన సర్వకర్మలయందును అగ్ని నిర్ణయము తెలుపబడుచున్నది.—

స్మార్తాగ్నౌపాకయజ్ఞాగ్రయణసువనసీమంతవాస్తుప్రవేశకర్మాణ్యా
ధానాత్ఫలం యత్సమ్ప్రశతిగృహపతిం కర్మణా శ్శాంతికాదేః
మాతాపిత్రోస్స్వపిత్రోః ప్రతిశరదిసపిండీక్రియాయాంచపత్న్యై
కార్యాణి స్వస్వపిత్రోస్సహజ విషయఔపాసనేలౌకికేవా ౩౮

పాకయజ్ఞములు, ఆగ్రయణనము, పుంసువనము, సీమంతము, వాస్తుకర్మదుష్టర్క్ష జననర జో

దర్శనాదికాంతులు, మాతాపితరుల ఆబ్దికములు మాతామహీమాతామహుల ప్రత్యాబ్దికములు, భార్యాసపిండీకరణము, ఔపాసనాగ్నియందు చేయవలెను. తనసోదరుల యొక్కయు, తండ్రిసోదరులయొక్కయు, ప్రత్యాబ్దికములు, ఔపాసనాగ్నియందైనను లౌకికాగ్నియందైనను చేయవచ్చును.

ప్రతిపద్యుక్తధర్మేతు కార్యస్త్వౌపాసనానిలే
అపరాహ్ణేసపిండ పితృయజ్ఞ శ్రౌతాతిదేశతః ౩౯

పాడ్యమితో గూడిన అమావాస్యనాడు అపరాహ్ణకాలమునపిండపితృయజ్ఞము శ్రౌతాతిదేశమువలన ఔపాసనాగ్నియందే చేయవలెను.

లౌకికాగ్నియందుకర్తవ్యకర్మాలు

జాతకర్మాది కార్యాణి వివాహాంతాని యానిచ
కామ్యవ్రతోద్యాపనాని కార్యాణ్యగ్నౌచ లౌకికే ౪౦

జాతకర్మమొదలు వివాహాంతములగు కర్మలును, కామ్యవ్రతోద్యాపనములను లౌకికాగ్నియందు చేయవలెను.

సభార్యస్య వివాహస్య లౌకికాగ్ని ర్విధీయతే
ద్విభార్యాగ్న్యోశ్చ సంసర్గం కుర్యాత్సూత్రాంతరేరితాత్ ౪౧

పత్నియున్నట్టివానికి ద్వితీయ వివాహము లౌకికాగ్నియందు చేయవలెను. సూత్రాంతరమందు చెప్పబడుటవలన ద్విభార్యాగ్ని సంసర్గము చేయవలెను.

సర్వాధానీచాహితాగ్నిస్సప్రత్యాబ్దదర్శనాదావాహోమవర్జంచకుర్యాత్
శ్రాద్ధంహ్యాహుమాదుత్తరంకార్యమేవేత్యాహ శ్రౌతేధూర్తభాష్యమునారే ౪౨

సర్వాధానియగు ఆహితాగ్ని, ప్రత్యాబ్దికమందును, దర్శయందును, హోమముచేయనక్కరలేదు. అగ్నౌకరణము గాక మిగిలిన శ్రాద్ధమును చేయవలెనని ధూర్తభాష్యమునందు వ్రాయబడియున్నది.

యజ్ఞైస్సార్థం వైశ్వదేవస్తు కార్యపవేత్యుక్తో లౌకికాగ్నౌచతేన
ప్రాప్తేశ్రాద్ధేచాహితాగ్నిఃప్రవాసే కుర్యాత్సర్వంహోమవర్జంయథోక్తం

సర్వాధానియగు ఆహితాగ్ని పంచమహాయజ్ఞములు, వైశ్వదేవము, లౌకికాగ్నియందు చేయవలెను. ప్రవాసమందున్న ఆహితాగ్ని ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధమును అగ్నౌకరణరహితముగా చేయవలెను.

బ్రహ్మాణ్వాతౌమగ్ని మతౌంప్రవాసేగృహేషుచాగ్నౌనసతివిద్యమానే

హోమానవహ్నేః ప్రతినిధ్యభావాన్మృతేహ్నికర్తవ్యఇహాగ్నిమద్భిః

బ్రహ్మవేత్తలగు ఆహితాగ్నులు ప్రవాసమందున్నప్పుడు గృహమందగ్ని యున్ననుఅగ్ని ప్రతినిధ్యభావము వలన ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధమునందు అగ్నౌకరణమును చేయకూడదు

ఔపాసనేపచనే వావ్యవస్థితోవికల్ప ఉక్తోత్రన తుల్యకల్పః

సర్వాహితాగ్నిర్విధురోపిలౌకికేవహ్నౌ చకుర్వీతహినైశ్వదేవకంరగి

ఔపాసనాగ్ని యందైనను, లేకపచనాగ్నియందైనను చేయవలయునని వికల్పము చెప్పబడినది తుల్యకల్పము చెప్పబడలేదు. సర్వాహితాగ్నియగు విధురుడును లౌకికాగ్నియందు వైశ్వదేవమును చేయవలెను.

అనుపనీతునకు శ్రాద్ధాధికారనిర్ణయము

స్యాల్లౌకికేగ్నౌ విధురానుపేతైః పితుస్సదాగ్నౌకరణంచకార్యం

హోమంవినాభర్తృమృతేహ్నిపత్న్యా శ్రాద్ధంచకర్తవ్యమిహాపిపిత్రోః

విధురుడు, అనుపనీతుడు, తండ్రి ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధమునందు అగ్నౌకరణమును లౌకికాగ్నియందు చేయవలెను. శ్రాద్ధకర్త్రియగు పత్నిభర్తృశ్రాద్ధమును, పితృశ్రాద్ధమును అగ్నౌకరణరహితముగా జేయవలెను.

శ్రాద్ధాధికారీ భవతీత్యనుపేతోపి పుత్రకః

ఉక్తస్సుదర్శనాచార్యైర్మనుగౌతమశాసనాత్ ౧౬

మనుగౌతమ శాసనమువలన అనుపనీతుడగు పుత్రుడు శ్రాద్ధాధికారి యని సుదర్శనాచార్యుడు తనభాష్యమందు వ్రాసియున్నాడు.

త్రయోదశాగ్నౌ కరణ మంత్రానన్యాంశ్చ వాచయేత్

తేనైవ చాగ్నౌ కరణం కారయేల్లౌకికానలే ౧౭

ఏతావానగ్ని మిధ్యేతి సూత్రస్యార్థ ఉదాహృతః

పదమూడు అగ్నౌకరణ మంత్రములను, ఇతరమంత్రములను, చెప్పుచు అనుపనీతుడు లౌకికాగ్నియందు అగ్నౌకరణమును చేయవలయును. ఇట్లని "అగ్నిమిధ్యా యనుసూత్రార్థము చెప్పబడినది.

పరిస్తరణము

ప్రజ్వాల్యాగ్నిమి మంధ్యాత్వాలంకృత్వైవపరిస్తరేత్ ౧౮

ప్రజ్వాలనముజేసిధ్యానముఅయినపిమ్మటఅలంకరించిపరి స్తరణము లుచేయవలెను.

ప్రాక్ప్రత్యగా స్తీర్ణకుశోదగగ్రా స్తన్మూలయోశ్చోపరిదక్షిణాస్స్యుః
తదగ్రయోరుత్తర తోప్యాధస్తాత్పరి స్తరేయుః క్రమశఃపురోగ్రాః

ప్రాక్పశ్చిమ దిక్కులయందు వేయబడు పరి స్తరణములు ఉత్తరాగ్రములుగాను దక్షిణోత్తరదిశలయందు వేయబడు పరి స్తరణములు ప్రాగగ్రములుగాను ఉండవలెను. దక్షిణపరిస్తరణము ప్రాక్పశ్చిమపరి స్తరణముల పైనియూ ఉత్తరపరి స్తరణము ప్రాక్పశ్చిమ పరి స్తరణముల క్రిందునను వేయవలెను.

పాత్రాసాదనము

ప్రాగ్దక్షిణా ప్రత్యగుదక్క్రమేణ పరిస్తృతేగ్నౌ సతిదక్షిణస్యాం
బ్రహ్మాసనార్థం తతఉత్తరస్యాంపాత్ర ప్రయోగార్థమిమి హాను
పూర్వ్యాత్ ౫౧

ప్రాగాది క్రమముగా నాలుగుదిశలయందు పరి స్తరణములను చేసినపిమ్మట అగ్నికి దక్షిణభాగంబున బ్రహ్మాసనము కొఱకున్ను అగ్నికినుత్తరభాగంబున పాత్రప్రయోగము కొఱకున్ను దర్భలను వేయవలెను.

పాత్రప్రయోగాచరణంపవిత్రయోస్సంస్కారఇత్యాద్యథపాత్రసేచనాత్
తచ్చాఖిలందర్శకపూర్ణమాసవత్తూష్ణీంచక ర్తవ్యమితీహచోక్తవాన్

పాత్రప్రయోగము, పవిత్రసంస్కారము, ప్రోక్షణీసంస్కారము, దర్శపూర్ణమాసములయందువలె మంత్రరహితముగాజేయవలెను. అనిఆచార్యుడు చెప్పియున్నాడు.

దైవేపిత్ర్యేచోత్తరేణాగ్నిమేవదర్భాంస్సంస్తీర్యైవతేషుప్రయుంజ్యాత్
పాత్రాణ్యేవానుక్రమేణైకపంక్త్యాప్రాగగ్రాణ్యాసాదయేచ్ఛ్రౌతవద్ధి॥

దైవకర్మలయందు, పితృకర్మలయందు, అగ్నికినుత్తరభాగంబున దర్భలను వేసి, ఆదర్భలయందు ఏకపఙ్క్తిగాను ప్రాగగ్రములుగాను దర్వ్యాదిపాత్రములను శ్రౌతమునందువలె ఆనుపూర్వికముగా నాసాదింపవలెను.

కల్యాణేష్వేవోదగంతానితేషాంనైవత్రేధాసాదనంపం క్తిషుస్యాత్
దర్వ్యాజ్యాదిప్రోక్షణీ పూర్ణపాత్రేద్వంద్వంద్వంస్యంచేధ్మస్రువౌచా
నుపూర్వ్యాత్ ౫౮

పాత్రేధ్మత్వాద్దక్షిణోదక్కరాభ్యామాజ్యస్థాలీమృణ్మయీ పాత్రకార్యా॥

వివాహాది శుభకర్మలయందే ఉత్తరగసమాప్తిగా పాత్రాసాదనము చేయవలెను. దర్వ్యాదిపాత్రములు మూడుపక్తులయందాసాదింపఁగూడదు. దర్వ్యాజ్యస్థాలులను, ప్రోక్షణపూర్ణపాత్రములను, ఇధ్మస్రువములను, వామదక్షిణ హస్తములచే రెండేసి రెండేసి పాత్రములను గ్రహించి క్రమముగా అధోబిలములుగా ఉంపవలెను. మృణ్మయపాత్రను ఆజ్యస్థాలిగా నుంపవలెను.

స్రువాదులకు వృక్షనిర్ణయము.

స్రుక్పాలాశీఖాదిరశ్చస్రువస్స్యాద్వైకంకత్యాశ్వధ్యేభే ప్రోక్షపూర్ణేపా
త్రేపాలాశ్యశ్చశమ్యాఃపరిధ్యాఘారేధ్మాస్స్యుఃఖాదిరావాస్రువాద్యాః
నోచేత్పర్ణాస్స్యవాయజ్ఞియానిపిత్ర్యేకర్మణ్యేకమేకం ప్రయుంజ్యాత్ ౧౯

మోదుగ-చండ్రకఱ్ఱలచే స్రుక్కును, వైకంకతి (పుల్లవెలగ) కఱ్ఱచే స్రువమును, రావికఱ్ఱచే ప్రోక్షణ పూర్ణపాత్రములను చేయింపవలెను. శమ్యలు, పరిధులు, ఆఘారసమిధలు, ఇధ్మము, పాలాశవృక్షసంబంధమైనవిగా ఎరుంగునది. స్రువము మొదలగు పాత్రలనన్నిటిని చంద్రకఱ్ఱచేతనే చేయింపవచ్చును. అట్లుగాదేని యజ్ఞియవృక్షపర్ణములనే స్రువాదులనుగా గ్రహింపవచ్చును. పితృకర్మలయందొక్కొక్క పాత్రనే ఉంచవలెను

ఇధ్మాదుల ప్రమాణము

పాలాశః ఖాదిరోవా స్యాదిధ్మః పంచదశస్మృతః
ఇతిబోధాయనః ప్రాహాఘారౌ ప్రాదేశసంమితౌ ౨౦॥

మోదుగుసమిధలుగాని చండ్రసమిధలుగాని ఇధ్మమున కుపయోగింపవచ్చును. పదునైదుసమిధలు ఇధ్మముఅగును. అని బోధాయనమహర్షి చెప్పియున్నాడు. ఆఘారసమిధలు ప్రాదేశ (బొటనవ్రేలు చూపుడువ్రేలు సాగదీయగా ఏర్పడు కొలత) ప్రమాణముగలవిగానుండవలెను.

ద్విప్రాదేశోథవేదిధ్మస్త్రిః ప్రాదేశస్తుమధ్యమః
స్థవిష్ఠాదక్షిణార్ధ్యస్స్యాత్త్రిరనామిక ఇష్యతే ౨౧॥
త్రిస్మధ్యమశ్చోత్తరార్ధ్యః పరిధీనాం ప్రమాణకం

ఇధ్మము ప్రాదేశద్వయ ప్రమాణముగాను, మధ్యమపరిధి ప్రాదేశ త్రయప్రమాణముగాను, దక్షిణపరిధి అనామికాంగుష్ఠవితతిత్రయ ప్రమాణముగాను, ఉత్తరపరిధిమధ్యమాంగుష్ఠవితతిత్రయ ప్రమాణముగానుండవలెను.

సంఖ్యావింశతిధా ప్రోక్తా నైకవింశతిధాక్వచిత్ ౨౨॥

ఇధ్మము, పరిధులు, ఆఘారసమిధులు, కలిసి ఇరువదియుండవలెను. ఇరువదియొకటి యుండగూడదు.

ఏకాదర్వ్యా స్రువేణా వేతి కేచిత్ప్రాహుస్సర్వేష్వాజ్యహోమేషు చాలం
ఏకం పాత్రం చేత్కథం ద్వంద్వసిద్ధిః ప్రాప్తా పాత్రాసాదనే ప్రాప్తకాలే ౬౦

సమస్తాజ్య హోమములయందును ఒక స్రుక్కుగాని ఒక్క స్రువముగాని ప్రయోగించిన చాలునని కొందరు చెప్పుచున్నారు. అట్లయినచో పాత్రాసాదనకాలమునందు ద్వంద్వసిద్ధి ఎట్లువచ్చును—

కింత్వైంద్రాఘారాజ్యభాగప్రధానా
స్స్విష్టహోమాస్సర్వేఽన్యహోమాస్స్రువార్హాః
ఇత్యేవోక్తం యాజ్ఞికైశ్శిష్టవృద్ధైః
పారంపర్యాచారతోఽనుక్తసూత్రాత్ ౬౧

ఇంతియకాక ఐంద్రాఘారము, ఆజ్యభాగములు, ప్రధానహోమములు, స్రుక్కుచేతను, ఇతరహోమములన్నియు స్రువముచేతను చేయవలెనని సూత్రానుక్తమైనను పారంపర్యాచారసిద్ధమని శిష్టులు వృద్ధులు అగు యాజ్ఞికులు చెప్పుచున్నారు—

తస్మాదేతౌ స్రుక్స్రువౌ సాదనార్హౌ
ప్రాప్తద్వంద్వావాప్తయే హోమసిద్ధ్యై

పూర్వోక్తకారణమువలన ద్వంద్వసిద్ధికొఱకును హోమసిద్ధికొఱకును స్రుక్స్రువముల రెండింటిని పాత్రాసాదనకాలమునందుంచక తీరదు.

ద్వేదర్వ్యౌ వా ద్వౌ స్రువౌ వేతి కేచి
త్ప్రాహుస్స్థాలీపాకకర్మాదిషు స్తః ॥౬౨॥

స్థాలీపాకాదిచరుహోమప్రధానకర్మలయందు రెండుస్రుక్కులుగాని రెండుస్రువములు గాని ఆసాదించిన చాలునని మఱికొందఱు చెప్పుచున్నారు.

ఆజ్యగ్రహణసామర్థ్యం న దర్వ్యాస్సంభవత్యథ
హవిర్ధారణసామర్థ్యం స్రువస్యాతు న సిధ్యతి ౬౩॥

ఆజ్యమును గ్రహించుటకు స్రుక్కునకును హవిస్సును ధరించుటకు స్రువమునకును సామర్థ్యము లేదు.

తస్మాద్దర్వ్యాశ్శక్త్యభావాద్గృహీతు

మాజ్యంహవ్యం ధర్తుమేవ స్రువస్య
స్థైర్యాభావాద్ద్వే స్రుచౌ ద్వే స్రువౌ వా
నార్హా కింతు స్రుక్స్రువౌ సాదనీయౌ ౬౮॥

ఆకారణమువలన, ఆజ్యమును గ్రహించుటకు దర్వికి శక్తిలేకపోటచే నీయు, హవిస్సును ధరించుటకు స్రువయునకు స్థైర్యాభావమువలనను, రెండుస్రుక్కులు గాని, రెండుస్రువములుగాని ఆసాదించుటకు అర్హములుగావు. కాబట్టి స్రుక్స్రువములను రెండింటిని ఆసాదించవలెను.

పవిత్ర సంస్కారము

ప్రాగగ్రౌ స్థౌల్యాయామసామ్యావగర్భౌ
దర్భౌ ద్వౌ ప్రాదేశమాత్రౌ పవిత్రే
కార్యం వాంతర్ధాయ భిత్వోదకైః స్త్రి
స్సంమృజ్యాస్మిన్ప్రోక్షణ్యాం నిధాయ ౬౯॥

ప్రాగ్రములు, సమానస్థూలదైర్ఘ్యములు, అగర్భములు, అగు రెండు దర్భలను పవిత్రములనుగా జేసి, తృణమునుగాని, సమిధనుగాని, అంతర్ధానము (కప్పు) గా జేసి ప్రాదేశప్రమాణములనుగా భేదించి, ఉదకోపస్పర్శనమును జేసి, ఉదకములచే ముమ్మారు ఆ పవిత్రములను తుడిచి, ప్రోక్షణపాత్రమునందుంచవలెను.

ప్రోక్షణపాత్రాదిసంస్కారము

యత్రాస్తే సా ప్రోక్షణీ తత్ర తస్యామానీయాపశ్చోదగగ్రే పవిత్రే
హస్తోత్తానాంగుష్ఠ వి సంసికాభ్యాంనానాధృత్వా ప్రాక్త్రిరుత్పా
యతాభ్యాం ౭౦

పాత్రాణ్యుత్తానానికృత్వేధ్మబంధం విస్రస్య త్రిః ప్రోక్ష్య తత్పూర్ణపాత్రం అ
దాయైవాధావరేణాగ్నిమిత్యాద్యూర్ధ్వం కుర్యాత్తద్యథాసూత్రముక్తం

పాత్రాసాదనకాలమునందు ఎచ్చట ప్రోక్షణపాత్రము ఉంచబడినదో అచ్చటనుండగనే ప్రోక్షణ పాత్రమునందు ఉదకమునుంచి, ఉపరితలము (అరచేయిపయికి ఉండునట్లుగున) లగు అంగుష్ఠానామికలచే పవిత్రములను వేఱుగా గ్రహించి ప్రోక్షణపాత్రోదకమును తూర్పుగా ముమ్మారు ఉత్పవనము జేసి (ప్రాచీస్త్రిరుత్పూయ) దర్వ్యాదిపాత్రములను ఉపరిబిలములనుగా జేసి, ఇధ్మబంధమును విప్పి, ప్రోక్షణపాత్రస్థోదకముచే దర్వ్యాదిపాత్రములను ముమ్మారు ప్రోక్షించి, పూర్ణపాత్రమును గ్రహించి (అపరే

జాగ్నింపవిత్రాంతర్హితే॥ ఆప-గృ-సూ ౧-౭౦॥ అను సూత్రోక్త ప్రకారముగా పూర్ణపాత్రాజ్యస్థాలీసంస్కారమును చేయవలెను. ప్రోక్షణపాత్రసంస్కారము అగ్ని పశ్చిమభాగంబున చేయఁగూడదు.

పునరాహారశబ్దార్థము

ప్రాచీమారభ్యప్రతీచీంచనీత్వాభూయః ప్రాచీంప్రాప్యతూత్ముజుతా
భ్యాం॥ ఏతత్కేచిద్విపరీత్యంవదంతిశిష్టాసేచ్ఛంత్యత్రపశ్చాత్సమాప్తిం॥

పునరాహారశబ్దార్థతాత్పర్యంసముదీరితం
తతః పవిత్రేప్రహృత్యాగ్నౌతతః పరం॥

తూర్పునుండి పశ్చిమముగా త్రోసి, తిరిగి, పడమటనుండి తూర్పుగా త్రోయుట పునరాహార మనబడును. ఈపునరాహారమును పశ్చిమసమాప్తి (పశ్చిమమున ప్రారంభించి తూర్పుగా ద్రోసి తిరిగి పశ్చిమముగా త్రోయుట) గాఁగొందఱు చెప్పుచున్నారు. పశ్చిమసమాప్తి శిష్టసమ్మతముగాదు. ఇట్లు పునరాహారశబ్దార్థతాత్పర్యముచెప్పబడినది. అనంతరము పవిత్రములను అగ్నియందుంచవలెను.

స్రుక్స్రువసంస్కారము

దర్భాపర్ణేనాంజలినాస్రుక్స్రువాభ్యాంస్రువేణవా
యేషుకర్మసువై యేనజుహోత్యత్రతదిహాచరేత్ ౨౦

ఏకర్మలయందువేనిచే హోమముజేయుదురో వానికే సంస్కారము జేయవలెను

స్రువందర్భైస్సహాదాయదక్షిణేనకరేణచ
స్రుచంవామేన యుగపత్కుర్యాద్వేగ్నేప్రతాప్యచ ౨౧
దర్భైస్సంమృజ్యహిపునః ప్రతితప్యహ్యావ్రోక్ష్యచ
నిధాయేత్యేతదంతంహికర్మసూత్రోదితంత్విదం ౨౨

స్రువమును, దర్భలను, దక్షిణహస్తముచే గ్రహించి, వామహస్తముచే స్రుక్కునుపట్టుకొని, అగ్నియందొక్కమారేకాచి, దర్భలచేతుడిచి, తిరిగికాచి, ఉదకమునుప్రోక్షించి, క్రిందనుంచవలెను. అనునంతవరకు గలకర్మసూత్రమునందు చెప్పబడియున్నది.

స్రువమగ్రైకంతరతఇత్యాద్యన్యేవదంతిహి
తచ్ఛ్రాతపక్షస్తత్రైవకర్తవ్యోనాన్యకర్మణి ౨౩
అత్రోతిదేశాభావాచ్చవికల్పాభావతోపిచ

వంత్రప శ్లోక్తమంత్రములు. ఉపదేశపరిధానములనియు జయాదులు సర్వపరిధానములనియు చెప్పబడుచున్నవి.

తైత్తిరీయాఖ్యశాఖాయాం పాఠో రాష్ట్రభృతాం యథా
తథైవ ప్రోచ్యార్యహోతవ్యా ఆపస్తంబానుసారిభిః ౧౬

"ఋతాషాట్" ఇత్యాది రాష్ట్రభృత్తులు తైత్తిరీయ శాఖయందెట్లు పఠింపబడినవో అట్లే ఆపస్తంబానుసారులు చెప్పి హోమము జేయవలెను.

కేషుచిత్కర్మసువ్యస్తా ఏతేవా౽పి కేషుచిత్
హోతవ్యా ఇతిశంసంతి కేచిత్పండితమానినః ౧౭
తస్యమూలం నపశ్యామో యస్మింత్సూత్రే విధీయతే
తత్కర్మతత్ర కర్తవ్యం తత్తత్సూత్రానుసారిభిః ౧౮

కొన్ని కర్మలయందీ రాష్ట్రభృత్తులు విడదీసి చెప్పవలెననియు, కొన్ని కర్మలయందు కలిపియే చెప్పవలెననియు, పండితంమన్యులగు కొందఱు చెప్పుచున్నారు. కొన్ని కర్మలయందు వ్యస్తములుగాను, కొన్ని కర్మలయందు సమస్తములుగాను, చెప్పవలెనని ఏ సూత్రమునందు విధింపబడినదో అట్టిమూలసూత్రము కనపడదు. కించ, తత్తత్సూత్రానుసారులు తత్తత్సూత్రోక్తక్రమముగా కర్మలు చేయవలెను, గాని ఇతరసూత్రానుసారముగా జేయగూడదు.

ఆజ్యభాగములకు అపవర్గదిఙ్నిర్ణయము

ఆజ్యభాగౌ దక్షిణాపవర్గం కుర్వంతి యాజ్ఞికాః
తయోరుదగపవర్గో౽త్ర దృష్టో గృహ్యే౽శ్వలాయనే ౧౯

ఆజ్యభాగలను దక్షిణసమాప్తిగా యాజ్ఞికులు చేయుచున్నారు, అశ్వలాయనగృహ్య సూత్రమునందు ఆయాజ్యభాగలకు ఉత్తరసమాప్తి చెప్పబడినది.

ప్రత్యఙ్ముఖస్యాసీనస్య పురుషస్యాక్షిణీ యథా
దక్షిణం చాక్ష్యుత్తరం స్యాదుత్తరం చాక్షి దక్షిణం ౨౦
భవత్యేవం హి తత్స్మాదుదక్సంస్థైవ లభ్యతే
స్రువేణాజ్యం గృహీత్వైవ స్రుచిం సంపూర్య హావయేత్ ౨౧

పశ్చిమాభిముఖముగా నాసీనుడగు పురుషుని కుడికన్ను ఉత్తరదిక్కునను ఎడమకన్ను దక్షిణదిక్కునను, ఉండును. కనుక ఉత్తరసమాప్తి సిద్ధించుచున్నది. స్రువముచే నాజ్యమును గ్రహించి స్రుక్కునందు పూరించి హోమము జేయవలెను.

ఇది ఆశ్వలాయనవిషయము. ఆపస్తంబులు దక్షిణసమాప్తిగానే చేయవలెను. తదర్థము అస్మన్మద్రిరబొప్పనభట్టీయము చూడవలెను.

ఆజ్యచరుహోమములయందు అంగప్రధాననిర్ణయము

సూత్రోక్తేష్వఖిలాజ్యహోమచరుహోమేషు ప్రధానంతథా
స్యాగ్నిస్స్విష్టకృతంతథైతదుభయం వ్యక్తం వివిచ్యోచ్యతే
యాస్స్వాజ్యాహుతయః క్రియాస్వభిహితాస్తాస్తు ప్రధానాస్స్మృతా
స్తాశ్చరభ్యజయాదయోపి విహృతాస్తాస్తాః ప్రధానం స్మృతం ౯౨

సూత్రోక్తంబులగు సమస్తాజ్య హోమములయందును, చరుహోమములయందును, ప్రధానమనియు, అగ్నిస్విష్టకృత్తనియు, చెప్పబడియున్నవి. ఆ రెండింటిని నేను స్ఫుటముగా వివేచన జేసి చెప్పుచున్నాను. కర్మలయందు చెప్పబడిన ఆజ్యాహుతులు, జయాదులు ప్రధానములని చెప్పబడుచున్నవి.

యాసౌ స్విష్టకృతీమితి హ్యుపజుహోతీత్యాజ్యహోమేషు సా
కర్తవ్యా యదస్య కర్మణ ఇతి స్యాత్స్విష్టకృచ్చాంతిమే
స్థాలీపాకవిధిష్వహోఽగ్నిధనదాద్యైర్దేవతానామభి
ర్మంత్రైర్ఋగ్భిరథో యజుర్భిరపి తో హోమః ప్రధానం స్మృతం

"స్విష్టకృతీమిత్యుపజుహోతి" ఆప-గృ-సూ "అని ఆజ్యహోమముల యందు చెప్పబడిన స్విష్టకృద్ధోమము "యదస్యకర్మణ" యను మంత్రముచే జయాద్యంతమందు చేయవలెను. స్థాలీపాకవిధులయందు అగ్నిధనదాదినామములచేతను, మంత్రములచేతను, ఋక్కులచేతను. యజుస్సులచేతను, చేయబడుహోమము ప్రధానమని చెప్పబడుచున్నది.

అగ్నిస్స్విష్టకృదంతరేణవచనాదగ్న్యాదయో దేవతా
అగ్నిస్స్విష్టకృద్ద్వితీయ ఇతి సూత్రార్థాత్తతస్స్విష్టకృత్
జ్ఞాతాజ్ఞాతకృతాద్యఘాపహమనాజ్ఞాతాదివిష్ణ్వంతకం
ప్రాయశ్చిత్తముదాహృతం హి చరుహోమేష్వాజ్యహోమేషు చ

"అగ్నిం స్విష్టకృతంచాంతరేణ" ఆశ్వ-గృ-౭-౨౯॥ అను సూత్రమువలన అగ్న్యాదిదేవతలును "అగ్నిస్స్విష్టకృద్ద్వితీయః" ఆప-గృ-౭-౭ అను సూత్రార్థమువలన అగ్నిస్విష్టకృత్తును సిద్ధించుచున్నవి. ఆజ్యహోమ చరుహోమములయందు జ్ఞానాజ్ఞానకృతదోషాపహంబును అనాజ్ఞాతాది విష్ణ్వంతకమును, అగు ప్రాయశ్చిత్తము చెప్పబడినది

స్థాలీపాకౌపాసనాదిష్వశేష
హోమేష్వగ్నిస్స్విష్టకృచ్చప్రధానం
నిత్యావన్యోన్యాశ్రయౌ చాప్యపాయౌ
జ్ఞాత్వా కర్తవ్యౌ సదా మంగళేషు ౹౹ ౨౬

స్థాలీపాకము; ఔపాసనము మొదలగు అశేషహోమములయందు అగ్నియు, స్విష్టకృత్తును ప్రధానములు నిత్యములు; అన్యోన్యాశ్రయములు; అనపాయ్యములు, కనుక రెండింటిని బాగుగ దెలిసి శుభకర్మలయందు చేయవలెను.

అనూయాజసమిన్నిషేధము

శ్రౌతన్యాయబలేన చేదిహ సమిత్కానూయాజమంగీకృతాం
శ్రౌతే స్విష్టకృదూర్ధ్వమేవ సమిదాధానం ఖలూక్తం త్విహ
స్మార్తే స్విష్టకృదూర్ధ్వమేవ పరిషేకం ప్రోక్తవాంస్సూత్రకృ
త్తస్మాన్నాత్ర సమిత్క్రియా చ విహితోపదేశాభావతస్సూత్రదా ౹౹ ౨౭ ౹౹

స్మార్తకర్మలయందు శ్రౌతన్యాయముచే అనూయాజసమిత్తు నంగీకరించుటకు వలను పడదు. శ్రౌతమునందు స్విష్టకృదనంతరము అనూయాజసమిదాధానము, దానితర్వాత పరిషేచనము, చెప్పబడినవి. స్మార్తకర్మలయందు స్విష్టకృదనంతరము పరిషేచనము చెప్పబడియున్నది. ఆకారణమువలనను, ఉపదేశాభావమువలనను, స్మార్తకర్మలయందు, అనూయాజసమిదాధానము లేదు.

యేషు స్థాలీపాకకర్మస్వపీహ నిత్యత్వేనోదాహృతాస్సన్న
జయాద్యాః ౹ తేషామంతే స్విష్టకృత్స్యాద్యదస్య మన్త్రే
ణోక్తస్తస్యాదుత్తరార్ధాత్ ౹౹ ౨౮ ౹౹

ఏస్థాలీపాకములయందు జయాదులు చెప్పబడియున్నవో, ఆస్థాలీపాకముయందు జయాద్యనంతరము పరూత్తరార్ధమునుండి హవిస్సుగ్రహించి "యదస్యకర్మణః" యను మంత్రముచే స్విష్టకృద్ధోమము చేయవలెను.

ప్రధానహవిషస్స్విష్టకృచ్చాపి కదాచన ౹
సంవర్గస్తు యథా న స్యాత్తథా కార్యశ్చ కర్మసు ౹౹ ౨౯ ౹౹

చరుహోమములయందు ప్రధానాహుతులకు, స్విష్టకృదాహుతికి, సంసర్గము కాకుండునటుల హోమము చేయవలెను.

స్యాత్పూర్వవత్తత్పరిషేచనం తదా కార్యం ప్రణీతాస్వపనయేత్తతః

ఆపన్నమగ్నిన్యస్యచతుర్దిశంశిరశ్చోద్వాసయేద్బ్రాహ్మణమాత్తదక్షిణం॥

స్విష్టకృదనంతరము పూర్వపరిషేచనము వలెనే ఉత్తరపరిషేచనమును జేసి, పూర్ణాపాత్రమునందు మట్టిల నుదకముంచి ఆ యుదకమును నాలుగుదిక్కుల యందును, తనశిరస్సునందును, చల్లి అనంతరము బ్రాహ్మణునకు దక్షిణనిచ్చి, ఉద్వాసనచేయవలెను.

ఆపదయందు అగ్నిహోత్రకవిధి.

ఈశానసర్పబలిపార్వణాష్టకా స్విధ్మదర్భఘృతచర్వసంభవే
సంకటేపరిహికర్మసిద్ధయే హ్యగ్నిహోత్రకవిధిర్విధీయతే॥౧౦౦

ఈశానబలి, సర్పబలి, ప్రతిపత్స్థాలీపాకము, అష్టకాశ్రాద్ధము, వీనియందు ఇధ్మము, దర్భలు, ఘృతము, చరువు, సంభవము గాక ఆపద సంభవించినయెడల కర్మభ్రంశము కాకుండునట్లు తత్కార్యసిద్ధికొఱకు అగ్నిహోత్రకవిధి చెప్పబడుచున్నది.

అగ్నిహోత్రవిషయేయవాగుకాతండులాదధిపయోఘృతాదికం
ద్రవ్యమేకమిహ కాలఅగతే హ్యగ్నిహోత్రకవిధౌతదేవతు॥౧౦౧॥

యవాగువు [జావ పేలపిండు] తండులములు దధి క్షీర ఘృతాది ద్రవ్యములయందు సంభవమగు ద్రవ్యముచే అగ్నిహోత్రసమయమునగునప్పుడు అగ్నిహోత్రము చేసినరీతిగా అగ్నిహోత్రక విధియందు కూడ పూర్వోక్తద్రవ్యంబులలో నొక దానిచే హోమముచేయవచ్చును.

కేచిదేషు పరుషాన్వ కార్యమిత్యాహురాపదనుపాగతేసతి
ద్విర్జుహోత్యథ నిమార్ష్టి భక్ష్యముత్సృప్యచాచమనలేహనేష్వతే

ఆపదరానప్పుడు ఈకర్మలయందు చరుహోమమునే చేయవలయునని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. «ద్విర్జుహోతిద్విర్నిమార్ష్టి», ఆప-గృ-౨-౧౧॥ ఇత్యాది శ్రౌత ధర్మములు యీ అగ్నిహోత్రకవిధియందు సిద్ధించుచున్నవి.

ఆమేనవాస్యాచ్చరుణాప్రధానత స్తత్స్విష్టకృత్ప్రాశనభక్షణేభ్యః
పర్యాప్తదర్వ్యాంపరిపూర్యవహ్నేః పశ్చాత్సదర్భేష్వథసాదయిత్వా॥౧౦౩॥

ఆమమును గాని, చరువును గాని, ప్రధానహోమ స్విష్టకృద్ధోమప్రాశన భక్షణములకు సరిపోవునట్లు స్రుక్కునందు గ్రహించి అపరేణాగ్నిగా నాసాదింపబడిన దర్భలయందుంచవలెను.

ప్రధానహోమాహుతిమంత్రభేదాస్తథాపిచేత్తాన్క్రమశోజపిత్వా
ఏకాహుతింతాంజుహుయాత్ప్రధానంతల్లేపకంబర్హిషి చౌషధీభ్యః॥

నిమృజ్యచస్విష్టకృతంచ శేషాద్ధుత్వాప్రశవ్యేన పునశ్చ లేపం
ఆదాయ తద్దక్షిణతశ్చ భూమ్యాం పితృభ్యఏవాత్ర నిమృజ్య చాథ॥౧౧౫॥
యజ్ఞోపవీత్యంభ ఉపస్పృశేచ్చాంగుల్యాగృహీత్వాస్యచ లేపమేతత్
శుద్ధ్యర్థమాచమ్య పునర్గృహీత్వా ప్రాశ్యాబ్భిరాచమ్య తథోదగాస్యః॥
అవృగ్యచోత్సృజ్యచ సర్వశేషం తం భక్షయిత్వా నితరాంచ లేహ్యా
ఆచమ్య దర్భైర్భుక్తైస్స్రుచం తాం ప్రక్షాళయేచ్చేవ విధిస్సహాగ్నేః

బహుమంత్రభేదములుగల ప్రధాన హోమమంత్రములను క్రమముగా జపించి, సర్వప్రాయశ్చిత్తాహుతుల స్థానమందు ఒక ఆహుతిని చేసి, దర్వీలేపమును ఓషధుల నుద్దేశించి దర్భలయందు నిమార్జనము జేసి అనంతరము అవశిష్ట చరువుచే స్విష్టకృద్ధోమము జేసి ప్రాచీనావీతియై తిరిగి లేపమును గ్రహించి, పితృదేవతల నుద్దేశించి అగ్నికి దక్షిణభాగంబున ఆ లేపమునుంచవలెను, అనంతరము యజ్ఞోపవీతియై ఉదకోపస్పర్శనము జేసి, అంగుళిచే లేపమును గ్రహించి శుద్ధ్యర్థమై ఆచమనము జేయవలెను, తిరిగి లేపమును గ్రహించి ప్రాశనచేసి, ఆచమనము జేసి, ఉత్తరాభిముఖుడై తిరిగివచ్చి సర్వశేషమును భక్షించి, దర్విని బాగుగ నాస్వాదించి, ఆచమనము జేయవలెను. అనంతరము దర్విని బాగుగ ప్రక్షాళనము జేయవలెను. ఇట్లు, అగ్నిహోత్రిక విధిసమాప్తము చేయబడినది. అగ్నిహోత్రిక విధియందు పరిస్తరణదర్వీసంస్కారోపస్తరణాదులు లేవని బొప్పనభట్టీయ వ్యాఖ్యానమునందు వ్రాయబడి యున్నది.

వివాహ మాసములు

ఆచార్యస్సర్వఋతవో వివాహస్యేతి చోక్తవాన్
తస్యార్థో వివిధశ్చేతి ప్రాహుస్సూత్రార్థవేదినః॥౧౦౮॥

"సర్వ ఋతవో వివాహస్య", ఆప—గృ (సర్వఋతువులయందు వివాహము జేయవచ్చును.) అను ఆచార్యవచనమునకు అర్థము బహువిధములు గలదని సూత్రార్థవేదులు చెప్పుచున్నారు.

సౌమ్యాయనే స్యాత్ప్రథమో వివాహః కార్యస్సమావర్తనపూర్వకోహి
తత్స్నానమాహుః ఖలు చోదగర్కే వివాహపూర్వేహ్ని కార్యమేవ॥

స్నాతకపూర్వకమగు ప్రథమ వివాహము ఉత్తరాయణమున జేయవలెను. ఆ స్నాతకము వివాహపూర్వదినంబున జేయతగినది.

సూత్రస్మృతిజ్యోతిషశాస్త్రసంమతం కార్యంసమావర్తనముత్తరాయణే

తస్మాత్కన్యామాపతేఽస పూర్వకోద్వాహః కార్యః ఖలు కోఽపి న తు దక్షిణాయనే॥

స్నాతకము ఉత్తరాయణమునందు జేయవలెనని గృహ్యసూత్రములయందు ధర్మశాస్త్రములయందు జ్యోతిష శాస్త్రమునందు చెప్పబడియున్నది. ఆకారణము వలన స్నాతక పూర్వకప్రథమ వివాహము దక్షిణాయనమునందు చేయగూడదు.

విధుర వివాహకాలము

పత్నీవిహీనస్య వివాహకర్మ సర్వేషు మాసేషు విధేయమేవ
అనగ్నికో నాశ్రమికో న తిష్ఠేద్దినం వేతి చ సార్వకాలం ॥౧౧॥

ద్విజుడు అగ్నిలేనివాడై నాలుగు ఆశ్రమముల యందు నేదియైననొక ఆశ్రమము లేనివాడై యొకరోజు అయినను ఉండకూడదు గనుక కళత్రవియోగమును బొందినయతడు సర్వమాసములయందును ద్వితీయవివాహము జేసికొనవచ్చును.

మృతభార్యస్య చోద్వాహః కార్యః సర్వర్తుషు స్మృతః
న కాలనియమో యాజ్ఞవల్క్యోపి మునుస్సక్తవాన్॥౧౨॥

కళత్రవియోగము బొందిన యతడు సర్వఋతువులయందు ద్వితీయవివాహము జేసికొనవచ్చుననియు కాలనియమము లేదనియు యాజ్ఞవల్క్యాదులు చెప్పియున్నారు.

దాహయిత్వాగ్నిహోత్రేణ స్త్రియం వృత్తవతీం పతిః
ఆహరేద్విధివద్దారానగ్నీంశ్చైవావిలంబయన్ ॥౧౩॥

మృతిబొందిన భార్యను అగ్నిచే దహించి కాలహరణము జేయక యథావిధిగా వివాహమును జేసికొని అగ్నులను సంపాదించుకోవలెను.

భార్యాయై పూర్వమారిణ్యై దత్త్వాగ్నీనంత్యకర్మణి
పునర్దారక్రియాం కుర్యాత్పునరాధానమేవ చ ॥౧౪॥

ముందుగా మరణించిన భార్యను అగ్నులచే దహించి తిరిగి వివాహము జేసికొని పునరాధానము చేయవలెను.

తథైవానాశ్రమే వాస ఇత్యుక్తముపపాతకే
తస్మాత్సపిండనాదూర్ధ్వం విధురోద్వాహ ఈరితః ॥౧౫॥

ఏ ఆశ్రమము లేకుండ నుండుట గూడ పాపమని ఉపపాతకముల యందు చెప్పబడియున్నది. ఆ కారణమువలన సపిండనానంతరము విధురుడు వివాహము జేసికొనవచ్చును.

అనాశ్రమీ న తిష్ఠేత దినమేకమపి ద్విజః
ఆశ్రమాదాశ్రమం గచ్ఛేదన్యథా పతితో భవేత్ ॥౧౬

ఏ ఆశ్రమమును చేనివాడై ద్విజాడొకరోజు అయినను ఉండకూడదు ఒక ఆశ్రమమునుండి వేఱొక ఆశ్రమమును బ్రవేశింపవలెను. అట్లుగానియెడల పతితుడగును,

ఇత్యాదివాక్యైస్సమృతభార్యస్యవివాహకర్తవ్యానికారఉక్తః
ఆషాఢమాఘద్వితయేనయుక్తమాసేష్వధిద్వాదశసుప్రశస్తః

శుక్రగురులుదయమును పొందియుండు పన్నెండు మాసములయందు వివాహమునుజేసి కొనవచ్చునని భార్యోక్తాను యాజ్ఞవల్క్యాదివచనములు అధికారమునిచ్చుచున్నవి.

మాఘాత్రయేచైత్రిమాసపౌషవిహాయశ్చైత్రియుద్ధః
తదితరంచనమోద్వాహవిష యంనాస్తిధాగతిః ॥౧౧౨।

"చైత్రమాసపౌషవర్జ" ఆష—స్మృ—వి—౧౨ మాఘ ఫాల్గునమాసములు వివాహమునందు నింద్యములు. అనుమానము ప్రథమవివాహ విషయముగాని చెప్పబడెను. లేకున్న గతిలేదు.

పునర్వివాహస్యపునరాధానస్యచసర్వదా
నకాలనియమోమాత్రాధిమాసమూఢత్వయోరపి ॥

అధికమాసము గురుశుక్రమూఢములు గాక ఇతర నిషేధములు గాని కాలనియమము గాని పునర్వివాహమునకును పునరాధానమునకును లేవు.

భార్యాహీనస్యైవకార్యోవివాహశ్చాయుధత్వాదస్మనాసంభవేపి
తస్యోద్వాహస్యైవనైమిత్తికత్వాత్స్థాలీపాకౌపాసనావత్రకార్యా

ద్వితీయవివాహము నైమిత్తికమగుటవలన అరుంధతీ దర్శనము కాకపోయినను చేయవచ్చును. ద్వితీయ వివాహమునందు స్థాలీపాకము ఔపాసనము చేయవలెను.

స్థాలీపాకాత్వసమాప్తేత్రదాసింకత్వాచ్చౌపాసనారంభఉక్తః
ఉద్వాహాగారప్రవేశాఖ్యహోమేదీక్షాప్రోక్తారుంధతీదర్శనాంతా

స్థాలీపాకానంతరము ఔపాసనారంభము చేయవలెను. వివాహ గృహప్రవేశహోమమునందు దీక్షప్రారంభమై అరుంధతీదర్శనమువఱకు ఉండును. అనగా అరుంధతీ దర్శనముతో సమాప్తమగును.

మాఘేమాసేఫాల్గునేమాస్యపిస్యాన్నావిర్భూతారుంధతీతత్రకాలే
కాలేసాంగోద్వాహదీక్షాసమాప్తిర్యజ్వాచేచ్చాధ్యధానమేవాత్రకార్యం

మాఘఫాల్గునమాసములయందు అరుంధతి ఉదయించదు. ఆకాలమునందు సాంగవివాహదీక్ష సమాప్తియగును. యజ్వ అయినచో ఆసమయమునందే పునరాధానము

చేయవలెను.

శుక్రేమంత్రిణ్యస్తగేచాధిమాసేసత్యుప్యుద్వాహాదినక్త్వైర్న కార్యం
అర్కోద్వాహే రుంధతీదర్శనాంత్యేస్థాలీపాకః కార్యఆగ్నేయ సంజ్ఞః॥

గురుశుక్ర మూఢములయందు, అధికమాసమునందు, వివాహాది శుభకర్మలు చేయ కూడదు, గ్రహణము వివాహమున అరుంధతీ దర్శనాంతమందు ఆగ్నేయ స్థాలీపాకము చేయవలెను.

సార్ధేమాఘేమాసిసూర్యాదితేషునక్షత్రేషుప్రాయశస్త్వైరిత్యా
* సప్తర్షీణాంఉదయంనాస్తియస్మాత్తస్మాన్మాసాద్దైశికావర్జనీయా

మాఘమాసమున సూర్యుడు ఉండు నక్షత్రమున ప్రాయశః సప్తర్షులు ఉదయించరు కావున మాఘమాసము లందు గ్రహణవివాహము చేయగూడదు.

కాలేహస్తర్క్షేస్తేసత్యసత్యాన్నాదిత్యాదుదిత్యారుంధతీసోదితాస్తే
తస్మిన్కాలేదర్శనంచాధిపత్యాత్పత్న్యాస్సార్ధంపతిభాగ్యంనిశాదే

హస్తనక్షత్రము ఉదయించిన సమయమున ఉత్తరదిక్కున అరుంధతి యుదయించి యుండును; కాన ఆ సమయమున దంపతులు సాయంకాలమున అరుంధతీ దర్శనము చేయవలెను.

నిత్యాచారుంధతీదర్శనస్య సప్తర్షీణాంచాఖిలానాం
యస్మిన్మాసేరుంధతీదర్శనేపిహోమేనవివాహేనాన్యస్మిన్వివాహః॥

సప్తర్షులను, అరుంధతిని, సప్తర్షి దర్శనము, నిర్ణయము లగుటవలన అరుంధతీ దర్శనముగల మాసములయందు వివాహము చేయుట శుభకరము.

ఉక్తోర్థోస్తైశికౌమాసావితిసూత్రస్యనిశ్చితః
అథోత్తమంచనైదాఘమితిసూత్రార్థ ఉచ్యతే॥ ౧౨

ఇట్లు ‹‹శైశికౌమాసౌ,, ఆప—గృ—౧—౨-యను సూత్రమునకు నిశ్చితార్థము చెప్పబడినది. ఇకను ‹‹ఉత్తమంచనైదాఘం,, ఆప—గృ—౨—౧౨ అను సూత్రార్థము చెప్పబడుచున్నది.

ఆషాఢమాసేనతికర్కటేరవౌపౌషేమృగేనస్యేచోత్తరాయణే
తౌశూన్యమాసావితిసూరయోవిమస్తయోర్న కార్యంశుభకర్మకించన

ఆషాఢ పౌష మాసములయందు ఉత్తరాయణమున్నను శూన్యమాసము లగుటం

* ‹‹సప్తర్షీణాంనోదయంలభతేహి,, ఇతి పాఠాంతరం

చేసి ఆ రెండును దానములయందును శుభకార్యములు చేయఁగూడదు.

సర్వాణీత్యాదిసూత్రేషుప్రతీయేరన్నిదంవచః
అనూక్రమేణప్రత్యేకమధిసంబధ్యతేతతః ॥ ౧౨౯ ॥

“అన్యేభ్యశ్చ ప్రతీయేరన్” ఆప—గృ—౭—౧౯॥ అనుసూత్రము వండ్రి “ప్రతీయేరన్” అను పదము “సర్వాణి పుణ్యోక్తాని నక్షత్రాణి” ఆప—గృ—౧—౧౩, ఇత్యాది సూత్రత్రయమునందు ప్రత్యేకము గాసంబంధించుమన్నది.

హస్తస్వాతిరేవతిమిత్రపిత్ర్యబ్రాహ్మ్యకరౌసౌమ్యమూలోత్తరాశ్చ
తారాయోగ్యావాసరాస్స్యుదగర్ధాలగ్నంజ్యోతిశ్శాస్త్రవిద్భిరత్ర
ప్రోక్తం ॥ ౧౩౦

హస్త, స్వాతి, రేవతి, అనూరాధ, మఘ, రోహిణి, మూల, మృగశిర, ఉత్తరాత్రయము, శుభవారములు, పూర్వాహ్ణము, జ్యోతిశ్శాస్త్రవిదుక్తలగ్నము, శుభముల యందు యోగ్యములు.

గర్భాదానాద్యనుసర్వక్రియాసుతిథ్యృక్షవాద్యాలగ్నపర్యంతకాశ్చ
శస్తాఃపుణ్యోక్తానిసర్వాణిచేతినక్షత్రాణీత్యస్య సూత్రార్థఉక్తః ॥

గర్భాదానము మొదలగు సమస్త శుభకర్మలయందు శుభకరంబులగు తిథివార నక్షత్ర లగ్నములు పరిగ్రహింపవలెను. ఇట్లు “సర్వాణి పుణ్యాని నక్షత్రాణి” ఆప గృ—౧—౧౩ అనుసూత్రార్థమున చెప్పబడినది.

అధీతవేదో గురుణానుమంత్రితో గృహాశ్రమాకాంక్ష్యథ చోత్త
రాయణే । దివాసహూపత్ర సకర్మకృత్స్వయం నాందీముఖ
శ్రాద్ధకృదుక్తలక్షణా । ౧౩౨ ।

అధీతవేదుడు, గురువుచే, జ్ఞాతుడు, గృహస్థాశ్రమాకాంక్షియు నగు బ్రహ్మచారి ఉత్తరాయణమున, శుభదినంబున, పూర్వాహ్ణమునందు, స్నాతకమును చేసికొని నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

దాతుర్గృహేయస్యహికన్యకాస్తితేనాదరాహూతవరఃప్రయాయాత్
సువాసినీవిప్రసుహృద్భిరాప్తైస్సుగంధపుష్పాక్షతమంగళాద్యైః ॥
విచిత్రవస్త్రాభరణాత్మజాంజనస్రక్కంచుకోపేతసువాసినీగణైః
తాంబూలనానావిధగంధభూషణస్రక్కంచుకోష్ణీషధరైర్ద్విజోత్తమైః
ఆమ్నాయధ్వనిభిస్స్వనిందితకులస్త్రీగీతఘోషాదిభిః

కేశశ్మశ్రునికృంతనాహతపిచిత్రాభిర్వస్త్రాన్వితైః
భేరీశంఖమృదంగవేణుగణవీణానాదతాళాదిభి
ర్మిత్రైర్భాశ్వరథాన్వితైస్సహనృభిః కన్యాగృహంగత్వాతాం॥ ౧౩౫॥

వరుడు, కన్యాదాతచే సాదరముగా పిలువబడి విచిత్ర వస్త్రాభరణాలంకృతులు, పుత్రపౌత్రికాసంతానవతులు, అంజనాంచిత నేత్రలు, పుష్పమాలాలంకృతులు, కంచుక (రవిక) సంశోభితలు అగు సువాసినీ స్త్రీలతోడను, తలంటుస్నానము చేసుకొనినట్టియు, చందనమును బూసికొనినట్టియు, అలంకరించుకొన్నట్టియు, పుష్పమాలాసంశోభితకంఠములుగలిగినట్టియు, కంచుకము, (అంగరకా)లను తొడిగికొనినట్టియు, ఉష్ణీషము, (తలపాగా)లను ధరించినట్టియు బ్రాహ్మణులతోడను, మిత్రులతోడను, ఆప్తులతోడను, కూడికొనినవాడై వివాహమునకు తరలి వెళ్లవలెను. వేదఘోషములు కుల స్త్రీసంగీతఘోషములు వినబడుచుండ, క్షౌరాదికమును జేయించుకొని, విచిత్ర వస్త్రాభరణాదిశోభితులగువారితోడను, భేరీమృదంగశంఖాదులతోడను, మదగజములు, గుఱ్ఱములు, రథములు, మొదలగు, వాహనములతోడను కూడినవాడై కన్యాగృహమునకు వెళ్లవలెను.

మాంగళ్యసిత్రసూత్రాస్యతాన్యథర్వణ ఉదాహృతః
ఆవృతశ్చాస్త్రీభ్య ఇతిసూత్రంసంప్రతివర్ణ్యతే॥ ౧౩౬॥

ఇట్లు 'అథమంగళాని', ఆప—గృ—౨-౧౪॥ అనుసూత్రతాత్పర్యము చెప్పబడినది. ఇకను 'ఆవృతశ్చ స్త్రీభ్యః', ఆప—గృ—౨-౧౫॥ అనుసూత్రాశయము వర్ణింపబడుచున్నది.

విప్రైశ్చవృద్ధైస్స్మృతిశాస్త్రవిద్భిస్సువాసినీభిః పతిపుత్రయుగ్భిః
సమంత్రకామంత్రకసత్క్రియాయాః ప్రోక్తాస్సమస్తాశ్చసమాచరంతి

వేదవేదాంగవేత్తలు వృద్ధులు, అగు బ్రాహ్మణులచే చెప్పబడినట్టియు, పతిపుత్రవతులగు రమణులచే జెప్పబడినట్టియు, సమంత్రకామంత్రకంబులు అగు మంగళాచారప్రాప్తకర్మలనన్నిటిని చేయవలెను.

మంగళాచారకర్మలు

సర్వోపస్కరసంయుతాభ్యుదయికాక్రాంతప్రదానాదికం
కల్యాణోత్సవమంటపేఘుఘటికాపాత్రాదిసంస్థాపనం
అన్యోన్యాభిముఖోద్గమాగమనమాయాతాన్వివాహార్థినః
ఫాలేభాసికధారణంహిపదయోఃప్రక్షాళనంభాజనే ॥౧౩౭॥

కన్యాదానవిధౌతిరస్కరిణికా వస్త్రాదిసంధానకం। జ్యోతిశ్శాస్త్రవిదుక్తశోభన ముహూర్తేణాయావదాకాలికం। కల్యాణాష్టకచూర్ణికాదిపఠనం తస్మిన్ముహూర్తేచతా। వన్యోన్యంగుడజీరకంచశిరసోః ప్రక్షేపణందంపతీ ॥౧౩౬॥

మంగళాచార కర్మలు తెల్పుచున్నాడు. సర్వోపస్కరవస్తు సహితముగా కంతనిచ్చుట, కల్యాణోత్సవ మంటపమునందు ఘటికాపాత్రాస్థాపనము వివాహో ఘటలకు వరాదులకు ఎదురుగావెళ్లుట, శాలయందు స్థాలీకభోజనము, (భోజన)శాలము నందు వరపాదప్రక్షాళనము చేయుట, కన్యాదాన సమయమందు తెరవేయుట, శుభముహూర్త సమయమునకు మంగళాష్టకములను చూర్ణికలను పఠించుట శుభముహూర్త సమయంబున వధూవరులు పరస్పరము శిరంబులయందు గుడసహిత జీలకఱ్ఱనుంచుకొనుట, మొదలగు మంగళాచార కర్మలుచేయవలెను.

బ్రాహ్మాది వివాహలక్షణము

ఆధేన్వకాభిః ప్రసృజ్యంతేఆదిస్తానాదిభ్యస్త్వాభ్య మభిమంత్రయేత
ఇత్యంతమార్గానుసరేయోర్వివాహయోస్సక్తంహికన్యావరణాచశంసనం॥
కర్తవ్యమార్గానురయోర్వివాహయోరాన్యేష్వకన్యావరణంనిషిధ్యతే॥

''ఇత్వకాభిః ప్రసృజ్యంతే,, ఆప—స్మృ—౧-౧౬ (మృగశిర నక్షత్రమందు కన్యావరణార్థము వెళ్లినవారలు దాతలచే పూజింపబడుదురు.) అనువదిమొదలు ''తాంవాదితో ద్వాభ్యామభిమంత్రయేత'' ఆప—స్మృ—౪-౭ అను సూత్రము వఱకుగల కన్యావరణాదికము ఆర్షాసుర వివాహములయందు చెప్పబడినది. ఇతర వివాహముల యందు కన్యావరణము విధింపబడలేదు.

ప్రతిగ్రహార్త్విజ్యబలాద్వివాహకౌ బ్రాహ్మణ్యదైవౌఖలువోత్తమోత్తమౌ॥ కాయార్షకౌ మధ్యమకౌతథేతరేస్యుర్ద్విబ్రాహ్మణానాంసతతంహినిందితాః॥

ప్రతిగ్రహణము, ఆర్త్విజ్యము, వీనివలనబ్రాహ్మదైవవివాహములు బ్రాహ్మణులకు ఉత్తమములు. ఆర్షప్రాజాపత్య వివాహములు మధ్యమములు. ఇతర వివాహములు నింద్యములు.

క్షాత్రాంతుగాంధర్వకరాక్షసౌవిశస్స్యాదాసురస్సర్వవిగర్హితోంతిమః ॥౧౪౦॥ విప్రాణాం ఆర్షస్తువివాహ ఆసురో వైశ్యస్యతూద్వా

హావిధిః ప్రశస్యతే॥

రాజులకు గాంధర్వ రాక్షస వివాహములు ఉత్తమములు. వైశ్యులకుఆసురవివాహము ముఖ్యము. బ్రాహ్మణాది సర్వవర్ణములకు పైశాచవివాహము నింద్యము. ఆర్షవివాహము బ్రాహ్మణులకు ఆసురవివాహము వైశ్యులకు ప్రశస్తము. అని చెప్పబడుచున్నది.

మృగేవరప్రేక్షణమాహకన్యకాంమఘాసుగాహ్యోర్యమభేవివాహకం

మృగశిరానక్షత్రమందు కన్యావరణము కొఱకు సంపవలెను. మఘానక్షత్రమునందు వరునిచేనివ్వబడు గోవిందునర్ఘ్యము పరిగ్రహించవలెను. ఉత్తరఫల్గునీనక్షత్రమునందు వివాహము చేయవలెను.

సుప్తాపిదత్తాదిసమస్తకన్యకా నింద్యాస్స్యురార్షాసురయోర్వివాహయోః ఆర్షంవివాహంప్రథమంప్రయుక్తవాన్కరస్మైర్హమంత్రాధ్యయనానుసారత

ఆర్షాసుర వివాహములయందు సుప్తాపిదత్తాదికన్యకలు నింద్యలగుచున్నారు. మంత్రపాఠానుసారముగానార్షవివాహమునాపస్తంబమహర్షి చెప్పియున్నాడు.

ఉక్తాధర్మామేయఆర్షేవివాహేబ్రాహ్మప్రాజాపత్యదైవేషు నస్స్యుః సర్వేష్వథ్యద్వాహకార్యేషువక్ష్యమాణా ధర్మాస్సర్వసాధారణాస్స్యుః

ఆర్ష వివాహములయందు చెప్పబడిన ధర్మములు బ్రాహ్మప్రాజాపత్య దైవ వివాహములయందు లేవు. బ్రాహ్మాద్యష్ట విధవివాహములయందు వక్ష్యమాణ ధర్మములు సర్వసాధారణములని తెలిసికోవలెను.

కన్యాదానంస్వాతినక్షత్రయుక్తం ప్రాజాపత్యబ్రాహ్మదైవేషు తత్స్యాత్। నాన్యేషాంస్యాద్విధ్యభావాద్ద్విజానామాచార్యేణగ్రాహ్యఆర్షోవివాహః॥౧౪౬

స్వాతీనక్షత్రమునందు కన్యాదానము శుభప్రదము ఈకన్యాదానముప్రాజాపత్యబ్రాహ్మదైవవివాహములయందుకూడ కలదు ఇతరవివాహములయందు విధిలేకపోవుటవలన లేదు. బ్రాహ్మణులకార్షవివాహము గ్రాహ్యమని ఆచార్యుడుచెప్పియున్నాడు.

గోస్థానపసీయాత్రవివాహమంటపేగృహేషుచైకాపితయోఃప్రయోజనం। తయోవరం చాతిథి వత్సమర్హాయేత్క్రమేణయోస్యాపచితస్తమన్యయా॥౧౪౭॥

వివాహమంటపమునందొక గోవును, గృహమునందొకగోవును కట్టవలెనువివాహమంటపమునందు కట్టబడిన గోవుచే వరునకును గృహమునందుకట్టబడిన గోవుచే వరాపచితునకును అతిథిపూజవలె మధుపర్కపూజ చేయవలెను.

వరాయమధుపర్కస్య మధుపర్కకర్మణి గోయుక్తముద్వాహేని కేత నేతు
తత్రోపరస్యాపచితాయదద్యాద్వివాహహోమాత్తరకాలఏవ.॥౧౪౮॥

వివాహగృహమునందు వరునకు గోసహిత మధుపర్క పూజ జేయవలెను. వివాహ ప్రధాన హోమానంతరము వరాపచితునకు జేయువలెను.

గోరాలంభ స్థానమేతావదేతద్వాచ్యస్త్రార్థంయత్తద్యుగేస్మిన్నిషిద్ధం

గోరాలంభ (గోవును వధించుట) స్థానమిదియే. కలియుగమునందు మధుపర్క పూజయందు గోరాలంభము నిషేధించబడినది. గోరాలంభ బోధక వచనములు యుగాంతర విషయములు.

సప్తపదికిపూర్వము వరమరణము

దత్తాకన్యాసప్తపాదాత్పురాచేద్దేయాన్యస్మైనోనిషిద్ధాకదాచిత్॥
ఇత్యేవప్రోక్తంయాజ్ఞవల్క్యేనసప్తపాదాదూర్ధ్వందోషమాహు
స్సవదత్తా। తస్మాదూర్ధ్వంచేదసౌనాపునర్భూస్తస్యాఃపుత్రాస్తా
మపౌనర్భవాఖ్యాః॥

సప్తపదికి పూర్వమునందు వరుడు మరణించినచో మరియొకని కాకన్యకనిచ్చి వివాహము జేయుటనిషిద్ధముగాదని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పియున్నాడు సప్తపద్యనంతరమందు ఆకన్యకు పునర్వివాహము జేసిన దోషము వచ్చునని చెప్పుచున్నారు * సప్తపదికి తరువాత పునర్వివాహము జేసికొనినస్త్రీ పునర్భువు అనియు తత్పుత్రులు పౌనర్భవులు అనియు చెప్పబడుదురు.

అన్యైర్దత్తా చేద్వినా దాతు రాజ్ఞా మజ్ఞానాద్వా బంధనాద్వా బలాద్వా దేయాన్యస్మై కన్యకా నోనిషిద్ధా సాంగోద్వాహే సత్యపి ప్రాహు రార్యాః

అజ్ఞానమువలనగానిదాతను కట్టుటవలన గాని బలాత్కారముగా గాని దాత

---

* రంభాకపిత్థాది ఫలానినాళికేరాజాదిభిః పంచభిరంచితాని స్వాలంకృతానాం క్రమశోత్ర విందద్యాత్సంస్పర్శనాద్వావిఫలంకుమార్యాః॥ అను శ్లోకము ఛ౯ వ పుస్తకమునందు చూపట్టుచున్నది.

యనుమతి లేకుండా ఇతరులచే ఇవ్వబడిన స్త్రీకి వివాహము సాంగమైనను దానిఅకన్యకను మరియొకని కిచ్చి వివాహము చేసిన దోషము లేదని ఆర్యులుచెప్పుచున్నారు.

వివాహానర్హకన్యకలు

కన్యా గుప్తా ద్యా శ్చతుర్దశ్య పితా వర్జ్యానక్షత్రాదినామ్న్యశ్చ సర్వాఃసుప్తాద్యేతా స్స్యు ర్బహి ర్లక్షణాని ద్రవ్యాణ్యంతర్లక్షణా న్యేవ పంచ॥౧౫౨॥

నానాబీజా న్యగ్రే వేద్యాశ్చ పాంసూన్ క్షేత్రాల్లోష్టం గోశకృత్స్మశానాని ద్రవ్యాభావా ద్వృద్ధిదానిక్రమేణతాజ్యంకార్యంపంచమం భాగ్యవర్గ్యః॥౧౫౩॥

౧గుప్త ౨దోత్పాత ౩బహుపుత్రి ౪శోకార్త ౫నివేద ౬విజిత ౭ముండ ౮మండూకాక్షిక ౯సాంగారక ౧౦రాత ౧౧పాళి ౧౨మిత్ర ౧౩స్వనుజ ౧౪వర్షకారి అను పదునలుగురు కన్యలును నక్షత్రాభిధాన కన్యకలును నద్యభిధానకన్యకలు, వివాహార్హలు కారు. ముక్త, రుదతి, నిద్రాక్రాంత, అను నీమూడును కన్యకలు కూడ వివాహార్హలు గారు. ముక్తాదికన్యలు బాహ్యలక్షణయుతలు. నానాబీజములు, యజ్ఞవేదికాపాంసువు, సస్యసంపన్నక్షేత్రమృత్తిక, గోమయము, శ్మశానమృత్తిక, అను నీఐదు ద్రవ్యములు వివాహ్యకన్యకవలన తనకు గలుగు వృద్ధిక్షయముల తెలిసికొనుటకు అంతర్లక్షణములు. ద్రవ్యపంచక స్పర్శనమువలన క్రమముగా ప్రజావృద్ధి, యజ్ఞవృద్ధి, సస్యాభివృద్ధి, పశువృద్ధి, వధూవరాన్యతరమరణము గలుగును. అందువలన శ్మశాన మృత్తికను స్పర్శ చేసిన కన్యక వివాహార్హ కాదు.

యోగ్యకన్యావరలక్షణము

బంధుశీలకులబుద్ధిలక్షణారోగ్యసంపదుపపన్నకన్యకా॥
వేదశాస్త్రసహితోక్తలక్షణోపేతవిప్రవర ఉచ్యతేవరః॥

శ్రేష్ఠబంధువులుగలది, ఆస్తిక్యాది సుశీల సంపన్నురాలు, గూఢగుల్ఫాదిసాముద్రికశాస్త్రోక్త స్త్రీలక్షణలక్షితయు, ఆరోగ్య వంతురాలు, అగు కన్యక వివాహార్హ యగును. బంధువులు గలిగినట్టియు, ఆస్తిక్యాదిగుణములు గలిగినట్టియు, సాముద్రికశాస్త్రోక్తపురుషలక్షణ లక్షితుడు, వేదవేదాంగ వేత్తయు, అగు వరుడు వివాహమున కర్హుడు.

యస్యాం మనశ్చక్షుషుపైతి తస్యా వృద్ధిం వదంత్యేవహి కన్యకా

యాం। ఆర్షే వివాహే సుహృదాభిమంత్రణం నాన్యేషు కన్యావరణా త్రిషు స్యాత్ ॥౧౬౪॥

ఏకన్యకయందు మనస్సు నేత్రములు ఆసక్తి బొందునో ఆకన్యకను వివాహము చేసికొనిన ధర్మాదులకు వృద్ధి కలుగు నని కొందరు ఆచార్యులు చెప్పుచున్నారు. ఆర్ష వివాహమునందు కన్యావరణము ఉన్నది. ఇతర వివాహములయందు లేదు.

యద్వృద్ధాచరితం తదాచరణ ముద్వాహేహ్ని పూర్వేహ్ని వా.
పుణ్యాహాభ్యుదయ క్రియాదికుల దేవస్థాపనాద్యావరాత్
నిర్వర్త్యోచిత మంగళాఖిలపదార్థైః స్వైర్జనైః స్సంయుతో
హ్యభ్యాగత్య వరం ద్విజప్రవర మచ్ఛాగార మావేశయేత్ ॥౧౬౬॥

వృద్ధాచారసంపరా ప్రాప్తంబు లగు పుణ్యాహవాచన నాందీ శ్రాద్ధకులదేవతా స్థాపనాది కర్మలను వివాహదినంబున గాని, తత్పూర్వ దినంబున గాని, నిర్వర్తించుకొని, మంగళపదార్థ సహితుడై బంధువులతో వరున కెదురుగా వెళ్లి తీసికొని వచ్చి విడిదియందు ప్రవేశ పెట్టవలెను.

వివాహసంకల్పము

ఉష్ణీష కంచుకనవాంబర కజ్జలస్రగ్రత్నాంగుళీయ మణికుండలభూషితస్సన్। ఆచార్యమిత్రసహిత శ్శుభగేహ మేత్య ప్రాఙ్ముఖ స్సముపవిష్ట ఉదారపీఠే ॥౧౬౭।

ధర్మప్రజా సంపత్త్యర్థం స్త్రియముద్వహ ఇత్యపి సంకల్ప్య చాసమానార్ష గోత్రజాం శ్రోత్రియాం తు కులాత్॥ దశపూరుష విఖ్యాత జాతాం కన్యాం మనోహరాం అరోగిణీం భ్రాతృమతీం పిత్రా దత్తాం ప్రతిగృహ్ణీత్ ॥౧౬౮।

తలపాగ, అంగరకా, నూతనవస్త్రము, కాటుక, పుష్పమాలికలు, రత్నాంగుళీయకము, మకరకుండలములు, మొదలగు వానిని ధరించిన వాడై ఆచార్య మిత్రులతో గూడి వివాహ గృహమును బ్రవేశించి పీటమీద ప్రాఙ్ముఖముగా నాసీనుడై ధర్మప్రజా సంపత్త్యర్థం స్త్రియముద్వహే యని సంకల్పించి అసమానార్ష గోత్ర జయు మనోహరయు రోగిష్ఠి కానిదియు దశపూరుష విఖ్యాత శ్రోత్రియ వంశజాతయు భ్రాతృమతియు, తండ్రిచే నివ్వబడినదియు, అగు కన్యను ప్రతిగ్రహించ వలెను.

కన్యాదానము

తిరస్కరిణికా కార్యా శాట్యా ప్రచ్ఛాద్య వాససా। స్థాపయే
త్ప్రాఙ్ముఖీం కన్యాం కండోలే తండులాన్వితే॥ అన్యస్మిన్నపి కం
డోలే వరః ప్రత్యఙ్ముఖో భవేత్। కన్యాదానం కరిష్యేఽహమితి సంక
ల్ప్య బుద్ధిమాన్॥ సంకల్పిత వరాయైవ దద్యాద్దాతా ప్రకన్యకాం॥౧౬౨

వధూవరుల మధ్యభాగంబున తెరవేసి పశ్చిమభాగంబున ప్రాఙ్ముఖముగా కన్యను ప్రాగ్భాగంబున పశ్చిమాభిముఖముగా వరుని బియ్యపు పూర్ణ కండోలము (వెదురు బుట్ట) యందు కూర్చుండబెట్టి దాత "ప్రాంకృతే కన్యాదానం కరిష్యే" యని సంకల్పించి పూర్వసంకల్పితవరునకు కన్యకను యివ్వవలెను.

వసిష్ఠగోత్రస్య నృసింహశర్మణః పౌత్రీం చ పుత్రీం కమలాఖ్యదా
యీం। శ్రీవత్సగోత్రస్య ముకుందశర్మ పౌత్రాయ పుత్రాయ
వరాయ తుభ్యం ।౧౬౩

వశిష్ఠగోత్రజాతను నృసింహుని మునిమనవరాలు మనుమరాలు పుత్రిక కమలను శ్రీవత్సగోత్రజాతుడవును ముకుందుని మునిమనుమడవును పౌత్రుడవును పుత్రుడవును అగు నీకు ఇచ్చుచున్నానని కన్యాదానమునందు ప్రవర చెప్పవలెను.

ప్రజాసహత్వకర్మభ్యః ప్రతిపాదయామీతి హి।
ససువర్ణాక్షతఫలపరిపూర్ణకరాన్వితాం॥
కన్యాముదకపూర్వాం తాం దద్యాద్విష్ణుస్వరూపిణే॥౧౬౪।
మంత్రేణ ప్రతిగృహ్యాథ వరస్స్వస్తీతి సంవదేత్।
ధర్మార్థకామేషు నాతిచరితవ్యేతి దాతరి॥౧౬౫
వక్తర్యథ వరో నాతిచరామీతి వదేత్తతః॥౧౬౬

పూర్వోక్త ప్రకారముగా ప్రవరము చెప్పి లక్ష్మీనారాయణస్వరూపుడవగు నీకు ప్రజాసహత్వకర్మభ్యః ప్రతిపాదయామి అని సువర్ణాక్షతఫలపరిపూర్ణహస్తయగు కన్యకను ఉదకపూర్వకముగా నివ్వవలెను. అనంతరము వరుడు మంత్రముచే ప్రతిగ్రహించి "స్వస్తి" యని పలుకవలెను. తర్వాత దాత "ధర్మార్థకామేషు నాతి చరితవ్యా" ధర్మార్థకామములయందు దీనిని విడువకూడదు, అని పలుకగా "నాతిచరామి" అతిక్రమించను, అని వరుడు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను.

గృహ్యాగ్నిప్రతిష్ఠ

ఉద్వాహార్థం పాకయజ్ఞాద్యశేషస్మార్తాఖ్యానాం
కర్మణాం హోమసిద్ధ్యై హోమాశేషాణాంహ
విశ్వస్య సాధ్యశ్రౌతాగ్నీనాం హేతుభూతం ప్రధానం।౧౬౭।
లోకారణీభ్యాం మథితానలంవా సచ్ఛ్రోత్రియాగారత ఆహృతంవా
అలంకృతాయాం శుభవేదికాయా మగ్నిప్రతిష్ఠాపనమత్రకుర్యాత్।

కన్యాదానానంతరము వివాహము, ఔపాసనాదిపాకయజ్ఞములు, హవిర్యజ్ఞములు శ్రౌతాగ్నులు మొదలగు కర్మల హోమసిద్ధికి హేతుభూతమైనదియు, ప్రధానమైనదియు,అగు అగ్నిని మథించి గాని, శ్రోత్రియగృహమునుండి తీసికొని వచ్చిగాని, అలంకృత వేదిక యందు ప్రతిష్ఠించవలెను.

ఉద్వాహవహ్నిః పరిరక్షణీయః ప్రయత్నతో ధార్మికతి్త్రభిస్స్యాత్

ఇట్లు ప్రతిష్ఠించబడిన గృహ్యాగ్నిని ప్రయత్నపూర్వకముగా పరిచర్యులు (సేవకులు) రక్షించుచుండవలెను.

మధుపర్కపూజ

ప్రత్యేత్య సప్రాఙ్ముఖ ఆసనాహార్ణపీఠోపవిష్టో హి వరోతి హృష్టః।
విప్రైస్సుహృత్పుత్రకళత్ర సమన్వితేన స్రగ్వస్త్రగంధమణిభూష
ణభూషితేన। భద్రాసనే సముపవిష్టఉదగ్దిశ్రో దాత్రా సమర్పిత
మహామధుపర్కపూజాం ॥౧౭౦।

గృహ్యోద్యాదితేసవిధినైవ హి కూర్చపాద్యా ద్యుక్తోపచారసహితాం
ప్రతిగృహ్య చాథ గంధాక్షత స్రగుపవీతసుగంధవాసోలంకార జాత
మఖిలం ప్రతిగృహ్యాతత్ర ।౧౭౧।

ఇట్లు గృహ్యాగ్నిప్రతిష్ఠ జేసి వివాహగృహమునకు తిరిగివచ్చి, అతిసంతోషయుక్తుడగు వరుడు ఆసనమునందు ప్రాఙ్ముఖముగా నాసీనుడయి బ్రాహ్మణులు, మిత్రులు, పుత్రులు, కళత్రము మొదలగువారితో గూడికొన్నట్టియు,వస్త్రమణిగంధభూషణ భూషితుడైనట్టియు, భద్రాసనమందు ఉత్తరాభిముఖముగా, నాసీనుడైనట్టియు, దాతచే నివ్వబడినదియు,అర్ఘ్యపాద్యాద్యుపచార సహితమైనదియు, అగుమధుపర్కపూజనుపరిగ్రహించి పిమ్మటదాతచే నివ్వబడినగంధము, అక్షతలు, పుష్పమాలికలు, యజ్ఞో

పవిత్రమువస్త్రము అలంకారములు మొదలగు పదార్థములను పరిగ్రహించవలెను.

సుముహూర్తము

యావజ్జ్యోతిర్విదుక్తం లగ్నం వదేయుస్తావత్కల్యాణాష్టకంచూర్ణికాంచ
లగ్నే ప్రాప్తేన్యోన్యమాలోకనీయంవాస్యైశీర్షేణాశ్చర్కరాజీరకేస్తః

అనంతరము జ్యోతిష్కుడు చెప్పిన సుముహూర్త పర్యంతము మంగళాష్టకములను చూర్ణికను పఠించి సుముహూర్తమయినవెంటనే వధూవరులు పరస్పరము జూచుకొని శిరస్సులయందు పరస్పరము గుడసహితముగు జీలకఱ్ఱను ఉంచుకొనవలెను.

కన్యాందృష్ట్వా భ్రాతృమంత్రంజపిత్వాతామీక్షేతాఘోర మంత్రే
ణచాథ। ఆశీఃకార్యాబ్రాహ్మణైర్వేదవిద్భిఋగ్భిశ్చస్త్రైస్నామభిర్వా
యజుర్భిః॥౧౭౩

తర్వాత కన్యకను వరుడు చూచి "అభ్రాతృఘ్నీం" అను మంత్రమును జపించి, "అఘోర చక్షుః," అను మంత్రముచే ఆకన్యకను చూడవలెను. అనంతరము, వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణుల వలన మంగళకరంబులగు ఋగ్యజుస్సామములచే ఆశీర్వాదమును పొందవలెను.

వరవధూసంకల్పము

దర్భేష్వాసీనౌ వరవధ్వౌసంకల్పయేతఆవాభ్యాంకర్మాణి కర్తవ్యాని
ప్రజాశ్చోత్పాదయితవ్యాఇత్యనయోర్మైమిత్రికేహ్యవిమయూః॥౧౭౪

దర్భలయందాసీనులగు వధూవరులు "ఆవాభ్యాంకర్మాణి కర్తవ్యాని ప్రజాశ్చోత్పాదయితవ్యాః" కర్మలను మనము చేయవలెను. సంతానము పుట్టించవలెను" అని సంకల్పమును చేయవలెను.

వధూభ్రూమార్జనము

ధృత్వాంగుష్ఠానామికాభ్యాంచదర్భంలిస్యాద్సంమృజ్యభ్రువోరంతరంహి
మంత్రేణైతత్ప్రతీచీంనిరస్యేదంభస్స్పృష్ట్వారౌద్రరాక్షేతిమంత్రాత్

అంగుష్ఠానామికలచే వరుడు దర్భనుపట్టుకొని వధువుకనుబొమ్మలమధ్యను "ఇదమహం" అనుమంత్రముచే తుడిచి, దర్భను పశ్చిమదిశయందు పడవేసి "రౌద్రరాక్షస" అనుమంత్రమునందు చెప్పబడుటవలన ఉదకోపస్పర్శనము చేయవలెను.

యుగచ్ఛిద్రాభిషేకము

శ్లోకే ప్రాప్తే చేజ్జపేదుక్తమంత్రంయుగ్మాన్విప్రానేకకార్యార్థయుక్తాన్

అధ్వర్యుర్దానాంబూని మంత్రాంసియుంజ్యాత్ కన్యాకేష్వధ్యాపయేత్ స్వమంత్ర

తస్మా న్దృహస్యో [illegible] హిందత్వేనాం

బహూన్యభూధ పత్రైకభాగేస్మి [illegible] ॥ ౯ ౭ ౭ ॥ [illegible]

ల్లి [illegible] త్రాం [illegible] పంచభిః [illegible] పయిత్వా మంత్రే

ణాచాద్యా [illegible] మినా [illegible] కన్యాపహారం [illegible]

తల్లిదండ్రులు, కన్యక, అన్యోన్యవివాహచింతనే దుఃఖిం చిరేని ‹‹జీనాం గౌంగతి›› యను మంత్రముజపించవలెను. యుగ్మసంఖ్యాకులు, ఏక [illegible], అన్యోన్యవయసువస్సు లు, అగుబ్రాహ్మణులను యుగచ్ఛిద్రాభిషేకో [illegible] పఠించవలెను కన్యా శిరంబున దక్షిణమునుంచి [illegible] పిప్పిదమును, [illegible] వారు

‹‹[illegible]›› [illegible]

మంత్రములను జెప్పి, అంతమునందు, [illegible] కన్యకను ఉదకముచే స్నానము జేయింపవలెను. అనంతరము ‹‹పరత్వా [illegible]›› అను మంత్రముచే వధువునకు ఆహత వస్త్రములను కట్టి ఆచమనము జేయింపవలెను.

మాంగల్యసూత్రయోక్త్రధారణము

పూర్వాశార్యాం మంగళాయైవదద్యాద్బధ్నాసూత్రం మంగళంభూషణానాం

ఆశాసానేతిప్యచాబధ్యయోక్త్రం కుర్యాన్ [illegible] తారోపణంచ

మంగళగౌరీపూజచేసి ‹‹మాంగల్యతంతునా›› అను మంత్రముచే కన్యాకంఠ మునందు మాంగళ్యసూత్రమును కట్టి అలంకారములను ధరింపజేసి అగ్నికి ‹‹ఆశాసా నాసౌమనసం›› యను మంత్రముచే గొంతుక కూర్చుండియున్న కన్యకను యోక్త్రమును కట్టవలెను. అనంతరము అక్షతారోపణము జేయవలెను.

యోక్త్రాదూర్ధ్వం మంగళంసూత్రబంధం కేచిత్కుర్యుస్సన్న దేశాంతరస్థాః

శిష్టాచారాదిషు తారోపణాంతే బ్రహ్మగ్రంధిం కంకణం కుర్యురార్యాః

యోక్త్రధారణానంతరము మాంగళ్యసూత్రమును అన్యదేశస్థులగు కొందఱు కట్టించు చున్నారు. అది శాస్త్రసమ్మతము గాదు. అక్షతారోపణానంతరము బ్రహ్మగ్రంధిని కం కణధారణమును శిష్టాచారమువలన ఆర్యులు చేయుచున్నారు.

అక్షతారోపణము

క్షీరాత్స్నాతాం త్వాంజలినావరస్య మూం పధ్యాంజలౌ హి ద్విరుపస్తరేత్

త్స్వకాన్। ద్విస్తండులాన్ [illegible] భిఘారణాం ద్విసాస్య [illegible]

లింగస్య పూర్తితః॥ వధ్వాంజలేశ్చాపి పరిసంస్థితేస్మిన్ ధారాంబునాస్యాక్షతాభిరానివాస్త్రైః! సంచేద్వధూస్తా ప్యరకేస్మిన్ చావయేద్వధ్వాశ్చరోశ్చైవమవరస్త్రిర్వాగం ॥౧౬౧॥ తదాక్షతారోపణకాలహేవాయే తజ్జన్మతారాగ్రహదైవతే తయోః॥

అక్షతారోపణ సమయమున వధూవరులకు వేరువేరుగా క్షీరాజ్యసంసిక్తతండులములు వేరువేరుభాజన (పళ్లెము)ములయందు బోసియుంచుకొనవలెను. ఋత్విక్కులచే వధూహస్తమునందు ద్విరుపస్తరణము జేసి తన తండులములను రెండుసార్లుంచి రెండుసార్లభిఘారము చేయవలెను. తర్వాత వరాంజలియందును వధూహస్తమునందువలెనే ఇతరులు ఉపస్తరణావదానాభిఘారములు చేసి వధూహస్తాంజలిభాగంబునుంచి 'కపిలాగ్ స్త్రాగచ్ఛంతు' ఇత్యాదివాక్యములచే సంకల్పార్థముగా నుంచవలెను. కపిలాదివాక్యజపానంతరము వధువు తన దోసిలియందలి తండులములను ముందుగా వరశిరస్సునందుంచగా తర్వాత వరుడు స్వాంజలిస్థతండులములను వధూశిరస్సునందుంచవలెను. ఇట్లు మూడుపర్యాయములు చేయవలెను. అక్షతారోపణ సమయమున వధూవరుల జన్మనక్షత్రాధిదేవతను జన్మతారాధిపతులను ఊహించి చెప్పవలెను. అక్షతారోపణ విధి మాచేత్ర విచిత్రమైన బొప్పనభట్టీయమున విస్తరించి చెప్పబడియున్నది.

బ్రహ్మగ్రంధి

హిరణ్యహారిద్రాక్షతపూగపుష్పయుగ్వస్త్రాగ్రయోర్బంధనమాచరంత్యేకే॥౧౬౩॥

అక్షతారోపణానంతరము సువర్ణము, హారిద్రాక్షతలు, పుష్పములు, వధూవరుల వస్త్రాగ్రములయందు కట్టవలెను.

కంకణబంధము

రక్షార్థం మంగళార్థం చ కంకణం దక్షిణే కరే బధ్నీయాచ్చ వరస్యాదౌ వధ్వా వామకరే త్వథ॥౧౬౪॥

రక్షణముకొరకు శుభముకొరకు వరహస్తమునందు ముందుగా కంకణమును కట్టి ఆనంతరము వధూవామహస్తమునందు కట్టవలెను.

వధ్వాః పాణిం దక్షిణం దక్షిణేన హస్తేన స్వేన వై తూష్ణీం గృహీత్వా తాం పూషా త్వేతో నయత్వితి త్యృచాగ్నిమభ్యానియాథాపరేణాగ్నిమాస్తే

వధూ దక్షిణహస్తమును తన దక్షిణహస్తముచే వరుడు మంత్రరహితముగా గ్ర

హించి ‹‹పూషాత్వేతో నయతు›› యను మంత్రముచే నగ్ని సమీపమునకు దీసుకొని వెళ్లి అగ్నికి పశ్చిమభాగంబున ఉండవలెను.

ప్రధానహోమాదులయందు దక్షిణవధూనిర్ణయము

వధ్వాసహాగ్నిమభిగమ్య చ తస్య పశ్చిమే పీఠాదిషూపవిశతో యుగప
ద్వధూవరౌ తత్రోత్తరో వర ఇతీరణతో వివాహకర్మాదిమాష్టవిధకర్మ
సు చోత్తరో వరః ॥౧౬॥ ప్రధానహోమో యదృదాదిహోమః ప్ర
వేశ ఆగ్నేయచరోశ్చ హోమః తథైవ హోమో హృదయాభి
సంగమస్సీమంతకః పుంసవనాఖ్యహోమః ॥౧౭॥ ఏతేషు హోమే
ష్వపి చోత్తరో వరశ్చాసీన ఆచార్యకరోతి కర్మాణి ఆరభ్య చాబ్రహ్మ
విసర్జనాంతతః ఫలప్రదానేऽపి తథోత్తరో వరః ॥౧౮॥

ఇట్లు వధూసహితుడై అగ్ని సమీపమునకు వెళ్లి, అగ్నికి పశ్చాద్భాగమున పీఠాదులయందొక్క పర్యాయము కూర్చుండవలెను ‹‹ఉత్తరో వరః›› ఆప-గృ-౪-౮- అనుట వలన వివాహాద్యష్టవిధకర్మలయందు వరుడు ఉత్తరమున కూర్చుండవలెను. ప్రధానహోమము, యదృదాదిహోమము, ప్రవేశహోమము, ఆగ్నేయస్థాలీపాకము, వివాహశేషహోమము, హృదయసంసర్గహోమము, సీమంతము, పుంసవనహోమము అనునీ ఎనిమిదికర్మలయందు ఉత్తరమున వరుడాసీనుడై సంకల్ప ప్రభృతి బ్రహ్మవిసర్జనాంతము చేయవలెను. ఫలప్రదానము (ప్రశ్నస్థలు) నందు ఉత్తరమున వరుడు ఉండవలెను.

అహోమహోమాత్మకసర్వకర్మసు స్మార్తేషు పత్నీ చ పతేశ్చ దక్షిణే
కర్తోత్తరస్యాం దిశి చాసనస్థో ముతాసు రాగ్ర్యకరోతి చాఖిలం ॥౧౯॥

హోమరహితములు, హోమసహితములు, అగు సమస్త స్మార్తకర్మలయందు తన దక్షిణభాగంబున పత్నినికూర్చుండజేసి తానుత్తరమున నాసీనుడై ప్రాణాయామప్రభృతి సమస్తముచేయవలెను.

కామ్యవ్రతోద్యాపనకర్మసు స్యాత్కర్తోపవిష్టో దిశి దక్షిణస్యాం
సర్వేషు పర్వస్వపి చాగ్రతోంతః కుర్యాన్న చోర్ధ్వం నియమో థకించ

కామ్యవ్రతోద్యాపనములయందు, సమస్త పర్వములయందు, కర్త దక్షిణ భాగంబున కూర్చుండి సంకల్పములు జేసి తనవెడమప్రక్కన పత్నిని ఉంచుకొనవలెను.

హిరణ్యకేశివ్యతిరిక్తశాఖానాం ప్రధానహోమాదిషు సర్వనిత్యం
శాఖావిభేదాత్తు వనంశయోః తతిత్షే ద్వధూర్దక్షిణతో వరస్య ॥౨౦॥

హిరణ్యకేశులుగాక మిగిలిన సమస్తశాఖలవారు ప్రధాన హోమాది అయుకర్మలను దక్షిణవధువుగానుండి చేయవలెను.

ఇత్యుక్తమార్గైర్బహుభిస్స్వవృద్ధైః సూత్రార్థతాత్పర్యవివేకవద్భిః
సంకల్పమారభ్యసమాపనాంతం కర్త్రైవ నేమం సకలం క్రియాసు ॥౯౧॥

సూత్రార్థ తాత్పర్య వివేకము కలిగినట్టియు, వృద్ధులైనట్టియు, అగు పెక్కుమంది పెద్దలచే నీప్రకారముగా చెప్పబడినందున సంకల్ప ప్రభృతి సమాప్తి పర్యంతము పత్నికుత్తరమున నాసీనుడై కర్త సమస్త కర్మలు చేయవలెను.

ప్రధాన హోమము

శుభోపవిష్టస్స్వవరేణ పావకం స్వదక్షిణాసీనవధూముపస్పృశన్ వ
రో యతాసుస్స్వనయానవోఢయావధ్వాసహాత్రైవివాహహోమకం
కరిష్య ఇత్యూర్జ్య తతోగ్నిమిధ్వాత్వాద్యాజ్యభాగాంత ఇహోదితమగ్న్యాఖ్యాం
నుసంస్పృశన్వై హృదయం చ వధ్వాః సిష్టస్వాన్తామభిమంత్రయేత ॥౯౨॥

వరుడు అగ్నికి పశ్చిమ భాగంబున సుఖాసీనుడై తనకు దక్షిణ భాగంబున నాసీనయగు వధువును స్పృశించుచు ప్రాణాయామము చేసి "అనయా నవోఢయా వధ్వా సహ వివాహ ప్రధాన హోమం కరిష్యే" యని సంకల్పము చేసి అగ్నింధనాద్యాజ్యభాగాంతమునందు చేసి "సోమః ప్రథమో వివిదే, సోమోదదద్గంధర్వాయ" యనుఋగ్ద్వయముచే నాసీనురాలగు వధువు హృదయమును స్పృశించుచూ వధువునభిమంత్రించవలెను.

పాణిగ్రహణము

మంత్రైః కన్యాదక్షిణోత్తానపాణిం సాంగుష్ఠం స్వకపాణినా దక్షిణేన
గృహ్ణీయాత్ త్రీన్ పుంస్ప్రజాః పుత్రకామో హ్యంగుష్ఠమంత్యేకం చాంగుళీః స్త్రీప్ర
జార్థీ ॥౯౩॥

స్త్రీ పురుష సంతానకాముడగు వరుడు తన వ్యాపారిత (బోర్లించబడిన) దక్షిణ హస్తముచే "గృహ్ణామి తే సుప్రజాస్త్వాయ" ఇత్యాది నాలుగు మంత్రములచే నుచ్చరించి మంత్రాంతమునందు, సాంగుష్ఠము, బోర్లించబడినదియు, అగు వధూదక్షిణహస్తము గ్రహించవలెను. కేవల పుత్రకాముడగు వరుడు బొటనవ్రేలిని మాత్రమే గ్రహించవలెను. కేవల స్త్రీ సంతానము కోరునతడు అంగుష్ఠము గాక మిగిలిన వ్రేళ్లను పట్టుకొనవలెను.

సప్తపది

అథోత్తరేణాగ్నిమిమాం వధూం తు ప్రాచీం దిశం వాప్యథవాప్యుదీచీం

ప్రక్రామయేత్ప్రాహదక్షిణేనపదా వధ్వేకమిషేత్యుపక్రమాత్ ।
మంత్రక్రమేణైవహోమస్తమేవదేశమాస్థాయ్య వసూకృతాంజలిః
కేచిద్వదన్తి సప్తపదక్రమసూత్రార్థకుసుమ తండులరాశీన్ ప్రాహుస్తండులాన్ స్థాపయేత్ ॥
సువర్ణపూగీఫలపుష్పవస్త్రైరలంకృతాన్యత్ర మనోజ్ఞరూపాన్

అనంతరము అగ్నికి ఉత్తరభాగమున ప్రాక్సంస్థముగా గాని ఉదక్సంస్థముగా గాని వధూదక్షిణపాదముచే "ఏకమిషే" ఇత్యాదిమంత్రప్రయోగపూర్వకముగా సప్తపదములను త్రొక్కించి "సఖా సప్తపదా భవ" ఇత్యాదిమంత్రమును జపింపవలెను. సప్తపదక్రమార్థము తండులరాసులను కొందరు చేయుచున్నారు. ఆ రాసులయందు సువర్ణపూగీఫల, పుష్ప, వస్త్రాదులచే నలంకరింపబడిన అక్షతలు గాని రాసులయందు పూర్వోక్తక్రమముగా మంత్రము జపించుచూ సప్తపదములను త్రొక్కించవలెను.

ప్రదక్షిణం కేవలమగ్నిమాచరేద్వధూవరౌ తావుపవిశ్య పూర్వవత్
హుత్వా ప్రధానాహుతిషోడశం తతో శాత్యాపనం స్తేహస్యాకవిశ్య పూర్వవత్

అనంతరము వధూవరులు కేవలము అగ్నికి మాత్రమే ప్రదక్షిణము జేసి, పూర్వమందు వలెనే దక్షిణ వసువుగా కూర్చుండి "సోమాయజని విదేస్వాహా" ఇత్యాది పదునారు మంత్రములచే హోమము జేసినపిమ్మట అశ్మాస్థాపనము జేసి దక్షిణవసువుగా గూర్చుండవలెను.

లాజహోమము

వరో హుత్వ పశ్చిమతః కన్యాంజలౌ లాజాన్ ద్విర్హో పైవతతో భిఘారణం
కృత్వావకృచ్ఛాంజలి వామపార్శ్వస్థో జుహుయాత్ప్రచాత్ జమదగ్ని
జోవరః లాజాంస్త్రిరేవావపత్యథాప రేజుహోత్రిలాజానిహ దేవతీర్థతః

దక్షిణ వసువుగా గూర్చుండి వరుడు కన్యాంజలి యందు ఉపస్తరణజేసి, లాజలను రెండు సారులుంచి, అభిఘారింపగా గన్యక అంజలివామపార్శ్వముచే నొక్క పర్యాయము హోమము జేయవలెను. పంచార్షేయ ప్రవరగల జమదగ్ని శ్రీవత్స గోత్రజులు లాజలను మూడు పర్యాయములుంచవలెను. లాజహోమము, దేవతీర్థముతో (అనగా అంగుళ్యగ్రములనుండి జేయవలెనని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

ఇత్యుక్తం తంత్రో పదేశాతిదేశాభావాదేవక్వాపిహోమాసతిష్ఠన్

ప్రోతాలాజానావపన్త్రికే చిత్ర్యాపహ స్తద్భ్యాభ్యాంతరాచారపషః

గంధర్వమునకు ఉపకళాతిదేశములు లేకపోవుటవలన, ఏహోమమును, నిర్వృతి చేయరాదను. వర్ణాంతరీయ గు [illegible] రాజులవంటివారని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఇది శాఖాంతర విషయముగాని అనన్వంబ సంశయము గాదు.

నక్తేఽనబ్జస్త్యాజ్యమాతే రాత్రౌ [illegible] ప్టంశ్చ [illegible] త్వాస్యే
వాహనబృహత్స్తే [illegible] స్వార్థ్యే [illegible] కార్యమిత్యుక్తమేవ॥

[illegible] ముహూర్తమునకు [illegible] «నక్తే» యను శబ్దము [illegible] అనేకమునగు పద్ధతి [illegible] గాదు శాఖాంతర [illegible] నెఱుగవలెను. [illegible] «వా» యను శబ్దము [illegible] అది వికల్పము అనిపించుకొనును. [illegible] వివాహ [illegible]

వధూగృహప్రవేశము

నీతేగ్నిహోత్రే [illegible] నాంతరం * [illegible] వరస్య
[illegible] స్యనుపనేత్యస్త్యంగయో [illegible] మనుంచేద్ధనా [illegible] ప్రవహాణాం

[illegible] కన్యకను [illegible] [illegible]

వివాహవహ్నింపరి [illegible] సాహాంప్రవహ్నాగ్నిలస్యదంపతీ
[illegible] ప్రభృత్యావాసజాంగసంభవేష్వాస్త్ర [illegible] ప్రదాక్షిణముఖం యయుర్ద్విజాః

సేవకులు [illegible] ముందు తీసుకొని వెళ్లుచుండగా [illegible] దగు మొదలగు వాహనములయందు నధికారుల నధిష్ఠింపజేసి [illegible] ముఖముగ దీసికొని వెళ్లవలెను.

విచ్ఛిన్నాగ్నిపునస్సంధానము

వివాహవహ్నేః పరిరక్షణీయః ప్రధానహోమాద్యథవావదాయుః
ప్రభావాత్ ప్రమాదాద్యదివాపిసాయం ప్రాతశ్చమౌపాసనకాలవవ॥ ౨౦॥
శాంతింగితేసత్యనలప్రతిష్ఠాంకృత్వాదౌపాసనమేవహుత్వా
ఆహోమకాలాదుపవాసయుక్తః పత్న్యక్ష్యపత్న్యాశ్చ [illegible] బాధికించ

పరిధానహోమ పర్యవృత్తియావజ్జీవము ఔపాసనాగ్ని విచ్ఛిన్నము కాకుండా

* ఆస్తీవధూగ్దక్షిణతః ఇతిపాఠాంతరం.

రక్షింపవలెను. (శ్రమవలనగాని ప్రమాదము వలనగాని సాయంప్రాతః కాలౌపాసనము లయందు విచ్ఛిన్నమైనయెడల విచ్ఛిన్నౌపాసనాగ్ని పునస్సంధానముచేసి హోమకాలము పర్యంతముదంపతులలో నొకరు ఉపవసించి యుండవలెను.

యజమానే ప్రవసతి సత్యగ్నిస్థాపనాదికం
కారయిత్వా తదారభ్య పత్నీ తూపవసేదితి॥ ౨౦౭

అదిమొదలుకొని భర్త ప్రవాసము వెళ్లినప్పుడు అగ్ని విచ్ఛిన్నమైనచో విచ్ఛిన్నాగ్నిపునస్సంధానము చేయించి తదారభ్య భర్త వచ్చువరకు పత్ని ఉపవసించి యుండవలెను.

రోగోపవాసాతురసంకటాదిషు త్వయాశ్చేతు వ్యాహృతిభిస్స్రువాహుతిః
హుత్వాన్నమద్యాద్యది సాయమహ్నా వా ధోవిశ్య మానాగ్నిరపి ప్రమాదతః॥ ౨౦౮॥ భ్రమాచ్చతూరాత్ర మహూయమానోగ్నిర్లౌకికస్స్యాత్ప్రతిపద్యతే ఫ అపస్తరాత్రాజ్జుహుయాదిహైతే వనస్పతిం చ ప్రతిహోమమేకే॥ ౨౦౯॥ ఆద్వాదశాహాదితి కేచిదాహుః పునశ్చ సంధిస్తదతిక్రమేతు అతిక్రమే ద్వాదశవాసరే పునస్సంధానముక్తం స్మృతికృద్భిరుక్తమ్॥ ౨౧౦॥

సాయంప్రాతః కాలముల యందు రోగము, ఉపవాసము, ఆపద మొదలగునవి తటస్థించినయెడల ఔపాసనము చేయలేక పోయినచో "అయాశ్చ" యను మంత్రముచేతను వ్యాహృతులచేతను స్రువాహుతిని చేసి భుజించవలెను. మరియు ప్రమాదమువలనగాని భ్రమవలనగాని అగ్ని విచ్ఛిన్నము గాకపోయినను నాలుగు రాత్రులు ఔపాసనము చేయనిచో ఆ అగ్ని లౌకికమగును. సప్తరాత్రముల వఱకు ఔపాసనము చేయనిచో లౌకిక మగుననియు, తద్దోష పరిహారార్థమై వనస్పతి హోమము జేయవలయునని యొకొందఱు చెప్పుచున్నారు. ద్వాదశ రాత్రములు ఔపాసనము చేయనిచో లౌకికమగునని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ద్వాదశ రాత్రాతిక్రమమైన యెడల పునస్సంధానము చేయవలయునని స్మృతికర్తలు చెప్పుచున్నారు.

అథోత్తరం సూత్రముహోత్తరారధస్యోత్తం భనీత్యా వదన ప్రవేశాత్
ప్రయాణకార్యం యదృదాదిహోమకం ధర్మ్యం విహాయైవ మనీషిణోఖిలాః
ప్రధానహోమే సతి తత్సమాప్తౌ గృహప్రవేశార్థమిహ ప్రయాణం
ఉక్తం విసృజ్యాథుని కాశ్చ తత్ర కుర్వంతి తత్కర్తురనుజ్ఞయైవ॥ ౨౧౧

ఇకను «ఉత్తరాగ్రస్యోత్తంభనీ'' ఆప-గృ-౫-౨౧-ఇత్యాదివచ దేహళీమధితిష్ఠతి,, ఆప-గృ-౬-౯-ఇత్యంత సూత్రోక్తములగు వధూప్రయాణ కార్యము, యాత్రాది హోమములు, విడిచి ప్రవేశ హోమానంతరము ఆధునిక కులజ విద్వాంసులు అందరు కన్యాదాత యనుజ్ఞచే కన్యాగృహము నందే వివాహ ప్రవేశ హోమమును జేయుచున్నారు.

ఉద్వాహాగారప్రవేశాఖ్యహోమో నాసౌ ... హ్నిక కర్తవ్య ఏవ
తస్మిన్నన్యస్మిన్వదీక్షా ... ధ్రువారుంధత్యోర్దర్శనాత్॥

దాతచేతను జ్ఞాతుడై వరుడు పగటియందు వివాహప్రవేశ హోమమును జేయవచ్చును. వివాహప్రవేశహోమమునందు వధూవరులకు దీక్షా ప్రారంభమై అరుంధతీదర్శనము వరకు ఉండును. అంతపర్యంతము వధూవరులు బ్రహ్మచారులయి యుండవలెను.

ఆగ్నేయస్థాలీపాకము

దృష్ట్వైనతామాగ్నేయమాగ్నేయస్య స్థాలీపాకం కారయేత్తాం వరేణ।
తస్యాగ్నేయస్విష్టకృచ్చాస్య స్యాతేద్ద్వే దేవతే పార్వణస్య॥ ౨౧౪

అరుంధతీ దర్శనానంతరము ఆగ్నేయ స్థాలీపాకాధికారిణి యగు వధువు వరునిచే నాగ్నేయస్థాలీపాకమును జేయించవలెను. అగ్నియు, స్విష్టకృత్తును, ఆగ్నేయస్థాలీపాకమునందు దేవతలని దెలియవలెను. ప్రతిపర్వ స్థాలీపాకమునందు కూడ నీయిద్దఱే దేవతలుగా దెలియవలెను.

జుహ్వాముపస్తీర్య వరోద్ధృత్య మధ్యాత్పూర్వార్ధాదంగుష్ఠపర్వప్రమాణం
హవిస్త్రిగ్స్చేనమవద్యేత్తిస్రో ఘృతేనాభిఘార్య హవిష్యం। ౨౧౫
తతోగ్నిమధ్యే జుహుయాత్తదగ్నయే వాయవ్యభాగసంయోగ ఇతీహ
మధ్యమః। మధ్యాచ్చపూర్వార్ధత ఏవ పశ్చిమార్ధాన్మాంసవద్యేజ్జ
మదగ్నిజోవరః॥ ౨౧౬। పూర్వావదానాద్వసలచోత్తరార్ధతస్సకృద్ధి
తిస్విష్టకృతేకపర్దినః। జుహోతివత్సాదయమత్తరార్ధత స్తత్పూర్వ
భాగాజ్జుహుయాః పృథక్పృథక్॥ ౨౧౭।

స్రుక్కునందు అభిఘారించి చరు పూర్వార్ధము నుండియు, చరుమధ్యము నుండియు అంగుష్ఠపర్వ (బొటనవ్రేలికణుపు) మాత్రంబగు హవిస్సును తిర్యక్కుగా (అడ్డముగా) అవదానము జేసి స్రుక్కునందు, హవిశ్శేషమునందు అభిఘారించి అగ్నియొక్క వాయవ్యసంయోగప్రదేశమునందు «అగ్నయేస్వాహా'' యను హోమము జేయవలెను. జమదగ్నిగోత్రజుడగువరు

ను చరుపూర్వార్ధమునుండియు, చరుమధ్యమునుండియు, చరుపశ్చిమార్ధమునుండియు, హవిస్సు నవదానము చేసి, హోమము చేయవలెను. ప్రధానయాగము కంటే అధికముగా నుత్తరార్ధమువలన హవిస్సు అవదానము చేసి ఈశాన్యదిక్కునందు "అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా" అని స్విష్టకృద్ధోమము చేయవలెను. శ్రీస్వామిగ్రాహులు చరూత్తరార్ధము నుండియు, చరుపూర్వార్ధమునుండియు, హవిస్సు గ్రహించి స్విష్టకృద్ధోమము చేయవలెను.

చరుష్వశేషేష్వప్యేవమేషోవదానధర్మోఽస్తి హి స్వసూత్రాత్।
ప్రధానతస్స్విష్టకృతోఽతిరేకః ప్రయాత్యాస్యైశాన్యవర్జం హుతియాద్వ్యధిజ్ఞః॥

సమస్తచరు ప్రధాన కర్మలయందిట్లు అవదానధర్మము స్వసూత్రమునందు చెప్పబడినది. ప్రధానహోమములకు, స్విష్టకృద్ధోమమునకు, సంసర్గాభావముండునట్లు అతిప్రయత్నముగా విధిజ్ఞులగువారు హోమము చేయవలెను.

బహిస్సమంజనము

సలేపయోః ప్రస్తరవత్సమూహ్నంత్యబర్హిః రజ్జ్వా ప్రహరేత్తథాగ్నౌ
ఇత్యస్య సూత్రస్య తు చార్థమర్థస్య స్తేన దర్శ్యావ్యపదిశ్య తత్ర ॥౧౧౯॥ స
లేపయోస్స్రుచోః స్రువయోశ్చ సహాగ్రాఖిలాన్ సాదితబర్హిషోఽగ్రం
సదక్షిణేనైవకరేణ ధృత్వా వామేన హస్తేన చ మధ్యభాగం॥౧౨౦
దర్వ్యామసక్త్వాగ్రవదేతదాస్యాం మధ్యంతదా మూలం ప్రోక్షితమాద్యైః।
మూలాంజనే దక్షిణహస్తమూర్ధ్వాంగుష్ఠం యథాస్యాత్తు తథైవకు
ర్యాత్॥౧౨౧।

కేచిత్తు దర్వ్యాం చ తథాజ్యధాన్యాం సమంజనం బర్హిషమాచరంతి।
కార్యం తయోరేకమిహాత్ర విజ్ఞా ప్రోక్తా హ్యుపాదాయ తతః కరాభ్యాం
దర్వ్యాం ప్రతిష్ఠాప్య తదిష్టదేవతాముద్దిశ్య చాగ్రం ప్రహరేత్ త్రివారం।
ఉద్ధృత్య దర్భం ప్రహరేత్ప్రదేశినోర్ధృత్వాగ్రం త్రిరాదిశ్య నిమంత్ర్య వహ్నౌ
భూమౌ పురోనామికయా హ్యుపస్పృశేత్పరిహృత్య చాగ్నౌ పరిధిం
చ మధ్యమం। వామోత్తరాత్ప్రహరం సవ్యోత్తరార్ధస్యాగ్రమం
గారగణేషు తేష్వపి॥౧౨౨। ఉపోహతే తత్ప్రతీక్ష్ణమంత్ర్య జుహ్వాం స్రు
వం పూర్ణహస్తేన నిధాయ। జుహోతి సంస్రావపదేన విశ్వాన్ దేవాంశ్చన
స్వాదిముఖాన్ ప్రదానాత్॥౧౨౩॥ హుత్వా హవ్యనాజ్ఞాముఖావిసృష్టో త

రంచసిద్ధం పరిషేచనం స్యాత్, పశ్చాద్ధోమా మేష్వథ శేషు బహి-
స్సముంజనం కార్యమితీరయంతి॥ ౨౨॥

“లేపయేత్ ప్రస్తరం తత్త్వాన్ బహిరప్రక్షో బర్హిర్గ్రహణాది” ఆప.గృ-౭-౧౩- అనుసారముగ అర్థము చెప్పబడుచున్నది. హవిశ్శేషము తీసుకొని పర్వతో బరిధులనుంచి చివరాశాపాదితవర్భాగ్రములను స్రుగ్ హస్తములతోను, నానుహస్తముతోను దర్భమధ్యభాగమును పట్టుకొని, స్రుక్కున దర్భాగ్రముతోను స్రువమును మధ్యమూలములతోను తుడువవలెను. ఇట్లు మూడు పర్యాయములు గాని, రెండు పర్యాయములుగాని, జేయవలెను. దర్భమూలాంజనము నంగుష్ఠమాత్రము ఊర్ధ్వాంగుష్ఠముగానుండునట్లు చేయవలెను. కొందరు స్రుక్కునందును, ఆజ్యస్థాలియందును, బహిస్సమంజనము చేయుచున్నారు. ఈరెండు పక్షములలో ఒకపక్షము ఆచరించవలెను. ఇట్లు మూడు పర్యాయములు బహిస్సమంజనము జేసి ఆ బహిస్సునందలి యొక తృణము తీసి హస్తములతోను గ్రహించి, దర్వియందుంచి, ఇష్టదేవతలనుద్దేశించి, దర్భాగ్రమును మూడు పర్యాయములు అగ్నియందు వేయవలెను. తర్వాత దర్భనుకూడ అగ్నియందు వేసి, గంధతో మూడు సార్లు నిర్దేశించి, అగ్నినమంస్కారము జేసి, అనామికాగ్నిచే పురోడాశమిని స్పృశించి, మధ్యమపరిధిని అగ్నియందు వేల్చి, దక్షిణోత్తర పరిధులను ఒక్కసారి అగ్నియందు వేయుచూ, ఉత్తరపరిధిని అంగారములయందు గ్రుచ్చి, పరిధుల నిరసించి, స్రుక్కునందు ఘృతపూర్ణంబగు స్రువమునుంచి రుద్రాది విశ్వేదేవానుద్దేశించి సంస్రావహోమమును చేయవలెను. అనంతరము అనాజ్ఞాతాది ప్రాయశ్చిత్త హోమములు జేసి, ఉత్తర పరిషేచనము చేయవలెను. సమస్త హోమములయందును బహిస్సముంజనము ఈప్రకారముగా జేయవలెనని చెప్పుచున్నారు.

ఔపాసనము.

స్థాలీపాకానంతరే పూర్వయామేకర్తవ్యశ్చౌపాసనాఖ్యశ్చ హోమః।
సాయంప్రాతర్దేవతే పవచైతే అగ్నిశ్చాగ్నిస్స్విష్టకృచ్చైవనిత్యం॥ ౨౩
ఉక్త స్థాలీపాకవద్ద ... స్థాలీపాకే ప్రాపతే దేవతే ద్వే।
స్యాతాం కిం పూర్వాహుతిః ప్రా రకే సూత్రాచార్యస్యైవ పక్షో న జాతు
ఔపాసనాదవ్యథ లేషు హోమేష్వాద్యంతయోస్స్యాత్పరిషేచనం హి।
అత్ర స్థితిశ్శేషచ తండులైర్వా వ్రీహిభిర్వా ఆహుతీ ద్వే జుహుయాత్ పృథక్పృథక్॥
మధ్యే నలస్యాగ్నయ ఏవ శంభు దిశ్యేవాగ్నయే స్విష్టకృతే ద్వికాలయోః।
అగ్నే త్వమిత్యగ్నిమిహోపతిష్ఠతే జపంత్యనాజ్ఞాతమితి త్రయం బుధాః।

స్మృత్యుక్తమ్మస్త్రంత్రితభస్మధారణంకర్తవ్యమిత్యుక్తమిదంమనీషిభిః।
ప్రాతస్తుసర్వంహిసమానముచ్యతేసేష్టాత్రసౌర్యైకథమాహుతిః క్వచిత్

స్థాలీపాకానంతరము రాత్రి ప్రథమ యామమునందు ఔపాసనము ప్రారంభించవలెను. సాయంప్రాతరౌపాసనములయందు అగ్నియు, అగ్నిస్స్విష్టకృత్తును దేవతలు "స్థాలీపాకవద్దైవతం" ఆప-గృ ౭-౨౦। అనుటవలన స్థాలీపాక దేవతలు ఆ యుద్దేశ్యె "సౌర్యప్రాతరాహుతిః ప్రాతరిత్యేకే" ఆప-గృ-౭-౨౧। అనుసూత్రానుసారము ప్రాతరౌపాసనమందు "సూర్యాయస్వాహా" యనికొందరు చెప్పుచున్నారు. అదిఆపస్తంబసమ్మతముకాదు ఔపాసనాదిసర్వహోమములయందు ఆద్యంతములయందు పరిషేచనము చేయవలెను. అగ్నిమధ్యమందు "అగ్నయేస్వాహా" యనియు, ఈశాన్యదిక్కునందు "అగ్నయేస్విష్టకృతేస్వాహా" అనియు, సాయంప్రాతః కాలములయందు తండులములతోగాని, యవలతోగాని, ఋషితీర్థముతో ఆహుతిద్వయము చేయవలెను. అనంతరము "అగ్నేత్వంనో అంతమః" యనుమంత్రములతో అగ్న్యుపస్థానము చేసి, అనాజ్ఞాతత్రయమంత్ర జపమును చేయవలెను. అంతము స్మృతులయందు చెప్పబడినదియు ఋషులచే మంత్రితమైనదియు, అగుభస్మధారణమవలయునని విద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు. సాయంప్రాతరౌపాసనములకు భేదములేదు. ప్రాతః కాలంబున సౌర్యాహుతి ఆపస్తంబ సమ్మతముగాదు.

ఔపాసనకాలము

ప్రాతః ప్రాతర్హోమకాలస్తుముఖ్యః కాలోగౌణస్సంగవాంతోథసాయం॥
ముఖ్యః కాలోద్వాముహూర్తౌ ఽతదూర్ధ్వంగౌణః కాలః ప్రాహురేవంమునీంద్రాః। ౨౩౨ ప్రదోషాంతో హోమకాలస్సంగవాంతః
ప్రాతరేవ।ఆశ్వలాయనఆచార్యోభగవానుక్తవాన్కిల॥ ౨౩౩।

ప్రాతరౌపాసనమునకు ప్రాతఃకాలము(పంచధా భాగించబడిన దివసముయొక్క ప్రథమభాగము) ముఖ్యకాలము సంగవకాలము గౌణ పక్షము. సాయమౌపాసనమునకు సూర్యాస్తమయానంతరము రెండు ముహూర్తములు ముఖ్యములు అటు తర్వాత గౌణము అని మునీంద్రులుచెప్పుచున్నారు. సాయమౌపాసనమునకు ప్రదోషాంతము వరకు సమయమనియు, ప్రాతరౌపాసనమునకు సంగవాంతము వరకు కాలమనియు, ఆశ్వలాయనాచార్యుడు చెప్పియున్నాడు.

హోమావశిష్టంచరుమాజ్యసంప్లుతంతం బ్రాహ్మణం దక్షిణదిక్స్థితం।సంభోజయిత్వావృషభంవధూరుపాధ్యాయమాయతస్యాపచితా

యాధీమతే॥౨౩౪॥

పితుః కులాదాహృతమత్ర దద్యాత్తద్దక్షిణార్థం భవతి క్రియాంగం। స్యాద్యత్ర యత్రాపచితాఖ్యశబ్దస్తత్రాప్యుపాధ్యాయ ఇతీరితోఽర్థాత్॥౨౩౫॥

హోమావశిష్టచరువును ఘృతప్లుతముజేసి దక్షిణదిక్కునందున్న బ్రాహ్మణుని భుజింపజేయవలెను. పితృగృహమునుండి తీసుకురాబడిన వృషభమును క్రియాంగమగు దక్షిణగా నపచితుడగు ఉపాధ్యాయునికివ్వవలెను. ఎచ్చట నపచిత శబ్దము చెప్పబడినను ఆశబ్దమునకు ఉపాధ్యాయుడని అర్థము.

స్థాలీపాకప్రకరణమిహోక్తంహికాంతావత్రైనా మాగ్నేయేనప్రభృతి
కథితంకార్యమాగ్నేయసంజ్ఞం। స్థాలీపాకాభిధమ్వృషభదానాంతిమ
త్రైవసాయంప్రాతశ్చౌపాసనవిధిమపిప్రోక్తవానాత్మశుద్ధ్యై॥౨౩౬॥

‘‘అగ్నైనామాగ్నేయేన స్థాలీపాకేనయాజయతి,, ఆప-గృ-౭-౧॥ అనునది మొదలుకొని సమాప్తివఱకు స్థాలీపాకప్రకరణమును వ్యాఖ్యానించబడుచున్నది. వృషభదక్షిణంబగు ఆగ్నేయ స్థాలీపాకమును, సాయంప్రాతఃకాలములయందౌపాసనమును, ఆత్మశుద్ధికొఱకు చేయవలయునని ఈప్రకరణమునందే ఆపస్తంబ మహర్షి చెప్పియున్నాడు.

తత్రైవంహ్యా ఊర్ధ్వమాదిమనుసృత్యాదక్షిణేత్యేక ఇ
త్యంతంపార్వణపూర్వకాలవిహితాన్వారంభణీయేనసహ।
* సాకంసాంగతయోపపాదితమిమంతద్దర్శపూర్ణాఖ్యమా
స్థాలీపాకవిధింప్రతిప్రతిపదంకర్తవ్యమాజీవితం ॥౨౩౭॥

ఆ స్థాలీపాకప్రకరణమునందే ‘‘ఏవమతఊర్ధ్వగ్ం దక్షిణావర్జము పాపితాభ్యాంపర్వసు కార్యః,, ఆప-గృ-౭-౧౭॥ ఇత్యాది ‘‘పూర్ణపాత్రస్తు దక్షిణేత్యేకే,, ఆప-గృ-౭-౧౮, ఇత్యంత గ్రంథముచే ప్రతి పత్స్థాలీపాక పూర్వకాల కర్తవ్యాన్వారంభణీయ స్థాలీపాక సహితముగాను సాంగముగాను ప్రతిపాదించబడినదియూ, దర్శపూర్ణమాసనామముగలదియూ, అగు ప్రతిపత్స్థాలీపాకమును ప్రతి ప్రతిపత్తు(పాడ్యమి)నందును యావజ్జీవము చేయవలెను.

ప్రతిపత్స్థాలీపాకారంభకాలము

అతఊర్ధ్వమిహాగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరంహ్యాతః।
ఊర్ధ్వమన్వారంభణీయచరోరూర్ధ్వమితీరితం ॥౨౩౮॥

* సార్ధమితి పాఠాంతరం.

“అత ఊర్ధ్వం” ఆశ్వ-గృ-౭-౧౭॥ ఇత్యాది సూత్రమునందు చెప్పబడిన “అతః” అను పదమునకు ఆగ్నేయస్థాలీపాకానంతరము అని గాని “ఊర్ధ్వం” అను పదమునకు అన్వారంభణీయస్థాలీపాకాదూర్ధ్వమని గాని అర్థము చెప్పబడినది.

శ్రౌతస్మార్తస్యైవ కర్తవ్యబుద్ధ్యాన్యచార్యోక్తా సూత్రతః ఊర్ధ్వం
ఇత్యేతస్యైవ సూత్రస్యాగ్నేయస్థాలీపాకాత్పరం వ్యాఖ్యా॥౨౩౯॥
స్థాలీపాకాదన్వారంభణీయాదూర్ధ్వం దర్శపూర్ణమాసాద్వా చతుర్థ్యాత్

శ్రౌతస్మార్తములు కర్తవ్యబుద్ధితో ఆచార్యునిచే చెప్పబడిన “అత ఊర్ధ్వం” అను సూత్రమునందలి ఆగ్నేయస్థాలీపాకానంతరము ప్రతిపత్స్థాలీపాకారంభార్థకార్యసిద్ధిని అనుష్ఠానమునకుండు పాఠ్యమును జేసి చేయబడిన అన్వారంభణీయస్థాలీపాకమునుచేయవలెను

అన్వారంభణీయసూత్రే స* త్యూర్ధ్వం ఉక్త్వా మేవాత
ఊర్ధ్వంమిత్యాదిరణ్యవస్యాద్దక్షిణా వర్జమత్రాపత్తేః తేనోదృష్టాన్తైతదపి
స్థాలీపాకో యశ్చైవాహితసస్య వాగ్నేయశ్చావికారోత్రనిత్యః ॥౨౮౮॥

ఈ అన్వారంభణీయస్థాలీపాకానంతరమందు ప్రతిపత్తునందు స్వవిధ దక్షిణా రహితముగా ప్రతిపత్స్థాలీపాకము చేయవలెను. ఆగ్నేయస్థాలీపాకమునకును ప్రతిపత్స్థాలీపాకమునకును భేదము లేదు.

ప్రతిపత్స్థాలీపాకవ్రతము

ఉపోషితాభ్యామహారేకభుక్తసద్భ్యామమాంసాశితాశనాభ్యాం
కలౌవ్యపవేత్రిపరేహ్నియాంగిస్సంకల్పితాభ్యామహాదంపతీభ్యాం॥
అక్షారాలవణంత్వమాషపిశితందధ్యాజ్యమిశ్రందివా
దర్శేకార్యమిహైకభోజనమితిస్యాత్పూర్ణిమాసేపిచ॥
ఏతచ్చాగ్నిమతాంవిధీయతఉతాత్రోపోషితాభ్యామితి
స్మృత్యాఖ్యోమ్నాతాజీవనితయోస్వైక్యంస్యాస్థాప్యతే॥౨౮౩

ఉపవసించినట్టియు, పగలు ఏకభుక్తము జేసినట్టియు, మాషమాంసముల, తినినట్టియు, ప్రతిపత్తునందు స్థాలీపాకము చేయ సంకల్పించుకొన్నట్టియు దంపతులు, క్షారలవణరహితము, మాషమాంసరహితము, దధిఘృతసహితమగు భోజనమును దర్శమందు పూర్ణిమయందును, పగటిపూట చేయవలెను. ఇట్టి భోజనవిధి నిత్యాగ్నిహోత్రులకు విధించబడుచున్నది. మరియు “ఉపోషితాభ్యాం” యను స్మృతిచే స్పష్ట పి

* ఊర్ధ్వంచాస్యాదూర్ధ్వమేవాత ఊర్ధ్వం॥ ఇతిపాఠాంతరం

తెలియవలెను. జీవత్పితృకునకు. స్పష్టముగా వ్యవస్థ చెప్పబడుచున్నది.

సత్యహ్న్యగ్రస్థా ప్రభృతీనాం సాంఖ్యస్థాలీపాకశ్రాద్ధయోః కర్మణోశ్చ
నిత్యత్వాద్వాచనస్య త్రైకాల్యత్వాదహర్దర్శేష్టేః కర్మణి స్వేపదర్శే॥

వాస్త్వహోపాకము, దర్శశ్రాద్ధము, నిత్యముగానే వచనము, ఆనిత్య ... లగుటవలనను, దర్శమందు ... కాలములు ఆవశ్యముగా చేయవలెను.

ప్రత్యబ్దామావాస్య మాసశ్రాద్ధేషు రుద్రిష్టాన్ననా ప్రాశనావశ్యకత్వాత్।
నాశ్నీయాద్గర్భిణ్యథవా పిత్రాణాం తస్మాచ్ఛ్రాద్ధే మాషభక్ష్యాదిచాద్యాత్॥ ౨౪౫।

ప్రత్యాబ్దిక దర్శ శ్రాద్ధములందు శ్రాద్ధశేషాన్న భోజనము ఆవశ్యకమగుటవలన, గర్భిణి భుజింపవలెనో ... ప్రత్యాబ్దిక దర్శశ్రాద్ధములయందు మాషభక్ష్య (గారె) దికములు ఆవశ్యకముగా భుజింపవలెను.

సాంవత్సరే దుష్టౌ ప్రాయశ్చిత్తే భుక్త్వా పురాణే సూత్రే స్మృతిషు ప్రసిద్ధం।
ఔరాదికం నిషిద్ధమేకజీవత్పితృకస్య భుక్త్వా సాధనాత్॥ ౨౪౬॥

సాంవత్సరికము ... భక్తము జేయవలయుననుట స్మృతి సూత్ర పురాణములయందు ప్రసిద్ధము. జీవత్పితృకునకు ఒకని భక్తుని విధివలన ఔరాదికము నిషేధమైనది.

పాణిగ్రహణాన్నైవ మేధినో వ్రతం కాలయోర్భోజనమావాపర్వసు।
కాలాంతరే భోజనమేవ తృప్తిశ్చాన్నస్య జీవత్పితృకంప్రతిశ్చ॥ ౨౪౭॥

“పాణిగ్రహణాదధి గృహమేధినో వ్రతం కాలయోర్భోజనం। అతృప్తిశ్చాన్నస్య పర్వసు చోభయోరుపవాసః- ఔపవస్తమే. కాలాంతరే భోజనం తృప్తిశ్చాన్నస్య॥ ఆప- ధ- ౧- ౬॥ (పాణిగ్రహణాదూర్ధ్వము గృహమేధి వ్రతమును జేయవలెను. సాయం ప్రాతఃకాలములయందు భుజింపవలెను. తృప్తి అగునట్లు భుజింపకూడదు. పర్వములయందు దంపతులుపవాసముజేయవలెను. ఉపవాసము అనగా పగటిపూట భుజించుట పర్వములయందుపవాస విధానమువలన తృప్తిగా భుజింపవలెను) ఇత్యాది ధర్మములు జీవత్పితృకునకు చెప్పబడినవి.

ప్రత్యబ్దామావాస్యాశ్రాద్ధకర్మకర్తవ్యత్వాభావమస్తీహయస్య।
విప్రైస్యైవోపోషితాభ్యామితిహ సూత్రస్యార్థో విశ్చితోదాహృత
స్యాత్॥ ౨౪౮।

ప్రస్తావేస్మిన్నేతదుక్తం భవత్యాచారాపేతో యస్యాస్తి తస్యాధికారః॥

ఎవ్వనికి ప్రత్యాబ్దిక దర్శశ్రాద్ధములను జేయవలసిన యావశ్యకత లేదో అతడు ప్రవసేత్ "ఉపోషితాభ్యాం" ఆప.గృ-౭-౧౭॥ అనుసూత్రార్థము నిశ్చయముగ నుదాహరింపబడినది. పూర్వోక్త ప్రస్తావనయందు ఎవనికి ఆచారాపేతుగలదో వానికే అధికారమని చెప్పబడినట్లున్నది.

అన్వారంభణీయస్థాలీపాక కాలము

స్థాలీపాకానంతరం చేద్వివాహే సంపూర్ణే యామయాతి చేత్పౌర్ణమాసీ
తస్యామన్వారంభణీయాఖ్యో హోమం కుర్యాత్ప్రాతః పౌర్ణమా
స్యాం యథోక్తం॥ ౨౬౦

వివాహసమాప్తిగానే వెంటనే పూర్ణిమ వచ్చినచో ఆపూర్ణిమా ప్రాతః కాలంబున అన్వారంభణీయస్థాలీపాకము జేయవలెను.

అన్వారంభణీయస్థాలీపాక దేవతానిర్ణయము

శ్రౌతేన్వారంభణీయాయామగ్నావిష్ణూ సరస్వతీ।
సరస్వాంశ్చాగ్నిభగినో స్మార్తే ప్యేతాశ్చ దేవతాః॥ ౨౬౧॥
అగ్నిస్స్విష్టకృతం చాంతరేణేత్యస్మాచ్చ సూత్రతః।
ఆద్యోగ్నిస్స్విష్టకృచ్చాంతే నక్వేషు చరుకర్మసు॥ ౨౬౨॥
తస్మాదన్వారంభణీయ చరావష్టదేవతా ఇతి।
కారికాకృద్భిరత్రోక్తం గృహ్యావిద్భిః పురాతనైః ॥ ౨౬౩॥

శ్రౌతాన్వారంభణీయస్థాలీపాకమునందు "అగ్నావిష్ణూ, సరస్వతీ, సరస్వాన్, అగ్నిభగినా" యని యే దేవతలుగలరో స్మార్తాన్వారంభణీయయందును ఆదేవతలే॥ "అగ్నిం స్విష్టకృతంచాంతరేణ" ఆప-గృ-౭-౨౯॥ అనుసూత్రమువలన సమస్తమను ప్రధానకర్మములయందు ముందుగా అగ్నియును నంతమునందు అగ్నిస్విష్టకృత్తును విధించుచున్నారు అందువలన అన్వారంభణీయస్థాలీపాకమునందు ఆఱుగురు దేవతలని ప్రాచీనులు గృహ్యవేత్తలు అగు కారికాకారులు చెప్పియున్నారు.

అనాహితాగ్నేః ప్రథమే చరౌ చ తస్యాపి కాలః కిల పౌర్ణమాస్యాం।

అనాహితాగ్ని యగు వానికిని పూర్ణిమయందే ప్రాతః కాలమున అన్వారంభణీయ స్థాలీపాకము విధించబడినది అని కపర్దిశిష్యులు చెప్పుచున్నారు.

అన్వారంభణీయస్థాలీపాకము

ప్రాతర్వాదంత్యేవక పర్ది శిష్యాఅగ్ని స్తథాగ్నా పహితశ్చవిష్ణుః॥ ౨౫౪॥
సరస్వతీచైవతథానరస్వాన్ అగ్ని భగాగీస్విష్టకృదగ్ని రేతాః।
క్రమేణహుత్వాఘతః జయాదీననంతరం బ్రహ్మావిసర్జనంచ॥ ౨౫౫

అగ్న్యాది స్విష్టకృదంతపదాహుతులను క్రమముగాహోమముజేసి అనంతరముజయాది బ్రహ్మావిసర్జనము వఱకు చేయవలెను.

ఆద్యే చరౌ దక్షిణతో వరో త్రా వదానధర్మా జ్జుహుయాత్తు
ధీమాన్। క్రమేణ చాగ్న్యాది చతస్ర ఆహుతీ హుత్వా గ్నయే
నై త్ర భగినే వదాయ॥౨౫౬। శిష్టం హవిః ప్రత్యభిఘార్య ప
శ్చా ద్ధోమ స్తత స్విష్టకృతే వదాయ। సంస్థాప్య దర్వించ జ
యాదికాంతే యదస్యతు స్విష్టకృతం చహుత్వా॥౨౫౭। సమం
జనం బర్హిష ఏవ శమ్యాః పరేహ్ని తత్ప్రతిహోమఉక్తః।

అన్వారంభణీయస్థాలీపాకమునందు దక్షిణాగ్రుడుగా నుండవలెను. హవిస్సును అవదానధర్మముగా గ్రహించి అగ్న్యాదిచతుర్హోమములను జేసి ఐదవ ఆహుతియగు అగ్ని భగినికి అవదానము జేసి "అంతే ప్రత్యభిఘార" యనువచనమునలన చరుశేషమును ప్రత్యభిఘరించి తర్వాత హోమముజేయవలెను. అనంతరము స్విష్టకృత్తునకు అవదానము జేసిన దర్వినొకవోనుంచి జయాదిహోమాంతమునందు "యదస్యకర్మణః" యనుమంత్రముచే స్విష్టకృద్ధోమము జేయవలెను. ప్రాయశ్చిత్తహోమాది బ్రహ్మవిసర్జనాంతమందు బర్హిస్సనుంజనము జేయావలెను. అన్వారంభణీయ యందు శమ్యలు వేయవలెను. పరదినము (పాడ్యమి) న ప్రతిపత్స్థాలీపాకము జేయవలెను.

సతీషు బహీష్వష్వ శనాహుతీషు ప్రాప్తాస్వ వత్తం త్వభిఘార్య
చాంతం॥౨౫౮। శిష్టం హవి స్విష్టకృదర్థ మేవా భిఘారయేత్ప
ర్వాసు చక్రియాసు।

అనేక చరుహోమములుగల కర్మలయందు ఆఖరు ఆహుతికిఅవదానము జేసి అభిఘరించి శిష్టహవిస్సును స్విష్టకృదర్థమై అభిఘరించవలెను.

ఉక్త స్థాలీపాకధర్మ స్తుయావాం స్తావాం త్సర్వాః పార్వణేతూ
పదిష్టః॥౨౫౯॥ భేద శ్చే త్తద్దక్షిణావర్జ మత్ర కేచిత్ప్రాహుః పూ
ర్ణపాత్రం త్విరిస్యాత్॥౨౬౦

ఆగ్నేయస్థాలీపాకధర్మము లన్నియు ప్రతిపత్స్థాలీపాకమునందు గ్రాహ్యములు ఈస్థాలీపాకములయందు దక్షిణ నిచ్చుట, దక్షిణ నివ్వకపోవుట, యను భేదము గాక మరే భేదమును లేదు. ప్రతిపత్స్థాలీపాకమునందు పూర్ణపాత్రమును దక్షిణగా నియ్య వలయునని కొందఱు చెప్పియున్నారు.

హిరణ్యకేశిప్రముఖాః పూర్ణపాత్రం తుదక్షిణా।

ఇత్యాహు ర్దర్శపూర్ణేతు స్థాలీపాకాఖ్యకర్మణి॥౨౬౧।

హిరణ్యకేశి మొదలగు వారు ప్రతిపత్స్థాలీపాకములయందు పూర్ణపాత్రమును దక్షిణగా నీయవలయునని చెప్పుచున్నారు.

తత్రాపితఊర్ధ్వ మిత్యా ద్యాపూర్ణపాత్రంతుదక్షిణా,

ఇత్యేకపక్ష ఇత్యేత త్సూత్రార్థ స్సము దాహృతః॥౨౬౨

“ఏవమత ఊర్ధ్వం” ఆప-గృ-౭-౧౮- ఇత్యాది పూర్ణపాత్రస్తుదక్షిణేత్యేకే” ఆప-గృ-౭-౧౮- ఇత్యంతమగు సూత్రార్థ మిట్లు స్పష్టముగా చెప్పబడినది.

నిత్యప్రాయశ్చిత్తనైమిత్తికాని కామ్యా న్యపైతాని నైపార్వ ణేన।వ్యాఖ్యాతా న్యన్యాని కర్మాణి తాని సాధ్వాచారం ద్వా నిగృహ్యాంతరఉక్తం॥౨౬౩।

ఏ కర్మములు సాధ్వాచారము వలన గ్రహింపబడుచున్నవో అట్టినిత్యనైమిత్తికకామ్య ప్రాయశ్చిత్తాది సమస్తకర్మలయందు ఆగ్నేయస్థాలీపాకధర్మములు అతిదేశము చేయబడినవి.

హృదయసంసర్గాదికర్మలయందు దేవతానిర్ణయము.

హృత్సంసర్గా గ్రయణే శాన సర్ప మాసి శ్రాద్ధా ష్టకాద్యేషు షట్సు। కర్మస్వా చార్యేణ చైతేషు తత్రతత్రా భీష్టా దేవతా శ్చోపదిష్టాః।౨౬౪।

హృదయసంసర్గము, ఆగ్రయణము, ఈశానబలి, సర్పబలి, మాసిశ్రాద్ధము, అష్టకాశ్రాద్ధము అను ఆఱుకర్మలయందు ఆచార్యునిచేతనే దేవతలు చెప్పబడిరి.

స్థాలీపాకే దేవతా వైశ్వదేవే విశ్వేదేవా ఇత్యనేనోపదిష్టాః। మంత్రామ్నాయానుక్రమేణైవ చాగ్నా ద్యాద్యాద్రాంతాదే వతాస్త్రింశదుక్తాః।౨౬౫।।

వైశ్వదేవస్థాలీపాకమునందు “వైశ్వదేవేవిశ్వేదేవాః” ఆప-గృ-౭-౨౭॥ అను

సూత్రముచే మంత్రప్రశ్నము నందలి ఆమ్నాయానుసారముగానే అగ్న్యాది రాద్ధాంతంబులకు ముప్పదిముగ్గురు దేవతలు చెప్పబడిరి.

సర్పోత్సర్గే దేవతా పౌర్ణమాసీ కర్మణ్యా స్త్వాగ్రావణే మార్గశీర్షే। తత్రా ష్యన్వారంభణీయే చరౌ చశ్రౌతోక్తా యా దేవతా స్తా ఇహాస్యుః॥ ౨౬౬।

శ్రావణ మార్గశిర మాసములయందు చేయబడు సర్పబల్యుత్సర్గములయందు తత్తన్మాసపూర్ణిమలే దేవతలు. స్మార్తాన్వారంభణీయస్థాలీపాకమునందు శ్రౌతాన్వారంభణీయ దేవతలనే గ్రహించవలెను.

ధర్మప్రశ్నోక్తే మహారాజసంజ్ఞే చరౌ చస్థాలీపాకే దేవతాస్యాత్సఏవ। ఉక్తోత్సర్గే శ్యత్రహోమే గణాఖ్యే ప్రోక్తా మంత్రాస్సత్రే బోధాయనేన। ౨౬౭।

ధర్మప్రశ్నమునందు చెప్పబడిన మహారాజచరువునందును, స్థాలీపాకమునందును, మహారాజే దేవత వృషోత్సర్జనమునందు, గణహోమమునందు, బోధాయనునిచేమంత్రములు చెప్పబడినవి.

ప్రాయశ్చిత్తేషు వ్రతోద్యాపనేషు కామ్యేషూగ్రర్క్ష ప్రసూతౌ చసత్యాం। శాంతిష్వాదిత్యాదియజ్ఞేషు మంత్రాస్తే నైవోక్తా దేవతా స్స్యు స్స్మృతౌ చ। ౨౬౮।

ప్రాయశ్చిత్తములయందు, కామ్యవ్రతోద్యాపనములయందు, ఉగ్రనక్షత్రజననాది శాంతులయందు, ఆదిత్యాది గ్రహయజ్ఞములయందు, మంత్రములు, దేవతలు, బోధాయనునిచే చెప్పబడిరి.

ముఖాహుతినిర్ణయము

స్థాలీపాకా స్సంతి యేతే చసర్వే కార్యా ఏవం పార్వణే నోపదిష్టాః॥ యాయా స్థాలీపాకహోమేషు చోపదిష్టాస్తాసాం దేవతానాంపురస్తాత్। ౨౬౯। స్థాలీపాకా చ్చావదాయా వదానధర్మేణా దాయాగ్నయే గ్రేచ హుయాత్। అత్రోక్తాభ్యో దేవతాభ్యశ్చహుత్వాతాసామంతేస్విష్టకృద్ధోమఏవ। ౨౭౦॥ అగ్నిస్విష్టకృతంచాంతరేణేతి సూత్రస్యాభిప్రాయ మేవం వదంతి।

సమస్తస్థాలీపాకములు పూర్వోక్త ప్రకారముగా చేయవలయునని వివాహస్థాలీపాకముచే వ్యాఖ్యానము చేయబడినది. (అనగా ఆగ్నేయస్థాలీపాక ధర్మములు ప్రతిపత్స్థాలీపాకాదులయందు చెప్పబడినవి) స్థాలీపాకదేవతాహోమములకంటె ముందుగా నవదానధర్మముచే హవిస్సును గ్రహించి "అగ్నయేస్వాహా" యనిముఖాహుతి జేయవలెను. అనంతరము కర్మోక్త దేవతాహోమముల జేసి సర్వాహుత్యంతమందు స్విష్టకృద్ధోమముజేయవలెను. అనిఅగ్నిగ్స్విష్టకృతంచాంతరేణ''యనుసూత్రాభిప్రాయము విద్వాంసులు చెప్పియున్నారు.

అగ్నిశ్చాగ్నిస్స్విష్టకృచ్చ ప్రధానౌ స్థాలీపాకే పార్వణేపి
ప్రధానౌ.౨౭౧। ఏతావన్యోన్యాశ్రయౌ చానపాయావన్యేషాం చాద్యన్తయోర్హి ప్రధానౌ। ఇత్థం సిద్ధప్రోక్తమగ్నిం
వికల్ప్య ముక్త్వా స్వాభిః క్వాపి సంపాదితో
గ్నిః।౨౭౨। ఇత్యేవాహు స్స్విష్టకృన్న ప్రధానం నాంగం కింతద్ధోమశేషోపపత్తిః। ఏ
వం బ్రూయు శ్శుష్కమీమాంసకా యే తేషాం ప్రవ్యక్తో ప్రలా
పో హి పక్షః।౨౭౩।

పార్వణస్థాలీపాకమునందును, అగ్నియు, అగ్నిస్విష్టకృత్తును, ప్రధానములు. ఈ రెండును అన్యోన్యాశ్రయముగలవి, ఒకదానిని విడచి మఱొకటి యుండదు. ఇతరహోమముల యాద్యంతములయందు చేయబడుచున్నవి. ఇట్లు సిద్ధించిన అగ్నిని విడచి మనకు అగ్ని ఎట్లువచ్చెనదనియు, స్విష్టకృద్ధోము ప్రధానము అంగముగూడ కాదనియు, అయ్యాది హోమశేష ప్రయోజనమనియు, చెప్పుచున్న శుష్కమీమాంసక మతము ప్రత్యక్ష ప్రలాపము. (యథార్థము గానిది)

శుష్కమీమాంసలక్షణము

శ్రౌత స్మార్త ప్రక్రియానీక్షమాణా శ్శాస్త్రాధీతా శుష్కమీ
మాంసకాస్తే।

శ్రౌతస్మార్త ప్రయోగ జ్ఞానములేని కేవలశాస్త్రవేత్తలు శుష్కమీమాంసకులని చెప్పబడుదురు.

ఆచార్యైర్హ్యుదితం సూత్ర మేతత్కర్మానుష్ఠానక్రమం తద్వి
కల్ప్య।౨౭౪। కుర్వంతి వ్యాఖ్యాన మాత్రాన్యథా హి వ్యాఖ్యా
తారః కేచి దుచ్ఛృంఖలేన।

కర్మానుష్ఠానక్రమ బోధకంబును, ఆచార్య ప్రోక్తంబును, అగుసూత్రమును విశల్పించి కొందరు వ్యాఖ్యాతలు స్వేచ్ఛగా అన్యథా వ్యాఖ్యానము జేయుచున్నారు

అప్రాతిరిక్తం భవతి క్రియా సదా హ్యనుష్ఠితా స్వసంప్రతిస్వ
హ్యావేదిభిః॥ ౬౭॥ ఏతావదా చార్యహృదాశయం మతం సూ
త్రార్థతాత్పర్యమితి స్ఫుటం న్విదమ్॥

• ఈవిషయమై ఇట్లు చెప్పబడుచున్నది ఇప్పుడు గృహ్యాక్తులు సమస్తకర్మలు జేయుచున్నారు. ఆచార్యహృదయము ఇదియు. సూత్రార్థతాత్పర్యము ఇట్లు స్పష్టముగా చెప్పబడినది.

అగ్ని శ్చాగ్నీషోమౌ స్విష్టకృ ద్దేవతే చాగ్నేయస్థాలీపాక ఏవాధతే ద్వే॥
స్థాలీపాకే పార్వణే తు ప్రధానే సంగచ్ఛేతే దేవతే చాధతే ద్వే।
ఉచ్యేతే చాద్యన్తయోస్తు ప్రధానే స్థాలీపాకే ష్వేవ సర్వేషు
తస్మాత్॥ ౬౮॥ అదా వగ్నిః పార్వణే నోపదిష్టస్థాలీపాకేషూ
దితా దేవతాయాః। తాసామంతేస్విష్టకృద్దేవతానాం స్థాలీపా
కేషూచ్యతే హి క్రమోయం॥ ౬౯॥ ఏవం సిద్ధే నన్వపి ప్రా
హు రాజ్యేనా చారాచ్చా గ్రే గ్నయే హోమ మేకే। త
త్కర్తవ్యం న్వోపదేశాతిదేశాభావాదాజ్యేనైవ హోమోనయు
క్తః ॥ ౭౦॥ తస్మా దేవాగ్నిప్రధానే ష్టకృద్భ్యస్థాలీపాకాన్నే
న హోతవ్య మేవ॥ ౭౧॥

ఆగ్నేయస్థాలీపాకమునందగ్నియు,అగ్నిస్విష్టకృత్తును ప్రధానదేవతలు. ఆయిద్దఱే పార్వణస్థాలీపాకమునందుకూడ ప్రధానులు. ఆకారణమువలన సమస్తస్థాలీపాకముల యందు ఆద్యంతములయందు ప్రధానదేవతలుగా చెప్పబడుచున్నారు పార్వణస్థాలీపాకమునందు చెప్పబడిన దేవతాహోమాత్పూర్వము అగ్నియు, తర్వాత తత్తత్కర్మోక్త ప్రధాన దేవతా హోమములను, అంతము నందు స్విష్టకృద్ధోమమును చేయవలయును అని క్రమముండగా కొందఱు ముందుగా నాజ్యముచే "అగ్నయే స్వాహా" యని హోమము జేయవలయునని చెప్పుచున్నారు. అట్లుచేయవలయునని ఉపదేశాతిదేశములు లేకపోవుటవలన ఆజ్యహోమము జేయకూడదు. అందువలనఅగ్నికి,ప్రధానదేవతలకు, స్విష్టకృత్తునకు, స్థాలీపాకచరువుచేతనే హోమము జేయవలెను.

ఏకం హవి శ్చాగ్నిముఖాహుతి ప్రధానాహుతి స్విష్టకృదాహు

తీనాం। త్రేధా ప్రధానీకృత దేవతానాం సాధారణత్వాద్ధవిషో
పృథ క్త్వం॥౨౪౧।

అగ్నిముఖాహుతి ప్రధానాహుతి స్విష్టకృదాహుతులకు హవిస్సు ఒక్కటే. అగ్ని, ప్రధాన దేవతలు, స్విష్టకృత్తు, సమానులగుటవలన హవిస్సు వేఱువేఱుగా చేయ నక్కఱలేదు.

క ర్తవ్యా నుష్ఠాన యోగ్యాః పదార్థా గూఢభూతా స్సంతి యే
యత్ర తత్ర। యత్రాస్మాకం జాయతే సంశయ స్తద్భూయో
భూయః ప్రాయశ స్సంస్మరామః॥ ౨౪౨।

కర్మలయందనుష్ఠానయోగ్యములగు పదార్థములు గూఢముగా నెచ్చటెచ్చట నుండునో ఎచ్చటెచ్చట మాకుసందేహములు కలుగుచుండునో అచ్చటచ్చట ఆయాయీపదార్థములను తరుచుగా మేము స్మరించుచుందుము.

ముఖాహుతి స్స్యాచ్చరుణా తదాదౌ కార్యా ప్రధానాహుత
యోపి మధ్యే॥ తదంతి మే స్విష్టకృదేవహీ త్రిప్రాహు రృథా
గృహ్యావిదో విధిజ్ఞాః॥౨౪౩॥

ముందుగా ముఖాహుతియు, మధ్యను ప్రధానాహుతులును అంతమందు స్విష్టకృదాహుతిని, జేయవలెనని గృహ్యాదులగు పండితులు చెప్పుచున్నారు.

చరుప్రధానే ష్వఖిలేషు కర్మసు ప్రాధానకత్వా చ్చరుణాముఖా
హుతిః॥ ఉత్సర్జనోపాకరణ వ్రతేషు ఘృతేన కార్యా గ్నిము ఖా
హుతి స్స్యాత్। ౨౪౪.

చరుప్రధానములగు సమస్తకర్మలయందు చరువుచేతను, ఉత్సర్జనములు, ఉపాకర్మవేదవ్రతములు, మొదలగు ఆజ్యహావిష్కంబులగు కర్మలయందాజ్యము చేతనుముఖాహుతిని జేయవలెను.

అగ్నిప్రధానౌషధికర్మణికద్వచిన్ముఖాహుతిర్నా స్త్యథచాస్తి కేషుచిత్
।హావ్యేనచాగ్నివ్యతిరిక్తదేవతా ప్రధానకర్మణ్యుదితాముఖాహుతిః।

అగ్ని ప్రధానంబులగు ఓషధిహావిష్కకర్మలయందు ముఖాహుతి లేదు కొన్నికర్మలయందు ముఖాహుతిగలదు. అగ్నితరదేవతాప్రధానంబులగు కర్మలయందు హావిస్సుచే ముఖాహుతి జేయవలెను.

అథా వికృత మాతిథ్యం మధుపర్కార్పణే విధా। లద్వా పా

హోమమాత్రం స్యాత్తంత్రేపూర్వోత్తరే నచ॥ ౨౮౬॥

మధుపర్క పూజయందు యథాసూత్రముగా సవిధి పూజ చేయవలెను. పహోమ యందు అగ్నింధనాది పూర్వతంత్రము, జయాద్యుత్తరతంత్రములు లేవు.

మధుపర్కమున గోరాలంభ నిషేధము

కలౌ యుగే నిషిద్ధత్వాద్గోరాలంభస్య కర్మణః।
ఉత్సృష్టవ్యైవ గౌః స్త్రీత్ సర్వశాఖాసమంస్మృతిః॥ ౨౮౭॥

కలియుగమునందు గోరాలంభము (మధుపర్కమునందు గోవును వధించుట) నిషేధింపబడుటవలన గోవును విడువవలయుననుట సమస్తశాఖలకు సమ్మతము॥

ఆగ్నేయచరు మారభ్య యావత్ఖండసమాప్తితః
స్థాలీపాక ప్రకరణ మితిగృహ్యవిదాం మతం॥ ౨౮౮॥

ఆగ్నేయస్థాలీపాక ప్రభృతి ఖండసమాప్తి పర్యంతముగల గ్రంథము స్థాలీపాక ప్రకరణము అని గృహ్యవిదులకు సమ్మతము,

ఆరభ్య పార్వణేనాతోన్యాని కర్మాణి చేత్యతః।
ఖండాంత మేషాం సూత్రాణా మయమర్థ ఉదాహృతః॥

"పార్వణేనాతోన్యాని" ఆప-గృ-౭-౨౩- ఇత్యాది ఖండసమాప్తి పర్యంతము గల సూత్రములకు అర్థము చెప్పబడినది.

ఉపాకర్మయందు దేవతానిర్ణయము

యః కోపి చోపాకరణే సమాపనే ప్రజ్ఞాయతే ఋషి రిహాప్ర
ధానం। జాత్యేకవాక్యాదృషి రేవచషణ్ణాం హ్యాంగం త్వితీయం
సదసస్పతి స్స్యాత్॥ ౨౯౦

"ఉపాకరణే సమాపనే చ ఋషిర్యః ప్రజ్ఞాయతే" ఆప-గృ-౮-౧- ప్రజాపత్యాది కాండర్షులు ఉపాకర్మయందు ప్రధానదేవతలు అని తెలియవలెను. జాత్యేకవచనముగుటవలన ఋషియన ఋషులుఅని అర్థము. సదసస్పతి అంగదేవత.

సర్వేషు హోమేష్వపిచ ప్రధానం స్యాత్స్విష్టకృచ్చేత్యపి హోమసంజ్ఞే। ఇత్యుక్త మేవాగ్నిముఖే ప్రసంగా త్తాభ్యాంవినాక్వాపి నహోమ కర్మ॥ ౨౯౧

సమస్త హోమములయందు ప్రధానాహుతులనియు స్విష్టకృదాహుతియనియు రెండుహోమములుగలవు. అని అగ్నిముఖమునందు ప్రసంగమువలన చెప్పబడినది. ప్ర

ధాన స్విష్టకృదాహుతులు వినాగా హోమముండదు.

తస్మాత్ప్రధానం హిస్తవర్జయో క్రతాస్యస్విష్టకృతాస్య త్స
దసస్పతిర్హి। వ్రతేషు చోపాకరణే సమాపనే ప్యేవంహి కర్త
వ్య మనుక్రమేణ॥౫౫-౨॥

ఆ కారణమువలన సంస్థలు ప్రధానదేవతలు అనియు, సదసస్పతి స్విష్టకృత్స్థాన
నీయమనియు, దెలియవలెను. వ్రతములయందు, ఉపాకర్మమునందు, ఉత్సర్జనములయం
దు, ఇట్లు క్రమముగా జేయవలెను.

కర్తవ్యేస్మిన్నేతదుక్తం భవత్యాచార్యాధీనో యో వటు
స్తం ప్రతీదం। గర్భాజ్జాతాద్వాష్టమాబ్దోపనీతంత్రచ్ఛావణ్యాం
ప్రోష్ఠపద్యాం తువాపి॥౫౬-౩॥ అధ్యాయోపాకర్మ కృత్వా త
ఊర్ధ్వ మాగామిన్యాం ప్రావృషి ప్రారభేత॥ ప్రాజాపత్యా
ఖ్యవ్రతం హోమపూర్వం కార్యం వర్షం తద్వ్రతం చైక
మేవ॥౫౬-౪॥ పూర్ణేబ్దే స్యోత్సర్జనాఖ్యం చహోమం కార్యం
వర్షం తద్వ్రతం వర్షపూర్ణే। ఏవంసౌమ్యాఖ్య వ్రతాగ్నే
యవైశ్వదేవాని స్యుస్తత్తదుత్సర్జనాని॥౫౬-౫॥

ఏబ్రహ్మచారి ఆచార్యాధీనుడై యుండునో గర్భాష్టమవత్సరంబునగాని జన్మా
ష్టమాబ్దంబునగాని ఉపనీతుడగు ఆబ్రహ్మచారిని గురించి కర్తవ్యంబగు ఉపాకర్మ విష
యమై ఇట్లు చెప్పబడుచున్నది. శ్రావణమాసమునగాని, భాద్రపదమాసమునగాని, ఉపా
కర్మనుచేసి, తదనంతరం మాగామి శ్రావణమాసమున ప్రాజాపత్యవ్రతము హోమపూర్వక
ముగా ప్రారంభించి, ఒకసంవత్సరము వఱకు ఆవ్రతము నాచరించవలెను. వర్షపూర్తి
కాగానే ప్రాజాపత్య వ్రతోత్సర్జన హోమముజేసి, సంవత్సరపర్యంతము ఆఉత్సర్జన
ము నాచరించవలెను. ఇట్లు సౌమ్యవ్రతాగ్నేయ వ్రతవైశ్వదేవవ్రతములు తత్తదుత్సర్జ
నములు జేయవలెను.

ఏవం కర్తవ్యే సతి బ్రహ్మచర్య మష్టాబ్దం స్యాత్షోడశే జన్మ
నోధి। గోదానాఖ్యం కర్మ కార్యం హిసాంగే వేదే ధీతే స్యా
త్సమావర్తనాఖ్యం॥౫౬-౬॥

ఇట్లు నాలుగు వ్రతములు నాలుగు త్సర్జనములు చేసినట్లైతే ఎనిమిదివత్సర

ము బ్రహ్మచర్యము చేసినవాడగును. జన్మాదిపదునారవసంవత్సరము లప్పటికి నిండును. అప్పుడు గోదానకర్మ చేయవలెను. వేదము సాంగముగా జదివి, స్నాతకము చేసికొనవలెను.

ఉపాకర్మకాలము

అధ్యాయోపాకర్మ కర్తవ్యయోగ్యౌ ప్రాప్య స్నాసౌ తౌ చ దో-
షేణ యుక్తౌ। చేచ్చాషాఢే మాసి కుర్వంతి సంత స్స్వాధ్యా-
యస్యాభావభీత్యా వటూనాం॥ ౫౮।

అధ్యాయోపాకర్మ చేయుట కర్తవ్యములగు శ్రావణ భాద్రపదమాసములు మూఢాదిదోషదుష్టములయినచో వటువులకు వేదాధ్యయనాభావమగు ననుభయముచే ఆషాఢమాసమునందు ఉపాకర్మను విద్వాంసులు చేయుచున్నారు.

సింహార్కే శ్రావణే మాసి ముఖ్య స్సర్వేషాం ...
బహ్వృచానాం ...
స్యాద్ధస్తే సామగానాం॥ ...

సింహార్కక్రమముగ శ్రావణమాసము సర్వశాఖలవారికి ముఖ్యము. అట్టి శ్రావణమాసమునందలి శ్రవణనక్షత్రమున ఋగ్వేదులు, ప్రతిపద్యుక్త పూర్ణిమయందు యాజుషులు, హస్తనక్షత్రమున సామగులు, ఉపాకర్మను చేసికొనవలెను.

గౌణో భాద్రే నభ ఆషాఢమాసః పూర్వాభావే పూర్వమేవ
ప్రశస్తం। నోచే త్త్రైస్య త్సర్జనా ... కాలే కర్తవ్యం వా
గామివర్షేణాపి వా స్యాత్॥ ...

ఉపాకర్మకు భాద్రపదము గౌణకాలము. ఆషాఢమాసము అధమము. ముఖ్యమగు శ్రావణము మూఢాది దూషితము ఐనచో భాద్రపదమునందును శ్రావణభాద్రపదములు దూషితములైనచో ఆషాఢమునందును ఉపాకర్మ జేయవలెను. మూడుమాసములు దూషితములైనచో ఉత్సర్జన పూర్వకాలమునగాని ఆగామి సంవత్సరమునగాని ఉపాకర్మ చేయవలెను.

చంద్రగ్రాహే శౌచ రోగాధిమాస కర్కస్థార్క సంక్రాంతి శుక్రే
జ్య మూఢాః। తత్కాలీనా దైవికా రాజికా స్స్యుర్యేతే దో-
షా వృష్ట మన్యత్ర శాస్త్రే॥ ౬౦। అనుప్తబీజే నృపతౌ వినష్టే
విప్రే మృతే రాష్ట్రనిపాతకులే చ। ఉత్సర్జనోపాకరణే న కార్యే

గ్రస్తేశశాంకే గురుశుక్రమౌఢ్యే॥౩౦౧॥

చంద్రగ్రహణము, ఆశౌచము, రోగము, అతిసారము, కర్కాటక సంక్రమణము గురుశుక్రమౌఢ్యములు, మొదలగు దోషములు, దైవికరాజకంబులు నిత్యాకాలికంబులగు యాపదలు, సంభవించినపుడు, అనావృష్టిచే దుర్భిక్షము సంభవించినపుడు, స్వదేశరాజు మరణించినపుడు, బ్రాహ్మణుడు మృతిబొందినను, గ్రామము ఉపప్లవతోగూడినను, ఉత్సర్జనోపాకర్మలు జేయగూడదు.

దోషాభావే నూతనానాం వటూనాం అధ్యాయోపాకర్మకర్తవ్యమేవ। తత్రాధ్యాయోత్సర్జనే ప్యేవమేవ కర్తవ్యం చేతీరితం యాజ్ఞికైర్హి॥౩౦౨॥

పూర్వోక్త చంద్రగ్రహణాది దోషములులేనప్పుడు నూతనవటువులకు అధ్యాయోపాకర్మ చేయవలెను. పూర్వోక్తదోషములు లేనప్పుడే ఉత్సర్జనము చేయవలయునని యాజ్ఞికులు చెప్పుచున్నారు.

ఉపాకర్మ.

శిష్యైస్సహోపాకరణం చ కార్యం సనంతి శిష్యా యదిచేత్స్వయం హి। నదీతటాకాదిశుచిప్రదేశే శిష్యైస్సహైవాప్స్వవగాహ్య చాథ॥౩౦౩॥ ఉత్సర్జనోపాకరణాఖ్యకర్మణోః కృత్వా మసి ద్దర్భముఖాం ప్రయత్నతః। సర్వోపచారైశ్చ నవ ప్రజాపతిప్రభృత్యృషీన్ సప్రహి భక్తితోర్చయేత్॥౩౦౪॥

శిష్యసహితుడై ఉపాకర్మ జేయవలెను. శిష్యులు లేనిచో తానే చేయవలెను. శిష్యసహితుడై నదీతటాకాది శుచి ప్రదేశములయందు స్నానముజేసి దర్భముఖులు, ప్రజాపతి మొదలగు నవర్షులను భక్తితో సర్వోపచారములతోను బూజింపవలెను.

క్రమేణ సంతర్ప్య నివీతిన స్తిన్ ప్రజాపతిం కాండఋషిం త్విహాపి। ప్రజాపతిః కాండఋషిశ్చ సోమో హ్యగ్నిశ్చ విశ్వా హ్యుపనిషద శ్చతిస్రః॥౩౦౫॥ బ్రహ్మ స్వయంభూస్సదసస్పతిశ్చోపాకర్మ సూక్తా హినవర్షయస్స్యుః।

అనంతరము నివీతియై క్రమముగా "ప్రజాపతిం కాండర్షిం తర్పయామి। సోమం కాండర్షిం-మి॥ అగ్నింకాండ-మి॥ విశ్వాన్దేవాన్కాండర్షీన్ స్తర్పయామి। సాంహితీర్దేవతా ఉపనిషదస్తర్పయామి। యాజ్ఞికీర్దేవ-మి॥ వారుణీర్దేవతా-మి॥ బ్రహ్మాణంస్వ

స్వయంభువం తర్పయామి। సదసస్పతిం తర్పయామి" అని ఋషి తర్పణము జేయవలెను. ఉపాకర్మలయందు ఈ నవ ఋషులు ప్రధానులుగా చెప్పబడిరి.

పారాయణస్య వ్రతకాండయో శ్చోపాకర్మణాం చాపి సమాపనానాం॥౩౦౬। హోమేషు చర్షీ నుదితా న్క్రమాం శ్చేతు ర్థ్యంతేన చోక్త్వా జుహుయాచ్చ సర్పిషా। ఏతేషు కర్మస్వపి తర్పణాంతే యజ్ఞోపవీత్యగ్నిముఖాది కృత్వా॥౩౦౭। ముఖాహుతే రూర్ధ్వ మృషీ న్విధానా న్హుత్వా తత స్స్విష్టకృతం సదస్పతిం, ద్వితీయ ముక్త్వా మతః పరంచాన్యాజ్యాది హోమాదిక మేవ నాన్యత్॥౩౦౮। కిమ వ్యథోపాకరణే సమాపనే ప్యుక్తో విధిర్హోమసపర్యయోశ్చ।

పారాయణోపాకర్మ, వ్రతోపాకర్మ, కాండోపాకర్మ, తత్సమాపన హోమములయందు పూర్వోక్త నవఋషుల నుద్దేశించి చతుర్థ్యంతముచే "ప్రజాపతయే కాండఋషయే స్వాహా" అని నవాజ్యాహుతుల జేయవలెను. "ఉపాకర్మ తత్సమాపనములయందు తర్పణాంతమునందు యజ్ఞోపవీతియై అగ్నింధనాది ముఖ హోమాంతమునందు. "ప్రజాపతయే కాండఋషయే స్వాహా, సోమాయ కాండఋషయే స్వాహా, అగ్నయే కాండఋషయే స్వాహా, విశ్వేభ్యో దేవేభ్యః కాండఋషిభ్య స్స్వాహా, సాంహితీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా, యాజ్ఞికీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా, వారుణీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా, బ్రహ్మణేస్వయంభువే స్వాహా, సదసస్పతయే స్వాహా, అని హోమము జేసి అజ్ఞాతాది ప్రాయశ్చిత్తహోమముల జేయవలెను. ఇంతకంటే మరియొక హోమము లేదు. ఉపాకర్మోక్త హోమపూజా విధానము ఉత్సర్జనములయందును గ్రహించవలెను.

కాండవ్రతం వా య ముపక్రమేత తత్కాండనామర్షి రథాత్ర సాంహితీః॥౩౦౯। తా యాజ్ఞికీ ర్వారుణికీ స్స్వయంభూః ప్రధాన మూర్ధ్వం సదసస్పతీష్టకృత్। ఏతావ దాచార్యమతం నతూపస్థానం న సూక్తం జయాద ముక్తం॥౩౧౦। చతుర్విధోపాకరణేషు సర్వం సమాన మేవంహి సమాపనేషు। జయాద్యుపస్థాన సూక్త హోమా న్కుర్వంతి కేచిత్తు యాజ్ఞికాస్తు॥౩౧౧

కాండవ్రతములయందు తత్కాండఋషియు, సాంహితీదేవతా యాజ్ఞికీదేవ

మణీ కేవలతా త్రయము, స్వయంభువు, అనువాకు ప్రధానదేవతలు, స్విష్టకృత్స్థానీయము పదసప్తతి ఇంతమాత్రమే ఆచార్యమతము. ఉపస్థానము, సూక్తము, జయాదులు, లేవు. చతుర్విధోపాకర్మలు (అధ్యాయోపాకర్మ, పారాయణోపాకర్మ, కాండోపాకర్మ, వ్రతోపాకర్మ, అనిఉపాకర్మలు నాలుగు) యందు, తత్తదుత్సర్జనము లందును, పూర్వోక్త విధానముచే గ్రహింపవలెను. జయాదులు, ఉపస్థానము, సూక్తము, హోమములు, కొందరు యాజ్ఞికులు చేయుచున్నారు.

సారస్వతాధ్యయనపారంపర్యాహి।
లోకే హ్యలభ్రంశి ద్విజవర్త్మి రఘునాథాఖ్యాకృతేతా।
కాండక్రమాధ్యయనపాఠపరంపరా త్రి
విచ్ఛిన్నతే హ్య నభవత్యపి సంప్రదాయః॥౧౧॥

ప్రస్తుత కాలమున సారస్వతాధ్యయన సాంప్రదాయానుసారముగా వేదములు చదువబడుచున్నవి. కాండక్రమాధ్యయనపాఠపరంపర విచ్ఛిన్నమైపోయినది. ఆసాంప్రదాయము మిప్పుడెవ్వరును లేరు.

ప్రాజాపత్యస్తథా సౌమ్య
స్తథా కాండ స్తృతీయ ఆగ్నేయః
ప్రాజాపత్య స్సౌమ్య ఆగ్నేయ వైశ్వ
దేవా కాండాః కాండమానం విబుధ్యతే ॥౧౨॥

ప్రాజాపత్యకాండము, సౌమ్యకాండము, ఆగ్నేయకాండము, వైశ్వదేవకాండము, అనియజుర్వేదము నందు నాలుగు కాండములుగలవు. కాండక్రమాధ్యయనము మాత్రము ఇప్పుడు తెలియుటలేదు.

ఉపాకర్మోత్సర్జన నిరూపణము

అధ్యాయపారాయణకాండకానాం
వ్రతస్య చోపాకరణాని యాని
సోత్సర్జనా నీహ పృథక్స్వ వక్ష్యే
చత్వారి తానీహ సమాసతో త్ర॥౧౩॥

అధ్యాయ, పారాయణ, కాండ, వ్రతోపాకర్మలను తత్తదుత్సర్జనములను సంక్షేపముగా చెప్పుచున్నాను.

యుక్తిస్త్వధ్యేయ వేదమధ్యేష్యమాణో

అభ్యాసం కుర్వ న్నావహం వేద మేవ।
నశ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం నశిష్యో
హోమం కృత్వోపక్రమే ద్వేదమూలం॥ ౩౧౫
ఇషేత్వేత్యాది చతురోనువాకానేవ నేతరాన్,
శిష్యా నధ్యాపయే దత్ర ధృతయజ్ఞోపవీతినః॥ ౩౧౬।
మాసా న్పంచా ధ్యాపనం పౌర్ణమాస్యాం రోహిణ్యాం
త్వోత్సర్జనాంతే ధ్యసేత్తు। వేదం శుక్లే కృష్ణపక్షేంగపాఠో
హ్యధ్యాయోపాకర్మ నామా హరేతత్॥ ౩౧౭,

శిష్యులకు వేదము చెప్పదలచినట్టియు, లేక ప్రతిదివసంబున వేదాభ్యాసము జేయదల చుకొన్నట్టియు, అతనాతడు శ్రావణపూర్ణిమ నాడు సశిష్యుడై హోమము జేసి వేద మూలమును ప్రారంభింపవలెను. ఈ ఉపాకర్మయందు "ఇషేత్వా" ఇత్యాది చతురనువా కములను శిష్యులకు చెప్పవలెను. గాని అంతకంటె అధికముగా చెప్పగూడదు. అనంతర ము ఐదుమాసములవరకు వేదము చెప్పవలెను. ఉత్సర్జనాంతమందైనను అభ్యసింపవలెను శుక్లపక్షమునందు వేదమును కృష్ణపక్షమునందు వేదాంగములనుజదువవలయును. దీని కి అధ్యాయోపాకర్మ యని పేరు.

యో బ్రహ్మయజ్ఞం క్రియమాణవిప్రః
పారాయణం వా సంహితాం కరిష్యన్।
హోమం చ కృత్వా గఛ్ఛేద్ యథార్థం।
పారాయణోపాకరణం తదేతత్॥ ౩౧౮।

బ్రహ్మయజ్ఞమును గాని, సంహితాపారాయణమును గాని, చేయదలచిన యాతడు హో మముజేసి, వేదమును ప్రారంభిన నది పారాయణోపాకర్మయని చెప్పబడుచున్నది.

హోమం కృత్వా కాండ మధ్యాపయే ద్యః
ప్రాజాపత్యం సౌమ్య మిత్యాదికాండాన్
కాండర్షిస్తైః పఠ్యతే ప్రాయశ స్త
త్కాండోపాకర్మేతి వృద్ధాః పఠంతి॥ ౩౧౯

ప్రతికాండమునకు హోమముజేసి ప్రాజాపత్యాది కాండము లెచ్చుట చెప్పబడు చున్నదో ఎప్పుడు కాండ ఋషులు తరచుగా చెప్పబడుచున్నదో దానికి కాండోపా

ర్మయని పేరు.

యస్య వ్రతస్య వ్రతదేవతాయా
నామ్నా తత శ్చోపనిషత్ప్రభృత్యః।
బ్రహ్మా స్వయంభూ స్సదసస్పతిశ్చ
పూజ్యా వ్రతోత్సర్జనయో శ్చహోమే॥ ౩౨౦॥
పంచైతా వ్రతనామ్న్యాదిదేవతా స్సదసస్పతిం।
సూక్తం జయాద్యాః ప్రాధాన్యం యస్యవై స్విష్టకృద్భవేత్॥

వ్రతదేవత, ఉపనిషత్తోయము, (యాజ్ఞికీరిత్యాది) స్వయంభువు, సదసస్పతి,అను దేవతలు వ్రతోత్సర్జనములయందు, హోమమునందు, బూజ్యులు పూర్వోక్తదేవతా పంచకము ప్రధానము సదసస్పతిని స్విష్టకృత్థానమునందు జేయవలెను. దీనికి వ్రతోహోమకర్మయని పేరు.

ఉత్సర్జనోపాకరణేషు కుర్యు రేవం మనీషిణః,
యజుర్వేదేతుచత్వారః కాండాః కాండవతీన్నృషీన్। ౩౨౧॥
తర్పయంత్య ర్చయంత్యేతానుపచారైస్తు సూరయః,
వ్రతేషూత్సర్జనేష్వేవంహోమంకుర్వంతిసంప్రతి॥ ౩౨౩॥

గృహ్యావిదులు ఉపాకర్మోత్సర్జనములయందు పూర్వోక్తప్రకారము గా జేయుచున్నారు. యజుర్వేదమునందు నాలుగు కాండములుగలవు. కాండపతులగు ఋషులకు షోడశోపచారములచే బూజించి తర్పణము జేయవలెను. వేదవ్రతములయందు, ఉత్సర్జనములయందు, ఇప్పటివారు హోమమును చేయుచున్నారు.

వేదవ్రతములు

ప్రజాపతేః కాండఋషేః పురస్తా
త్ప్రజాపతేనత్వదితీహ సూక్తం
ఆగ్నేయకే గ్నేనయసూక్త మానో
విశ్వేతి సూక్తం త్విహ వైశ్వదేవే ॥౩౨౪॥
సాంహితీభ్యో దేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యఏవచ।
యాజ్ఞికీభ్యో వారుణీభ్యో బ్రహ్మణే చస్వయంభువే ॥౩౨౫॥
సదసస్పతిమంత్రోక్త దేవతాయై తతః పరం।

జయాదయో ధస్విష్టకృత్తత్రోపస్థాన ముచ్యతే ॥౩౨౬॥
ఆగ్నేవ్రతపతే త్యాదిచతస్రో దేవతాః ప్రతి
తత్ర కాండఋషిభ్యః ప్రాజాపత్యవ్రత మాచరేత్ ॥౩౨౭॥
ఏవం సౌమ్యాగ్నేయవైశ్వదేవేష్వ నప జేదిహ।
ఏతచ్ఛాఖాంతరాయాతం మాభూ దాచార్యసంమతం ॥౩౨౮॥

ప్రాజాపత్యవ్రతమునందు పూర్వోక్తప్రకారముగా స్నానముజేసి, వస్త్రాలకు పూజాతర్పణములజేసి, అగ్నింధనాద్యగ్ని ముఖాహుత్యంతమందు, "ప్రజాపతయే కాండ ఋషయేస్వాహా" యని ముందుగా హోమముజేసి, "ప్రజాపతేనత్వదేతాన్" యను సూక్తముచే నాలు ప్రధానాహుతులజేసి, "సాగ్ హితీభ్యోదేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్య స్స్వాహా, యాజ్ఞికీభ్యోదేవతాభ్య ఉపనిషద్భ్యస్స్వాహా, వారుణీభ్యోదేవతాభ్యఉప నిషద్భ్యస్స్వాహా, బ్రహ్మణేస్వయంభువేస్వాహా" అనిఉపహోమములను సదసస్ప తి మంత్రముచే "సదసస్పతిహోమమును జేయవలెను. ఆగ్నేయవ్రతమునందు అగ్నిము ఖాహుత్యంతమందు "అగ్నయే కాండఋషయేస్వాహా" యని ముందుగ హోమముజేసి

జయాద్యనంతరము స్విష్టకృద్ధోమమైన పిమ్మట "అగ్నేవ్రతపతే కాండఋషిభ్యః ప్రాజా పత్యవ్రతంచరిష్యామి తచ్ఛకేయంతన్మేరాధ్యతాం। వాయోవ్రతపతే, ఆదిత్యవ్రతపతే వ్రతానాంవ్రతపతే, అను మంత్రములచే అగ్న్యాదిదేవతాచతుష్టయోపస్థానము జేయవలె ను. ఆగ్నేయవ్రతమునందు, అగ్నిముఖాహుత్యంతమునందు "అగ్నయేకాండఋషయే స్వాహా" యనిహోమముజేసి "అగ్నేనయ" యను సూక్తముచే నాలు ప్రధాన హోమముల జేయవలెను. వైశ్వదేవవ్రతమునందు "ఆనోభద్రాఃక్రతవో యంతు" అను సూక్తముచే ప్రధానాహుతుల జేయవలెను. తక్కినదంతయు ప్రాజాపత్య వ్రతమునందు వలెనే చేయవలెను. ఉపస్థానమునందు "ఆగ్నేవ్రతపతే—ఆగ్నేయవ్రతంచరిష్యామి" యని ఆగ్నేయవ్రతము నందును, "ఆగ్నేవ్రతపతే—వైశ్వదేవవ్రతం చరిష్యామి. యని వైశ్వదేవవ్రతమునందును, చెప్పవలెను. ఉపహోమములు, దేవతోపస్థానము, సూక్తము, జయాదులు, ఆపస్తంబ సమ్మతములుగావు. శాఖాంతరమునుండి వచ్చినవి. గావున శాఖాంతరులు జేయవలెను.

సౌమ్యవ్రతేతు సోమాయ కాండఋషయ ఇతీరితం।
సోమేధేనుమిదంసూక్తం సాంహితీభ్యఃప్రభృతయః ॥౩౨౯॥
ఉదంతిష్ఠా అపస్నాత్వా నమోనాచేతి శాంతికం।
జప్త్వా చతస్ర స్సమిధ స్సాజ్యా స్త్రాణౌదుంబరీ ర్వటుః ॥౩౩౦॥

పృథివీసమిది త్యేతై రుత్తిష్ఠన్నాదధాతిహి।
యుంజతే కృష్ణఇత్యాద్యా దశద్వాదశ చోత్తరే ॥౩౩౧॥
వా ఽ్రా ్రబ్రాహ్మణపాఠానుపాకాదిపద వాచనం।
యుంజతేసవితేత్యేతౌ ద్వావా వాచయతి స్ఫుటం ॥౩౩౨॥
అగ్నే వ్రతపతేకాండేత్యా ద్యుపస్థాన మాచరేత్।
శంనో వాత త్యాంతిజపన్సంమీల్యా హతివాససా ॥౩౩౩॥
శిర స్సంవేష్ట్య స్తమితే త్వగారంప్రవేశయేత్,
పరేద్యు ర్బ్రాహ్మణానాం చ భోజనం కారయేదితి ॥౩౩౪॥

స్నానము జేసి, నవర్షిపూజా తర్పణాదులజేసి, అగ్నింధనాద్యగ్ని ముఖాహుత్యంతమందు ''సోమాయ కాండర్షయే స్వాహా,, యని మంత్రముగా హోమము జేసి ''సోమో ధేనుం,, అను అనువాకముచే ఆజ్యాహుతుల జేసి, సాంహితీత్యాగ్యపహోమమును సదసస్పతి హోమమును జేసి, పాదంతి (నీళ్లకాగు) యందున్న ఉదకమును ఉపస్పర్శనము జేసి, ''నమోవాచా,, అను శాంతిని జపించి, ఆజ్యాక్తంబులగు నాలుగు ఔదుంబరీ (మేడి) సమిధలను ''పృథివీసమిత్. అంతరిక్షసమిత్, ద్యౌస్సమిత్। ప్రాజాపత్యామే సమిదసి, అను నాలుగు మంత్రములచే వటుడు నిలిచి అగ్నియందు వ్రేల్చవలెను. తర్వాత ''యుంజతే కృష్ణః,, ఇత్యాది పది మంత్రములను గాని పన్నెండు మంత్రములను గాని చెప్పించవలెను. అథవా ''యుంజతేసవితా,, ఇత్యాది మంత్రద్వయమును వటునిచే చెప్పించిన పిమ్మట ''అగ్నే వ్రతపతే కాండర్షిభ్యః సౌమ్య వ్రతం చరిష్యామి, ఇత్యాది మంత్రములచే దేవతోపస్థానము జేసి, ''శంనో వాతః'' యను శాంతిని పఠించవలెను. అనంతరము సంమీలనము జేసి నూతనవస్త్రమును శిరస్సునకు జుట్టి, సూర్యాస్తమయానంతరము గృహమునకు రావలెను. మరుదినంబున బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను.

వేదవ్రతోత్సర్జనములు

* ఉత్సర్జనం కార్య మథద్యౌరాద్యైస్సమిధః క్షిపేత్।
వటోశ్చ కేశవపనం వ్రతేషూత్సర్జనేషు చ ॥ ౩౩౫॥
వదంతి కేచి త్సౌమ్యాఖ్యవ్రతపదే తరేషున ॥౩౩౬।

ఇట్లు వేదవ్రతములను జేసి, తదుత్సర్జనములను చేయవలెను. ''ద్యౌరాదివాక్యములచే సమిధలనగ్నియందు వ్రేల్చవలెను. వేదవ్రతములయందు, తదుత్సర్జనములయందు, వటునకు

* ఉత్సర్జనం త్వేవమేవేతి పాఠాంతరం

కేశవపనము చేయించవలెను. సౌమ్యవ్రతమునందు కేశవపనముచేయవలయుననియూ, ప్రాజాపత్యాది వ్రతములయందు కేశవపనముచేయనక్కరలేదనియు, గొందఱు చెప్పుచున్నారు.

అధ్యాయోపాకర్మ చారభ్య తూంపా
కర్మాణ్యుత్సర్గాణి చత్వారి తాని,
ప్రాజాపత్యాదీని కాండవ్రతాని
సంక్షేపేణ తాని చోదాహృతాని॥ ౩౩౭॥

అధ్యాయోపాకర్మాద్యుపాకర్మ చతుష్టయము, తదుత్సర్జనములు, ప్రాజాపత్యాది వేదవ్రతములు, తదుత్సర్జనములు. ఇట్లు సంగ్రహముగా జెప్పబడినవి.

అనుపనీతుడు స్త్రీయు హోమము జేయగూడదు

స్త్రీయా నుపేతేనచ స్యాత్రివాక్యా
ద్భ్రమప్రమాదాతురసంకటేషు
స్మార్తేఽపి కర్మణ్య
హోమో నకర్తవ్య ఇహైవ తాభ్యాం। ౩౩౮॥

భ్రమ ప్రమాద రోగాద్యాపత్కాలములందు స్త్రీయును, అనుపేతుడును, "స్త్రీయా నుపేతేన" ఆప-గృ-స-౩॥ అను సూత్రవాక్యములవలన స్మార్తకర్మలయందు, లౌకికకర్మలయందుహోమము చేయగూడదు.

అనుపనీతునకు శ్రాద్ధాధికారము

ప్రాప్తాబ్దపంచమ ఉపేతసమోనుపేత
స్సోఽప్యౌర్ధ్వదైహికవిధిం తుసపిండనాంతం।
కుర్వీత కర్మ సకలం హినమంత్రమేవ।
పిత్రోర్గతస్మృతే గ్రజమృతేపితృవ్యమాతృపిత్రోః। ౩౩౯॥

ఐదుసంవత్సరములు ఈడువచ్చినవాడు అనుపనీతుడైనను ఉపనీతునితో సమానుడు అట్టి అనుపనీతుడు తల్లిదండ్రులు, అన్న, పితామహపితామహులు, మాతామహమాతామహులు, మరణించినయెడల వారికి సపిండీకరణాంతము అను ఔర్ధ్వదైహికము సమంత్రకముగా చేయవచ్చును.

ఏషాం సాపిండ్యక్రియాస్వత్ర హోమం।
కుర్వీతాగ్నౌ లౌకికే సోనుపేతః।

భర్తుశ్శ్రాద్ధం హవిష్యాన్నవర్జం మృతాహని।
కుర్యాత్ స్త్రీ స్త్రీ స్వాగ్నిలోపేఽగ్నౌ తాహని। ౩౮౦॥

మాతాపిత్రాది సపిండీకరణమును అనుపనీతుడు లౌకికాగ్నియందు చేయవలెను. శ్రాద్ధకర్త్రి యగు స్త్రీ భర్తృమృతాహమునందును, తల్లిదండ్రుల మృతాహమునందును అగ్నౌకరణరహితముగా శ్రాద్ధము నాచరించవలెను.

వైశ్వదేవే కామ్యహోమా లవణేన మిశ్రితా
యత్రోదితా స్తత్ర నగార్హ్యాగ్నిషు
క్షారాదిసూపాదియుతం ప్రశస్తం
స్యాద్వైశ్వదేవే బలికర్మణోదితం। ౩౮౧॥
యథోపదేశం కామ్యాని బలయ శ్చైవ కామ్యహి।
సూత్రస్యోదాహృత స్త్వత్ర ప్రతావాపా హి యథావిధి॥

గృహ్యాగ్నికర్మేతరము లగు కామ్యకర్మములందును, వైశ్వదేవ బలికర్మములందును, లవణ క్షార సూపాది మిశ్రితహోమము చేయవచ్చును. ఇట్లు "యథోపదేశం కామ్యాని బలయశ్చ" ఆప-గృ-౭-౮॥ అను సూత్రమునకు యథామతిగా అర్థము చెప్పబడినది.

అగ్నౌ స్వయం ప్రజ్వలితే ప్రాయశ్చిత్తము

సతి స్వయం ప్రజ్వలితే సతేఽస్మిం శ్చాపి చ స్యాత్ హుతా
ప్రమత్తాత్। సమిద్ద్వయం తస్య జుహోతి చ త్వాభ్యాం యథా
దథాత్యేవహి కేవలాభ్యాం [illegible]॥

(శ్రౌతస్మార్తకర్మలందు అగ్ని అప్రయత్నముగా స్వయముగా ప్రజ్వలించిన (మండిన) యెడల "ఉద్దీప్యస్వ జాతవేదః" అన్నది ఋగ్ద్వయముచేగాని, "అపనామ్త్రశః శిరాశ్చగా" ఇత్యాది ఋగ్ద్వయముచేగాని, రెండు సమిధలను అగ్నియందు వ్రేల్చవలెను.

యస్మిన్మాసే యద్దినక్షే వివాహ స్తస్మిన్మాసే చైవ
నక్షత్రేఽప్యయం స్యాత్ భుంజీయాతాం తావథ స్త్రీ
యునో చ స్యాతాం పర్వణం మైథునం తస్పరేఽహ్యః। ౩౮౪॥
స్థాలీపాకః పార్వణేనైవ తుల్యః కర్తవ్య స్స్యాద్దంపతీ కేచి

ద్వదంతి, యస్మిన్నబ్దే గర్భస్థో గారమేతి ధర్మాత్త
స్మిన్ నవ స్వసేద్యాం శ్వసురాగిః। ౩౮౫॥

ఏమాసమునందు ఏ పక్షమున ఏ నక్షత్రమునందు వివాహమైనదో అగ్రిమసంవత్సరమున ఆమాసమున దు ఆనక్షత్రమున దంపతులిరువురు ఇష్టమగు పదార్థముల భుజించి, అహశ్శాయులై బ్రహ్మచర్యమును చేయవలెను. మఱునాడు పార్వణస్థాలీపాకమునలెనే స్థాలీపాకమును చేయవలెను. వివాహానంతరము శాస్త్రోక్తముగా, అగ్నిహోత్రముగా ఏదినమున ఇంటికివచ్చెనో ఆరోజున కష్టములు భుజించి, బ్రహ్మచర్యముచేసి, పరదినమున స్థాలీపాకము చేయవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

గంధర్వస్థాపనము

స్థాలీపాకాదూర్ధ్వ మత్ర త్రిరాత్ర
మేకరాత్రం వా భవేతాం దంపతీ చేత్,
స్థాప్యో గంధర్వః స్వయం స్మర్తవ్య ఏవ
స్థానాత్తస్మాన్నోద్వాసేదా త్రిరాత్రాత్। ౩౮౬॥

స్థాలీపాకానంతరము మూడురాత్రులు గాని ఒకరాత్రిమాత్రమే గాని భార్యాభర్తలుండిన యెడల ఆయిద్దఱి మధ్యను గంధర్వుని ఉంచవలెను. మూడురాత్రులవఱకు గంధర్వుని ఆస్థానమునుండి కదల్పరాదు.

దంపత్యోర్యత్ర త్రిభయో రేకశయ్యా
భావే గంధర్వస్యాస్య స్థాపనం ప్రసిద్ధః।
సూత్రావిముక్తం పక్ష మేనావలంబ్య,
తత్ శ్లోకః కారికాకృద్భిరుక్తః। ౩౮౭॥

త్రిరాత్రవ్రతమున దంపతులకు ఏకశయ్య లేకపోయినయెడల గంధర్వస్థాపనము చేయనక్కఱలేదు. అది సూత్రంబునందు ముఖ్యముగా చెప్పబడినది కాకపోయినను ఆలంబించి కారికాకారులు గంధర్వస్థాపనము చేయవలెనను శ్లోకమును చెప్పియున్నారు.

శేషహోమము

ఉత్థాప్య దండం వసనం ద్విజాతయో,
దద్యాచ్చతుర్థ్యాం నిశి పూర్వయామే,
గతే వివాహం గృహమాసన్న వధ్వా,
నాహం విదధ్యా దథ హోమశేషం। ౩౮౮॥

నాలుగవరోజు రాత్రి ప్రథమయామము గతించగా గంధర్వోద్వాసనము చేసి, దండమునకు చుట్టిన వస్త్రమును బ్రాహ్మణునకు ఇచ్చి, వధూసహితుడై అగ్నిని ఉపాసించి, శేషహోమమును చేయవలెను:

హస్తేనాదాయాత్ర విహాయాన్యా వశిష్టం
స్థాలీస్థాజ్యం శీర్ష్ణి వధ్వా నయేయుః।
ఆసీన స్స్యాన్మంత్రతో థాహుతీకే
సంపాతాజ్యం తద్గృహే న్యథా సః। ౩౮౯॥

పిదప ఆజ్యస్థాలియందు హోమము చేయగా మిగిలిన ఆజ్యమును హస్తముచే గ్రహించి, ఆసీనుడై వధువుశిరస్సునందు సమంత్రకముగా ఉంచవలెను. సంపాతాజ్యమును దశాహమునందు ఉంచవలెనుగాని, మరొకప్పుడు ఉంచకూడదని కొంద రాచార్యులు చెప్పుచున్నారు.

ఆజ్యశేషేణ హృదయదేశౌ యుగప దున్మృజేత్।
ఋచాంగుష్ఠానామికాభ్యాం తత స్త్రిసృఋచో జపేత్॥ ౩౯౦॥

పిదప హుతావశిష్టఘృతమును అంగుష్ఠానామికలతో గ్రహించి, ''సమంజంతు విశ్వేదేవాః'' అను ఋక్కుచే తనయొక్కయు, వధువుయొక్కయు, హృదయములను ఒక్కమారు స్పృశించి, 'ప్రజాపతే' ఇత్యాది మూడుఋక్కులను జపించవలెను.

తత స్త్వలీకాగమనం సఖీనాం।
నికృంతనం స్యాద్ధరిరాణికార్చనం।
స్రక్కంచుకాంతశూర్పయుగ్మా
న్న్యస్య్య స్సజాతీయసువాసినీభ్యః। ౩౯౧॥

అనంతరము అలికాగమనము, (దొంగవేలిమి) గోళ్లుతీసుకొనుట, లక్ష్మీపూజచేసి, పుష్పమాలికలు, కంచుకములు (రవికెలు) గలిగినకూర్ప (చేట) యుగ్మములను సజాతీయ సువాసినీస్త్రీలకు ఇయ్యవలెను.

సమావేశము

తత్రోద్వాహోక్తత్రిరాత్రాంతదీక్షౌ
సంపూర్తౌ వాంఛావతో దారవత్యోః।
ప్రాదుర్భావే యావనే సత్వయం స్యా

నరసింహ కారికా వృత్తి

తత్కాల స్త్రియా నైర్మిథునస్యోక్త ఏవ। ౩౧౨॥

వివాహాత్త్రిరాత్రిదీక్ష సమాప్తి అయినపిమ్మట మైథునేచ్ఛ గలిగినట్టి వధూవరులకు యౌవనము అంకురించినప్పుడే ఈసమయము మైథునమునకు యుక్తము అని చెప్పబడినది.

ఆరోహోరుం చానువాకం జపిత్వా।
కుర్యాత్పత్నీసంగమం శుద్ధరాత్రౌ।

పంచాంగశుద్ధికలిగిన రాత్రియందు "ఆరోహోరుం" అను అనువాకమును జపించి పత్నితో సంభోగించవలెను.

రజస్వలాశాంతి

శస్తే నక్షత్రే రజో భూత్తదూర్ధ్వం।
దుష్టర్క్షే చేచ్ఛాంతికర్మోత్తరత్ర। ౩౧౩॥

మంచినక్షత్రములందు రజస్వల అయినయెడల స్నానానంతరమందును, దుష్టనక్షత్రములయందు రజస్వల అయినయెడల శాంతిజేసినతర్వాతను గర్భాధానము చేయవలెను.

దృష్టే రజసి దుష్టర్క్షే సతి శాంతిక్రియావిధిః।
జ్యోతిర్వసిష్ఠ జ్యోతిషశ్రీగర్గ్యసాభ్యాం విధీయతే।

దుష్టనక్షత్రములయందు రజస్వల ఐనయెడల శాంతివిధి జ్యోతిర్వసిష్ఠ, జ్యోతిశ్శాస్త్రులచే చెప్పబడినది.

చండాలీ పతితాసమా థ రజకీ శూద్రా దినాదిక్రమా।
చ్ఛుద్ధా పుష్పవతీ చ పంచమదినే హవ్యేషు కవ్యేషు చ।
చేద్దుష్టేహ్ని నవోదకుంభసలిలైః స్మార్తైస్త్రితైరావథై।
స్నానం పాపనుదం సపంచకినసైః కార్యాం సమృద్ధిర్జలైః॥

రజస్వలయైనస్త్రీ ప్రథమదినమున చండాలస్త్రీ సమానురాలనియు, ద్వితీయదినమున పతితస్త్రీసమానురాలు అనియు, తృతీయదినమున రజకీ (చాకలిది) సమానురాలు అనియు, చతుర్థదినము శూద్రస్త్రీసమానురాలు అనియు తెలిసికొనవలెను. హవ్యకవ్యములకు ఐదవదినమున అర్హురాలు. గర్భాధానాదులయందు ప్రథమరజస్వల యగుస్త్రీకి, నవోదకుంభసలిలములతోడను, సమంత్రకములగు ఓషధులతోడను, పంచగవ్యపల్లవములు గలిగినట్టియు, పవిత్రస్ఫూర్తికలిగినట్టి ఉదకములతోడను, సమస్తపాపములను

పోగొట్టు స్నానము చేయించవలెను.

గోమయేనానులిప్తే చ

పరిస్తృతే గృహాంగణే దూర్వాభ్యాం।
యుగ్మాభ్యాం ఘృతాక్తాభ్యాం చ సమిద్భిర్యుతాభ్యాం।
గాయత్ర్యా చాష్టసహస్రసంఖ్యయా। ౩౭౬ ॥
శతసంఖ్యామథవా జుహుయాత్।
శుభాయ వై వ్యాహృతిభిస్తిలాంశ్చ।
తత స్సారాన్ బ్రాహ్మణాన్ పితౄంశ్చ।
సంతర్పయేదన్నసువర్ణవస్త్రైః। ౩౭౭ ॥

గృహాంగణ ఈశాన్యభాగమున గోమయాలిప్తప్రదేశమునందు అగ్నిప్రతిష్ఠ చేసి, అగ్నిధ్యానాది ముఖాహుత్యంతము వరకు చేసి, ఆజ్యముచే తడుపబడినటువంటి, సమిత్ప్రమాణముగ దిగువ ఎనిమిది వేల దూర్వాంకురములను గాయత్రిచే హోమము చేయవలెను. అథవా నూరు దూర్వాంకురములనైనను హోమము చేయవలెను. అనంతరము దోషాపనోదనకొరకును, శ్రేయస్సుకొరకును, వ్యాహృతులచే తిలహోమమును చేయవలెను. తర్వాత అన్నము, సువర్ణము, వస్త్రములు మొదలగువానిచే జ్యోతిష్కులను, బ్రాహ్మణులను పూజించి, సంతోషపెట్టవలెను,

తిథివారనక్షత్రేషు పుష్పం నిందితేషు దృశ్యతే।
గమనం వర్జనం తత్ర పునశ్చాస్తే తు దర్శనాత్ ॥ ౩౭౮ ॥

దుష్ట తిథి వార నక్షత్రములయందు ప్రథమరజస్వల ఐనచో తిరిగి ముంచినట్లైన నాల్గవ దినము దోషము అంతరించదు దానితో భోగము చేయవలెను.

దోషానుత్తమే హోమం కుర్యాద్దూర్వాతిలాక్షతైః।
కుర్యాదష్టోత్తరశతం గాయత్ర్యా చ పృథక్ పృథక్ ॥ ౩౭౯ ॥
స్వర్ణగోభూతిలాన్ దద్యాద్ద్విజేభ్యశ్చ స్వశక్తితః।
అనేన విధినా చైవ తస్మాద్దోషాత్ప్రముచ్యతే ॥ ౩౮౦ ॥

దుష్ట తిథ్యాదులయందు రజస్వలయైనచో అందుకు దోషశాంతికొరకు ఆజ్యము, దూర్వలు, తిలలు, అక్షతలు అనువానితో గాయత్రితో నూటయెనిమిది ఆహుతులు వేరువేరుగా వేసి, బ్రాహ్మణులకు సువర్ణము, భూమి, గోవు, తిలలు మొదలగు దానములు యథాశక్తిగా ఇవ్వవలెను. పూర్వోక్తప్రకారం

ముగా శాంతిని జేసినయడల దుష్టతిథివారాదులయందు అయిన రజోదర్శనదోషము పోవును.

గర్భాధానము

ఋత్వాంతస్నానాదుపపర్యర్క్షయుక్తం హేతుస్మృత్యుక్తేహ్ని జ్యోతి
షోక్తేషు కాలే గర్భాధానం కార్యమార్యైర్ద్విజాతేః। సత్యాం
స్నాతాయాం స్త్రీగాం ధర్మపత్న్యాం॥ ౩౬౧॥

ఆర్య రజోదర్శనానంతరము బుతుస్నానాదయగు భార్యకు స్మృత్యుక్తదినమువందు జ్యోతిశ్శాస్త్రోక్తశుభనక్షత్రకాలమున ప్రతిపాదితిక హేతుభూతమగు గర్భాధానము చేయవలెను.

పుత్రేచ్ఛుః స్వేస్వ ప్రథమాహ్నిరాత్రౌ।
విప్రాన్ ఆహూయామా [illegible] పుణ్యాహవాచనాన్తే।
స్వపత్న్యా [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] మంత్రా విషైనా।
మన్త్రైర్వాభిస్తు సుభిమాంత్రయేత్।
నాందీశ్రాద్ధం తత్పరేద్యుర్య కార్యం।
౩౬౩॥

పుత్ర కాముడగునతడు రజోదర్శనా [illegible] [illegible] (జేసి) దినము లరాత్రియందు బ్రాహ్మణులను పిలిచి, పుణ్యాహవాచనము జేసి, భార్యను తనదక్షిణభాగమున కూర్చుండబెట్టుకొని, "[illegible]నిక [illegible]" ఇత్యాది బుగ్వేదపు లచే అభిమంత్రించవలెను [illegible] [illegible] మంత్రములవలన. [illegible] గర్భాధానము చేయవలెను. పరదినమున నాందీశ్రాద్ధము చేయవలెను.

కుర్వీత తద్రాత్రిత్రిపి శుభాగే।
సత్పుత్రమిచ్ఛుస్సుసమాహితస్సః।
ఖట్వోపరిస్థా [illegible] ధర్మపత్నీం।
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]॥ ౩౬౪॥

సత్పుత్రుని కోరునతడు స్వస్థచిత్తముగలవాడై మంచముమీద శయనించియున్న

భార్యతో రాత్రి తృతీయభాగమునందు భోగించవలెను.

రజోదర్శనాదులయందు ప్రథమదివసనిర్ణయము

తృతీయభాగాది పరేహ్ని రాత్రి
ద్విభాగపర్యంత మహః పరేద్యుః।
రజస్వలాయా మృతుసంగమేపి
మృతౌ ప్రసూతావపి చాహు రార్యాః॥ ౩౬౫॥

ఉక్తప్రకారా దృతుసంగమం యదా।
యుగ్మాసు పుత్రాః ప్రభవంతి రాత్రిషు।
స్త్రియో హ్యయుగ్మాస్వితి ధర్మవేదినో॥
వదంతి తస్మా దృతుశోధనం స్మరేత్॥ ౩౬౬॥

పూర్వదినరాత్రి తృతీయభాగము లగాయతు పరదినరాత్రి రెండుభాగముల పర్యంతము పరదినమని వ్యవహరింపబడుచున్నది. రజోదర్శనమందును, ఋతుసంగమమునందును, మృతియందును, జననమందును ఉక్తరీతిగా దినగణనము చేయవలెనని ఆర్యులు చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్తప్రకారముగా యుగ్మరాత్రులయందు ఋతుమతియగు భార్యతో సంభోగించినయెడల పుత్రులును, బేసిరాత్రులయందు కుమార్తెలును కలుగుదురు అని ధర్మవేదులు చెప్పుచున్నారు. ఆకారణమువలన ఋతుశోధనము జ్ఞాపకముంచుకోవలెను.

చతుర్థీప్రభృతీత్యాది యావత్షోడశసమాప్తితః
నిస్సంశయత్వాత్సూత్రాణాం స్పష్టత్వా న్నుపేక్షితం॥

(చతుర్థీప్రభృతి' ఆప-గృ-౯-౧॥ ఇత్యాది ఖండసమాప్తి అగు గల సూత్రములు సంశయము లేనివగుటవలనను స్పష్టము లగుటవలనను ఉపేక్షింపబడినది.

వైశ్వదేవకాలము.

వైశ్వదేవస్య సంస్థాత్వా న్నిత్యత్వా దాత్మశుద్ధయే।
వైశ్వదేవస్తు కర్తవ్య స్స్థాలీపాక పూర్వకః॥ ౩౬౭॥

వైశ్వదేవము సంస్థ అగుటవలనను, నిత్యము అగుటవలనను ఆత్మశుద్ధికొరకు వైశ్వదేవస్థాలీపాకపూర్వకముగా చేయవలెను.

నోతద్వ్యేతే యావదాగ్నేయవైశ్వ

దేవస్థాలీపాకహోమా చతావత్॥
నోత్పత్తిశ్చౌపాసనస్యాథ వైశ్వ
దేవస్యాప్యుత్పత్తిరేవాత్ర నోక్తా॥ ౩౭౦॥

ఎప్పటివఱకు ఆగ్నేయస్థాలీపాక, వైశ్వదేవస్థాలీపాకములు చేయపడవో అంతవఱకు ఔపాసనము వైశ్వదేవము జేయగూడదు.

కర్తవ్యాత్రౌపాసనారంభ ఆ
గ్నేయస్థాలీపాకహోమే కృతేతు॥
ప్రారంభస్స్యాద్వైశ్వదేవస్య వైశ్వ
దేవస్థాలీపాకహోమే సమాప్తే॥ ౩౭౧।

ఆగ్నేయస్థాలీపాకము సమాప్తి అగుటతోడనే ఔపాసనము ప్రారంభింపవలెను. అట్లనే వైశ్వదేవస్థాలీపాకము సమాప్తిఐనవెంటనే వైశ్వదేవము ప్రారంభింపవలెను.

వైశ్వదేవమునకు దేవతానిర్ణయము

యే దేవతే విహితే యే తే స్థాలీపాకే గ్నిదైవతే।
ఔపాసనేపి తే ఏవ సాయం ప్రాతస్తు దేవతే॥ ౩౭౨।

ఆగ్నేయస్థాలీపాక దేవతలగు అగ్నియు, అగ్నిస్విష్టకృత్తును, ఔపాసనమునకు గూడ దేవతలనుగా తెలిసికొనవలెను.

యాః ప్రోక్తాస్స్యుర్వైశ్వదేవస్థాలీపాకేపి దేవతాః।
సాయం ప్రాతర్వైశ్వదేవే ప్యుక్తాస్తా ఏవ దేవతాః॥

వైశ్వదేవస్థాలీపాక దేవతలనే వైశ్వదేవ దేవతలనుగా తెలిసికొనవలెను.

స్థాలీపాకే వైశ్వదేవే ప్రధానా
స్తత్రాగ్న్యాద్యా రౌద్రపర్యంతమంత్రాః।
వేదోక్తాస్తా దేవతా వైశ్వదేవే
విశ్వేదేవాహీతి సూత్రాదితాద్గాత్॥ ౩౭౩।

వైశ్వదేవస్థాలీపాకమునందు ప్రధానములగు అగ్న్యాది రౌద్రపర్యంత మంత్రములు వేదమందు చెప్పబడినవి. “వైశ్వదేవే విశ్వేదేవాః” ఆప-గృ-౭ ౨౭॥ అను సూత్రమువలన దేవతలు చెప్పబడెను.

ఆగ్నేయాదయ ష్షడ్ఢోమా బలిహరణాని చానగ్నిదేశ్యాన్యపి।

సర్వాణ్యాపి ప్రధానాని నహి కించదపి శేషా చరణ మంగమితి
సూత్రార్థః॥ ౩౨౪।

ఆగ్నేయాది అణుహోమములు అగ్నియందు వ్రేల్వబడు బలులు అన్నియు ప్రధానములు. శేషాచరణము గల అంగము కించిత్తును లేదు. అని "వైశ్వదేవః శ్వ దేవాః" ఆప-గృ-౭-౨౦॥ అను సూత్రముయొక్క అర్థము.

సుదర్శనేనే త్థముదీరితార్థా త్సర్వే ప్రధానా ఇతి నిశ్చితాస్స్యుః
ఏవంచ గార్గ్యో వరదోపి గృహ్యప్రదీపకాకృద్గురు రుక్తవాన్హి।

సుదర్శనునిచే ఈప్రకారముగా చెప్పబడిన అర్థమువలన అందఱు ప్రధానులు అని నిశ్చయింపబడుచున్నారు. గర్గవంశీకుడును, గృహ్యప్రదీపికాకారుడును, గురువును, అగు వరదరాజుకూడ ఈప్రకారముగానే చెప్పియున్నాడు.

కర్తవ్య త్వా త్కర్మణో వైశ్వదేవ
కర్మ ప్రారంభాధి కారార్థసిద్ధ్యై।
పత్నీయుక్తః కర్మణో వైశ్వదేవ
స్థాలీపాకం కర్మ కుర్వీత విప్రః॥ ౩౨౫।

కర్మచేయతగినదగుటవలన వైశ్వదేవారంభాధికారము కొఱకు పత్నీయుక్తుడై విప్రుడు వైశ్వదేవస్థాలీపాకమును చేయవలెను.

వైశ్వదేవప్రారంభము.

వివాహార్థం వైశ్వదేవ మంత్రాణా ముపయోగకే।
ద్వాదశాహ మాధశ్శయ్యాపి చరేచ్ఛ సభార్యకః॥ ౩౨౬।
ఇత్యుక్త్వాథ ప్రశస్తేహన్యారభ్యేతిసుదర్శనః
ప్రాహ రభ్యేతి వాక్యేన స్థాలీపాకో వగమ్యతే॥ ౩౨౭।

వివాహానంతరము వైశ్వదేవ మంత్రములనుచెప్పకొనుటకై పత్నీయుక్తుడై పన్నెండు దినములు అధశ్శయ్యాది బ్రహ్మచర్యమును చేయవలెనని చెప్పి ప్రశస్త దినంబున ఆరంభించి అని సుదర్శనాచార్యుడు తద్భాష్యమునందు వ్రాసియున్నాడు. "ఆరభ్య" యను వాక్యమువలన స్థాలీపాకము చేయవలెనని తోచుచున్నది.

అథార్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవే న్నేత్యాపస్త్యుదీరితం।
సూత్ర మేత త్సాయం ప్రాత ర్వైశ్వదేవక్రియాపరం।

"ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవన్నసంస్కర్తారస్స్యుః" ఆప-ధ-౨-౩-౧। అను

సూత్రము సాయంప్రాతః కాలములయందు వైశ్వదేవమును జేయవలెనని చెప్పుచున్నది

వైశ్వదేవస్థాలీపాకము.

అత్రైవ తదుక్తం భవతి ప్రసంగా
ద్ద్వాదశ్యాత్సమావేశన కృచ్ఛ్రేపాన్తాత్।
సాంగే వివాహే సతి వైశ్వదేవ్యా
పయోగమంత్రాధ్యయనం చతుర్భ్యాన్॥ ౩౦॥
సద్వాదశాహవ్రత మాత్ర చాథ
శయ్యాది పత్నీసహితశ్చరిత్వా।
త్రయోదశే హన్యుపవాస కృత్వా స్య
చ్చతుర్దశే హ్న్యేవ హిపౌర్ణమాస్యాం॥ ౩౧॥
పక్వా స్థాలీపాక మహాపసనాగ్నౌ
పద్మాస్యో దర్భ ద్రింషి స్థాప్య వహ్నేః
జ్వాలాకార్యాద్యాజ్యభాగావసానే
స్థాలీపాకాచ్చావదాయావదాయ॥ ౩౨॥
హోతవ్యస్స్యాత్సమంత్రపాఠక్రమేణ
హవ్యకాద్రాన్తా త్త్రింశదగ్న్యాదయశ్చ
సవ్యేనై వాత్రాపి హిత్యాహుతి స్స్యా
న్నో శమ్యా సస్య స్విష్టకృద్ధోమ వాత్ర॥ ౩౩॥
హుత్వా బర్హిష్యాం జనం హోమశేషం।

* “సమావేశనజపాన్తే వివాహే సమాప్తే” అను సుదర్శన వాక్యమువలన సమావేశన జపాంతమగు వివాహము సమాప్తమైనతర్వాత వైశ్వదేవహోమప్రయోగమంత్రములను చదువుచూ, పన్నెండు రోజులు బ్రహ్మచర్యము అధశ్శయనము మొదలగు ధర్మములతో వైశ్వదేవ వ్రతమును చేసి, పదమూడవరోజున ఉపవాసము చేసి, పదునాలుగవ రోజు అగు పూర్ణిమనాడు (శుక్లపాడ్యమినాడు వైశ్వదేవవ్రతము ప్రారంభించినయెడల పదమూడవరోజు చతుర్దశిగాను, పదునాలుగవరోజు పూర్ణిమగాను, అగును.) ఔపాసనాగ్నియందు స్థాలీపాకమును చేసి, ఉత్తరముగా దించి, బర్హిస్సునందు ఉంచి, అగ్నింధ

* సుదర్శన భాష్యము ౮౦ పేజీ

నాద్యాద్యాభాగాంతమునందు స్థాలీపాకమునుండి గ్రహించి, మంత్రపాఠక్రమముగా అగ్న్యాది రౌద్రాంతములగు ముప్పది హోమములు చేయవలెను. వైశ్వదేవ స్థాలీపాకమునందు పిత్ర్యాహుతి సవ్యముగా చేయవలెను. పరిధులు వేయవలెను. స్విష్టకృద్ధోమానంతరము బర్హిస్సంజనము చేసి; హోమశేషమును సమాప్తి పొందించవలెను.

వైశ్వదేవము.

కృత్వా గార్హ్యాదన్న మాదాయ సిద్ధం।
పాత్రేష్వన్నం పంచధా కల్పనీయం
తత్పార్థక్యా ద్వైశ్వపాత్రేపి వాంశాన్ ॥౩౮౪॥
హోమార్థ మేకత్ర హవిష్య మన్నం
పాత్రే ప్రకల్ప్య హ్యహవిష్యజాతం।
క్షారాది ముద్గాది యుతం ద్వితీయే
దేవాధ్వరార్థం చ హవి స్తృతీయే ॥౩౮౫॥
అగ్రార్థ మన్నా దఖిలా చ్చతుర్థే
తద్వ న్మనుష్యాయ చ పంచమేపి।
సుదర్శనేనైవ ముదీరితం స్యా
త్పిత్ర్యః క్రతో ర్భూతమఖస్య కల్ప్యం॥ ౩౮౬।
హోమాగ్రభాగా ద్బలయో ద్వితీయా
ద్భూతాగ్రదేవక్రతవ స్తృతీయాత్,
పిత్రధ్వరాయైవ చతుర్థభాగో
మనుష్యయజ్ఞాయ హి పంచమాంశః॥౩౮౭।
ఇత్థం విభాగం ప్రవదంతి శిష్టాః
పక్షద్వయే ప్యేక మిహావలంబ్య।
క్షీరాజ్యదధ్యాదిభి రక్త మన్నం
హస్తేన చాదాయ తదగ్రభాగాత్॥౩౮౮।
ఔపాసనాగ్నౌ జుహుయా త్షడాహుతీ
రగ్న్యాదికా స్స్విష్టకృ దస్తిహాతాత్।

తస్మాన్నసోమో స్త్వ్యత సప్తమాష్టమా
భ్యా మాంగిరాచార్య మతే న్వతిస్న ॥౩౮౯।
తస్మాదభూ త్స్విష్టకృతం హిమష్టకం
హోమా త్పరం చో త్తరతో ష్ఠభస్మని।
క్షౌరాద్య పరామ్యాం జుహుయాచ్ఛ హోమా మయోః

• గృహమునుండి అన్నమును తీసుకుని వచ్చి, ఆఅన్నమును ఐదుభాగములనుగా జేసి, ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా ఐదుపాత్రలయందుగాని, ఒకపాత్రమునందుగాని, ఉంచవలెను. ప్రథమపాత్రమునందు హోమార్థమగు అన్నమును, ద్వితీయపాత్రమునందు క్షౌరముద్గ సహితము అగు ఆహవిష్యాన్నమును, తృతీయపాత్రమునందు దేవయజ్ఞార్థమగుఅన్నమును చతుర్థపాత్రమునందు అగ్రదానార్థమగు అన్నమును, పంచమపాత్రమునందు మనుష్య యజ్ఞార్థమగు అన్నమును ఉంచవలెనని నృసింహాచార్యులు తనభాష్యమందు వ్రాసియున్నారు. మఱికొందఱు ప్రథమభాగమునుండి హోమమును, ద్వితీయభాగమునుండి బలులను, తృతీయభాగమునుండి భూతయజ్ఞ దేవయజ్ఞాగ్రదానములను, నాలుగవభాగమునుండి పితృయజ్ఞమును, ఐదవభాగమునుండి మనుష్యయజ్ఞమును, చేయవలయునని చెప్పుచున్నారు. పూర్వోక్త పక్షద్వయమునందు ఒకపక్షము నవలంబించి, పాలు, నెయ్యి, పెరుగు మొదలగువానిచే నభిఘరించబడిన అన్నమును ప్రథమభాగమునుండి గ్రహించి, ఔపాసనాగ్నియందు అగ్న్యాది స్విష్టకృదంతములగు (అగ్నయే స్వాహా విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా, ధ్రువాయ భూమాయ స్వాహా, ధ్రువక్షితయే స్వాహా, అచ్యుతక్షితయే స్వాహా, అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా'' అని) ఆఱుహోమములను చేయవలెను. స్విష్టకృత్తుకలదు అనిపఠించుటవలన సోమహోమాతిదేశము. ఆంగీరసమతమునందు ఎనిమిది హోమములుగలవు. ఎనిమిది హోమములు చేయవలెనని ఎచ్చటను చెప్పక పోవుటవలన స్విష్టకృద్ధోమము ఆఱవది అని ఎఱుంగవలెను. హోమానంతరము అగ్నికి ఉత్తరదిక్కున ఉన్నభస్మయందు క్షౌరముద్గ సహితమగు ఆహవిష్యమును హోమమును చేయవలెను. ''హోమాదారాః'' అనుపద్యమువకుమునుందు శ్లోకముతో నన్వయము.

బలిహరణ ప్రకారము.

శేషంతు సంసృజ్య బలిం త్సమాచరేత్ ॥ ౩౯౦।
దేశేదేశే స్యా ద్బలీనాం ప్రమృజ్యా
ప్రోక్ష్య న్యస్యా సేచనం చాత్రనానా।
అంగుళ్యగ్రాశ్చ స్పృశంతీ హయద్వా

ద్వ్యాఙ్గుళం తద్వ ద్యావకీమాత్రమానం॥ ౩౯౧।
నానాప్రదేశార్హ బలీం స్త్వనుస్య
వహ్నేః ప్రతీచ్యాం తుసమాచరంతి॥
అగ్నేః ప్రతీచ్యా ముత సప్తమాష్టమా
భ్యాం దద్యా ద్బలీ ధర్మబలేః పురస్తాత్॥ ౩౯౨।
అద్భ్యస్ స్త్వతి స్త్వత్పురస్త స్త్వదూర్ధ్వం
ద్వాభ్యా మధర్మాఖ్యబలే రుదక్తః।
గృహ్యాభ్య ఇత్యాది చతురోపవర్గాణాం
ప్రాక్పఙ్క్తి మేతా శ్చతురో ప్ర దద్యాత్॥ ౩౯౩।
బలే రధర్మా త్పురత స్తు కామబలి స్తతః ప్రాగ్దిశి చాంతరిక్షం
తత్ప్రాగ్వ్యదేశస్య తు దక్షిణేతు దద్యా త్పృథివ్యై ప్రభృతీశ్చ
ఇత్థం॥ ౩౯౪। ప్రాక్పఙ్క్తి రేవం స్వధవాహ్య పితృభ్య స్త్వ దక్షిణస్యాం
దిశి నిర్ఋత్య రౌద్రయోః, ప్రసవ్య సవ్యేన బలీ ప్రదద్యా త్త
ద్దైవ కుర్యా త్పరిషేచనంచ॥ ౩౯౫॥

హోమావశిష్ట ప్రథమ ద్వితీయ భాగములను కలిపి బలులను వేయవలెను. బలులు వేయు ప్రదేశములయందు మార్జనము, అవోక్షణము, నిర్వపణముచేసి, వేఱు వేఱుగా పరిషేచనము చేయవలెను. బలులు ఉంచునపుడు అంగుళ్యగ్రములు భూమిని స్పృశిం చవలెను. బలిప్రమాణము రేగుపండు అంతయుండవలెను. అనేక ప్రదేశములయందు వేయుబ డు బలులను అగ్నికిపశ్చిమదిక్కునఇప్పటివారు వేయుచున్నారు. అగ్నికి పశ్చిమభాగమున ఏడు, ఎనిమిది మంత్రములతో "ధర్మాయస్వాహా, అధర్మాయస్వాహా, అను బలులను ఉంచవలెను. ధర్మబలికి తూర్పుగా" అద్భ్యస్స్వాహా, ఓషధి వనస్పతిభ్యస్స్వాహా, రక్షోదేవజనేభ్యస్స్వాహా, అను బలులను వేయవలెను. అనంతరము అధర్మబలికి ఉత్త రభాగమున "గృహ్యాభ్యస్స్వాహా, అవసానేభ్యస్స్వాహా, అవసానపతిభ్యస్స్వా హా, సర్వభూతేభ్యస్స్వాహా, అను నాలుగుబలులను ప్రాక్సమాప్తిగా ఉంచ వలెను. అధర్మబలికి దూరుభాగమున కామబలిని, దానికితూర్పున అంతరిక్షబలిని దానికి తూర్పుభాగమున "యదేజతిజగతి" అనుమంత్రముచే బలిని, ఉంచి ధర్మబలికి దక్షి ణపు దిక్కున పృథివ్యాది పదిబలులను ప్రాక్సమాప్తిగాంచిన స్వాహాకారముగానుం డును. పృథివ్యాది బలుల దక్షిణమున అపసవ్యముగా పితృబలిని, సవ్యముగా రౌద్ర

బలిని ఉంచి అపసవ్యముగా పితృబలికిని, సవ్యముగా రౌద్రబలికిని పరిషేచనము చేయవలెను.

పంచయజ్ఞములు.

తతో௦గ్రదానం త్వథ దేవయజ్ఞం విధాయ ప్రసవ్యేన చ దక్షిణస్యాం।
అగ్నేశ్చ భూమ్యాం పితృయజ్ఞ ఉక్తస్సవ్యేన చోదగ్దిశి భూతయజ్ఞః॥
మనుష్యయజ్ఞస్తు నివీతినైవ స్యాద్బ్రహ్మ * స్థానేన కాదయనుష్యః
సవ్యేన కార్యస్సి ప్రతిదానతుల్యా ద్వ్యాఖ్యాతృభిః కైశ్చిదుదీరితం హి

అనంతరము అగ్రదానముచేసి, దేవయజ్ఞమును చేసిన తర్వాత అగ్నికి దక్షిణ దిక్కున అపసవ్యముగా పితృయజ్ఞమును చేసి, అగ్నికి ఉత్తరభాగమున సవ్యముగా భూతయజ్ఞమును చేసి నివీతియై మనుష్యయజ్ఞమును చేయవలెను. సనకాదులు ఈ మనుష్యయజ్ఞమునకు దేవతలు అని తెలిసికొనవలెను. మనుష్యయజ్ఞము, దానతుల్యము అగుట వలన సవ్యముగా చేయవలెనని వ్యాఖ్యాతలు అగు కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

అథో విశ్వ త్వంచ గృహ్యే గృహాంతే
స్మృతిః ప్రోక్తాన్యేషు కార్యేషు నస్యః।
స్థాలీపాకే వైశ్వదేవే జపాదౌ
పిత్ర్యో హోమో న స్వసవ్యేన న్యాపసవ్యాత్॥౩౮॥

పంచయజ్ఞముల అస్యాం ములయందు ద్యుపవీతము చెప్పబడెను. ఇతరకర్మల యందు చెప్పబడలేదు. స్థాలీపాక వైశ్వదేవ జపాదులయందు చేయబడు పితృహుతి సవ్యముగా చేయవలెను గాని అపసవ్యముగా చేయకూడదు.

ఏవం సాయం చాపి రౌద్రాంత మేవే
త్యుక్త్వా నోచే ద్ధోమ వైహాయసౌ వా॥
అగ్రదానం పంచయజ్ఞాంశ్చ కుర్యా
న్నక్తం చే దప్యేక కాలోద్వయోర్న॥౩౯।

సాయం వైశ్వదేవము రుద్రబల్యంతము వఱకు చేయవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. మఱికొందఱు హోమమును, వైహాయసబలిని, చేయవలెనని చెప్పియున్నారు. అగ్రదానము, పంచమహాయజ్ఞములు రాత్రియందు కూడ చేయవచ్చును. సాయంప్రాత ర్వైశ్వదేవములు అపకర్షచేసి ఒకకాలమునందు చేయకూడదు

* స్థాప్యారాసద్యాస్స్య ఇతి పాఠాంతరం

పాకాద్యా తిథ్యంత కృద్వైశ్వదేవ
స్సాయం ప్రాతర్భార్య ఔపాసనాగ్నౌ
కర్తవ్య స్స్యాద్గృహ్యతాం ప్రోషితోపి
తద్భార్యా చాన్యైః కారయే న్మందిరేతు॥ ౮౦౦।

పాకాదియు, అతిథ్యంగము అగు వైశ్వదేవమును ప్రతిదినమునందు సాయంప్రాతః కాలములయందు ఔపాసనాగ్నియందు చేయవలెను. యజమానుడు ప్రవాసమునందు న్నపుడు పత్ని అన్యులచే గృహమునందు చేయించవచ్చును.

ఆచార్యైర్వైశ్వ కర్మాఖ్య సూత్రా
దుక్తం "చార్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవే"
ఇత్యారభ్య హ్యతిథ నేవ చాగ్రే
భోజయే దిత్యంతకం వైశ్వదేవం॥౮౦౧।

"ఆర్యాః ప్రయతా వైశ్వదేవే" ఆప-ధ-౨-3 ౧॥ అనునది మొదలు "అతిథీ నేవ చాగ్రే భోజయేత్" ఆప-ధ-౨-౮-౧౦॥ అనునంతవఱకు ఆచార్యునిచే వైశ్వదేవము చెప్పబడినది.

ప్రవాసమందు వైశ్వదేవము.

లోకాగ్నౌ చానాహితాగ్నిర్వి ప్రవాసీ
కుర్వీతాగ్రం పంచయజ్ఞా నహరాహ్యం।
ఉష్ణే భస్మ న్యాహితాగ్ని స్త్వనగ్నిః
కుర్వీతాగ్నౌ లౌకికే వైశ్వదేవం॥ ౮౦౨॥

అనాహితాగ్నియు, ప్రవాసియు, వైశ్వదేవమును, పంచమహాయజ్ఞములను, అగ్రదానమును లౌకికాగ్నిలో చేయవలెను. హోమద్రవ్యము కానిది ఉష్ణభస్మహోమము చేయవలెను. విచ్ఛిన్నాగ్నియగు ఆహితాగ్ని వైశ్వదేవమును లౌకికాగ్నిలో చేయవలెను.

రోగో పవాసాది పరాన్న భోజనా
ద్యాపత్సు సత్స్వప్యశనం ప్రయత్నతః॥
కర్తవ్య మేవాహని సాయ మన్వహం
స్యా ద్వైశ్వదేవం త్వథ పంచచాధ్వరాః॥ ౮౦3॥

కుర్యాత్తనోచేద్య దిపక్వమన్నం ఫలానిమూలా న్యథ తం
దులాది। యథాధికారంజుహుయాచ్ఛ వహ్నౌ జలంచ తే
వ స్త్వపి చాగ్న్యభావే, ౪౦౪॥

శ్లో॥ గతా...కు ప్రవాసము, పరాన్నభోజనము మొదలగు ఆపదలయందు ప్రయుక్తపూర్వకముగా అన్నమునుగాండి సాయంప్రాతఃకాలములయందు వైశ్వదేవమును పంచమహాయజ్ఞములను చేయవలెను. పక్వాన్నము సంభవము కాకపోతే ఫలములు దుంపలు బియ్యములాదికము మొదలగు వస్తువులను యథాధికారముగా అగ్నియందు హోమము చేయవలెను అగ్ని లేకపోయిన యడల ఉదకమును గాని ఫలాది పదార్థములను గాని ఉదకమందు హోమము చేయవలెను.

ఇమమేవార్థమన్యత్రస్పష్టం శిష్టై రుదాహృతం
"పక్వాభావే ప్రవాసేచ తండులా నోషధీస్తువా। ౪౦౫॥
పయోదధి ఘృతంవాపి కందమూల ఫలానివా।
యోజయేద్దేవయజ్ఞాదౌ జలంవా సక్తువాజలే। ౪౦౬॥

పూర్వోక్తప్రకారముగా గ్రంథాంతరములయందు శిష్టులు స్పష్టముగా చెప్పియున్నారు. పక్వాన్నము సంభవము కాకపోయినపుడును, ప్రవాసమువందును, బియ్యము ఓషధులు, పాలు, పెరుగు, నెయ్యి, కంద, దుంపలు, ఉదకము, సక్తు, పిండి మొదలగు పదార్థములు వైశ్వదేవమునందు ఉపయోగించవచ్చును. అగ్ని లేకపోయినయడల ఉదకమునందు హోమము చేయవచ్చును.

వైశ్వదేవావశ్యకత

వైశ్వదేవావశ్యకత్వమాహ శాతాతపోమునిః।
శాతాతపముని వైశ్వదేవము అవశ్యముగా చేయవలెనని చెప్పియున్నాడు.
"వైశ్వదేవ విహీనాయే ఆతిథ్యేన వివర్జితాః,
సర్వేతేవృషలాజ్ఞేయాః ప్రాప్తవేదా అపిద్విజాః, ౪౦౭॥
వైశ్వదేవహీనులు, అతిథ్యవర్జితులు అగు ద్విజులు సాంగవేదసంపన్నులయినను శూద్రులు అగుచున్నారు. అని ఎఱుంగవలెను.

ఉక్తంచ భగవద్గీతాస్విమమేవార్థముత్తమం ॥౪౦౮॥
"ఇష్టాన్భోగాన్హి వోదేవా యజ్ఞభావితాః

ైర్దత్తానప్రదాయైభ్యో యో భుఙ్క్తే స్తేన ఏవసః। ౨౦౯॥
యజ్ఞశిష్టాశినస్సన్తో ముచ్యన్తే సర్వకిల్బిషైః।
భుంజతే తేత్వఘంపాపా యే పచంత్యాత్మకారణాత్। ౨౧౦॥

యజ్ఞభావితులగు దేవతలు మీకు ఇష్టములగు సమస్తభోగములను ఇచ్చుచున్నారు. దేవతలచే నివ్వబడిన ఆభోగములను దేవతలకు పెట్టక ఎవ్వడు భుజించునో అతడు దొంగయగును. యజ్ఞశేషమును భుజించువారలు సర్వపాపములవలన విముక్తిని బొందుదురు. ఎవరు తమకై వండుకొనుచున్నారో వారలు పాపమును భుజింతురు. అని స్పష్టముగా భగవద్గీతలయందు శ్రీకృష్ణభగవానుడు చెప్పియున్నాడు. అందువలన వైశ్వదేవము అవశ్యముగా చేయవలెను.

యజ్ఞోపవీతీ జుహుయాచ్చ దేవతీర్థేన చోత్తానకరేణచా
న్నం। తద్వైశ్వదేవాదిషు హస్తసాధ్య హోమేషు స
ర్వేష్వపి తండులాదీన్। ౨౧౧॥

హస్తసాధ్యహోమములగు వైశ్వదేవాది సమస్తకర్మలయందు అన్నమునుగాని, తండులాదికమునుగాని, యజ్ఞోపవీతియై ఉత్తానహస్తుడై దేవతీర్థముతో హోమమును చేయవలెను.

బలులను స్వయముగా తీసివేయకూడదు

వైశ్వదేవబలీనాంతు నదోషో దర్శనేక్వచిత్।
స్వయముద్ధరణే దోష స్తస్మాదన్యైస్తుకారయేత్। ౨౧౨॥

వైశ్వదేవబలులను చూచిన దోషములేదు. బలులను స్వయముగా తీయగూడదు. ఇతరులచే తీసివేయించవలెను.

అనుద్ధృత్య బలీనశ్నన్ ప్రాణాయామాంత్రయాచరేత్॥
స్వయముద్ధరణే చేత్తు ప్రాజాపత్యం సమాచరేత్। ౨౧౩॥

బలులను ఎత్తకుండా భుజించినయెడల ఆరుప్రాణాయామములను చేయవలెను. స్వయముగా బలులను ఎత్తినచో ప్రాజాపత్యమును చేయవలెను.

నిత్యప్యరాహ్వంబలీన్ దద్యాన్నైవ పాత్రాంతరేక్వచిత్।
ఉద్ధృత్యాగ్నౌ విప్రాన్నక్షిపేద్వా పరిసద్మనాం। ౨౧౪॥

రాత్రులయందును భూమియందే బలులను ఉంచవలెను. పాత్రాంతరమునందు

ఉంచకూడదు. బలులను ఎత్తి ఆవులకుగాని బ్రాహ్మణులకుగాని ఉదకములయందుగాని ఉంచవచ్చును. లేదా ఇంటిమీదకు సైనను వేయవచ్చును.

బ్రహ్మయజ్ఞ కాలము

ప్రాతస్స్నాత్వా కర్మసంధ్యాదికృత్వా।
  శ్రౌతంస్మార్తం చాగ్నికృత్యం సమాప్య।
స్వాధ్యాయస్యాధ్యాపనాద్యంత్రగేహా।
  యోగక్షేమం పిత్ర్యసర్వం తదూర్ధ్వం। ౮[illegible]౬॥
యోబ్రహ్మయజ్ఞే నచ యక్ష్యమాణః ప్రాచ్యాముదీచ్యామపరాజితాయాం। గ్రామాద్బహిస్థ హ్రదకూపవాపీనదీ తటాకాదయుపవయంత్ర। ౮౧౭॥ సంత్యంత్రగత్వా విధినాద్వితీయ స్నానంచ మాధ్యాహ్నిక మత్రకృత్వా గృహ్యాంతరోక్త స్మృతిషూదితత్వా తత్స్నానాత్పరం బ్రహ్మమఖంచ కుర్యాత్। ౮౧౮॥

ప్రాతస్స్నానానంతరము సంధ్యావందనమును చేసికొని, శ్రౌతస్మార్తాగ్నిహోత్రములను చేసి, శిష్యులకు వేదమునుచెప్పి, గృహమునందు యోగక్షేమములను కనుగొనినపిమ్మట బ్రహ్మయజ్ఞమును చేయువాడై, గ్రామమునకు తూర్పుదిక్కునగాని, ఉత్తరదిక్కునగాని ఉన్నకూపము, దిగుడుబావి, చెరువు, నది మొదలగువానియందు యథావిధిగా మధ్యాహ్నిక స్నానమును చేసి, మాధ్యాహ్నిక సంధ్యావందనానంతరము బ్రహ్మయజ్ఞమును చేయవలెను. గృహ్యాంతరములయందును, ధర్మశాస్త్రములయందును, మాధ్యాహ్నికస్నానానంతరము బ్రహ్మయజ్ఞము చేయవలెనని చెప్పబడి యున్నది.

బ్రహ్మయజ్ఞవిధి

అప్సుస్నాత్వాగమ్య యజ్ఞోపవీత
  భూత్వావిప్రోధౌతవస్త్రాంబరస్సన్।
ప్రాగ్గాసీనో బ్రహ్మయజ్ఞేనయక్ష్య
  ఇత్యాచమ్యోర్ధ్వ త్రోదకం స్పృశ్యదోర్భ్యాం। ౮౧౯॥
విద్యున్మంత్రేణాథ శుద్ధోదకైస్త్రి

రాచామేదిత్యాది వ్యాహృత్స్పర్శనాంతం।
కృత్వా కృత్యుక్తాచమనంచ సవ్యే
పాదేపాదం దక్షిణం స్థాప్యతస్మిన్। ౭౧౯॥
జానున్యుత్తానం కరం స్థాప్యతస్మి
న్నాస్రిగగ్రే ద్వేతే పవిత్రేనిధాయ।
ప్రాంచంసవ్యంచం దక్షిణం స్థాప్యహస్త
మోమిత్యుక్త్వా వ్యాహృతీ స్త్రిస్సఉక్త్వా॥ ౭౨౦॥
దేవ్యాఃపాదం పాదముక్త్వార్ధమర్ధం
తూక్త్వా సర్వాంచా విరామంజపిత్వా।
ప్రాగగ్రా నాస్తీర్య దర్భాన్ బహూంశ్చ
తేషూపస్థాఖ్యాసనంత ద్విశేషం। ౭౨౧॥
సవ్యేపాదే దక్షిణం స్థాప్యచోరుం
సవ్యేహ్యూరౌ దక్షిణం స్థాప్యపాదం।
ఏవంరూపోపస్థ సంజ్ఞాననేస్మి
న్నాస్రిగాస్య స్వాధ్యాయ మత్రారభేత। ౭౨౨॥

యజ్ఞోపవీతియై పద్మాదులయందు స్నానముచేసి, ఆచమనము చేసి, ఆరవేసిన ధౌతవస్త్రమును ధరించి, ప్రాఙ్ముఖముగా నాసీనుడై "బ్రహ్మయజ్ఞేనయక్ష్యే" అని సంకల్పించి, "విద్యుదసి విద్యమే పాప్మాన మృతాత్సత్యముపైమి" అనుమంత్రముచే ఉదకోస్పర్శనము చేసి, కృత్యాచమనమును చేసి, వామపాదమునందు కుడిపాదమును ఉంచి, కుడిమోకాలిమీద వెల్లికిలగానుంచిన వామహస్తమునందు రెండుపవిత్రములను ఉంచి దానిమీద కుడిచేతిని ప్రాఙ్ముఖముగా బోర్లించి, "ఓంభూర్భువస్సువః" అనిపలికి గాయత్రిని ముందుగా ప్రతిపాదమునందును ఆపిచెప్పి, రెండవమారు అర్ధర్చగాచెప్పి, మూడవపర్యాయము అవిరామముగా గాయత్రీమంత్రమును అంతయు చెప్పి, ప్రాగగ్రములుగా వేయబడిన దర్భలయందు ఉపస్థాసనము చేసి కూర్చొని, స్వాధ్యాయమును ప్రారంభించవలెను. ఉపస్థాసనము ఎట్లుచేయవలెనగా వామపాదముమీద కుడితొడనుంచి ఎడమతొడమీద కుడిపాదము నుంచిన అది ఉపస్థాసనము అనబడును.

(అనగా స్వస్తికము చేసి కూర్చొనుట)

స్వాధ్యాయస్వరూపము

అధ్యేతృభిః పితృ పితామహ ప్రపితామహ
పూర్వైః క్రమాధ్యయన పారంపరంతరాయత్।
స్వాధ్యాయ మిత్యభిహితం హితమ ప్రకర్మా
నుష్ఠాన కారణవిధా వుపయోగితత్స్యాత్। ౮౩॥

పితృపితామహ ప్రపితామహాదుల అధ్యయన పారంపరంపరను స్వాధ్యాయమని పేరు. అదియే సమస్తకర్మానుష్ఠానమునకు ఉపయోగించును.

అధ్యేతవ్యం ప్రత్యహం బ్రహ్మయజ్ఞే
స్వాధ్యాయంస్తై ద్యథాశక్తి కృత్స్నం
తత్రేషేత్వోర్జ ప్రభృత్యేవ కాండం
ప్రశ్నంసూక్తం చానువాకం యజుర్వా। ౮౪॥

అర్ధంవాధీయా స్మ్రతిజ్ఞాపకేవి
నమ్యాన్స్వా హాత్రిర్నమో బ్రహ్మణేతి।
వృష్టిస్మంత్రే ణోదకం స్పృశ్యదోర్భ్యాం।
మాచమ్యాథోతర్పణం స్యాద్యతాసుః। ౮౫॥

ప్రతిదినమున బ్రహ్మయజ్ఞమందు ఆస్వాధ్యాయమునంతను యథాశక్తిగా అధ్యయనము చేయవలెను. అందు ముందుగా "ఇషేత్వోర్జేత్వా" అనునది మొదలు ప్రతిరోజున ఒకకాండమునుగాని, ఒకప్రశ్నమునుగాని, ఒకసూక్తమునుగాని, ఒకఅనువాకమునుగాని, ఒకయజుస్సునుగాని, ఒకయజురర్ధమునుగాని, జ్ఞాపకమున్నంతవఱకు ఆగకుండా చెప్పవలెను. అంతమునందు "ఓంనమో బ్రహ్మణే నమో అస్త్వగ్నయే" యను మంత్రమును ముమ్మారు ఉచ్చరించి, "వృష్టిరసి వృశ్చమే పాప్మాన మృతాత్సత్యముపాగామ్" యనుమంత్రముచే ఉదకమును స్పృశించి ఆచమనము చేసినపిమ్మట ప్రాణాయామముచేసి, తర్పణమును చేయవలెను.

ఏవంకర్తుంనో సమర్థోయదిస్యా
ద్గాత్రిమేస్వాధ్యాయం త్వధీయీతవిప్రః।
అంతర్గేహేమానసే నైవవాహ
ర్నక్తంతిష్ఠ న్వాశయానో వ్రజన్వా। ౮౬॥

పూర్వోక్త ప్రకారముగా చేయుటకు సమర్థుడుకాని బ్రాహ్మణుడు గ్రామము వెలుపల తన గృహమునందే యావకాశముగా స్వాధ్యాయము పఠించవలెను. రాత్రిం బగళ్లయందు నిలువబడియైనను, శయనించియైనను, నడచుచున్నవాడైనను స్వాధ్యాయము పఠింపవచ్చును.

దేశాన్యావస్థ్య శౌచభావం వినాపి
న్నానధ్యాయో బ్రహ్మయజ్ఞే కదాచిత్।
నిత్యాయుస్తు బ్రహ్మయజ్ఞం త్వధీతే
పుణ్యా స్తేజస్వీ యశస్వీ ద్విజస్స్యాత్। ౨౨౮॥

దేశశోధము కలిగినప్పుడును, అశౌచయుక్తునప్పుడును, గాక ఇతరసమయములయందు బ్రహ్మయజ్ఞమునకు అనధ్యాయము లేదు. ప్రతిదినము బ్రహ్మయజ్ఞమునే చేయు ద్విజుడు పుణ్యాత్ముడు, తేజస్వి, కీర్తిమంతుడు అగును.

దేవర్షి పితృతర్పణము

బ్రహ్మాదయో యే దేవాస్తాన్ దేవాం స్తర్పయామిహే
సర్వాన్ దేవగణాంశ్చైవ దేవపత్నీశ్చ సర్వశః। ౨౨౯॥
దేవపుత్రాన్ దేవపౌత్రాన్ స్సూర్ద్దేవాంశ్చ భువస్సువః।
భూర్భువస్సువరిత్యేతాన్దేవాం స్సంతర్ప్య పూర్వవత్॥
దేవతీర్థేనాంజలినా బహిరంశ్చ్య పరిషిక్తః।

ఆచమనము చేసి "బ్రహ్మయజ్ఞాంగ దేవర్షి పితృతర్పణం కరిష్యే" యని సంకల్పించి, బ్రహ్మాదయో యే దేవాస్తాన్దేవాన్ స్తర్పయామి, సర్వాన్ దేవగణాన్-మి, సర్వా దేవపత్నీస్త-మి, సర్వాన్ దేవపుత్రాన్-మి, సర్వాన్ దేవపౌత్రాన్-మి, భూర్దేవాన్-మి, భువర్దేవాన్-మి, సువర్దేవాన్-మి, భూర్భువస్సువర్దేవాన్-మి అని దేవతీర్థముతో దేవతర్పణము చేయవలెను.

ద్వావంజలీనివీతీతు కృష్ణద్వైపాయనాదయః। ౨౩౦॥
యేపవఋషయ స్తాన్ తానృషీం స్తర్పయామిహే। సర్వా
నృషీనృషిగణా నృషిపత్నీంశ్చ సర్వశః। ౨౩౧॥ ఋషి
పుత్రా నృషిపౌత్రా న్సూర్భూఋషీంశ్చ భువస్సువః, భూ
ర్భువస్సువ రిత్యేతా నృషీం స్సంతర్ప్య తత్పరమాత్॥

ప్రజాపతిం కాండఋషిం తర్పయామీ స్వధప్రభాత్।
సోమమగ్నించ సైవ విశ్వాన్ దేవాన్ కాండఋషీంస్తథా॥
సాంహితీర్దేవతాశ్చోపనిషదస్తర్పయామి చ। యాజ్ఞికీ
ర్వారుణీర్దేవం స్వాద్బ్రహ్మాణం స్వయంభువం। ౧౩౦॥
సదసస్పతి మిత్యేతాం స్తర్పయామీతి తర్పయేత్। ఇత్యే
వం యాజ్ఞికాః కేచిత్ప్రాహుః కుర్యుర్మనీషిణః। ౧౩౧॥

“కృష్ణద్వైపాయనాదయో యే ఋషయస్తా న్ఋషీన్ తర్పయామి తర్పయామి స
ర్వాన్ ఋషీన్-మి తర్పయామి॥ సర్వాన్ ఋషిగణాన్-మి। ౩॥ సర్వాఋషిపత్నీ-మి। ౩॥
స ర్వాన్ ఋషిపుత్రాన్-మి। ౩॥ సర్వాన్ ఋషిపౌత్రాన్-మి। ౩॥ భూఋషీన్-మి। ౩॥
భువఋషీన్-మి। ౩॥ సువఋషీన్-మి। ౩॥ భూర్భువస్సువఋషీన్-మి। ౩॥ ప్రజాప
తిం కాండఋషిం-మి। ౩॥ సోమం కాండఋషిం-మి। ౩॥ అగ్నిం కాండఋషిం-మి। ౩॥
విశ్వాన్ దేవాన్ కాండఋషీన్-మి। ౩॥ సాంహితీర్దేవతా ఉపనిషద-మి। ౩॥ యా
జ్ఞికీర్దేవతా ఉపనిషద-మి। ౩॥ వారుణీర్దేవతా ఉపనిషదః-మి। ౩॥ బ్రహ్మాణగ్గ్ స్వ
యంభువం-మి। ౩॥ సదసస్పతిం-మి। ౩॥ అని ఋషితీర్థముతో ఋషితర్పణము నెరవేర్చి
సర్వాయమను లు చేయవలెను కొందరు విద్వాంసులు కాండఋషితర్పణమును చేయవలె
నని చెప్పుచున్నారు. కొందరు చేయుచున్నారు.

ప్రాచీనావీత్యంజలీం స్త్రీం స్త్రీం తోసోమః పితృమాన్య
మః అంగిరస్వా నగ్నిష్వాత్తా అథాగ్నిః కవ్యవాహనః॥
ఇత్యాదయో యేపి తరస్తాన్పితౄంశ్చ స్వధానమః।
సర్వాన్పితౄన్ పితృగణాన్ పితృపత్నీశ్చ సర్వశః। ౧౩౨॥
పితృపుత్రాన్ పితృపౌత్రాన్ భూః పితౄంశ్చ భువస్సువః।
భూర్భువస్సువరిత్యేతాం స్సర్వాన్పితౄం స్స్వధానమః॥
తర్పయామీతిచోక్త్వాతు పితృతీర్థేన తర్పయేత్। ఇత్యం
తంజీవతాతోపి కుర్యాద్దైవ తర్పణ త్రికం। ౧౩౩॥

“సోమః పితృమాన్యమోంగిరస్వా నగ్నిష్వాత్తా అగ్నిః కవ్యవాహన ఇత్యాదయో
యేపితరస్తాన్పితౄన్ స్వధానమస్తర్పయామి। ౩॥ సర్వాన్పితౄన్ స్వధానమస్త-మి। ౩॥ స
ర్వాన్పితృగణాన్ స్వధానమస్త-మి। ౩॥ సర్వాః పితృపత్నీః స్వధా-మి। ౩॥ సర్వాన్పితృ

పుత్రా-మి। ౩॥ సర్వాన్పితృపౌత్రాగ్-మి। ౩॥ భూఃపితౄగ్స్వ-మి। ౩॥ భువఃపితౄన్ స్వధా-మి। ౩॥ సువఃపితౄగ్స్వ-మి। ౩॥ భూర్భువస్సువఃపితౄగ్స్వ-మి। ౩॥ అని ప్రాచీనావీతియై తిలోదకముతో పితృతర్పణము చేయవలెను. దేవతర్పణమునందు ఒక అంజలిని, ఋషితర్పణమునందు రెండు అంజలులను, పితృతర్పణమునందు మూడు అంజలులను ఇవ్వవలెను. బ్రహ్మయజ్ఞాంగమైన ఈ పితృ తర్పణమునకు తిలమిశ్రణము సంకల్పము చేయవలెను

నిత్యపితృతర్పణము

ప్రమీతతాతః పితరం పితామహం
పితౄంశ్చ మాతృప్రభృతీశ్చతిస్రః।
మాతామహం స్త్రీం స్తుతధైవమాతా
మహ్యాదితి స్తోత్రచ తర్పయేత్పితౄన్। ౨౨౦॥
పత్నీసుత భ్రాతృపితృవ్య మాతులాం
త్సభార్యకాం స్త్రీదుహితౄస్వసౄరపి।
తథైవ దౌహిత్రక భాగినేయకౌ
పితృష్వసౄర్మాతృసహోదరీశ్చతాః॥ ౨౨౧॥
సభర్తృకాస్స్వశ్వశురంగురుంతథా
౧ పత్న్యాదియుక్తం విధివచ్చతర్పయేత్।
నిష్పీత్యవస్త్రం ధృతిమద్విభూతికో
వ్రాతాపి మాధ్యాహ్నిక ౨ కృద్గృహం విశేత్॥ ౨౨౨॥

తండ్రి, పితామహుడు, ప్రపితామహుడు, తల్లి, పితామహి, ప్రపితామహి, మాతామహుడు, మాతుఃపితామహుడు, మాతుఃప్రపితామహుడు, మాతామహి, మాతుఃపితామహి, మాతుఃప్రపితామహి, ఆత్మపత్ని, సపత్నీకులగు సుతులు, భ్రాతలు, పినతండ్రిపెదతండ్రులు, మేనమామలును, కూతురు, తోబుట్టువులు, దౌహిత్రుడు, మేనల్లుడు, సభర్తృకలు అగు తండ్రితోబుట్టువులును, తల్లితోబుట్టువులును పత్నీయుతుడు అగు మామయును, గురువునకును, వృత్తిపితరులను యథావిధిగా తర్పణము చేసి, వస్త్రమును పిండి, ధృతికము విభూతిని ధరించి, గృహమునకు వెళ్లవలెను. తర్పణానంతరము మాధ్యాహ్నికసంధ్యావందనాదికమును చేసికొనవచ్చునని కొందఱిమతము.

---

౧ పత్నీయుతం ద్విజముఖ్య ఇత్యపి పాఠాంతరం ౨ కృత్యర్థాశ్చ ఇతి పాఠాంతరం

స్నాత్వా వైశ్వదేవం గృహదేవతార్చనం
హ్యభ్యాగతానా మతిథేశ్చపూజనం
అభ్యాగతా జ్ఞాత చరామనోహరా
అజ్ఞాతగోత్రో తిథిరాగతోహఠాత్, ౨౨౩॥

* ఇంటికివచ్చి, వైశ్వదేవమును చేసినతర్వాత దేవతార్చనముచేసి, అభ్యాగతులను అతిథులను పూజించవలెను. అజ్ఞాతులగువారు అభ్యాగతులనియు, భోజనసమయమున హఠాత్తుగా వచ్చిన అజ్ఞాతగోత్రుడగు నతడు అతిథి అనియు చెప్పబడుదురు.

ఉపనయన కాలము

గర్భాష్టమేష్వితిప్రోక్తమాచార్యైస్తైవతత్రతు।
జన్మతఃపంచమేషష్ఠే సప్తమేవోపనాయనం ॥౨౨౪॥
కర్తవ్యంబ్రాహ్మణస్యేతి సూత్రార్థస్సముదాహృతః ।
రాజ్ఞస్తునవమాదూర్ధ్వందశమాద్వాత్పరంవిశః ॥౨౨౫॥
ఆచార్యస్యమతంచేదం తతోమనుమతంస్మృతం ।
"బ్రహ్మవర్చసకామస్య కార్యంవిప్రస్యపంచమే ।
రాజ్ఞో బలార్థినష్షష్ఠే వైశ్యస్యేహార్థినోష్టమే" ౨౨౬
"వటుఃపటుతరప్రజ్ఞాశాలీచేద్బ్రహ్మవర్చసం
అపేక్ష్యపంచమేవర్షేషష్ఠేవాసప్తమేపివా" ॥౨౨౭॥
ఇతిగృహ్యాంతరంబ్రహ్మవర్చసంనవమేస్మృతం ॥౨౨౮॥
కశ్యపేనాథదశమాదూర్ధ్వంకామ్యంచమధ్యమం।
నీచంత్రయోదశాదూర్ధ్వంపతత్యూర్ధ్వంతుషోడశాత్ ॥౨౨౯॥
నప్రాయశ్చిత్తమేతావత్పర్యంతంతూర్ధ్వమేవహి,
ఉద్దాలకోదితప్రాయశ్చిత్తంకృత్వోపనాయయేత్ ॥౨౩౦॥
ప్రాయశ్చిత్తమకృత్వైవనకుర్యాదుపనాయనం ॥౨౩౧॥

* జన్మాది ఐదవ సంవత్సరము నందుగాని, ఆరవ సంవత్సరము నందుగానిఏడవసంవత్సరమున గాని, బ్రాహ్మణునకు ఉపనయనము చేయవలెనని "గర్భాష్టమేషుబ్రాహ్మణము

పనయీత" ఆప-గృ-౧౦-౨॥ యను సూత్రమున కర్థముచెప్పబడినది. క్షత్రియునకు నవమాదూర్ధ్వము ఉపనయనము చేయవలెననియు, వైశ్యునకు దశమాదూర్ధ్వము చేయవలెననియు, ఆపస్తంబమతము. వేదాధ్యయనతదర్థ జ్ఞానాది ప్రకర్షకృత తేజఃకాముఁడగు బ్రాహ్మణునకు ఐదవ సంవత్సరమునందును హస్త్యశ్వాదిరాజ్యబలార్థియగు క్షత్రియునకు ఆఱవ సంవత్సరమునను బహుకృష్యాదిచేష్టార్థియగు వైశ్యునకు ఎనిమిదవ సంవత్సరమునను ఉపనయనము చేయవలెనని మనువు మతము. వటుఁడు గొప్ప మేధాశాలి అయినచో బ్రహ్మవర్చసమును కోరుకొని ఐదవ సంవత్సరమున గాని, ఆఱవసంవత్సరమున గాని, ఏడవసంవత్సరమున గాని, ఉపనయనము చేయవలెనని గృహ్యాంతరములయందు చెప్పబడియున్నది. బ్రహ్మవర్చసకాముఁడగు వానికి తొమ్మిదవ సంవత్సరమున ఉపనయనము చేయవలెననియు, దశమ సంవత్సరాదూర్ధ్వము చేయబడు కామ్యోపనయనము మధ్యమము అనియు, పదమూడవయేఁడు దాటిన పిదప చేయబడు ఉపనయనము అధమమనియు, పదునాఱవయేఁడు దాటిన పిదప ఉపనయనము చేసినయెడల పతితుఁడగుననియు, కశ్యపుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. పదునాఱవ సంవత్సరము దాటువఱకు అనుపనీతప్రాయశ్చిత్తము చేయనక్కఱలేదు. షోడశవత్సరములు నిండిన తర్వాత ఉద్దాలకునిచే చెప్పబడిన అనుపనీత ప్రాయశ్చిత్తమును చేసి ఉపనయనమును చేయవలెను గాని, ప్రాయశ్చిత్తము చేయక ఉపనయనము చేయకూడదు.

ఉపనయనప్రాయశ్చిత్తము

మాసౌ ద్వౌ సహ యావకేన పయసా మాసం తు
పక్షంనయే। త్యద్రేణా ష్టదినం ఘృతేన షడహం భాయా
స్థితేనాంభసాతిస్ర శ్చాపి తిథీరహా ర్నరశనం బాహ్యే
త్విదు ద్దాలకప్రోక్తం। చే త్యుపనాయన ప్రకరణే గృ
హ్యాంత రేష్వాదితం ॥౨౯.౨॥

రెండు మాసములు యావక భక్షణమును, అనంతరము ఒకమాసము పయోభక్షణమును, తర్వాత ఒకపక్షము ఆమిక్షభక్షణమును, అనంతరము ఎనిమిది దినములు ఘృత భక్షణమును, పిదప ఆఱుదినములు నీడియుండుచున్న చల్లని ఉదకమును భక్షించుటయు, పిమ్మట మూడుదినములు రాత్రిభోజనమును చేసి బాహ్య ప్రదేశమునందు ఉండుటయు, ఉద్దాలకప్రోక్త ప్రాయశ్చిత్తమని గృహ్యాంతరమందు చెప్పబడియున్నది.

ఉపనయనకాలము

వసంతో గ్రీష్మశరదౌ వర్ణత్రయాణాం క్రమశస్స్మృతాః
ముఖ్యా మాఘాదిమాః పంచ మాసంతో ఇతి కేచన ॥౨౧౬॥

బ్రాహ్మణునకు వసంతఋతువు ఉపనయనమునకు యోగ్యమనియు, క్షత్రియునకు గ్రీష్మఋతువు అర్హమనియు, వైశ్యునకు శరదృతువు శుభమనియు, చెప్పియున్నది. మాఘాది పంచకము ముఖ్యమని కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

అనుపనీతప్రాయశ్చిత్తము

పూర్వేద్యు రాచార్య ఉపాత్తశిష్య స్స్నాత స్సభార్య
స్సమలంకృతాంగః, పుణ్యాహ నాందీముఖ కృత్స్వయం
హి కృచ్ఛ్ర త్రిభి శ్శుద్ధ్య సువర్ణ ధాన్యైః ॥౨౧౭॥
నిర్వాపయేదుపై రుపనేతృ యోగ్యతా సిద్ధ్యై పవిత్రీ
కృత గాత్రవాం స్తతః, కృచ్ఛ్రై స్త్రిభి శ్శిష్య శరీర
శోధనం బ్రాహ్మ్య మృచం గ్రాహయితుంచ కారయేత్॥

ఉపనయన పూర్వదినమున మంగళస్నాతుడును, అలంకృతుడును, పత్నీసహితుడును, అగు ఆచార్యుడు శిష్య సహితుడై పుణ్యాహవాచనమును నాందీశ్రాద్ధమును చేసి, ఉపనేతృయోగ్యతాసిద్ధికొఱకు కృచ్ఛ్రత్రయముచే పవిత్రుడై గాయత్ర్యుపదేశార్హతకొఱకు శిష్యునకు గూడ కృచ్ఛ్రత్రయము చే శరీరశుద్ధిని చేయవలెను.

అచ్ఛిన్న కౌపీన ధృతస్య తద్వటోః
కర్తవ్య ముక్తం నవ తంతు ధారణం,
పరంపరా ప్రాప్త కులాధిదేవతా
సంస్థాపనం కార్య మథాపరేహ్న్యపి ॥౨౧౮॥
చౌలం కృతం నో యది పూర్వకాలే,
చౌలం చ కృత్వోపనయేత నో చేత్
జాతా వ్యతీతా న్యఖిలాని యాని
క్రమేణ కార్యాణ్యఖిలాని తాని ॥౨౧౯॥

నూతన కౌపీన ధారియగు వటువునకు నవతంతువును వేసి వంశాచార ప్రాప్తకులదే

పశ్చాత్ప్రతిష్ఠ చేసి, పరదినమునందు ఉక్తకాలమునందు చౌలము చేయబడనిచో చౌలమును చేసి, ఉపనయనము చేయవలెను. జాతకర్మాదిచౌలాంతములగు కర్మలు తత్తదుక్తకాలములయందు చేయనిచో అజాతకర్మాదికర్మలను చేసి ఉపనయనము చేయవలెను.

పాహిత్రయోదశహోమము

పూర్వోక్త కర్మ కరణే హ్యధికారసిద్ధ్యై
పాహిత్రయోదశ ఘృతాహుతి హోమమత్ర
కృత్వా వ్యతీత జననాద్యఖిల క్రియాశ్చ
కృత్వోపనయన ముశంతి విధింవిధిజ్ఞాః ॥౮౮॥

పూర్వోక్తజాతకర్మాదికర్మలను చేయుటకు అధికారము కలుగుటకై పాహిత్రయోదశహోమమును చేసి, అతీతములగు జాతకర్మాదికర్మలను చేసి, ఉపనయనము చేయవలెనని శాస్త్రజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు.

ఉపనయనము

పరేద్యు రాచార్య వటూ సుమంగళ
స్నాతౌ చ భూత్వా సమలంకృతౌ తతః।
కటే కుమారం హ్యుపవేశ్య దక్షిణే
హ్యాసీన ఇత్యుత్తరత స్స్వయం తతః ॥౮౯॥
ఇమం వటుం కాశ్యప మాని గోత్రం
యజ్ఞేశ శర్మాణ మిహోపనేష్యే।
సంకల్ప్య చౌలం కృత వేదికాయా
మగ్ని ప్రతిష్ఠాపన మత్రకుర్యాత్ ॥౯౦॥

ఉపనయన దినమున ఆచార్యుడు మంగళస్నానము చేసి అలంకరించుకొనినవాడై మంగళస్నాతుడు అలంకరించుకొనినవాడు అగు వటువును తనకుదక్షిణభాగమున కూర్చుండజేసి "ఇమంకాశ్యపసగోత్రంయజ్ఞేశశర్మాణముపనేష్యే" అని సంకల్పించి అలంకృత వేదికయందు అగ్నిప్రతిష్ఠాపనము చేయవలెను.

బధ్వా కుమారస్య చ కంకణం త
త్కర్మాంగ తద్బ్రాహ్మణ భోజనం స్యాత్ ।

తై ర్భక్తవద్భి శ్శుచిమంత్రవద్భి
శ్శైవా శిషాం వాచన మాచరంతి ॥౨౬౧॥

అనంతరము వటువునకు కంకణమును కట్టి కర్మాంగమగు అభ్యుదయ శ్రాద్ధమునం దు భుజించినట్టి భక్తులు, శుచులు, వేదవేత్తలు అగు బ్రాహ్మణులవలన ఆశీర్వాదమును పొందవలెను.

అభ్యుదయశ్రాద్ధము

బ్రాహ్మణా న్భోజయిత్వేతి యత్ర యత్రో పదిశ్యతే ।
తత్ర తత్రా భ్యుదయిక శ్రాద్ధ మిత్యవగమ్యతే ॥౨౬౨॥
సర్వార్ధి కర్మ కర్మభ్యః పూర్వేద్యు స్సద్య ఏవవా। బ్రా
హ్మణా న్భోజయే దష్టౌ హిరణ్యేనా దనేనవా ॥౨౬౩॥
ఇత్యయం గౌణపక్ష స్స్యా న్ముఖ్యో ద్వావింశతి ర్ద్విజాః
తదా భ్యుదయిక శ్రాద్ధం వక్ష్యామ స్త్వా త్ర విస్తరాత్ ॥
ఆశిషో వాచయిత్వేతి పుణ్యాహం కర్మణస్స్మృతం। తత్క
ర్మ సర్వే జానంతి గృహ్యజ్ఞా యాజ్ఞికా ద్విజాః॥౨౬౪॥
శుచీ న్మంత్ర వత స్సర్వ కృత్యేషు భోజయే దితి,
ప్రాహా చార్యః కేషు చిదా దా వంతేషు కేషుచిత్ ॥౨౬౬॥
చౌలో పనయనా న్నాది ష్వాదా బ్రాహ్మణభోజనం।
ఉదీరితం కుమారాణాం శేష భోజన సిద్ధయే ॥౨౬౭॥

ఎచ్చటెచ్చట "బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా" అని చెప్పబడునో అచ్చటచ్చట అభ్యుదయిక శ్రాద్ధము చేయవలెనని తోచుచున్నది. సమస్త శుభకర్మలయందు పూర్వదినమున గాని, తత్కాలమునగాని, ఎనమండుగురు బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించి, అన్నముతో గాని, హిరణ్యముతోగాని, అభ్యుదయిక శ్రాద్ధమును చేయవలెను. అభ్యుదయిక శ్రాద్ధమునందు ఇరువది ఇద్దఱు బ్రాహ్మణులకు పెట్టుట ముఖ్యపక్షము. ఎనమండుగురు బ్రాహ్మణులకు పెట్టుట గౌణపక్షము. అభ్యుదయిక శ్రాద్ధము ముందు సవిస్తరముగా చెప్పబడును. "ఆశిషోవాచయిత్వా" అనుటవలన చెప్పబడుకర్మణఃపుణ్యాహ వాచనమును గృహ్యవిదులగు యాజ్ఞికులందఱు ఎఱుగుదురు. "శుచీన్మంత్రవతస్సర్వకృత్యేషుభోజయేత్"

అని కొన్ని కర్మలు అవిమంత్రకములు, కొన్నికర్మలుమంత్రవంతములు, అపస్తంబాచార్యులు చెప్పి యున్నారు. చౌలము, ఉపనయనము, అన్నప్రాశనము, మొదలగు కర్మలవిధానము వటువులకు చేసుభోజనమునే బ్రాహ్మణభోజనము చెప్పబడినది.

యజ్ఞోపవీతధారణకాలము

యజ్ఞోపవీతం త్వితి వాచయిత్వా
యజ్ఞోపవీతం ఖలు ధారయేదిహ।
కేచి చ్ఛివస్వామి మతానుసారిణః
కుర్యుః పురస్తా చ్చసమి న్నిధానతః॥౪౬॥

"యజ్ఞోపవీతం" అను మంత్రమును వటువుచే చెప్పించి యజ్ఞోపవీతమును ధరింప చేయవలెను. శివస్వామి మతానుసారులగు కొందఱు సమిదాధానమునకు పూర్వ యజ్ఞోపవీతధారణమును చేయించుచున్నారు.

భోజనా చమనే స్వాధ్యాయే చ యజ్ఞోపవీ త్యభూత్
ఇత్యా చార్యః ప్రాహ తస్మా ద్యజ్ఞోపవీత ధారణం॥౪౭॥
ప్రాగ్భోజనా చ్ఛ్రేయ ఏవ సదాచారాచ్చ నిశ్చితం।
యజ్ఞోపవీతినం చైకం కుమారంభోజయే త్పృథక్। ౪౮॥

"భోజనఆచమనేస్వాధ్యాయేచ యజ్ఞోపవీతీస్యాత్" ఆప-ధ-౧-౧౫-౧॥ అపస్తంబుడు చెప్పుట వలన భోజనాత్పూర్వమందు యజ్ఞోపవీతమును ధరించుట మంచిది యగునని శిష్టాచారము వలన కూడ నిశ్చయింపబడినది. యజ్ఞోపవీతి ధారియగుకుమారుని వేఱుగా భుజింపచేయవలెను.

కుమారభోజనము

అన్నా ద్యశేషో చిత భోజ్య పూరితం
పాత్రం చ గాయ త్ర్యభిమంత్రితా శనం।
అపోశనే నాహుతి పంచకై ర్యుతం
తం భోజయేచ్చోదర పూరణం యథా ॥౪౯॥
తత్రా శిషో వాచయిత్వా కుమారం భోజయేదితి।
మదా చా ర్యేణ చోక్తత్వా న్న మాత్రా సహభోజనం॥

మాత్రా సహైవాశనమత్ర నాస్త్యతో
 చార్యేణనోక్తం నతు సర్వసమ్మతం !
శాస్త్రార్థ మస్తీతి వదంతి యే ద్విజా
 స్తే చానభిజ్ఞాం ధ పరంపరాహి ।౪౭ ॥
వటోశ్చ మాత్రా సహభోజనం మదా
 పస్తంబ సూత్రే తు తథా శ్వలాయనే,
సూత్రేష్వనుక్తం హి తతో ననుష్ఠితం
 శిష్టైశ్చ వృద్ధై రపి సూత్ర వేదిభిః ॥౪౮।
సమాన పంక్తా వపి వా సహాశనం
 యేషాం చ గృహ్యేతు విధీయతే,
తచ్ఛాఖినామేవ తదుక్త సత్క్రియా
 విరుద్ధ గృహ్యత్వ దితి నాన్య శాఖినాం ॥౪౯॥

అశేషభోజ్యపదార్థపూరితమగు భోజనపాత్రను గాయత్రిచే అభిమంత్రించి, అపోశనానంతరము ప్రాణాహుతిపంచకము నుపచ్ఛుకొనిన కుమారుని ఉదరపూరణము అగునట్లు భుజింప చేయవలెను. "అశేషో వా వయిత్వా కుమారం భోజయిత్వా" అప-గృ-౧౦-౧౧॥ అని ఆపస్తంబాచార్యుడు చెప్పనందువలన తల్లితోకూడ కుమారుని భుజింప చేయకూడదు తల్లితో కలిసి భుజించవలెనని ఆపస్తంబుడు చెప్పకపోవుటయేగాక, ఆశ్వలాయనాది సంమతముగూడ కాదు ఈవిషయమై శాస్త్రార్థము గలదనువారలు అంధపరంపరలోనివారు. తల్లితో కలిసి భుజించవలెనని ఆశ్వలాయనాపస్తంబసూత్రములయందు అనుక్తమగుటవలన సూత్రవేదులు, వృద్ధులు అగు శిష్టులు తల్లితో కలిసి కుమారుని భుజింప చేయుటలేదు ఏ సూత్రమునందు మాతృపంక్తియందు కుమారునకు భోజనము పెట్టవలెనని కథించబడియున్నదో తత్సూత్రానుసారులే అట్లు చేయవలెను గాని అన్యసూత్రానుసారులు అట్లు చేయకూడదు.

క్షౌరకర్మయందు కుమారనామోచ్చారణప్రకారము

అతో దాత్రే సత్యే సౌ శబ్ద ఏవ
 నామ బ్రూయా ద్విష్ణుశర్మా సుశర్మా।

దేవస్యో దాత్తేపి చైవా నుదాత్తే
శర్మన్నిత్యే వా పృథం చాత్ర వర్ణం ।౪౭౬॥

ఇత్యాదిమంత్రములయందు అసౌశబ్దము అంతోదాత్తమగునపుడు "విష్ణుశర్మాసు శర్మా" యని ప్రథమావిభక్తి చెప్పవలెను. "అవృధమసౌసోమ్య" అనుమంత్రము గాక "దేవస్య" ఇత్యాదిమంత్రములయందు ఉదాత్తమైనను అనుదాత్తమైనను "కేశవశర్మన్, నారాయణశర్మన్" అని సంబుద్ధివిభక్తి చెప్పవలెను.

పాత్రాసాదనము

కుశాం బు కూర్చా జిన వస్త్ర మేఖలా
దండా శ్మన శ్చేతి సకృ త్ప్రయోజయేత్।

కుశలు, ఉదకము, కూర్చము, అజినము, వస్త్రము, మేఖల, దండము, అశ్మ అను పాత్రలను ఒక్కమారే ప్రయోగించవలెను.

ఆచార్యవటువులు చెప్పతగినమంత్రములు

స్యా త్సామిధేనీ మిమ మగ్న ఆయుషే
హ్యగ్నిష్ట ఆయు స్త్వృచ ముచ్చరే ద్గురుః ॥౪౭౭।
ప్రాహావయే న్మాణవకం తు వాచయన్
యోగాది మంత్రా న్నవ హావయేదితి।
ఇయం దురుక్తా దజినస్య మంత్ర
మాగంత్రాసమ గన్మి తి చాప్యుదాయుషా ।౪౭౮।
సమంత్ర మేతా న్యపి మేఖలా దీ
న్యథో పున ర్మాణ వకం తు వాచయేత్।

"ఆయుర్దాదేవ, ఇమమగ్న ఆయుషే, అగ్నిష్టఆయుః" అనుమంత్రములను ఆచార్యుడు చెప్పవలెను. యోగాదిపదునొకండు మంత్రములలో ద్వితీయచతుర్థమంత్రములు గాక శేషించిన తొమ్మిది మంత్రములను మాణవకునిచే చెప్పించుచు, హోమము చేయించవలెను. అని ఆపస్తంబుడు చెప్పియున్నాడు. ఇయందురుక్తాత్, మిత్రస్యచక్షుః, ఆగంత్రాసమగన్మహి, ఉదాయుషా, అనుమంత్రములను ఆచార్యుడు చెప్పుచూ, మేఖలాదులను ధరింప చేయుచూ, కుమారునిచే చెప్పించవలెను.

ఉపనయన సుముహూర్తము

అగ్నే స్సమీపే సతి మంగళా ష్టకా
  స్పఠంతి తద్బ్రాహ్మణకే వాచనా త్పరం॥౪౭౯
ప్రాప్తే ముహూర్తే సతి తూ పవేశ్య చో
  పస్థే వటుం కర్ణే జపే చ్చ సుప్రజాః॥
తత్రా శిషో వాచన మాచరంతి
  విప్రా మహాంతో బహు మంత్ర వంతః ॥౪౮౦॥
ఋగ్భి ర్యజుర్భి ర్బహుభిః ప్రశస్తై
  స్తై స్సామభి శ్చోత్తమ వేదవాక్యైః॥

అగ్నిసమీపమునందు మంగళాష్టకములను బ్రాహ్మణులు పఠించి, అనంతరము సుముహూర్తమున ఉపనయనమునకు వటువును తండ్రి తొడపై కూర్చుండబెట్టుకొని, "సుప్రజాః" అను మంత్రమును వటువు చెవిలో జపింపవలెను. అనంతరము వైదికులగు బ్రాహ్మణులవలన ఋగ్యజుస్సామమంత్రములతో వటువు ఆశీర్వాదమును పొందవలెను.

గాయత్ర్యుపదేశము

ఓం భూ స్తత్సవితు ర్వరేణ్యం
  భువ స్తు భర్గ శ్చ సువర్ధి యేయః॥౪౮౧
తత స్తు భూ స్తత్సవితు స్సభర్గో
  భువర్ధి యో యః స్సువ రిత్య్రుక్తా॥
గురో వరం తే ప్రదదామి చోక్త్వా
  వరం కుమారో గురవే ప్రదద్యాత్॥౪౮౨
తతో గురు స్స్వ దక్షైవ చాసూ
  నాయమ్య గృహ్ణాతి వరం హి మంత్రాత్।
శ్రోతేతు దేవస్య తు మంత్ర త స్తు
  గృహ్ణాతి తస్మా స్సవరో ప్రగాన్స్యాత్ ॥౪౮౩॥

"ఓం భూః తత్సవితుర్వరేణ్యం ఓం భువః భర్గో దేవస్య ధీమహి। ఓం సువః ధియో

యోనః ప్రచోదయాత్॥ఓంభూః తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్య ధీమహి ఓంభువః ధియోయోనః ప్రచోదయాత్॥ఓగ్ సువః తత్సవితుర్వరేణ్యం భర్గోదేవస్యధీమహి ధియోయోనః ప్రచోదయాత్॥ అని ఆచార్యుడు వటువునకు గాయత్రిని ఉపదేశము చేయవలెను. అనంతరము కుమారుడు ‹‹గురోవరం తేదదామి'' అని పలికి వరమును ఇవ్వవలెను. ఆచార్యుడు పదునేదు ప్రాణాయామములను చేసి, "దేవస్యత్వా" యను మంత్రముతో ఆవరమును గ్రహింపవలెను. శ్రౌతమునందు వరగ్రహణము సమంత్రకముగా చేయబడుచున్నది. ఉపనయనము శ్రుతిసంస్కారమగుటవలన దీనియందును సమంత్రకముగానే వరమును గ్రహింపవలెను. వరముగా గోవు అని ఎఱుంగవలెను.

అగ్నికార్యము

అగ్నయే సమిధ మాది యన్యాంపి
ద్వాదశైవ సమిదాహుతీ ర్వటుః।
కాలయో శ్చ జుహుయా ద్వయో రిహా
చార్య ఆహ న తదన్య ఇష్యతే॥౮౨॥
ఏకా సమి ద్వ్యాహృతిభి శ్చ కేచి
ద్వ్యస్తా స్సమస్తా స్సమిధ శ్చతస్రః।
ఇత్యాహు రేకే తు తదూర్ధ్వ మేకా
సమి త్పునస్త్వే తివదంతి కేచిత్ ॥౮౩॥
యత్తే అగ్నే మయి మేధామిత్యుపస్థాయపావకం।
మానస్తోకభుచాభస్మధార్యస్యాత్త్రిపుండ్రనంశుచేః॥౮౪॥

"అగ్నయేసమిధం" ఇత్యాది పన్నెండు మంత్రములతో పన్నెండు సదాహుతులను సాయంప్రాతఃకాలములయందు చేయవలెను. అని ఆచార్యుడు చెప్పియున్నాడు. ఆపస్తంబసూత్రమునకు భిన్నమైనది అంగీకరించబడదు. వ్యాహృతులతో ఒక సమిదాహుతిని చేయవలెనని కొందఱును, వ్యస్తసమస్తములగు వ్యాహృతులతో నాలుగు సమిదాహుతులు చేయవలెనని మఱికొందఱును, తదూర్ధ్వము "పునస్త్వా" అను మంత్రముతో ఒక సమిదాహుతిని చేయవలెనని కొందఱును చెప్పుచున్నారు. "యత్తేఅగ్నే వాహం" ఇత్యాది మంత్రములచే అగ్న్యుపస్థానము చేసి, "మానస్తోక" అను మంత్రముతో భస్మమును గ్రహించి

భిక్షాచరణాదికము

వృద్ధా న్నమస్కృత్య హి మాతృపూర్వకం
పలాశ పూజార్థ మిహా మభిక్షాం।
సంయాచయే త్తా మథ బాఢ మస్మి
స్యా ద్బాఢ మశ్నామి కరోమి బాఢం॥౧౫౭।
బాఢం దివా నస్వపిమీతి బాఢం
బాఢం చరామి ప్రభవామి చేతి।
తచ్ఛక్షు రేతేన కృతార్థతా స్యా
న్మాధ్యాహ్నికీ చాత్ర పున ర్నకార్యా ॥౧౫౮।
సంధ్యా చ భిక్షాటన మగ్నికార్యం
కుర్వీత కాలద్వయ మన్వహంహి।
కర్తవ్య మాపాకరణా దుపైతై
గాయత్రియా బ్రహ్మమఖం చ నిత్యం॥౧౫౯।

మాతృపూర్వకముగా వృద్ధులకు నమస్కరించేసి పలాశపూజనిమిత్తమై అమ్మ(అం బుం) భిక్షను ఎత్తవలెను. అనంతరము వటునిచే బాఢములను చెప్పించి, సూర్యోపస్థానము చేయించవలెను మధ్యాహ్న సంధ్యావందనము చేయనక్కరలేదు. సంధ్యావందనము, భిక్షాటనము,అగ్నికార్యము, సాయంప్రాతః కాలములయందు ప్రతిదినమును చేయవలెను. నూతన వటువులు ఉపాకర్మవరకు గాయత్రితో ప్రతిదినమును బ్రహ్మయజ్ఞమును చేయవలెను.

పాలాశకర్మ

పాలాశార్చా స్యాచ్చతుర్థేహ్ని కార్యా
గ్రామాత్ప్రాచీం ప్రాగుదీముదీచీం।
తాం ప్రాప్యాథస్థా త్పలాశస్య కృత్వా
ప్రాక్సంస్థాని స్థండిలాని త్రీణ్యుదగ్వా॥౧౬౦॥
ఆవాహ్య తేషు ప్రణవం తథాదా

శ్రద్ధాంచ మేధాంచ యథాక్రమేణ।
కుర్వీత పూజామిహ భక్ష్యభోజ్యై
పక్వోదనాపూపసుమోదకాద్యైః॥౪౯౧॥
యశ్ఛందసాం త్రైరనభిశ్చ వాక్యై
రుపస్థితిః స్యాచ్ఛ్రవణస్య కార్యా।
స్యాచ్ఛ్రద్ధయాగ్నిస్త్వితి సూక్తకేన
శ్రద్ధాముపస్థాయ తథైవ మేధాం॥౪౯౨॥
మేధాదేవీత్యాది సూక్తైశ్చతుర్భి
ర్మేధాంచోపస్థాయ వృక్షే పలాశే।
వస్త్రాదీని న్యస్య పశ్చాన్నవాని
తద్యాత్తస్మై మాణవకాయైవ సద్యః॥౪౯౩॥
తత్ర సప్తదశవార మస్యసూం
త్సంనియమ్య హి గురుః ప్రతిగ్రహేత్।
అంశుకం పరిహితం పటోర్ధృతం
యశ్యతే ప్రథమవాస్య మంత్రతః॥౪౯౪॥

పలాశవృక్షమునకు నాలుగవదిక్కున చేయవలెను. గ్రామమునకు ఉత్తరముగా గాని ఈశాన్యముగా గాని తూర్పుగా గాని, ఉన్న మోదుగచెట్టు దగ్గరకు వెళ్లి, ఆచెట్టుక్రింద ప్రాక్సమాప్తిగా గాని ఉత్తరసమాప్తిగా గాని యూపస్తంభములు చేసి, ఆమూడింటి యందు యథాక్రమముగా ప్రజ్ఞా శ్రద్ధా మేధా దేవతలను ఆవాహనము చేసి భక్ష్య భోజ్య పక్వాదనాపూప మోదక సహితముగా పూజించి, "యశ్ఛందసా మృషభః" ఇత్యాది తొమ్మిది వాక్యములచే ప్రణవ జపమును, "శ్రద్ధయాగ్నిస్సమిధ్యతే" అను సూక్తముచే శ్రద్ధాదేవతను "మేధాదేవి" ఇత్యాది నాలుగు మంత్రములచే మేధాదేవతను సేవించి, మోదుగచెట్టు మీద ప్రాతివస్త్రాదులను పెట్టి తర్వాత నూతన వస్త్రమును వటువునకు కట్టి ఆచార్యుడు పదునేడు సార్లు ప్రాణాయామము చేసి "యస్యతే ప్రథమవాస్యం" అను మంత్రముతో వటువు ధరించినట్టియు మోదుగచెట్టుమీదనున్నట్టియు వస్త్రమును ప్రతిగ్రహింపవలెను.

కేచిద్ధోమం చాత్రకుర్వంతి కర్త

స్నాత్వా కృత్వా దేవతాపూజనంచ।
అగ్నించేద్వాద్యాజ్య భాగావసానే
పూర్వై రగ్నిం తం పరిష్కృత్య సాంతం ॥౪౯౫॥
యశ్ఛందసా మిదం సూక్తం వాచయ న్నేవ హావయేత్।
చతుర్భిః పంచభి ష్షడ్భి ర్వాక్యై శ్చాద్యైకవాక్యకైః ॥౪౯౬॥
క్రమా త్త్యక్త్వాపి మాయంత్విత్యాది వాక్యచతుష్టయం।
స్వాహామ్నాతా షడ్త్రాంత్య వాక్యేస్వాహేతి యో
జయేత్ ॥౪౯౭॥ ఏకాదశాహుతీ రేవం హావయిత్వా
గురుస్వయం। జయాదీంశ్చ స్వయంహుత్వా వస్త్రాది
త్యాగధారణం ॥౪౯౮॥
అసంశయత్వా దుపనాయనస్య
ఖండద్వయస్యాపి సుబోధకత్వాత్।
ఉపేక్షితం శిష్ట మథద్విజాంశ్చ
సంభోజయిత్వా శివ మాచరంతి ॥౪౯౯॥

కొందఱు ఈపాలాశ కర్మయందు హోమమును చేయుచున్నారు. ముందుగా స్నానమాడి దేవతాపూజచేసి "అగ్నించేద్వాద్యాజ్యభాగావసానే" యనువానియందు అపూర్వములతో అగ్నిని అలంకరించి "యశ్ఛందసాం" అను ఛందస్సూక్తమును వటుచే చెప్పించుచూ, ఆసూక్తమందలి మొదటి నాలుగు వాక్యములచే నొక ఆహుతిని, అనంతరము ఐదు వాక్యములతో నొక ఆహుతిని తర్వాత ఆరువాక్యములతో నొక ఆహుతిని, అనంతరవాక్యముతో నొక ఆహుతిని, అనంతరము "మాయంతు" ఇత్యాది నాలుగు వాక్యములను విడచి తదనంతరములగు నాలుగు వాక్యములచే నాలుగు ఆహుతులను, అనంతర వాక్యద్వయముతో రెండు ఆహుతులను, అనంతర వాక్యముతో నొక ఆహుతిని, మొత్తము పదునొకండు ఆహుతులను, వటువుచే ఆచార్యుడు హోమము చేయించి జయాదులను స్వయముగా హోమము చేయవలెను. ఛందస్సూక్తమునందలి ఆఖరు ఏడువాక్యములలో ఆరువాక్యములు స్వాహాకారాంతములు అయినను, అంత్యవాక్యమునందు స్వాహాకారము యోజన చేయవలెను. అనంతరము ప్రాచీన వస్త్రమును విడిచి నూతన వస్త్రమును వటువు ధరింపవలెను. ఉపనయనము సంశయములు లేని దగుటవలనను ఉపనయన బోధకములగు

కొండఖండములు సుబోధకములగుటవలనను శేషించిన దంతయు ఉపేక్షించబడినది. ఆనంతరము బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టి వారివలన ఆశీర్వాదమును పొందవలెను.

స్నాతకము

అధీత వేదస్తు గురో రనుజ్ఞయా
య ఆశ్రమం స్వీకురుతే తముద్దిశన్।
జ్యోతిర్విదుక్తేహాని శోభనే పివా
కార్యం సమావర్తన ముత్తరాయణే॥౧౦౦॥
బ్రహ్మచర్య వ్రతస్యా నుష్ఠాన ధర్మాది సంశయే।
కృచ్ఛ్రాదిభిః కృతప్రాయశ్చిత్తో నాందీయముఖశ్చపన్॥౧౦౧

వేదవేదాంగములను చదువుకొనిన బ్రహ్మచారి గుర్వనుజ్ఞను పొందినవాడై గృహస్థాశ్రమము స్వీకరింప దలచిన యెడల ఉత్తరాయణమున, సిద్ధాంతి నిర్ణీతమగు శుభముహూర్తమున, స్నాతకము చేయవలెను. బ్రహ్మచర్యవ్రతము బాగుగా చేయబడ లేదు. అని సంశయము ఉన్న యెడల బ్రహ్మచర్య వ్రతలోపప్రాయశ్చిత్తము చేసికొని నాందీముఖశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

తతః పరేహన్యుషసి ప్రతీకృత
స్నానో ప్యుపస్థాయం తు సమాప్య గోగృహం।
ప్రవిశ్య హిప్రాగుదయా త్స్వకాంతేనాం
సూర్యో యథా నాభితపే త్తథావసేత్॥౧౦౨॥

అనంతరము పరదినమున ఉషఃకాలమునందు స్నానము చేసి, సంధ్యావందనము చేసికొని, సూర్యోదయాత్పూర్వమే గోశాలలో ప్రవేశించి, సూర్యరశ్మి తన దేహమునకు తగులకుండునట్లుగ ఉండవలెను.

యది క్వచి న్మూత్రపురీషసంకటే
ఛత్రాదిభి శ్చావరణై ర్వృతో భవేత్
కృత్వాగ్ని కార్యం త్వథ మధ్యమే దినే
వహ్నేంధనాది హ్యథ పాత్రసాదనే॥౧౦౩॥
సూత్రే వస్త్రే మణియుగమపి స్రక్సుగంధా ప్రపతౌ

శీతోష్ణాంబు క్షుర కట యవ ఛత్ర దండాంజనాని।
ఆదర్శ్యో పానహౌ కుశ శకృత్స్నానమార్జ్నాని చైవం
స్నానస్యాన్ యుంజ్యాత్సకృదిహ పునఃకాష్ఠ మాదుంబరంచ॥

సూత్రపుకీర్తిస్నానాదులు ఛత్రాదులను ధరించి చేయవలెను. అగ్నికార్యము సు చేసి, మధ్యాహ్నాంతములైన అగ్నీంధనాది పట్టుప్రయోగములను చేసి, రెండు సూత్రములు, రెండు వస్త్రములు రెండు మణులు, పుష్పమాలిక, మంచిగంధము, రెండు పోగులు, శీతోదకము ఉష్ణోదకము, మంగలకత్తి, కటము( )యవలు, ఛత్రము, దండము, కాటుక అద్దము, చెప్పులజోడు, కుశ, శకృత్(పేడ) నలుగుపిండి, మేడిపుల్ల, మొదలగు వీన్ని అన్నిటిని ఒక్కమారు తెంచవలెను.

గోశాలాయాః పశ్చిమే భాగ ఏవ
హ్యాసీనో విప్రస్యతాం మేఖలాంచ।
దద్యాత్తస్మై మూంహాయాత్రకాలే
దండత్యాగః కార్య ఏవా జినస్య।౧౦౫।
వాసోహంతం తత్పరిధాయ చాంతరం
మంత్రేణ సోమస్య తనూరసీ త్యథ।
సూత్రంచ కౌపీన ముపాస్య చందనం
హాలేస్రితోధార్య మిహాద్విజాతిభిః।౧౦౬।
మాఘామాది మౌనం హ్యాదితేషు శేషుత
త్రిరాత్ర్యాహ్యుపస్థాయ దిశ స్స్వగర్థతః।
చంద్రం ద్వితీయే నచ భాసిరాతినా
సంభాష్య గచ్ఛేత్స్వనోరథాశ్రమం।౧౦౭।
స్నానక్రియాయా మిహ చంద్రదర్శనం
ప్రధాన మేవేత్యపగవ్యతే ధునా।
స్యాత్సోమరాజ న్నితి మంత్రలింగత
స్నానం నకర్తవ్య మశుక్ల పక్షకే॥౧౦౮॥

గోశాలాంత్యరుభాగమున ఆసీనుడై వేదము చదివి, బ్రహ్మచారి ఇవ్వవలెను. ఈకాలమున సందేహాలాశదండమును, అజినమును విడువవలెను. అహతవస్త్రము "సోమస్యతనూరసి" యను మంత్రముతో ధరించి, నూతనమును కౌపీనము సత్రిం... ఫాలమున చందనమును చందనమును బాహ్యమునందు ధరించవలెను. హోమ ప్రభృతి నక్షత్రోదయపర్యంతము మౌనముగా ఉండి నక్షత్రోదయమున ప్రైవాసిర్యాతి "శుక్రమసి..." అను ఋక్తో దిక్కులను "మా హాస్మహి" యను ఋక్కుతో చంద్రుని నక్షత్రములను సేవించి, మిత్రునితో భాషించి తనకు ఇష్టమగు ఆశ్రమమును స్వీకరించవలెను. స్నాతకమునందు చంద్రోదయము ప్రధానముని తోచుచున్నది. "సోమరాజన్" అను మంత్రలింగముల వలన బహుళపక్షమునందు స్నాతకము చేయకూడదు.

గౌణస్నాతకము

అథానధీతే విషయేపి సంకటే
వ్యాఖ్యాపరం స్నాన మిదం వదంతి।
సమిన్నిధానాద్యథ వేణుదండ
సంధారణాంతం క్రియతేత్ర తూష్ణీం॥౧౦౯॥

గౌణస్నాతకమును కొందఱు చెప్పుచున్నారు. ఈగౌణస్నాతకమునందు సమిన్నిధానాది వేణుదండధారణాంతము పనులు మంత్రరహితముగా చేయవలెను.

మధుపర్కపూజ

మధుపర్కేషట్పదార్థాస్తే వక్తవ్యా స్సూత్రసూక్తిభిః।
కూర్చపాద్యార్ఘ్యాచమన మధుపర్కాస్తథా గవః॥౧౧౦॥

కూర్చ, పాద్యము, అర్ఘ్యము, ఆచమనము, మధుపర్కము, గోవు, అని మధుపర్కమునందు ఆఱుపదార్థములు కలవు. ఈపదార్థములు సూత్రకారులే చెప్పవలెను.

మధుపర్కో దధిమధుర్వా ర్వా పధ్వస భవే
వాసో భూషణ గంధాది పారిబర్హం సమర్పయేత్॥౧౧౧॥

పెరుగు, తేనె, కలిపినదానికి మధుపర్కము అని పేరు. తేనె దొరకపోయినచో నెయ్యి పెరుగు కలుపవచ్చును. వస్త్రము, అలంకారములు, గంధము ధర్మ... మొదలగు వస్తువులను మధుపర్కపూజయందు ఇవ్వవలెను.

అథార్ఘ్యానంతర మేతాని దాతవ్యానీతి కేచన।

పశ్చాచ్ఛూద్రకృత్యే గేలి పత్సవ్యం సర్వశాఖినాం॥౫౧-౨॥

అర్ఘ్యానంతరము పూర్వోక్త ఐస్తారిదికమును ఇవ్వవలెనని [illegible] చెప్పుచున్నారు. శూద్రుడు పాదప్రక్షాళనము చేయునెడల ముందుగా వామపాదములను కడుగవలెను. అని సర్వశాఖలవారు చెప్పియున్నారు.

క్షత్రనైశ్యే యదిప్రాప్తౌ నియమో నాత్రదృశ్యతే।

క్షత్రియుడు వైశ్యుడు పాదప్రక్షాళనము చేయునపుడు పాద నియమము లేది,

పురస్తా దుపరిష్టాచ్చ మధుపర్కాఖ్య కర్మణి॥ ౫౧౩ ॥

యజుర్భ్య మపఆచామే దిత్యాహాచార్య ఏవహి।

త త్యక్త్వా త్రైవ కుర్వంతి కేచిద్వ్యాఖ్యాన మన్యథా॥

ఏకత్వా త్కర్మణో మధ్యే ఘటేతా చమనం కథం।

అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య మిత్యర్థోఽపి ఘటేత న॥

తస్మా ద్విరుద్ధ వ్యాఖ్యానం న మన్యంతేమనీషిణః।

మధుపర్కకర్మయందు మధుపర్క ప్రాశనమునకు పూర్వమునందును, పరమునందు ఆచమనము చేయవలెనని ఆపస్తంబుడే చెప్పియున్నాడు, దానిని విడిచి ఈవిషయమై కొందఱు అన్యథాగా వ్యాఖ్యానమును చేయుచున్నారు, మధుపర్కము ఒక్కటే కర్మ అగుటవలన కర్మ మధ్యమునందు ఆచమనము ఎట్లు సంబంధించును "అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్యం,, అను న్యాయముకూడ యిచ్చట సంబంధించదు, కనుక విరుద్ధవ్యాఖ్యానమును విద్వాంసులు అంగీకరించరు.

మధుపర్కః ప్రదాతవ్యః ప్రాఙ్ముఖాయ ద్విజాయహి॥ ౫౧౬ ॥

తస్యాన్తే భోజనం దేయ మాచార్యా దిభ్య ఏవహి।

తేభ్యస్సంవత్సరా దూర్ధ్వ మాగతేభ్య స్సమర్పయేత్ ॥

స్వగ్రామ వాసి వ్యాఖ్యాత్రే మధుపర్క స్సకృ ద్భవేత్।

సకృత్త్వా త్పటలస్యా స్య సుకరత్వా దుపేక్షితం॥ ౫౧౮ ॥

ప్రాఙ్ముఖుడగు ద్విజునకుమధుపర్కముఇవ్వవలెను. మధుపర్కపూజాన్తమునందు భోజనము పెట్టవలెను. ఆచార్యాదులు సంవత్సరాదూర్ధ్వము వచ్చినయెడల తిరిగి వారికి మధుపర్క పూజచేయవలెను. స్వగ్రామవాసియగు వ్యాఖ్యాతకు పదవాక్యప్రమాణము లతో సానుశబ్దములను ఉచ్చరించువాడు, సప్రమాణముగా వ్యాఖ్యానము చేయువాడు

ఒక్కమారే మధుపర్క పూజ చేయవలెను. పంచమ పటలము స్వల్పమైనది అగుట వలనను సుకరమైనది అగుటవలనను విశేషముగా చెప్పక విరమించవలసినది.

సీమంతకాలము

సీమంతకర్మ త్వథచతుర్థమాసే తిథ్యృక్షవారాదివిశోధ్య కుర్యాత్ ।
పుంనామధిష్ణ్యేషుచశుక్లపక్షే స్యాచ్చంద్రతారాబలసంయుతేహ్ని ॥
షష్ఠే ష్టమే వా నవమే పి మాసే
సర్వేషు తిథ్యృక్ష దినాదిషు స్యాత్ ।
తస్మిన్నిత్యకర్మాకరణే హి దోషో
హ్యనుక్త కాలే పి చ కర్మ కుర్యాత్ ॥ శ్లో ౨౦ ॥

చతుర్థ షష్ఠాష్టమ నవమ మాసములయందును, పురుషనక్షత్రములయందును, పంచాంగశుద్ధ దినమునందు చంద్రతారాబలములను ఆలోచించి గర్భవతియగు స్త్రీకి సీమంతము చేయవలెను. సీమంతము నిత్యకర్మయగుటవలన చేయనిచో ప్రత్యవాయము సంభవించును. కావున అనుక్త కాలమందైనను సీమంతము చేయకతీరదు.

సీమంతము

నాందీముఖబ్రాహ్మణభోజనంచకృత్వాశిషోవాచనమాచరేయుః ।
యామ్యేత్రపత్న్యుత్తరతస్స్వయంచాసీనోగ్నిమిధ్మాదికమంత్రశమ్యాః ॥
పాత్రప్రయోగాత్పర మేక యత్నా
దాసాదయే దంకురితా న్యవాం శ్చ ।
మాలేవ సూత్ర గ్రథితా స్వయూథాం
త్సగ్లప్సపుంజీల శలల్య పత్రాణ్ ॥ శ్లో ౨౧ ॥

యథావిధిగా నాందీశ్రాద్ధమునందు బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టి వారివలన నాశీర్వచనము(కర్మణఃపుణ్యాహవాచనము) జరిగింపవలెను. అనంతరము భర్త పత్నికి నుత్తరభాగమున నాసీనుడై అగ్నింధనాది పాత్ర ప్రయోగమువరకు చేసి సాంకురయవమాలికను, దర్భపుంజీలమును, మేడిపళ్లగుత్తిని ఏదుపందిముళ్లను, అనుమాపపాత్రములను ఆసాదించి ఆజ్యభాగాన్తమువందు "దాతాదదాతునోరయిం" అను నాలుగు హోమములను "యస్త్వాహృదా" అను నాలుగు హోమములనుజేసి జయాద్యుత్తరపరిషేచనమువరకు చేయవలెను.

ప్రాప్తే ముహూర్తే సతి మంగళాష్టకాన్
త చ్చూర్ణికాం దీంచ పఠత్సుసత్స్వథ।
సీమంత మున్నీయ నిరస్య పశ్చిమం
హ్యాప స్పృశే దంబ్వథ గాన మత్ర హి॥ ౧౨౩ ॥
అసా వితి హ్యత్ర సమీప నద్యా
స్సంబుద్ధి నామ్నైవ ముదాహరేత।
కావేరి గోదావరి తుంగభద్రే
తుల్యే తి భాగీరథి నర్మదే స్మ॥ ౧౨౪ ॥
ధమ్మిల్ల ఆబధ్య యవా న్విరూఢాన్
కంఠే ప్రబధ్యే తి వదంతి కేచిత్।

సుముహూర్త సమయమున మంగళాష్టకములను చూర్ణికను పఠించుచుండగా మానపాత్రములను గ్రహించి భార్య సీమంత ప్రదేశమును దువ్వి పశ్చిమముగా పారవైచి ఉదకోపస్పర్శనము జేయవలెను. తర్వాత వైణికులకు గానముచేయుడని ప్రేషయివ్వవలెను. గాన మంత్రములగు «సోమఏవనో రాజా" యనుమంత్రమునందలి "అసౌ" అను స్థానమున సమీప నదీనామము సంబుద్ధిగానిర్దేశింపవలెను. అనగా "కావేరి, గోదావరి, తుంగ, భద్రే, తుల్యే, భాగీరథి, నర్మదే అని సంబుద్ధివిభక్తితో నిర్దేశింపవలెను. అనంతరము సాంకుర యవమాలికను కొప్పునకట్టవలెను. కంఠమునందు ధరింపవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు.

పుంసువనము

కుర్వీత చే త్పుంసువనం తృతీయే
మాస్యేవ తిష్యా దితి శుక్లపక్షే॥ ౧౨౫ ॥
నోచే త్తు సీమంత దినే హి పూర్వం
కృత్వా థ సీమంత కృదేవ స స్యాత్।
యామ్యే త్ర పత్న్యా స్తరత స్స్వయం
స్యా న్నాసికాయాం శమ్యా అథ మానుషాణి॥ ౧౨౬ ॥
న్యగ్రోధ వృక్షస్య భవా నుదీచ

శృంగాం శ్చ వా ప్రాచ ఉతాపి వస్త్రం।
నవం త్వనుద్ఘాత రజః కుమార్యాః
చాదాదయేయు ర్గ్రహ షదం సపుత్రా॥ ౨౭ ॥
క్షిప్రప్రసూత్యర్థ మిహాప చానా
ప్రతీప చా స్రోతసి నూతనేన।
స్రుచి స్రుసి శోశిన వనితాతేన
గ్రాహ్యం పాత్రేణ ప్రోతస మంభ పతేత్॥ ౨౮ ॥
అతః పరం బ్రాహ్మణ భోజనం చ
కృత్వా శిషాం వాచ మాచరేయుః।
ఔపాసనాగ్నౌ విహితే కర్మణీ ద్వే
కార్యే హి సీమంత పుంసవాఖ్యే॥ ౨౯ ॥

గృహ్యసూత్రములందు పుష్యాది నక్షత్రముల యందు శుక్లపక్షమందు పుంసవనము చేయవలెను. అనగా సీమంతోన్నయనమునందు ముందుగా పుంసవనమును చేసి తర్వాత సీమంతమును చేయవలెను. ఉన్నతం ఉత్తరభాగమున ఆసీనుడై పుంసవనకర్మను చేయవలెను. పుంసవనమున పరిధులు వేయవలెను. మర్రిచెట్టు యొక్క ఉత్తరముగాని, తూర్పుగాగాని, బలముగాదేరిన కొమ్మలయందు యాలు దేరి నట్టియు, రెండుకాయలు కలిగినట్టియు గల చివరకొమ్మను, నూతన వస్త్రమును, ఋతుమతి కాని కన్యకను పాత్రముతో గూడిన సన్నికలును, ఉపానుష పాత్రములను ఆపాదించవలెను. శీఘ్రముగా ప్రసవమగుటకై నీళ్లచే కడుగబడినట్టి మానసుచే ప్రవాహమున కభిముఖముగా ఉదకమును గ్రహించి పత్నిని ప్రోక్షించవలెను. అనంతరము బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టి వారివలన ఆశీర్వాదమును పొందవలెను. సీమంత పుంసవనములు ఔపాసనాగ్నియందు చేయవలెను.

జాతకర్మకాలము

జాతే కుమారే సతి జాతకర్మ
కాలే ద్విజైః కర్తు మిదం సశక్యతే।
నాందీ శ్రాద్ధం మనుచిత్వా మన్త్రైః
తర్వాథ కార్యే ఇహ జాత నామనీ॥ ౩౦ ॥
గోరాపలాలం సూతకం మాతు రుక్తం

స్నానం గేహాన్నిర్గమోనా స్త్రిశుద్ధిః।
నిష్క్రాంతాయాం సూత్యగారా ద్దశమ్యాం
సత్యాం స్నాతాయాంచ శుద్ధాహి నాస్యాత్॥ ౫౩౧ ॥
స్నానంప్రోక్తం సంగవే సూతికాంతే
దైవంపిత్ర్యంకర్మకర్తవ్యమత్ర।
తస్మాజ్జాతంకర్మజాతేష్టినామా
వ్యక్తంకార్యాణీతి చైకాదశేహ్ని॥౫౩౨

పుత్రుడు పుట్టినతోడనే జాతకర్మచేయుటకు వీలులేకున్నది. పదిరోజులలో పురుజననా శౌచము ఉండుటవలన దశరాత్రానంతరము జాతకర్మ నామకర్మలు చేయవలెను. పదిరోజులు వెళ్లినంతకు తల్లికి స్నానము గాని, పురిటియింటినుండి అవతలకు వెళ్లుటగాని, శుద్ధిగానిపోగు. పదునోకండవరోజున పురిటియింటినుండి ఇవతలకు వచ్చిస్నానము చేసిన తోడనే తల్లి శుద్ధురాలగును. పురిటిస్నానము పదునొకండవరోజున సంగవకాలమునందు చేయించవలెను. దైవపిత్ర్యకర్మలు ఆరోజుననే చేయవలెను. అందువలన నేపదకొండవదినమున జాతకర్మ నామకరణములు చేయవలెనని శాస్త్రములయందు చెప్పబడియున్నది.

దశమ్యా మితి శబ్దోత్ర సూతికాం తోపలక్షణం।
అతీతే దశరాత్రేతు కర్తవ్యే జాతనామనీ॥ ౫౩౩ ॥

"దశమ్యాముత్థితాయాం" ఆప-గృ-౧౫-౮॥ అను సూత్రమునందలి "దశమ్యా" యను పదము సూతికాంతోప లక్షణము.దశరాత్రములు వెళ్లిన తర్వాత జాతకర్మనామకరణములు చేయతగినవి.

నామకరణము

వర్గేచ వర్గే ప్రథమ ద్వితీయా
వఘోష వంతౌ శషసా అఘోషాః।
అఘోష శబ్దం త్వివహా ఘోషవ చ్చా
స్తస్మా చ్చ యూద్యా అథ నామ దద్యాత్॥ ౫౩౪ ॥
నామ ద్వయే ఘోషవ దావి మధ్యే
స్వస్థం తతోదీర్ఘ విసర్జనీయౌ।
ఆచార్య ఏతాదృశ నామ చాహా
త ద్వైదికం వాధ న లౌకికాహ్వం॥ ౫౩౫ ॥

క, ఖ, గ, ఘ, ఙ, కవర్గము, చ, ఛ, జ, ఝ, ఞ, చవర్గము, ట, ఠ, డ, ఢ, ణ, టవర్గము, త, థ, ద, ధ, న, తవర్గము. ప, ఫ, బ, భ, మ, పవర్గము. ఈ ఐదువర్గముల యందలి ప్రథమ ద్వితీయము లగు క, ఖ, చ, ఛ, ట, ఠ, త, థ, ప, ఫ, ఈఅక్షరము లును, శ, ష, స, లనును అఘోషము లనిపేరు, గ, ఘ, ఙ, జ, ఝ, ఞ, డ, ఢ, ణ, ద, ధ, న, బ, భ, మ, అనుఅక్షరములును హకారమునును ఘోషములని పేరు య, ర, ల, వ, లను అంతస్థములని పేరు ఈరీతిగా నక్షరసంజ్ఞలును దెలిసి నామకరణము చేయవలెను, నామద్వయమునందు ఘోషవద్వర్ణములు ఆదియందును, అంతస్థవర్ణములు మధ్యయందును, దీర్ఘ విసర్జనీయములు అంతమునందును, ఉండవలెను అని ఆపస్తంబుడు చెప్పియున్నాడు, ఆనామము వైదికనామము గాని లౌకికనామము కాదు.

> వార్ధాః శ్చ శిర్ధాః ప్రభృతి ద్వయంచ
>
> హిరణ్యదా శ్శోభనదా ఇహాపి।
>
> నామాని వైతాన్యపి నో సుశబ్ద
>
> పూర్వంతు వా నామ మనోహరంస్యాత్॥ ౧౩౬ ॥

వార్ధాః, గీర్ధాః, హిరణ్యదాః, శోభనదాః, అని ఆపస్తంబోక్తనామమున కుదాహరణములు వైదికనామకరణములు వేనపుడు సుశబ్దపూర్వకమగు నామకరణము (సుబ్రహ్మణ్యః, సుభద్రా,)ను ఉంచిన మనోహరముగా నుండును.

> లిఖేత్ పాత్రా ర్పిత తండులేషు
>
> సువర్ణపుష్పాక్షత సంయుతేషు।
>
> తజ్జన్మ మాసాధిప నామ చ ర్క్ష
>
> నామాత ఊర్ధ్వం వ్యవహార నామా॥ ౧౩౭ ॥

పళ్లెరమునందు తండులమునుబోసి సువర్ణము, పుష్పములు, అక్షతలు కూడనుంచి మాసనామము, నక్షత్రనామము, వ్యవహారనామము క్రమముగా వ్రాయవలెను.

> అన్నప్రాశన చౌలో పనయన స్నాన కర్మసు।
>
> కంకణం తు వటో రేకం కర్మాంతే త ద్విసర్జయేత్॥ ౧౩౮॥
>
> గర్భాధానే పుంసువనే సీమంతే చ వివాహకే।
>
> శతాభిషేకే దంపత్యో ర్ద్విధియే తే తు కంకణే॥ ౧౩౯ ॥

అన్నప్రాశనము, చౌలము, ఉపనయనము, స్నాతకము, అను కర్మలయందు వటువునకు ఒకనికి మాత్రమే కంకణముకట్టి ఆయాయాకర్మాంతములయందు కంకణమును విసర్జింపవలెను. గర్భాధానము, పుంసవనము, సీమంతము, వివాహము, శతాభిషేకము, అను కర్మలయందు దంపతుల కుభయులకును కంకణము కట్టవలెను.

అన్నప్రాశనము

షష్ఠే మాసే బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా
విప్రైః స్వస్తి స్వస్తి రాశిషో వాచయిత్వా।
పాత్రే మధ్వాజ్యాన్న దధ్యాది యుక్తం
చాంతే మంత్రాణాం సకృత్ప్రాశయేత్తం॥ ౧౮౦ ॥

ఆరవమాసమునందు అభ్యుదయిక శ్రాద్ధము, కర్మణః పుణ్యాహవాచనము అయిన పిమ్మట స్వర్ణాదిపాత్రియందు తేనె, నెయ్యి, అన్నము, పెరుగు కలిపి " భూరపాంత్వౌషధీనాం " అను నాలుగు మంత్రములను చెప్పిన పిమ్మట ఒక్కమారు బాలకుని భుజింపచేయవలెను.

కర్ణవేధ

తామ్ర రాజత సౌవర్ణ సూచ్యా వా ద్విత్రి తంతునా।
ప్రాగ్గ్రంథి జననాత్కర్ణౌ భిద్యేతే మాతులాదిభిః॥ ౧౮౧ ॥

తామ్రముచేగాని వెండిచేగాని బంగారముచేగాని చేయబడినట్టియు రెండుమూడు రెట్లు పోగుగల దారము కలిగినట్టియు సూదితో మేనమామ మొదలగువారు బాలకునికి కర్ణవేధను చేయవలెను.

చౌలము

వర్షే తృతీయే సతి చౌల కర్మ
కుర్వీత విప్రాన్సహ భోజయిత్వా।
స్వస్తి ర్వాచయిత్వా శిష ఊర్ధ్వ మగ్ని
మిధ్మాది పాత్రా వసర ప్రయోగే॥ ౧౮౨ ॥
శీతోష్ణ మంబు శ్శలలీః కుశాం శ్చ
గ్లస్నాం స్తపుంజీల శకృ ద్యవాం శ్చ।
ఆసాదయే చ్చాథ యథర్ద్ధి సంఖ్యా
శిఖా శ్చ కార్యాః కుల ధర్మతో వా॥ ౧౮౩ ॥
పతా స్శిఖా వా పి శిఖే శిరో రుహా
న్వాపయే త్కర్మణి చోపనాయనే।

మూడవసంవత్సరమునందు చౌలము చేయవలెను. నాందీశ్రాద్ధమైనపిమ్మట ఆశీర్వాదమును పొంది అగ్నింధనాది పాత్రప్రయోగసమయమున శీతోదకమును ఉష్ణోదకమును, ఏదుపందిముళ్లను, కుశలను, గ్లస్నమును, దర్భపుంజీలమును, శకృత్తును, యవ-

ను, ఆసాదింపవలెను పరివరమునందు ఎందరు ఋషులున్నారో అన్ని శిఖలనుగాని, వంశాచారముగాగాని, శిఖలనుఉంచవలెను. ఉపనయనమునందా శిఖల వపనము చేయవలెను.

గోదానము

గోదానశబ్దా దధునా వగమ్యతే
తచ్ఛ్మశ్రు శిర్మేతి హి చౌలవద్ధి॥ ౫౪౪
ఉదగ్గతేర్కే సతి షోడశేబ్దే
సగ్లప్స పుంజీల శలల్య ఉక్తాః।
హెబామూత్పరం శ్మశ్రు చ వాపయేచ్ఛ
కుర్యాన్నఖోత్కృంతన ముత్తమాంగం॥ ౫౪౫ ॥

గోదానశబ్దమువలన శ్మశ్రుకర్మయని తోచుచున్నది. ఈగోదానము చౌలవత్తుగా పదునారవసంవత్సరమునందు ఉత్తరాయణమునందు చేయవలెను. అగ్న్యంధనాది పాత్రిపరిశోగమునందు, మానుషపాత్రిములగు గ్లప్సమును, దర్భపుంజీలమును, ఏదుపందిముళ్లను ఉంచి ఆజ్యభాగాది బ్రిహ్మ విసర్జనాంతము వరకుజేసి శ్మశ్రు(మీసము, గడ్డము) వాపనముచేసి గోళ్లను తీయించుకొనవలెను.

సీమంతోన్నయనాఖ్యేస్మిన్పటలేఖిల సంశయాన్।
వివిచ్యోక్త్వాథ శిష్టస్య సుగమత్వాదుపేక్షితం॥ ౫౪౬ ॥

ఈసీమంతపటలమునందలి అఖిలసంశయములను వివేచనపూర్వకముగా చెప్పి మిగిలిన భాగము సుగమమగుటవలన నుపేక్షింపబడినది.

గృహనిర్మాణము

అథోధికారిణాం రాజ్ఞాం సంపన్నానాం ప్రజారతాం।
సర్వేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం గృహనిర్మాణ మాదిశేత్॥
నైమిత్తికాద్యై శ్రౌత స్మార్తాది కర్మణాం।
సిద్ధ్యర్థం చాత్మరక్షార్థం గృహస్థాశ్రమ సిద్ధయే॥ ౫౪౭ ॥
ఆశ్వలాయన సూత్రోక్త బాహ్యాంతర్లక్షణాని చ।
ఇష్టానిష్ట ఫలం జ్ఞాత్వా గృహకర్మ సమారభేత్॥ ౫౪౮ ॥

ఇక గృహనిర్మాణ విషయమై చెప్పబడుచున్నది. రాజులు, సంపన్నులు, బ్రాహ్మణాది సర్వవర్ణములవారు నిత్యనైమిత్తికాది సమస్త కర్మ సిద్ధికొరకును, ఆత్మరక్షణకొరకును, గృహస్థాశ్రమ సిద్ధికొరకును, గృహము కట్టుకొనవలెను. గృహనిర్మాణవిధితద్బాహ్యాభ్యంతర లక్షణములు, ఇష్టానిష్టఫలములు, ఆశ్వలాయన సూత్రమునందు చెప్పబడియున్నవి. ఆసూత్రమును చూచి బాగుగ తెలిసికొని గృహమును కట్టుకొనవలెను.

జ్యోతిశ్శాస్త్రోక్త సంశుద్ధముహూర్తేతు శుభేదినే।
స్వసూత్రామ్నాతమంత్రైస్తు సారేణైవ యథావిధి॥౫౫౦॥
ఖనిత్రైఃఖానయిత్వా తాం హరేత్పాంసూనుదూషణైః।
కపాలాంగార భస్మాస్థితుషకాష్ఠోపలాదికాన్॥ ౫౫౧ ॥
ఉచ్చావచాంశ్చతత్రస్థాన్ కశ్మలాంశ్చ సముద్వసేత్।

పంచాంగశుద్ధిదినమున స్వసూత్రోక్తమంత్రములచే యథావిధిగా గడ్డపారలతో భూమినిత్రవ్వి భూమియందు ఉన్నమట్టి, పెంకులు, బొగ్గులు, బూడిద, ఎముకలు, ఊక, కట్టెలు, రాళ్లు మొదలగు వానినన్నింటిని తీసి పారవేసి గృహమునుకట్టుకొనవలెను.

గృహప్రవేశము

యథాధికారం నిర్మాయగృహాణి స్వర్చితానిచ॥ ౫౫౨ ॥
స్వలంకృతానిసర్వోప కరణైస్సహితానిచ।
సర్వధాన్యాన్వితాన్యేవ సహామాత్యాప్తబంధుభిః॥ ౫౫౩ ॥
సభార్యఃప్రవిశేత్తత్ర స్థాపితౌపాసనానలే।
అగ్నిమిధ్వాజయాద్యంతం కుర్యాద్బ్రాహ్మణభోజనం॥ ౫౫౪ ॥

అధికారానుసారముగా గృహమును కట్టి అలంకృతము, సర్వోపకరణ సహితము, సర్వధాన్యసమన్వితము, అగు గృహమునందు, బంధువులతోను, అమాత్యులతోను, ఆప్తులతోను, కూడా భార్యాసహితుడై ప్రవేశించవలెను. అనంతరము ప్రతిష్ఠితౌపాసనాగ్నియందు అగ్నీంధనాది జయాద్యంతమువఱకు, చేసి బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను.

నూతనం గృహనిర్మాణం కర్తవ్యం మంత్రవత్తథా।
జీర్ణాన్యపిగృహాణ్యేవం నవీకృత్య ప్రవేశయేత్॥ ౫౫౫ ॥

నూతనగృహము సమంత్రకముగా కట్టవలెను. జీర్ణగృహములను సమంత్రకముగానే బాగుచేయించి ప్రవేశించవలెను.

సర్పబలికాలము

శ్రోణానక్షత్రాన్వితాపౌర్ణమాసీ
తస్యాంకార్యం సర్పబల్యాఖ్యకర్మ।

మార్గేణ త్రేణాన్వితా మార్గశీర్షీ
తస్యామస్యోత్సర్జనం కార్యమేవ॥ ౨౫౬ ॥
ద్వైతిథ్యప్రాప్తే కిన్నకాలేభవేతాం
ముఖ్యౌనో చేదప్యభేకర్మణిస్తః।
తత్రన్యూనత్రిణాయుక్తా న చేత్స్యాత్
తత్కార్యంతస్యాం పౌర్ణమాస్యామవశ్యం॥ ౨౫౭ ॥
తన్నక్షత్రే శ్రోత్రరాపౌర్ణమాసీ
యుక్తాచేత్స్యాత్తత్పునఃకర్మస్యాత్।
ప్రస్తేనాచే పుష్పవత్యాం చవత్యాం
స్నానాంతేవాసూతికాంతేపివాహః॥ ౨౫౮ ॥
ఆగామిన్యాం పౌర్ణమాస్యాంతువాపి
కర్తవ్యంస్యాత్సంవత్సరే వాసకృద్వా॥
కాలాతీతాగ్రయణం చాష్టకాఖ్యం
కార్యాంతపూర్వమాసినిత్యక్రియాత్వాత్॥ ౨౫౯ ॥

శ్రవణనక్షత్రముతో కూడిన పూర్ణిమనాడు నైనలేని మృగశిరానక్షత్రయుక్తమగు పూర్ణిమనాడు సర్పబల్యుత్సర్జనమును చేయవలెను. సర్పబలియందును, తదుత్సర్జనమునందును ముఖ్యములగు పూర్ణిమానక్షత్రములుండకపోయినచో కేవలపూర్ణిమనాడే సర్పబలిని ఉత్సర్జనమును చేయవలెను. ఒకవేళ ముందు మాసమునందు పూర్ణిమ శ్రవణనక్షత్రముతోగాని, మృగశిరానక్షత్రముతోగాని, కూడుకొనిన యెడల, పూర్ణిమనాడు తిరిగి సర్పబలిని ఉత్సర్జనమును చేయవలెను. ఆశౌచము వచ్చినప్పుడు సూతకాంతమునందును భార్యబహిష్ఠఅయిన యెడల స్నానదినమునందును లేక ముందుపూర్ణిమనాడుగాని, చేయవలెను ప్రతిసంవత్సరమునందును సర్పబలి చేయవలెను. కాలాతీతమగు ఆగ్రయణము అష్టకాశ్రాద్ధము. నిత్యము లగుటవలన ముందుమాసమునందు చేయవలెను.

సర్పబలి

సర్పస్థాలీపాకహోమేగ్ని ఆజ్య
భాగాంతేగ్నిశ్రావణీపౌర్ణమాసీ।

ఇత్యేతే ద్వేదేవతే హోమే ప్రధానే
స్థాలీపాకాచ్చావదాయ క్రమేణ॥ ౫-౧ ॥

ప్రత్యేకస్యాహుతేస్తత్ర పలాశ
పుష్పాణిస్యుస్త్రిరిత్యమూనిచాథ।

స్థాలీపాకాత్స్విష్టకృద్భ్యో యదస్య
మంత్రేణాస్యాస్స్విష్టకృత్తజ్జుహోంతే॥ ౫-౨ ॥

మార్గశీర్ష్యామేవమగ్ని మార్గశీర్షీ చదేవతే।
పలాశపుష్పహోమస్స్యాద్ద్వయోర్బ్రాహ్మణభోజనః॥ ౫-౩ ॥

అమార్గశీర్ష్యాః ప్రతివాసరంబలిం
హారేన్నకర్తుం యదిశక్యతేస్వహం।

వృద్ధిక్షయాభ్యాం ప్రగణయ్యవాసరాం
త్సావహారేత్ప్రచరాన్వతో బలీః॥ ౫-౪ ॥

స ప్రజ్యాగ్రియుతే శాసమాపితాః ప్రష్టకాస్వపి
ముఖాహుత్యంతం హవిషోవదానాద్యగ్రతోగ్రితః॥ ౫-౫ ॥

తతః ప్రధానాహుతయస్తతస్స్విష్టకృదుచ్యతే।
బర్హిస్సమంజనం చైషు కార్యాః పరిధయో బుధైః॥ ౫-౬ ॥

అగ్నియు, శ్రావణీపూర్ణిమయును సర్పబలి స్థాలీపాకమునందు ప్రధాన దేవతలు. అగ్నీంధనాదిముఖాహుత్యంతమునందు అవదానధర్మముగాహవిస్సును గ్రహించి, ప్రధాన హోమమును చేసి, "జఘ్ధోమశకః,, ఇత్యాది మూడు మంత్రములచే మోదుగపువ్వులను హోమము చేసి,జయాద్యంతమునందుహవిశ్శేషము చేతను, మోదుగపువ్వులచేతను "యదస్యకర్మణః,, అను స్విష్టకృన్మంత్రముతో స్విష్టకృద్ధోమమునుచేయవలెను. సర్పబల్యుత్సర్జనమునందు అగ్నియు, మార్గశీర్ష పూర్ణిమయు దేవతలు. సర్పబలియందు వలె నీఉత్సర్జనమునందు నూడపలాశ పుష్పహోమము చేయవలెను. సర్పబల్యుత్సర్జనములయందు బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను. శ్రావణపూర్ణిమ లగాయతు మార్గశీర్ష పూర్ణిమవఱకు ప్రతిరోజూనను బలులన్ను వేయుటకు వీలులేక పోయిన[illegible]పూర్ణిమ లగాయతు మార్గశీర్ష పూర్ణిమ వఱకు గల దినములను లెక్కించి, మార్గశీర్ష [illegible] నాడు అన్ని బలులను వేయవచ్చును

సర్వబలి, ఆగ్రయణము, ఈశానబలి, మాసిశ్రాద్ధము అష్టకాశ్రాద్ధము, ఈకర్మలయందు ముందుగా ముఖాహుతియు అనంతరము ప్రధానహోమములు, పిమ్మట స్విష్టకృద్ధోమము, చేయవలెను. పూర్వోక్త కర్మలయందు బర్హిస్సముంజనము చేయవలెను. ఈకర్మలయందు పరిధులను వేయవలెను.

ఆగ్రయణము

సద్భిర్వ్రీహిభిః పర్వతిసూత్ర నైశ్వర
ద్యాగ్రాయణం కార్యమనాహితాగ్నిభిః।
ఔపాసనాగ్నౌ హవిషిప్రతిష్ఠితా
ఘీఘారణాంతేస్మిన్ ముఖాదిచక్షుషీ॥ ౧౬౮ ॥
హుత్వాన్నస్థాలీపాక శ్శోభాగ్రిగ్న యోత
దింద్రాగ్నిభ్యాం విశ్వదేవేభ్యఏభ్యః।
ద్యావా పృథ్వీభ్యామథస్విష్టకృత్వాన్య
చ్ఛేషాన్నాద్యావాప్రశనం తండులానాం॥ ౧౬౯ ॥
వికల్పద్వయమత్రోక్తం దేశధర్మవ్యవస్థయా।
అగ్నింస్విష్టకృతం చాంతరేచేత్యగ్నిస్తులభ్యతే॥ ౧౭౦ ॥
స్యాత్స్విష్ట కృచ్చతుర్థాభ్య ఇతిసోమంవిసేతరాః।
తస్మాదాగ్రయణేప్రోక్తాః పంచైతాశ్చరుదేవతాః॥ ౧౭౧ ॥
అగ్నిశ్చేంద్రాగ్నీచ విశ్వేచదేవా
ద్యావాపృథ్వీ స్విష్టకృచ్ఛప్రధానాః।
ఆచార్యేణ ప్రోదితా త్తండులానాం
శబ్దాత్పర్వం నాద్రియంతేత్రకేచిత్॥ ౧౭౨ ॥

అనాహితాగ్ని ఆశ్వయుజపూర్ణిమనాడుగాని, కార్తికపూర్ణిమనాడుగాని నూతన ధాన్యములతో ఆగ్రయణము చేయవలెను. హవిస్సు అగ్నియందు ఉంచి, దింపి, అభిఘరించిన పిమ్మట అగ్నీంధనాద్యాజ్య భాగాన్తమువరకు. స్థాలీపాక చరువులన ముందుగా ముఖాహుతినిచేసి, ఇంద్రాగ్నిభ్యాగ్ స్వాహా, విశ్వేభ్యోదేవేభ్యస్స్వాహా, ద్యావాపృథివీభ్యాగ్ స్వాహా, అగ్నయే స్విష్టకృతే స్వాహా, అను నాలుగుహోమములను చేసి బర్హిస్స

పుంజనాది తంత్రశేషమును సమాప్తి పొందించవలెను. అనంతరము హవిశ్శేషమును గాని తండులములను గాని, భక్షించవలెను అని వికల్పద్వయము చెప్పబడినది. "అగ్నిం స్విష్టకృతంచాంతరేణ" అప గృ-౭-౨౫॥ అను సూత్రము వలన అగ్నియు "స్విష్టకృచ్చతుర్థాభ్యః" అప గృ-౧౯-౭॥ అను సూత్రమువలన శ్యామాకాగ్రయణ దేవత యగు సోముడు గాక ఇతరులగు ఇంద్రాగ్నులు, విశ్వేదేవులు ద్యావాపృథివులు, అగ్నిస్విష్టకృత్తు అను నలుగురు దేవతలును, ఆగ్రయణమునందు ఐదుగురును ప్రాధానదేవతలు అని చెప్పబడుచున్నారు "తండులానాం ముఖంపూరయిత్వా" అప-గృ-౧౯-౭॥ అను ఆపస్తంబ సూత్రమందలి తండులశబ్దము వలన పక్వమును తినగూడదని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

ఈశాన బలి

ఉపాకర్మ కర్మవేదవ్రతాని
పాలాశకార్య బ్రహ్మయజ్ఞోత్రిముఖ్యాః।
ఈశానాఖ్యాదీనికర్మాణ్యుదీచ్యాం
ప్రాచ్యాం వైశాన్యాంచ కార్యాణిపుర్యాః॥ ౫౭౧॥

ఉపాకర్మ, వేదవ్రతములు, పాలాశకర్మ, బ్రహ్మయజ్ఞము, ఈశానబల్యాదికర్మలు గ్రామమునకు ఉత్తరదిక్కునగాని, ఈశాన్య దిక్కునగాని, ప్రాగ్దిక్కున గాని చేయవలెను.

ఉదగ్గతేర్కే సతిపౌర్ణమాస్యా
మీశానబల్యాహ్వయకర్మకార్యం।
సహితరౌపాసనమత్రిహృత్వా
పత్న్యాసహౌపాసన ఏకదేశం॥ ౫౭౨ ॥
వహ్నింగృహీత్వాదిశి తత్రగత్వా
యత్రక్వచాగ్నింప్రభృతీహకృత్వా।
హోమాయచ బ్రాహ్మణభోజనార్థం
పక్త్వాచరుంబర్హిషిసాదయిత్వా॥ ౫౭3 ॥
స్థలాంతరేర్థా దిహలౌకికేగ్నౌ
తంక్షేత్రపత్యం చరుమత్రకృత్వా।

అథాగ్నిమిన్ధ్వా విధివదాజ్యభాగౌ
హుత్వా పరేణ జ్వలనం స్విష్టకృత్వా॥౧౭౪॥
కృత్వా సువర్ణ ప్రతిమాం చ కేచిత్
సంస్కృత్య ఆవహంతు త్విత్యృచా తాం।
ఈశానమావాహ్య చ పశ్చిమాద్యా
మాయాహి మీఢుష్యచ మీఢుషీం చ॥ ౧౭౫ ॥
మధ్యే చ కుట్యోశ్చ శుభే యమంతం
మావాహ్య చాయాహి జయంత వాక్యాత్॥
ఆవాహనాదిక్రమశః పృథక్పృథక్
పాద్యాదిదద్యాచ్చ నమోంతనామభిః॥౧౭౬॥
ఈశానాయనమశ్చేతి మీఢుష్యైనమ ఇత్యపి।
జయంతాయనమశ్చేతి హ్యుపచారాన్సమర్పయేత్॥౧౭౭॥

ఈశ్వరాయతనమువద్ద ఒక స్థండిలముననూ ఈశాన బలిని చేయవలెను. ప్రాంత రాహిత్యమును చేసి, ఔపాసనైక దేశమునుండి అగ్నిని గ్రహించి, ఉత్తరదిక్కునకు వెళ్లి, “యుక్తశ్చాగ్ని ముపసమాధాయాన్తాత్” అని -న-౨-౧ ౧ ౩॥ అను విధముగా అగ్నిని ప్రతిష్ఠించి హోమమునకును, బ్రాహ్మణభోజనమునకును, పరిపోషణకు సరిపడు మ వండి బర్హిస్సునందు ఉంచవలెను. లౌకికాగ్నియందు స్థాలీపాకము చరువును వండి దర్భలయందు ఉంచవలెను. అనంతరము అగ్నింధనాద్యాజ్యభాగాంతమునందు అగ్నికి పశ్చిమభాగమునందు కుటీ (పాక) ద్వయమును చేయవలెను ఆపాకలలో దక్షిణపుపాకయందు “ఆత్వావహంతు” అను మంత్రముచే ఈశానుని ఉత్తరపుపాకయందు “ఆయాహిమీఢుషి” అను లౌకికవాక్యముతో ఈశానపత్నియగు మీఢుషిని, రెండు పాకల మధ్యయందు” ఆయాహిజయంత” అను వాక్యముతో జయంతునిని, ఆవాహనముచేసి నమోంతనామములతో ఆవాహనాది షోడశోపచారములుచే పూజింపవలెను.

అథేశానాయ మీఢుష్యై జయంతాయ పృథక్పృథక్।
త్రీనోదనాన్నివేద్యైతత్వా శేషం విప్రగణాయచ॥ ౧౭౮ ॥
ఉపస్పృశతు మీఢ్వానిత్యాదిభిః ప్రతిదైవతం।
యథాయోగ్యం త్రిభిర్మంత్రైః పృథక్పృథగుపస్పృశేత్॥౧౭౯॥

కలశానునకును మిగిలిన జలముతో నతను ఈశానస్థాలీపాకమునుండి అన్నమును నాలుగు పాత్రలయందు వేరుగా తీసుకొని (గాహ్యంభోజనము? ...) ఉం. చి ఆ నాలుగు పాత్రముల యందలి అన్నమును "ఉపస్పృశతుమీఢ్వాన్మీఢుషే స్వాహా ఉపస్పృశతు మీఢుషీ మీఢుష్యై స్వాహా జయంతోపస్పృశ జయంతాయ స్వాహా" అను మంత్రములతో క్రమముగాను వేరువేరుగాను స్పృశింపవలెను.

అథాగ్నౌ మేగ్యే హవిషోవదాయ
అవదానధర్మాజ్జుహుయాచ్చతుర్థ్యాః।
భవాయదేవాయమహాదేవాస్త్రిమంత్రైః
భవస్య భాగా స్తుథ నామమంత్రాః॥ ౫౮ ౧ ॥
శర్వస్య దేవస్య హి పత్నికాయై
[illegible]॥
[illegible] జయంతాయ జయంతభాగా
[illegible]॥ ౫౮ ౨ ॥
స్వ[illegible] ద్వయజ్ఞైవకాగ్ని
స్విష్టకృతమగ్నిం యజుషోపతిష్ఠేత్।
[illegible]
[illegible]॥ ౫౮ ౩ ॥
స్వాదోదనాద్యల్పియా భాగమాత్ర
పర్ణానిపూర్ణాని [illegible]।
ఏకేనమంత్రేణ యథాక్రమేణ
ద్వేద్వేచదద్యాత్ప్రతిదేవతాభ్యః॥ ౫౮ ౩ ॥
స్యాద్దక్షిణస్యాం గృహపోపమంత్రై
గృహాన్యపేత్యైవ తథోత్తరస్యాం।
ద్వేఘోషిణోమధ్య ఇతిద్వితీయే
స్యాచ్ఛ్వసినశ్చే తిహిదక్షిణస్యాం॥ ౫౮ ౪ ॥
స్యాద్ద్వేవిచిన్వం తఇహోత్తరస్యాం

ద్వేద్వేపరిధ్యన్యం తఇతీహమధ్యే।
స్యాద్ద్వేసమశ్నంత ఉపేతియామ్యే
ద్వేద్వేపరిదద్యా ద*థ్యచైతదంతం॥ ౫౫ ॥
స్యాద్దక్షిణస్యాం దిశిదేవసేనా
మంత్రేణపత్నా నిదశౌదనాత్స్వాత్।
యాఃఖ్యాతాయా శ్చవామంత్రిరోత్ర
దత్తైవపర్ణాన్యపి దక్షిణస్యాం॥ ౫౬ ॥
ద్వేద్వారాపోప స్వృశేత్యేవపత్రే
ద్వేద్వారాపి తుత్తరస్యాంచపర్ణే।
ద్వేచమధ్యేన్యా నారిణచ్ఛేతిపర్ణే
ద్వేపర్ణేస్యా ద్దక్షిణస్యాంనిమంగి॥ ౫౭ ॥
తద్ధోమబలిశేషేభ్య స్త్రిభ్యోన్నేభ్యఃకృతంతథా।
పిండంశిక్యేస్థాపయిత్వా కస్మిన్వృక్షేపరిలంబయేత్॥ ౫౮ ॥
గవాంపథిక్షేత్రపతేశ్చభూమా
వాత్వావహంత్వా వహనంచకృత్వా।
పర్ణానిచత్వార్యపి సత్రవాస్యా
మానాద్యభూమాచ బలింపరిదద్యాత్॥ ౫౯ ॥
తంక్షేత్రపతయేత్వాతు దదామీతిదదాత్యధ।
స్యాత్తేక్షేత్రపతయేస్వాహేత్యే కేథార్చనమాచరేత్॥ ౬౦॥
స్థాలీపాకంబ్రాహ్మణా న్భోజయిత్వా
తేపాశ్నంతిక్షేత్ర పత్యంసపిండాః।
యద్వాకుర్యా ద్వంశధర్మానుసారా
దాదాయాగ్నిం సంసృజేద్గేహమేత్య॥ ౬౧ ॥

---

* దథ్యచైతదంత మితిపాఠాంతరం

అనంతరము ముఖాహుతిని చేసి 'భవాయ దేవాయస్వాహా' ఇత్యాది ఎనిమిది మంత్రములచే ఈశానోదనమువలన హోమముచేసి, తర్వాత "భవస్య దేవస్యపత్న్యైస్వాహా" ఇత్యాది ఎనిమిది మంత్రములతో మీఢుష్యోదనము నుండి హోమముచేసి అనంతరము 'జయంతాయస్వాహా' అనుమంత్రముతో జయంతభాగమునుండియు, హోమముచేసి, ఓదన త్రయోత్తరార్థమునుండి గ్రహించి "అగ్నయే స్విష్టకృతే సుహుతహుతే" యనుమంత్రముచే స్విష్టకృద్ధోమమును చేసి ఈశానుని అగ్నిని "స్వస్తినః పూర్ణముఖః" అనుమంత్రముతో సేవించవలెను. బర్హిస్సమంజనము ఈశానాగ్న్యుపస్థానమునకు పూర్వమునందు వినను పరమునందైనను చేయవచ్చును. పరిషేచనాంతమునందు యజ్ఞాగ్న్యాత్మకముల ఆకుల యందు వాటి వాటి ఓదనమునుండి అన్నముగ్రహించి ప్రతిదేవతకు ఒక్కొక్కమంత్రముతో రెండేసి రెండేసి ఇవ్వవలెను. ముందుగా "గృహపోప స్పృశ" అను మంత్రముతో దక్షిణపు పాకయందు ఈశానోదనపూర్ణపర్ణద్వయమును ఈశానునకును, అనంతరము "గృహప్యస్పృశ" అను మంత్రముతో ఉత్తరపు పాకయందు మీఢుష్యోదనపూర్ణపర్ణద్వయమును మీఢుషికిని, రెండుపాకలమధ్యయందు "ఘోషిణఉపస్పృశ" అను మంత్రముతో జయంతోదనపూర్ణపర్ణద్వయమును జయంతునకు ఇవ్వవలెను. తర్వాత "శ్వాసినః" అను మంత్రముతో దక్షిణపుపాకయందు రెండుపర్ణములను, "విచిన్వంతః" అనుమంత్రముతో ఉత్తరపుపాకయందు రెండుపర్ణములను "ప్రపున్వంతఉపస్పృశత" అనుమంత్రముతో రెండుపాకలమధ్యయందు రెండుపర్ణములను ఉంచి, తిరిగి "సమశ్నంతః" అనుమంత్రముతో దక్షిణపు పాకయందు రెండు పర్ణములను ఉంచవలెను. ఇంతవఱకు రెండేసి పర్ణములు ఉంచవలెను. అనంతరము దక్షిణపుపాకయందు "దేవసేనాః" అను మంత్రముతో ఈశానోదనపూర్ణములగు పదిఆకులను, "యాఆఖ్యాతా" అనుమంత్రముతో పదిఆకులను, "ద్వారాపోపస్పృశ" అనుమంత్రముతో రెండుఆకులను ఉంచి, అనంతరము "ద్వారాప్తి" అనుమంత్రముతో మీఢుష్యోదనపూర్ణములగు రెండు పర్ణములను ఉత్తరపుపాకయందును, "అన్వాసారిణః" అనుమంత్రముతో రెండుపాకలమధ్యయందు జయంతోదనపూర్ణములగు రెండుపర్ణములను ఉంచవలెను. అనంతరము "నిషంగిన్" అనుమంత్రముతో ఈశానోదనపూర్ణములగు రెండు పర్ణములను తిరిగి దక్షిణపుపాక యందుంచవలెను. ఓదనత్రయమునుండి హోమము, బలులు, అవగా మిగిలిన అన్నమును గ్రహించి పిండమునుచేసి ఉట్టిలోపెట్టి "నమోనిషంగిన్న ఇషుధిమతే" అనుమంత్రముతో ఏదియైన ఒక చెట్టునందు వ్రేలాడ కట్టవలెను. అనంతరము గోవులు వెళ్లు మార్గమునందు భూమిమీద క్షేత్రపతిని "ఆత్వావహంతు" అనుమంత్రముతో ఆవాహనము చేసి, నాలుగుపర్ణములయందు గాని ఏడు పర్ణములయందు గాని క్షేత్రపత్యోదనమునుండి గ్రహించి క్షేత్రస్యపతయేత్వాం

"కామి" అను మంత్రముతో బలి ప్రదానము చేయవలెను. "క్షేత్రస్యపతయే స్వాహా" అను మంత్రముతో చేయవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. అనంతరము క్షేత్రపతికి పూజ చేయవలెను మిగిలిన స్థాలీపాకమును బ్రాహ్మణులకు పెట్టి క్షైత్రపత్యచరువును సపిండులకు పెట్టవలెను. అథవా యథాచారానుసారముగా చేసి, అగ్నిని గ్రహించి, ఇంటికి వెళ్లి, ఔపాసనాగ్నితో కలుపవలెను.

కర్తవ్య మేత త్సకృదేవ కర్మ
వంశాభివృద్ధ్యై చ గవాం సమృద్ధ్యై।
కర్తవ్య మేత త్ప్రతివర్ష మేవే
త్యుక్తం మహద్భి స్త్విహ గృహ్యవిద్భిః॥ ౧౬-౨ ॥
గోరోగ శాంత్యర్థ మిదం హి కర్మ
కర్తవ్య మిత్యుక్త మతో త్రి కుర్యాత్।
పాక శ్చ హోమో పి చ లౌకికే గ్నౌ
రుద్రా న్జపే త్క్షేత్రపతే శ్చ పూజాం॥ ౧౬-3 ॥

వంశాభివృద్ధికొఱకును, గోసమృద్ధికొఱకును ఈశానబలి ఒక్కమారు చేయవలెను. ప్రతిసంవత్సరమును చేయవలెనని గృహ్యవిదులు చెప్పుచున్నారు. గోరోగములు శాంతించుటకై ఈశాన బలి చేయవలెనని చెప్పబడుటవలన అవశ్యముగా ఈశానబలి చేయవలెను. క్షేత్రపతిస్థాలీపాకమును లౌకికాగ్నియందు వండి లౌకికాగ్నియందే హోమము చేయవలెను. నమకమును జపించి క్షేత్రపతి పూజను చేయవలెను.

పిండపితృయజ్ఞము

వర్తస్థా భిక్షే పిండపితృ క్రితౌ హి
శ్రౌతే యథా జీవపితా న దద్యాత్।
ఆ హోమాన్తం కృత్వా విరమే దితి స్మా
ర్త్యేణా ప్య దీరిత మేవ మేవ॥ ౧౬-౪ ॥

జీవపితృకునకు శ్రౌతపిండపితృయజ్ఞమునందును, స్మార్తపిండపితృయజ్ఞమునందును అధికారము లేదు. [illegible] హోమాన్తం కృత్వా విరమేత్" అను శ్రౌత [illegible] హోమమును చేసి పిండప్రదానమును మాని [illegible]

హోమాన్తమనారంభో వేతి కాత్యాయనో * బ్రవీత్।
శ్రౌతస్యానధికారత్వాత్ స్మార్తే తు కిముతాత్ర తు॥
అన్యత్రైవం న జీవన్తమతిదద్యాదితీరణాత్।

“జీవత్పితృకస్యహోమాంతమనారంభోవా” జీవపితహోమాంతవరకు చేసి మాని వేయవలెను. లేదా ఆరంభమునే చేయకూడదు అని కాత్యాయనుడు చెప్పియున్నాడు. శ్రౌతమునందు అధికారి కానప్పుడు స్మార్తమునందు అధికారి కాడనుటకై ముత్తిక న్యాయసిద్ధము. “నజీవంతమతిదదాతి” అని గ్రంథాంతరములయందు చెప్పబడుటవలన జీవపిత పిండపితృయజ్ఞము చేయగూడదు.

మాసిశ్రాద్ధాధికారులు

మాసిశ్రాద్ధే జీవపితుర్నాధికారస్స్మృతః క్వచిత్॥ ౧॥
మాసిశ్రాద్ధే చాష్టకాశ్రాద్ధకల్పే
సంస్థామాసే ప్యత్ర జీవత్పితుర్న।
వృద్ధౌ దర్శశ్రాద్ధకర్మాధికారో
భా... త్రాతే చేన్మృతే త్రాధికారః॥ ౨॥

జీవపితకు మాసిశ్రాద్ధాధికారము ఎచ్చటను చెప్పబడలేదు. అష్టకాశ్రాద్ధతుల్యము సంస్థామాసిశ్రాద్ధమునందు జీవపితకు అధికారము లేదు. తండ్రి జీవించియున్నను నాందీశ్రాద్ధము చేయవచ్చును. తండ్రి మరణించినయెడల మాసిశ్రాద్ధాధికారియగును.

మాసిశ్రాద్ధకాలము

మాసిశ్రాద్ధస్య పరే పక్ష ఏవా
మావాస్యాంతే పరాహ్ణేత్ర ముఖ్యః।
పక్షత్యాద్యా దర్శపర్యంత ఘస్రా
ఇష్టానిష్టా ధర్మాన్యాతా స్త్వేవ దిష్టాః॥ ౩॥
దర్శో గ్యాదశ్యష్టమీ వై తృతీయా
శ్రేష్ఠా స్తేషాం వాసరాణాం చ మధ్యే।

---

*మునిరితిపాఠాంతరం

అసా మన్యా నిందితా దోషయుక్తా
శ్రాద్ధా యోగ్యా స్సర్వదా వర్జనీయాః॥ ౫౯౯ ॥
శ్రద్ధావాం శ్చే చ్ఛ్రాద్ధ కృ ద్ద్రవ్య సమృద్ధో
మావాస్యాయాం వాసరే న్యత్ర కుర్యాత్।
సంస్థా మాసి శ్రాద్ధ కృ ద్ద్రవ్య హీనో
మావాస్యాయా మేవ కుర్వీత నూనం॥ ౬౦౦ ॥

అమావాస్యోపాంతదినమున అపరాహ్ణకాలమునందు మాసి శ్రాద్ధమునకు ముఖ్యము. పాడ్యమి మొదలుకొని అమవాస్య వఱకుగల దినములు ఇష్టానిష్ట ప్రయోజనాన్వితములని చెప్పబడినవి. ప్రతిపత్తులగాయతు అమావాస్యకొఱకుగల దినములలో తదియ, అష్టమి, ద్వాదశి అమావాస్య, అను దినములు శ్రేష్ఠములు. ఇవిగాక మిగిలినదినములు శ్రాద్ధయోగ్యములుకానందున విడువతగినవి. శ్రాద్ధకర్త, ద్రవ్యవంతుడు, శ్రద్ధగలవాడు, అయినయెడల అమావాస్యనాడుగాని, ఇతరదినములయందుగాని, మాసి శ్రాద్ధమును చెయవచ్చును. శ్రాద్ధకర్త ద్రవ్యహీనుడైన యెడల అమావాస్యనాడే మాసి శ్రాద్ధమును చేయవలెను.

దర్శశ్రాద్ధావశ్యకత

న నిర్వపతి య శ్శ్రాద్ధం ప్రమీత పితృకో ద్విజః।
ఇందు క్షయే మాసి మాసి ప్రాయ శ్చిత్తీయతే హి సః॥ ౬౦౧
ఇత్యాహ వ్యాఘ్రపాదో థ మను రప్యే వ మాహ సః।
నిత్య యజ్ఞం తు నిర్వర్త్య విప్ర శ్చంద్రక్షయే గ్నిమాన్॥
పిండా న్వాహార్యకం శ్రాద్ధం కుర్యా న్మాసా నుమాసికం।
పిండాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం క్షీణే రాజని శస్యతే॥ ౬౦౩ ॥
వాసరస్య తృతీయేం శే నాతిసంధ్యా సమీపతః।
ఇతి కాత్యాయనః ప్రాహ మావాస్యా విషయే త్రతు॥ ౬౦౪॥
అమావాస్యాయాం పితృభ్య ఇతి గౌతమ ఉక్తవాన్।
తస్మా ద్దర్శే పితృయజ్ఞ పూర్వకం శ్రాద్ధ మాచరేత్॥ ౬౦౫॥
మృతపితరుడు ప్రతిమాసామావాస్యయందును దర్శశ్రాద్ధమును చేయనివా ప్రా

యశ్చిత్తము చేసికొనవలెను. అని వ్యాఘ్రపాదుడు చెప్పుచున్నాడు. ఆహితాగ్నియగు ద్విజుడు ప్రతి అమావాస్యనాడు పిండపితృయజ్ఞమును జరిగించి దర్శశ్రాద్ధమును చేయవలెనని మనువు చెప్పియున్నాడు. అమావాస్యనాడు దివస తృతీయభాగమున దర్శశ్రాద్ధమును చేయవలెను అని కాత్యాయనుడు చెప్పియున్నాడు. "అమావాస్యాయాం పితృభ్యో దద్యాత్" గౌ. సూ. ౧౫-౨॥ అమావాస్యనాడు పితరులకు శ్రాద్ధమును చేయవలెను. అని గౌతమమహర్షి చెప్పియున్నాడు. అగ్నిమంతులు పిండపితృయజ్ఞము నుచేసి దర్శశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

బ్రాహ్మణనిమంత్రణము

త త్పూర్వేద్యు స్సాయ ముపాసనాం తే
  ప్రాచీనావీత్య త్ప్రచాసూ న్నియమ్య।
శ్వో మాసి శ్రాద్ధం కరిష్యే ధ విప్రా
  న్ద్వౌ దైవే త్రీన్పిత్ర్య ఆమంత్రయేత॥ ౬౦౬ ॥
శ్రాద్ధాహే వా మంత్రయేతి ప్రభాతే
  శుద్ధా నధ్యేతౄ న్సమ్యగాచార శీలాన్।
శ్రాద్ధాకర్త్రూన్ జ్ఞానినో యోనిగోత్ర
  మంత్ర సంబంధా నయుగ్మా న్వరాం స్త్రీన్॥ ౬౦౭ ॥
ఇ త్యాచార్యః ప్రాహ ముఖ్య గౌణ పక్షౌ తథా మనుః।
ద్వౌ దైవే పితృ కార్యే త్రీ నేకై కముభ యత్రవా॥౬౦౮॥
భోజయే త్సు సమృద్ధో పి శ్రాద్ధే కుర్యా న్న విస్తరం।
ఇ త్యుక్త్వా న్నారదో పి సప్తమ స్కంద ఏవ హి॥ ౬౦౯ ॥
ద్వౌ దైవే ప్రా క్త్రియః పిత్ర్యే ఉదగే కై క మేవ వా।
మాతా మహానా మప్యే వం తంత్రం వా వైశ్వదైవకం॥
ఇ త్యుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన సహ మాతామహైరపి।
మాతామహస్య శ్రాద్ధా ధికారే చే దేవ మేవ హి॥ ౬౧౧ ॥
అష్టకాసు చ వృద్ధౌ చ గయాయాం చ మృతే హని।

మాతుః శ్రాద్ధం పృథ క్కుర్యా దన్యత్ర పతినా సహ॥ ౬౧౨ ॥
ఇతి వాక్యా ద్దర్శ కృష్ణ పక్షా దిష్వ పి భోజనే
పిత్రాదయ స్సపత్నీకాః పిండ దానే పృథ క్పృథక్॥౬౧౩॥
వక్తవ్య మన్యత్ర హి యత్ర మాతృ
శ్రాద్ధం పృథ గ్ద్వి ద్వి పితే తి సూత్రాత్।
కర్తుః పితు ర్వా పి పితామహస్య
ద్విమాతరౌ వా యది సంతి బహ్వ్యః॥౬౧౪ ॥
ద్విత్వే బహుత్వే పి చ విప్ర ఏక
శ్రాద్ధే తు సంభోజయితవ్య ఏవ।
ద్విత్వే బహుత్వే పి విభక్తిరూహ్య
మంత్ర స్థలింగాదిక మే* వనో హేత్॥ ౬౧౫ ॥
ఉదీరితా ముశంత స్త్వా హే చే హే తి తిలోసి చ।
మంత్రా స్త్వనూహితా హ్యేతే సర్వేషు శ్రాద్ధ కర్మసు॥౬౧౬
ఇదం వాం మాతరౌ పాద్యం పాద్యం వో మాతర స్త్విదం।
ఇదం వాం మాతరౌ చార్ఘ్యం ఇదం వో ర్ఘ్యంతు మాతరః॥
ఏవం పితామహీం ప్రపితామహ్యా రేవం విని ర్దిశేత్।
ఏత ద్వాం మాతరౌ దాయ్యా గోత్రే రూపే యువామను॥
ఏత ద్వో మాతరో దాయ్యో గోత్రా రూపా యుష్మా సను।
ఇతి మంత్రేణ దాతవ్యః పిండ స్త్వేక స్తు సర్వదా॥ ౬౧౭ ॥
మహాలయా మావాస్యా ది శ్రాద్ధే ష్వేవం విధీయతే।
భోజయే చ్చ సపత్నీకా న్దేయాః పిండాః పృథ క్పృథక్ ॥౬౨౦॥
త్రీ న్వా వర్గేషు త్రిషు శ్రోత్రియా న్ద్వా
లభ్యేతే చే త్స్థండిలం వైశ్వదేవే।

*మతి యితి పాఠాంతరం

శేషు మాసి శ్రాద్ధమునగా తొలినాటి సాయంకాలమున సాయమౌపాసనము చేసికొని, ప్రాచీనావీతియై ప్రాణాయామము చేసి, "శ్వో మాసి శ్రాద్ధం కరిష్యే" అని సంకల్పించి, వైశ్వదేవస్థానమునందు ఇద్దరిని, పితృస్థానమునందు ముగ్గురిని, బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించవలెను. శ్రాద్ధదినమున ప్రాతఃకాలమునందైనను బ్రాహ్మణ నిమంత్రణము చేయవచ్చును. శుద్ధులు, అధ్యయనవంతులు, కర్మానుష్ఠాననిరతులు, జీవపితరులు, జ్ఞానులు, యోనిగోత్రమంత్ర సంబంధ రహితులు, అగు బ్రాహ్మణులు శ్రాద్ధములందు ముఖ్యులు. అని ఆపస్తంబుడు ముఖ్యపక్షమును చెప్పియున్నాడు, మనువు ముఖ్యపక్షమును, గౌణపక్షమును కూడ చెప్పియున్నాడు. వైశ్వదేవస్థానమునందు యిద్దరిని పితృస్థానమునందు ముగ్గురిని నిమంత్రించవలెనని నారదుడు భాగవత ప్రథమస్కంధమున చెప్పియున్నాడు. విశ్వదేవస్థానమునందు ఇద్దరిని, పితృస్థానమునందు ముగ్గురిని లేక రెండుస్థానములయందు ఒక్కొక్కనిని పిలువవలెను. మాతామహస్థానమునందు కూడ ఇట్లే పిలువవలయును. బ్రాహ్మణాలాభమునందు వైశ్వదేవస్థానమున పాత్రనుంచి పిష్టోక్త విధానముగా (యద్యేకం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే దైవంతత్ర కథంభవేత్ । అన్నం పాత్రే సముద్ధృత్య సర్వస్య ప్రకృతస్య చ । దేవతాయతనే కృత్వా తతః శ్రాద్ధం ప్రవర్తయేత్ । ప్రాశ్యేదగ్నౌ తదన్నం తు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే॥ ఒక బ్రాహ్మణుడు దొరికినయెడల వైశ్వదేవస్థానమునందట్లనగా విశ్వదేవస్థానమునందు ఒక పాత్రనుంచి, అన్నమును ఆపాత్రయందుంచి, దేవాలయమునందుంచి, అనంతరము శ్రాద్ధము జరిగించవలెను. పిదప అగ్నియందు హోమము చేయవచ్చును. లేక బ్రహ్మచారికి పెట్టవచ్చును.) తంత్రమును చేయవచ్చును. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పియున్నాడు. మాతామహశ్రాద్ధాధికారి అయినవాడు మాతామహులకుకూడ శ్రాద్ధము చేయవలెను. అష్టకాశ్రాద్ధము, నాందీశ్రాద్ధము, గయాశ్రాద్ధము, ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము, వీట్లయందు మాతృశ్రాద్ధమును వేరుగా చేయవలెను. ఇతరత్ర భర్తతో కలపవచ్చును" అను వచనమువలన దర్శయందును మాసి శ్రాద్ధమునందును పితాదులను సపత్నీకులనుగా చెప్పి పిండప్రదానమును వేరువేరుగా చేయవలెను. మాతృశ్రాద్ధము వేరుగా చేయవలెను అని చెప్పు వచనములు దర్శాదిశ్రాద్ధేతర విషయములని యెరుంగవలెను. "యదిత్వపితా స్యాత్" । ఆప- శ్రా-౧-౯-౭॥ అను సూత్రమువలన కర్తకుగాని, కర్తపితరుగాని, పితామహునకుగాని, ఇద్దరుగాని, ముగ్గురుగాని, తల్లులున్నను, ఒకబ్రాహ్మణునే నిమంత్రించి భుజింపచేయవలెను. ఇద్దరుగాని, ముగ్గురుగాని ఉన్నయెడల విభక్తిని ఊహించవలెనుగాని మంత్రస్థలములగు విభక్త్యాదికమును ఊహించకూడదు. ఉపేరతాం మాశంతస్త్వా, యేచేహ, తిలోసి, యనుమంత్రములను సమస్తశ్రాద్ధములయందు ఊహించకయే చెప్పవలెను. ఇద్దరు తల్లులు ఉన్నయెడల "ఇదం వాం మాతరౌ పాద్యం" యని పాద్యమునందును "ఇదం వాం మాతరౌ అర్ఘ్యం, యని అర్ఘ్యప్రదానము

నంబును, ఏతద్వాం మాతరౌదాయ్యాగోత్రే, రూపేణువామను,అని పిండప్రదానమునందును, ముగ్గురున్నయెడల " ఇదంవోమాతరఃపాద్యం " యని పాద్యమునందును, ఇదంవోమాతరఃఅర్ఘ్యం, యని అర్ఘ్యప్రదానమునందును, ఏతద్వోమాతరఃదాయ్యాః, గోత్రారూపాయూష్మనను, అని పిండప్రదానమునందు విభక్తిని ఊహించి ఒకపిండమును మాత్రమే ఇవ్వవలెను. ఇట్లనే పితామహీప్రపితామహీలు ఇద్దఱుగాని, ముగ్గఱుగాని ఉన్నయెడల విభక్తిని ఊహించి చెప్పవలెను. మహాలయామావాస్యాదులయందు ఇట్లవిధించబడియున్నది పితరులను సపత్నీకులనుగాచెప్పి ఒకబ్రాహ్మణునకేపెట్టి పిండప్రదానముమాత్రము వేఱువేఱుగాచేయవలెను. ముగ్గురుబ్రాహ్మణులు దొరికిన యెడల మూడుస్థానములయందును ఇద్దఱుదొరకినయెడల పితృమాతామహస్థానములయందు కూర్చుండచేసి వైశ్వదేవస్థానమునందు స్థండిలకల్పనచేసి శ్రాద్ధమును జరిగించవలెన

శ్రాద్ధదినమున వైశ్వదేవాదినిర్ణయము

ఉక్తే కాలే జ్ఞాపితా స్సధ్యమే హ్ని
స్నానార్థం ప్రస్థాపయిత్వా థ కర్తా॥ ౬౨౧ ॥
అప్సు స్నాత్వా ధౌత శుభ్రాంబర స్స
న్మృద్భా భస్మా దీని ఫాలేన ధృత్వా।
శ్రాద్ధా ర్థా న్యే నోదనైవ వైశ్వ నై
దేవం యజ్ఞా స్పంచ దేవార్చనాంతం॥ ౬౨౨ ॥
కృత్వా దర్శే చే త్తతః పిండయజ్ఞం
కృత్వా దర్శ శ్రాద్ధ మేవా రభేత।
ఏవం హ్యాప స్తంబిభి శ్చాగ్నిమద్భి
ర్దర్శే కర్తవ్యాః క్రియాః క్వా పిదృష్టాః॥ ౬౨౩ ॥
పకాంతం కర్మ నిర్వర్త్య వైశ్వదేవం తతో గ్నిమాన్।
పిండయజ్ఞం తు నిర్వర్త్య తతో న్వాహార్యకం బుధః॥ ౬౨౪ ॥
పకాంత కర్మా న్వాధానం వైశ్వదేవం పితృక్రతుః।
అన్వాహార్యం నామ దర్శ శ్రాద్ధం చాయం క్రమ స్స్మృతః॥

మధ్యాహ్నకాలమున బ్రాహ్మణులను స్నానార్థముపంపి కర్త స్నానముచేసి ధౌత వస్త్రమును ధరించి మృత్తికనుగాని, భస్మమునుగాని ఫాలభాగమున ధరించి, పృథక్పాకముచే వైశ్వదేవము పంచమహాయజ్ఞములు దేవతార్చనములనుచేసి దర్శశ్రాద్ధమును చేయదలచినయెడల దేవతార్చనానంతరము పిండపితృయజ్ఞమును చేసి, అనంతరము దర్శశ్రాద్ధమును జరిగించవలెను. ఇట్లు అహితాగ్నికి దర్శయందు చేయతగిన కర్మక్రమము స్మృతులయందు చెప్పబడినది పక్షాంతకర్మనుచేసినతర్వాత వైశ్వదేవమును తదనంతరము పిండపితృయజ్ఞమును తర్వాత దర్శశ్రాద్ధమును చేయవలెను. పక్షాంతకర్మ అనగా అన్వాధానమనియు, అన్వాహార్యము అనగా దర్శశ్రాద్ధమనియు, చెప్పబడుచున్నది.

ప్రాచీనావీ త్యగ్ని మిధ్మాది కుర్యా
ద్దర్భాం స్తం స్తీర్యో త్తరేణా గ్ని మేవ॥
పాత్రాణ్యే కైకం న్యసే ద్దక్షిణా ప
వరంచాథో దక్షిణే నా గ్ని మేవ. ౬౩౬ ॥

పితృర్థంపాత్రాణిచాసాద్యతత్ర। వేదింకుర్యాత్పిండదానార్థముర్వ్యాం

ప్రాచీనావీతియై అగ్నీంధనాదిపరిస్తరణాంతమువరకుచేసి అగ్నికి ఉత్తరభాగమున దర్భలనువేసి ఆదర్భలయందు దక్షిణసమాప్తిగా ఒక్కొక్కపాత్రను ఆసాదించి, అనంతరము అగ్నికి దక్షిణభాగమున పితృ పాత్రలను ఆసాదించి పిండప్రదానార్థమై భూమియందు వేదిక వేయవలెను.

పవిత్ర లక్షణము

శాల్యాగ్ర ప్రాదేశ దీర్ఘాణ్యన్వితాని
పిత్ర్యే త్రీణి స్యుః పవిత్రాణి పూర్వైః॥ ౬౩౭ ॥
"సాగ్రాణి త్రీణి ప్రాదేశ సంమితాని సమాని చ।
నైకమూలా న్యబద్ధాని పవిత్రాణి హ పైతృకే" ॥ ౬౩౮ ॥

స్థూలములైనట్టియు అగ్రములుగలిగినట్టియు ప్రాదేశ (జానెడు) ప్రమాణముగలిగినట్టియు మూడుపవిత్రములు పితృకర్మల యందు గ్రహించవలెనుఅని ప్రాచీనులుచెప్పియున్నారు.

ఇధ్మ లక్షణము

ఇ త్యత్రో క్తం ప్రోక్షణీ సంస్కృతా ది

పూర్ణం పాత్రం బహిః షి స్థాపయిత్వా ।
పిత్ర్యార్ఘ్య పాత్రాణి మాతామహా ర్ఘా
న్యుత్తానాని హ్యత్ర కృత్వా థ తేషు ॥ ౬౨౯ ॥
దర్భాం తర్వత్స్వే వ పాత్రేష్వపో చ్ఛా
శ్యంనో దేవీ రిత్యృచా మంత్రితేషు ।
అప్సు ప్రక్షిప్యా తిలాన్వై తిలోసి
మంత్రా త్స్వౌదుంబరైః శ్ఛాదయిత్వా ॥ ౬౩౦ ॥
స బ్రాహ్మణం దక్షిణతో నిషాద్య
త్యాది హ్యా ధా ఘారం సమిన్ని ధానం ।
ఆఘార హోమౌ ద్వితయాజ్య భాగ
ముఖాహుతి స్విష్టకృదం ... మాన్ ॥ ౬౩౧ ॥
ప్రదక్షిణా నుప్రజనాఖ్యయో ... పేతీ భవ ... ప్రత్యే ।

అనంతరము ప్రోక్షణీ పాత్రాదిసంస్థా ... పూర్ణపాత్రమును బర్హిస్సు నందుంచి పిత్ర్యార్ఘ్యపాత్రలను మాతామహార్ఘ్య ... త్తానములనుగాచేసి దర్భాన్విత ములగుఆపాత్రములయందు స్వచ్ఛములగు ఉదకమునుంచి "శంనో దేవీః"అను ఋక్కుతో అభిమంత్రించి "తిలోసి"యను మంత్రముతో ఆపాత్రలయందుతిలలనుఉంచి మేడిఆకులతోకప్పవలెను."బ్రాహ్మణందక్షిణతో దర్భేషునిషాద్య" ఇత్యాది ఆజ్యభాగాంతము వరకు అగ్నితంత్రమును చేయవలెను ఆఘారములు ఆజ్యభాగలు ముఖాహుతి స్విష్టకృత్తు మొదలగుహోమములను ప్రదక్షిణము అను వ్రజనమును పిత్ర్యకర్మలయందును ఉపవీతియై చేయవలెను.

మాసిశ్రాద్ధము

అథాజ్యభాగాంత ఇహా గతేషు
పిత్ర్యేషు సత్స్వేవ యథాను రాగాః ॥ ౬౩౨ ॥
గోవింద కీర్త్యాది తతో ద్య మాసి
శ్రాద్ధం కరిష్యే ప ఉపస్పృశేత్తు ।

అజ్యభాగానంతరము భోక్తలువచ్చినతరువాత కర్త ప్రాణాయామముచేసి, గోవిందకీర్తనము చేసి, " అద్యమాసిశ్రాద్ధం కరిష్యే " అని సంకల్పించి ఉదకముస్పృశింపవలెను.

యజ్ఞోపవీతీ ప్రథమం పురోరక్షా
ధృవాఖ్య విశ్వామర సంజ్ఞకానాం॥ ౬-౩౩ ॥
భవద్భి రత్రా హ్వానీయకార్యే
క్షణః ప్రసాదః కరణీయ ఏవ॥
ఇత్యుక్తే సతివక్తవ్య మోంతథే త్యుత్తరం వచః।
ప్రాప్నోతు భవానిత్యుక్తే ప్రాప్నువానీ తి చోచ్చరేత్॥

యజ్ఞోపవీతియై ముందుగా " పురూరవార్ద్రవ సంజ్ఞకానాం విశ్వేషాం దేవానాం స్థానే ఆవాహనీయాస్తే క్షణం క్రియతాం భవద్భిః క్షణః ప్రసాదః కరణీయః" అని కర్త చెప్పగా "ఓంతథ" అనిభోక్తలు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. "ప్రాప్నోతుభవాన్" అని కర్త చెప్పగా "ప్రాప్నువాని" అనిభోక్త ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను.

పితుశ్చ గోత్రస్య చ శర్మణో వసు
రూపస్య పత్నీ సహితస్య కార్యే॥ ౬-౩౪ ॥
భవద్భి రత్రా హ్వానీయ కార్యే
క్షణః ప్రసాదః కరణీయ ఏవ॥
పితామహస్య ప్రపితామహస్య
చాయం క్రమో ఏక ఇహ ద్విజ శ్చేత్॥ ౬-౩౫ ॥
పితృ పితామహ ప్రపితా మహానా
మిత్యాది మాతామహ కన్యకృ చ్చేత్।
మాతామహానాం పృథ గేక వద్వా
కార్యో హ్యథా సంభవ మేవ వాహ్యః॥ ౬-౩౬ ॥

అనంతరము ప్రాచీనావీతియై "పితుఃగోత్రస్య శర్మణోవసురూపస్యపత్నీసహితస్య స్థానే ఆవాహనీయాస్తే క్షణః ప్రసాదః కరణీయః " అని బహుబ్రాహ్మణ పక్షమునందు పితాదులకు వేరువేరుగా చెప్పవలెను. ఏకబ్రాహ్మణ పక్షమునందు "పితృపితామహప్రపి

తామహానాం గోత్రాణాం, శర్మణాం వసురుద్రాదిత్యరూపాణాం, సపత్నీకానాం స్థానే ఆవాహనీయార్థేతిలానందద్భ్యోభవద్భిః తిలాః ప్రసాదః కరణీయః” అని పిత్రాదులనుకలిపి చెప్పవలెను. అనంతరము భోక్తలు “ఓం తథా” అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. “ప్రాప్నోతుభవాన్” అని కర్త చెప్పగా “ప్రాప్నవాని” అని భోక్త ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. బహుబ్రాహ్మణ పక్షమునందు “ప్రాప్నువంతుభవంతః” అని కర్త చెప్పగా “ప్రాప్నవామ” అని భోక్తలు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. మాతామహశ్రాద్ధాధికారియైన వారు పిత్రాదులకు చెప్పినట్లే మాతామహాదులకును చెప్పవలెను.

తిలాః కర్తవ్యా ఇత్యన్యే పితృతీర్థే తిలా ఇత్యథ।

పితామహస్య ప్రపితామహస్య తిలా ఇత్య పి॥ ౬౬౯॥

“పితుః తిలాః కర్తవ్యాః.” పితరునకును ఇట్లే వేఱనిపితామహాదులకు చెప్పవలెననికొందఱు చెప్పుచున్నారు.

సదర్భ తిల కుండేషు పాద్యార్ఘ్యేషు పృథక్ క్రమాత్।

ప్రక్షాళితాంఘ్రీ నాచాంతా నాసనేషూపవేశయేత్॥

సదర్భతిలలగు వేఱువేఱు పాద్యస్థానములయందు విశ్వేదేవాది క్రమముగా పాదప్రక్షాళనము చేసి ఆసనములయందు కూర్చుండ బెట్టవలెను.

విశ్వాన్దేవాన్ ప్రాఙ్ముఖాన్ ద్వౌ పిత్రాదీంస్త్రీనుదఙ్ముఖాన్।

మాతామహానుదగ్వక్త్రాన్నైకైకం వా యథా క్రమం॥౬౭౦॥

విశ్వేదేవస్థానమునందు ప్రాఙ్ముఖముగాను, పిత్రాదివర్గమునందును మాతామహాదివర్గమునందును, ఉత్తరముఖముగాను, బ్రాహ్మణులను కూర్చుండ చేయవలెను. ఏకబ్రాహ్మణమునందును ఇట్లే చేయవలెను.

తిలాన్వికీర్యాపహతేతి దిక్షు

హ్యాదీరతామిత్యుదకం ప్రసించేత్।

పితృస్థలే దైవదిశం చ దద్యా

చ్ఛిఖీ పుండరీకాక్షనుతి ప్రభావాత్॥౬౭౧॥

బాహ్యాంతరం చ ప్రయతః ప్రసన్న

శ్చాద్ధార్థ సంపాదిత సత్పదార్థాన్।

వేశ్మాన్ని కాలాంశ్చ సువాచయేత్తు

స్తైః శ్రాద్ధ సౌభాగ్యా హి భవంత్విత్తీహ॥ ౬౮౩ ॥

"అపహతాః" అను మంత్రిముతో నాలుగు దిక్కులయందును తిలలనుచల్లి, పితృ స్థానమునందును విశ్వేదేవస్థానమునందు ఉదకమును చల్లవలెను. అనంతరము "అపవిత్రః పవిత్రోవా" యనుమంత్రముతో పుండరీకాక్షుని స్మరించి తత్ప్రభావమువలన బాహ్యాభ్యంతరశుచియై "శ్రాద్ధార్థంసంపాదితాఃపదార్థాః శుచయః కాలశ్చ శ్రాద్ధసౌభాగ్యాభవంతు" అని కర్త అడుగగా "శ్రాద్ధసౌభాగ్యాభవంతు" అని భోక్తలు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను.

శ్రాద్ధ కాలే గయాం ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా దేవం జనార్దనం।
వస్వాదీంశ్చ పితౄన్ ధ్యాత్వా తత శ్శ్రాద్ధం ప్రవర్తయేత్॥

శ్రాద్ధసమయమున గయను, జనార్దనుని, వస్వాది పితృదేవతలను ధ్యానించి శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను.

యజ్ఞోపవీతీ భూత్వా తు దద్యాత్పురూరవార్ద్రవ।
సంజ్ఞకానాం చ విశ్వేషాం దేవానా మిద మాసనం॥ ౬౮౪ ॥
దైవే క్షణో త్ర క్రియతాం తతః ప్రాప్నోతు వై భవాన్॥ ౬౮౫॥

యజ్ఞోపవీతియై "పురూరవార్ద్రవసంజ్ఞకానాం విశ్వేషాం దేవానామిదమాసనం, దైవే క్షణః క్రియతాం, ప్రాప్నువంతు భవంతః" అని కర్త అడుగగా భోక్తలు "శుభాసనం తథా, ప్రాప్నువామ" అనిక్రమముగా సమాధానము చెప్పవలెను.

పితుశ్చ దర్భా న్ద్విగుణో పభుగ్నా
న్పితామహస్య ప్రపితామహస్య।
దత్వా సనాన్ పితృకే స్మిం
శ్రాద్ధే క్షణో త్ర క్రియతా మిహాపి॥ ౬౮౬ ॥
పితృ పితామహ ప్రపితామహానా
మిత్యాది చైక ద్విజ పక్ష ఏవ॥ ౬౮౭ ॥

"పితుః గోత్రస్యశర్మణః వసురూపస్య, సపత్నీకస్య, ఇదమాసనం" అని అనేక బ్రాహ్మణ పక్షమునందు పిత్రాదులకు వేఱువేఱుగాను, ఏకబ్రాహ్మణ పక్షమునందు "పితృపితామహప్రపితామహానాం, గోత్రాణాం, శర్మణాం, వసురుద్రాదిత్యరూపాణామిదమాసనం" అనియు చెప్పి ఆసనములను వేయవలెను "శ్రాద్ధేక్షణః క్రియతాం, ప్రాప్నువంతుభవంతః" అని కర్తచెప్పగా భోక్తలు "ఓంతథా, ప్రాప్నువామ" అనియు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను

ఆసాద్యార్ఘో విశ్వదేవార్ఘ్య పాత్రే
ద్వే దర్భాస్త ర్యత్ర నోః పాత్రయోశ్చ॥
శంనో దేవి రిత్యృచా పో నినీయ
తాసు ప్రక్షిప్య ద్యవా న్యైవ యవైః॥౬౪॥
మంత్రేణ ప్రక్షిప్య గంధాంశ్చ పుష్పం
విశ్వాన్ దేవా నత్ర చావాహయిష్యే।
విశ్వే దేవా స స్వృచా వాహనం స్యా
ద్విశ్వే దేవాశ్చే త్యుపస్థాన ముక్తం॥౬౫॥
ఆగచ్ఛంతు ప్రార్థనా మర్ఘ్య దానం
యాదివ్యా ఇత్యే తయా ధా స్యనంచ॥౬౬॥
యద్వైశ్చ పాదాది శిరోంత ముక్తం
గంధాది వస్త్రాభరణాంత మస్యాత్॥

అనంతరము విశ్వేదేవాస్థానమునందు అర్ఘ్యపాత్రలను ఆసాదించి దర్భలను వాటి యందుంచి, "శంనోదేవీః" అనుఋుక్కుతో ఆపాత్రలయందు ఉదకమును ఉంచి "యవోసి ధాన్యరాజో వా" అను మంత్రముతో యవలనుఉంచి, "గంధద్వారాం" అను మంత్రముతో గంధమును ఉంచి పుష్పములను గూడఉంచవలెను. అనంతరము భోక్తలయందు "విశ్వేదేవాసః" అను ఋుక్కుతో విశ్వేదేవులను ఆవాహనము చేసి, "విశ్వేదేవాః" అను మంత్రముతో విశ్వేదేవోపస్థానము చేయవలెను. "ఆగచ్ఛంతు" అనుమంత్రముతో ప్రార్థనచేసి "యాదివ్యాఆపః" అను మంత్రముతో అర్ఘ్యమును ఇచ్చిపాదాదిశిరోంతము పూజించవలెను. అనంతరము గంధవస్త్రాభరణాంతము పఱకు చేయవలెను.

పితృ పితామహ ప్రపితామహానా
వాహయిష్యే హ ముశంత ఇత్యృచా॥౬౭॥
ఆవాహ్యా చాయం తు స ఇత్యృచోప
స్థాయార్ఘ్య దానాది సమాన మస్యాత్।
మాతామహానా మపి చైవ మేవ
శ్రాద్ధాధికారీ యది చేత్స కుర్యాత్॥౬౮॥

పశ్చస్థానమునందు విశ్వేదేవస్థానమునందు వలెనే అర్ఘ్యపాత్రాసాదనాది అర్ఘ్య దానాంతమునకు పార్వణశ్రాద్ధప్రకారముగా చేసి "ఉశంతః" అను ఋక్కుతో పిత్రావాహనము చేసి "ఆయంతునః" అను మంత్రముతో ఉపస్థానము చేయవలెను. మిగిలినది సమానము. మాతామహశ్రాద్ధాధికారి అయిన యెడల మాతామహార్చనము పిత్రాద్యర్చనము వలెనే చేయవలెను. పిత్రాది పూజకొరకన్న మొదలు పాదములవరకు చేయవలెను.

అగ్నౌకరణము

విప్రాన్ పృష్ట్వాగ్నౌ క్రియతామగ్నౌ చ క్రియతామితి।
కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌ చ క్రియతామితి॥౬౫౩॥

లబ్ధానుజ్ఞో పూపదధ్యాదిహవ్య
మన్నం పాత్రే కల్పయిత్వాన్యపాత్రే।
మాషక్షౌద్రాద్యన్యహవ్యం నిధాయ
హోమం కుర్యాత్తదవదానాచ్చ ధర్మాత్॥౬౫౪॥

"ఉద్ధ్రియతామగ్నౌచక్రియతాం" అను మంత్రముతో కర్త అడుగగా "కామముద్ధ్రియతాంకామమగ్నౌచక్రియతాం" అనుమంత్రముతో భోక్తలు ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. ఇట్లు బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొందిఅపూపములు అన్నము, పెరుగు, ఒకపాత్రయందుంచి మఱియొకపాత్రయందు మాషక్షౌద్రాద్యహవ్యమును ఉంచి అవదానధర్మముగా హోమము చేయవలెను.

కేచిచ్ఛంసంత్యత్ర చోద్ధృత్య హవ్య
మన్నం సంస్థాప్యాగ్నిమధ్యాదికృత్వా।
హోమం కుర్వంతేత్యథైతన్న సాధు
భోక్తౄణాం తద్బాధకత్వాద్విలంబాత్॥౬౫౫॥

అన్నమును అగ్నిమీదను ఉంచి, క్రిందకుదింపి ఒకచోటఉంచి, "అగ్నేంధనాద్యాజ్యభాగాంతము వఱకు చేసిన పిమ్మట, దేవపిత్రర్చనములను చేసి, హోమము చేయవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారుగాని బ్రాహ్మణబాధకమగుటవలనను ఆలస్యమగుటవలనను ఆ పక్షము మంచిదికాదు.

ప్రాహ చార్యో బ్రాతిసృష్ట ఉద్ధరే జ్జుహుయాచ్చ తత్।
సూత్రాదవ్యవధానేన కార్య మిత్యేవ గమ్యతే॥౬౫౬॥

"అతిసృష్టఉద్ధరేజ్జుహుయాత్" ఆప-ధ-౨-౧౦-౪౮॥ అనుసూత్రము ఆపస్తంబుడు చెప్పుటవలన అన్నోద్ధరణ హోమములకు వ్యవధానములేకుండునట్లుచేయవలెనని తోచుచున్నది.

తస్మాదాదావగ్నిమిధ్వాద్యథాజ్య
భాగాంతే త్రాహుతీ విప్రార్చనాది।
వాసోగానాంతే ధ విప్రాజ్ఞయాన్న
ముద్ధృత్యాథో హోమకర్మారభేత॥౬౫౭॥

ఆకారణమువలన ముందుగా "అగ్నింధనాద్యాజ్యభాగాంతము వరకు చేసి, భోక్తలను రావించి విప్రార్చనము అయిన తర్వాత బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొంది అన్నమును అగ్నిమీదనుంచి, క్రిందికిదింపిఅనంతరము హోమమును ప్రారంభించవలెను.

యజ్ఞోపవీతీ దధి పాయసాదిభి
స్సంమిశ్రితాన్నాదవదాన ధర్మతః।
గృహీత వాన్పార్వణవత్తదగ్నయే
స్వాహేతి హుత్వాగ్నిముఖాహుతిం తతః॥౬౫౮॥
ప్రాచీనావీ త్యేవ కుర్వీత హోమం
యస్మే మాతేత్యాది తత్రోపవీతీ।
భూత్వా కుర్యాత్స్విష్టకృద్ధోమముష్ణే
భస్మన్యేవాహోమ్య మంత్రా వసవ్యాత్॥౬౫౯॥
నవ్యాత్ప్రాయశ్చిత్తహోమాంశ్చహుత్వా
ప్రాచీనావీ త్యత్ర శేషం సమాప్య।
మంత్రైస్సర్వాన్నాభిసంమర్శనం స్యా
త్సంస్థామాసిశ్రాద్ధమిత్యేతదంతం॥౬౬౦॥

యజ్ఞోపవీతియైదధిపాయసాదిమిశ్రితమగుఅన్నమును అవదానధర్మముగా గ్రహించి, ప్రతిపత్న్యాలీపాకమునందువలె "అగ్నయేస్వాహా"అని ముఖాహుతిచేసి, ప్రాచీనావీతియై యస్మేమాతేత్యాదిపదుమూడు హోమములను చేసి, ఉపవీతియైస్విష్టకృద్ధోమమునుచేసి, ప్రాచీనావీతియైఉష్ణభస్మయందు ఘోరాదిహోమమునుచేసి, ఉపవీ

తిరై ప్రాయశ్చిత్తహోమములను చేసి, ప్రాచీనావీతియై హోమ శేషమును సమాప్తి పొందించ వలెను. అనంతరము "ఏవ తేతత" ఇత్యాది మూడు మంత్రములచే పిత్రాది పాత్రలయందలి అన్నమును ప్రాచీనావీతియై అభిమర్శనము చేయవలెను. ఇంత వఱకే సంస్థామాసి శ్రాద్ధము అని చెప్పబడుచున్నది.

మాసిశ్రాద్ధమునందు అగ్ని తంత్ర నిర్ణయము

మాసిశ్రాద్ధే నుక్త్వా నగ్ని తంత్రం
తంత్రాపేక్షాయాం చ సత్యాం కిమర్థం।
తంత్రే నుక్తే సత్య వశ్య క్రియాయాం
తంత్ర ప్రాప్తి స్స్యాత్కథం బ్రూత సత్యం॥౬౬౧॥

అగ్నితంత్రాపేక్ష కలిగియున్నను మాసిశ్రాద్ధమునందు అగ్నితంత్రమును ఆపస్తంబుడు ఎందులకు చెప్పలేదు? ఆవశ్యముగా చేయవలసిన కర్మయందు అగ్నితంత్రమును చెప్పనిచో తంత్రము ఎట్లు సిద్ధించునో నిజమును చెప్పుడు?

* దర్శాదికాదిష్వఖిలేషు కర్మసు
శ్రాద్ధేషు చాగ్నౌ కరణ ప్రవృత్తయోః।
అనుక్త్వా నగ్నిముఖాది చాఖిలం
హ్యాచార్య ఇత్యత్ర చ సుష్ఠు గమ్యతే॥

దర్శాదిసమస్తశ్రాద్ధకర్మలయందు అగ్నౌకరణము చేయుటకును, అగ్నితంత్రముచేయకుండా ఉండుటకును మాసిశ్రాద్ధమునందు అగ్నితంత్రము ఆపస్తంబుడు చెప్పియుండలేదని స్పష్టముగాతోచుచున్నది.

పాక యజ్ఞ ఇతి వై కరోతి య
శ్రాద్ధ కర్మ యది మాసి మాస్యపి।
సర్వథాగ్నిముఖ కర్మ చాఖిలం
తేన కార్య మితి శాస్త్ర నిశ్చితం॥ ౬౬౩ ॥

ప్రతిమాసమునందును చేయబడుపాకయజ్ఞమగు సంస్థామాసిశ్రాద్ధమునందే అగ్నితంత్రమునంతను చేయవలయునని శాస్త్రమునందునిశ్చయింపబడినది.

---

* దర్శాద్యష్టకాదిషు ఇతి పాఠాంతరం

స్విష్టకృత్ప్రభృతి నై సమాన మి
త్యుత్తరత్ర విధి వాక్య దర్శనాత్।
పాక యజ్ఞ కరణ ప్రసంగతో
న్మాసి మగ్నిముఖ మత్ర లభ్యతే॥

"స్విష్టకృత్ప్రభృతి సమానమా పిండనిధానాత్" ఆప-గృ- ౨౧-౧౫ అని ముందు విధివాక్యము ఉండుటవలనను పాకయజ్ఞప్రశంసవలనను సంస్థామాసిశ్రాద్ధమునందు అగ్నితంత్రము సిద్ధించుచున్నది.

వివాహాదిషు సర్వేషు కర్మసు స్మ పునః పునః।
అగ్నే రుప సమాధానా దీ త్యుక్త్వా హోమ ముక్తవాన్॥

వివాహాదిసమస్తశుభకర్మలయందు మాటిమాటికి "అగ్నేరుపసమాధానాది" అని చెప్పి హోమమును చెప్పియున్నాడు. అట్లుచెప్పనిచో ఆకర్మలయందు అగ్నితంత్రము సిద్ధించకపోవును.

ప్రత్యాబ్దికాదులయందు అగ్నితంత్రము లేదు

ప్రత్యాబ్దికాదిషు శ్రాద్ధే ష్వగ్ని కరణ సిద్ధయే,
మాసి శ్రాద్ధే గ్న్యుప సమాధానా దీతి హ్యాచు క్తవాన్॥౮౮౧॥

ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధములయందు అగ్నితంత్రాభావము ఇష్టాపత్తియగుటవలన ఆపస్తంబుడు మాసిశ్రాద్ధమునందు 'అగ్నేరుపసమాధానాది' అని అగ్నితంత్రమును చెప్పలేదు

తస్మాత్ప్రత్యబ్దాదిషు శ్రాద్ధ కృత్యే
ష్వగ్నౌ కుర్యా దగ్నిమిధ్వా ద్యభావః।
పూర్వేద్యు ర్వా పరేద్యు శ్చ విప్రా
నామంత్ర్యా థ స్నాన సంప్రేషణాంతే॥౮౮౨॥

స్నాత్వా నిత్యంకర్మ నిర్వర్త్య వైశ్వ
దేవం యజ్ఞా న్పంచ దేవార్చనంచ।
కృత్వా తత్రా హూత విప్రా ర్చనాది
వాసో దానాంతే థ విప్రా జ్ఞయా స్నం॥౮౮౩॥

పరాహ్ణం ప్రాప్తే కల్పయిత్వా ప్యపరాహ్ణం

ప్రాచీనావీత్యేవ చౌపాసనాగ్నిం।
తూష్ణీం పర్యుక్ష్య స్రుచా వా కరేణ
యన్మేమాతా ద్వ్యష్ట్రయోదశ్య పతా॥౬౯॥
హుతేవ్యాశ్చ త్యక్త భస్మ స్యహోమ్యం
హుత్వా పర్యుక్ష్య స్న సంస్పృశ్య నాది।
కర్మ గ్రాస ప్రాశనాంతం సమానం
సర్వం కర్తవ్యం మ్యాశౌహాదిషు స్యాత్ ॥౭౦॥

అంకువలం ప్రత్యాబ్దికాది సమస్త శ్రాద్ధములయందు అగ్నితంత్రమును చేయవలెను. అగ్నౌకరణము చేయవలెను శ్రాద్ధపూర్వదినమునగాని, శ్రాద్ధదినమునగాని, బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించి మధ్యాహ్నసమయమున వారిని స్నానమునకుపంపి, కర్తయు స్నానము చేసి, నిత్యకర్మలను చేసుకొని, వైశ్వదేవమును, పంచమహాయజ్ఞములను, దేవతార్చనమును చేసి, బ్రాహ్మణులు వచ్చినతర్వాత విప్రార్చనాంతమునందు బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొంది అన్నము, దధి, పాయసము ఒకపాత్రయందుంచి, క్షీరాదికమును మఱియొక పాత్రయందుంచుకొని, ప్రాచీనావీతియై ఔపాసనాగ్నికి మంత్రరహితముగా పర్యుక్షణము చేసి స్రుక్కుతోగాని, హస్తముతోగాని, “యన్మేమాతా” ఇత్యాది త్రయోదశాహుతులను, చేసి, ఉష్ణభస్మయందు క్షీరాదికమును హోమము చేసి, అగ్నికి మఱల పర్యుక్షణము చేసి, “ఏషతేతత” అను మూడుమంత్రములచే అన్నాభిమర్శనమును చేసి, శేషగ్రాసప్రాశనాంతమువఱకు చేయవలెను ప్రత్యాబ్దికాదులయందును, మాసిశ్రాద్ధమునందును, అగ్నితంత్రముగాక మిగిలినది అంతయు సమానముగా చేయవలెను.

అగ్నౌకరణ మంత్రములయందుఊహ లేదు

మాతా పిత్రోర్మాతృ పిత్రోః పితృవ్య
జ్యేష్ఠ భ్రాత్రో శ్రాద్ధ కృత్యేషు పత్న్యాః।
కర్తుః పిత్రా ద్యాస్త్రయో దేవతా స్యు
రగ్నౌ హోమే హోమమంత్రేషునోహః॥౭౧॥

తల్లిదండ్రులు, మాతామహీమాతామహులు, పినతండ్రి పెదతండ్రులు, జ్యేష్ఠభ్రాత, పత్ని వీరల ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధకర్మలయందు కర్తృ పిత్రాదులే దేవతలు అగుటవలన అగ్నౌకరణమంత్రములయందు ఊహ చేయకూడదు.

పితుచ్ఛ పిత్రో ర్యది మాతృపిత్రో
స్సపిండ సంబంధ వయో ధికానాం।
పత్న్యాః పితృవ్యా గ్రజయో ర్స్వతాహే
త్వాహేన చా గ్నౌకరణం చ కుర్యాత్॥ ౬౭౨ ॥
ఇత్యాహు రేకే త దసాధు యుక్తిః
పిత్రౄ త్రయాణా మిహ దేవతాత్వాత్।

తల్లితండ్రులు, పితామహీపితామహులు, మాతామహీమాతామహులు, సపిండులు, సంబంధులు, వయోవృద్ధులు, భర్త, పితృవ్యులు, అగ్రజుడు, వీరల ప్రత్యాబ్దికాగులయందు అగ్నౌకరణమంత్రములనూహించి చెప్పవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. పిత్రాదులు ముగ్గురు మాత్రాది ప్రత్యాబ్దికములయందు దేవతలగుటచే ఏకేపక్షము యుక్తియుక్తమైనది కాదు.

మహాలయా మా దిషు త్వేక పాకా
చ్ఛ్రాద్ధేషు చాగ్నౌకరణం త్వథైకం॥ ౬౭౩ ॥
ప్రత్యాబ్దికం చే త్యపి భిన్న పాకా
త్కుర్యా త్పృథ గ్జాతృ పిత్రో స్స్వ పిత్రోః।

మహాలయామావాస్యాది శ్రాద్ధములయందు ఏకపాకముగుటవలన ఒకఅగ్నౌకరణము నేచేయవలెను. మాతామహీమాతామహులయొక్కయు, తల్లితండ్రులయొక్కయు ప్రత్యాబ్దికములయందు భిన్నపాకముఅగుటవలన వేఱుగానే అగ్నౌకరణమును చేయవలెను.

మాతామహానా మిహ విప్ర భోజనం
పిండార్ఘ్య దానే చ పృథక్త్వ దర్శనాత్॥ ౬౭౪ ॥
కేచి త్తథా గ్నౌకరణం చ కార్య
మాహు ర్నత త్సా ధ్వగ్రసూహ దర్శనాత్॥ ౬౭౫ ॥

మహాలయామావాస్యాదిశ్రాద్ధములయందు మాతామహులకు బ్రాహ్మణభోజనము పిండప్రదానము, అర్ఘ్యదానము వేఱువేఱుగాచేయబడుటవలన అగ్నౌకరణముకూడ వేఱుగాచేయవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు. మంత్రమును, ఊహింపవలెనని చెప్పుచున్నందున అవిశేషముగ శాస్త్రసంమతముకాదు.

ఊఢంతా ముశంతస్త్వా యే చేహేతి త్రిలోపి చ।
యస్మేమాతా ప్రభృత్యేతే మంత్రా శ్చానూహితాస్స్మృతాః॥

"ఊఢంతాం, ఉశంతస్త్వా, యేచేహ, యస్మేమాతా ప్రభృతులగు మంత్రములను ఊహించకూడదు

పిత్రాదీనాం దేవతాత్వా త్తత్స్థానాం
అన్యత్రోహో నకార్య ఊహ్యం యది స్యాత్।
శాస్త్రాచ్ఛిష్టాచారతః పాపకృత్తాన్య
తోన్యత్ర పిత్ర్యేషు ఫలాప క్రియాణాం।

పిత్రాదులు అగ్నౌకరణదేవతలగుటవలన ఊహించకూడకపోయినను శాస్త్రములవలనగాని, శిష్టాచారమువలనగాని, ఊహించతగిన చోట్లయందలి మహాలయామావాస్యాది శ్రాద్ధేతరములగు శ్రాద్ధములయందు ఊహించవచ్చును. స్వతంత్రించి కర్మలను చేయువాడు పాపాత్ముడగును.

యేషాం మృత్యా ప్రేత భావం గతానాం
పిత్రాదీనాం ప్రేతభావస్య ముక్త్యై॥ ౨౮౮॥
తేషాం కర్తవ్యా సపిండీ క్రియా స్యా
త్తస్యా మూహా యుజ్యతే స్వతంత్ర్యాత్॥

మరణించినవారలకు ప్రేతత్వవిముక్తికొఱకు చేయబడు సపిండీకరణమునందు ఊహ చేయవచ్చునుగాని తదితరత్ర చేయకూడదు.

మాన్యష్టకా శ్రాద్ధ మహాలయామా
వాస్యాసు పిత్రో రపి మాతృపిత్రోః॥
పత్న్యాః పితృవ్యాగ్రజయో ర్మృతాహే
సపిండనే గ్నౌకరణం త్వనూహం।
కర్తవ్య ముక్తం త్విహ కర్మ కర్తుః
పిత్రాదయో గ్నౌకరణాధిదేవతాః॥ ౨౮౯ ॥

* మాసిశ్రాద్ధము, అష్టకా, మహాలయము, అమావాస్య, తల్లిదండ్రులయొక్కయు మాతామహీమాతామహులయొక్కయు, పత్నియొక్కయు, పితృవ్యులయొక్కయు, అ

ప్రజనియొక్కయు ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధములయందును, సపిండీకరణమునందును. కర్తయొక్క పిత్రాదులు చేయబడుచుండిన అగ్నౌకరణమంత్రములు ఊహింపకూడదని చెప్పబడియున్నది

పితుస్సపిండీకరణక్రియాయాం
జీవత్పితా మాతృసపిండనేచ।
కృత్వా ద్యగ్ని మధ్వా ద్యథ హోమకాలే
కిలేదవ్య మూహేన పితుః పితేతి॥ ౭౮౦ ॥

పితృసపిండీకరణమునందును, జీవత్పితకర్తృకమగు మాతృసపిండీకరణమునందును అగ్నౌకరణమంత్రభాగలవణము చేసి అగ్నౌకరణసమయమున "పితుఃపితా" అని ఊహించి చేయవలెను.

పితుస్సపిండీకరణా దృతే స్యా
దూహో న కార్యః కృతిభిః కదాచిత్॥ ౭౮౧ ॥

తల్లిదండ్రుల సపిండీకరణములుగాక ఇతరశ్రాద్ధములయందు ఊహచేయకూడదు.

అదాయస్మై పితుర్మాతా ప్రలులోభేతి చోహయేత్।
రేతః పితుః పితా వృజ్క్తామిత్యూహశ్చైవమూర్ధ్వయోః॥
పితుః పితామహీ చేతి స్యాత్పితుః ప్రపితామహీ।
పితుః పితామహో వృజ్క్తాం స్యాత్పితుః ప్రపితామహః॥

"యస్మైపితుర్మాతా ప్రలులోభ రేతః పితాన్వృజ్క్తాం॥ యస్మైపితుః పితామహీ రేతః పితుః పితామహాన్వృజ్క్తాం "యస్మైపితుః ప్రపితామహీ రేతః పితుః ప్రపితామహోవృజ్క్తాం" అని ఊహించిచెప్పవలెను.

యే చేహేత్యృగనూహాస్యా త్పిత్రేస్వాహాద్య నూహితాః।
మాత్రే తస్మా దృచంనోహే * దిత్యాసేధ వచశ్శృతం॥౭౮౪॥

"యేచేహ" అను ఋక్కును, పిత్రేస్వాహా ఇత్యాదిమంత్రములు ఊహించకూడదని చెప్పబడియున్నది.

---

* ౭౮౪ శ్లోకమునందలి నాలుగవపాదము నాకుదొరకిన ప్రతులలో భిన్న భిన్నముగానున్నందున ఎట్లు సవరణచేయుటకును శక్యముకానందున యథామాతృకముగా నే ముద్రింపించినాను ఎవరైనను శుద్ధపాఠమును తెలుపుదురు చేసిననో సవరణచేయుచున్నాను

సంస్థామాసి శ్రాద్ధ ఏ వేధ్మ తంత్రం
కర్తవ్యం స్యాన్నో మృతాహాది పూర్వకం।
యన్మే మాతేత్యాది హోమ పర్భిప్రత్యా
శేషగ్రాస ప్రాశనాంతా స్సమానః॥

సంస్థామాసిశ్రాద్ధమునందే ఇధ్మతంత్రము చేయవలెను గాని ప్రత్యాబ్దికాదులయందు చేయకూడదు. ఇధ్మతంత్రముగాక "యన్మేమాతా" ఇత్యాది హోమములగాయతు శేషగ్రాసప్రాశనము వఱకు మాసిశ్రాద్ధ ప్రత్యాబ్దికాదులయందు భేదములేదు

ఆపస్తంబులు పిండపితృ యజ్ఞోక్తక్రమముగా
అగ్నౌకరణము చేయకూడదు

శ్రాద్ధే ప్రాచః చార్య ఇత్యగ్ని మిధ్వా
త్వన్నస్త్రత్వా స్వహోత్తరా భిరుహోమః।
తిస్రో హ్వ ప్రాగ్నుజ్ఞయో ప్రత్య సహామ్య
మగ్నౌ కుర్యాత్ తస్మాత్తా సాదిషున్న। ౭౮౬॥
పితాపృథ్వా అగ్నౌకరణం త్రయోదశా
సంఖ్యాత్మకం తేష్వ ప్రతవాసరాదిషు।
సూత్రావనా మేవహి నాన్యశాఖినాం
తేషాంస్మృతం పిండపితృ క్రియోదితం॥

సంస్థామాసిశ్రాద్ధమునందు ఇధ్మతంత్రమును చెప్పకయే "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతి" ఆప-గృ-౨౧-౩॥ అని ఆపస్తంబుడు చెప్పియున్నాడు అకారణమువలన ప్రత్యాబ్దికాదులయందువిప్రానుజ్ఞనుపొందిఅగ్నౌకరణము చేయవలెను. త్రయోదశమంత్రాత్మకమగు అగ్నౌకరణము ఆపస్తంబసూత్రానుసారులు చేయవలెను. ఇతరశాఖలవారలు పిండపితృయజ్ఞోక్త ప్రకారముగా చేయవలెను.

అగ్నౌ కరిష్య న్నాదాయపృచ్ఛేదన్నం ఘృతప్లుతం।
కురుష్వేత్యభ్యనుజ్ఞాతో హుత్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవత్॥౭౮౭॥
ఇత్యుక్తం యాజ్ఞవల్క్యేన త న్నాపస్తంబ శాఖినాం।
అన్యత్ర మగ్నౌ కరణమాచార్యే ప్రోక్తమేవహి॥

విప్రైస్పృష్టో మద్రియతా మగ్నౌ చక్రియతామితి।
కామ ముద్ధ్రియతాం కామ మగ్నౌ చక్రియతామితి॥ ౯౦॥

అగ్నౌకరణమునుచేయువాడు ఘృతప్లుతము అగు అన్నమును పట్టుకొని, "అగ్నౌకరణంకరిష్యే" అని అడుగగా భోక్తలచే "కురుష్వ" అని అను జ్ఞాతుడై పిండపితృయజ్ఞోక్తప్రకారముగా చేయవలెనని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పుచున్నాడు యాజ్ఞవల్క్యమాత్రముగా ఆపస్తంబశాఖవారలు చేయకూడదు. కర్త "ఉద్ధ్రియతాం అగ్నౌచక్రియతాం అని అడుగగా "కామముద్ధ్రియతాం కామమగ్నౌచక్రియతాం" అని భోక్తలు ప్రత్యుత్తరము చెప్పి పిమ్మట అగ్నౌకరణము చేయవలయునని యీ తద్విధానమును మన ఆచార్యులు చెప్పియున్నారు.

అతో౽గ్నిస్పృష్ట ఉద్ధరేజ్జుహుయాచ్చేత్య నుక్రమగాః।
త్రిమోదశా హుతిమితం సూత్రోక్త మథ కేచన॥ ౯౧ ॥
సూత్రోక్త మగ్నౌ కరణం సూత్రం త్యక్త్వాప ఠిత్వచ।
శాఖాంతరాగ్నౌ కరణం కుర్వంత స్సంత ఉత్తమాన్॥
దూషయంతో వయంశ్రేష్ఠా ఇహాపస్తంబశాఖినః।
ఇతి బ్రువంత......చారమేవా చారంతిహి॥ ౯౩ ॥

"అగ్నిస్పృష్ట ఉద్ధరేజ్జుహుయాత్" ఆప-ధ-౨-౧౪-౯౦॥ అన్నదాని అబ్రాహ్మణులకొఱకు మఱియొకపాత్రయందు వేఱుగాఉంచి హోమముచేయవలెను అని క్రమము చెప్పబడినది త్రయోదశాహుత్యాత్మకము సూత్రోక్తము అగు అగ్నౌకరణమును విడచి, సూత్రమును చదువుకొనక, శాఖాంతరాగ్నౌకరణమును చేయుచున్న కొందఱు విద్వాంసులు సూత్రోక్తాగ్నౌకరణమును చేయుచున్న ఉత్తములను నిందించుచూ, ఆపస్తంబశాఖులమగు మేము శ్రేష్ఠులము అని చెప్పుచున్న వారై శాఖాంతరాచారమునే చేయుచున్నారు

నానాగ్నౌ కరణము

* వ్యాఖ్యాతృభిః ప్రోక్తన గృహ్యావిద్భి

* స్మృతిచంద్రికాకృద్భిరిహైవముక్తం । వ్యాఖ్యాతృభిః ప్రోక్తనగృహ్యావిద్భిః।
ఉక్తంతథాసంగ్రహకారికాసు । ప్రసంగతస్తాన్సముదాహరిష్యే॥ ఇతిపాఠాంతరం

ఉక్తంతథా సంగ్రహ కారికాసు।
పరిసంగతస్తా స్సముదా హరిష్యే
కవీనాం వ్యమేవేత్యథయాజుషాణాం॥ ౯౪ ॥

శ్రాద్ధే ద్వైవిధ్యమగ్నౌకరణమభిహితంపిండయజ్ఞోక్తమేకం।
త్వాపస్తంబోక్తమేకంతదుభయవిధయోఃకల్ప్యతేహివ్యవస్థా।
నైత్యాపస్తంబినస్తే తదపి కృతమనుష్ఠీయతేచ ప్రయుక్తి
స్త్వా... ప్రత్యాబ్దికాదౌ... ముఖవిధినా కార్యమన్యైశ్చ విప్రైః॥
"హుత్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవ" ద్వచనతస్త పూర్వతంత్రం వరి
త్యక్త్వాగ్నౌ కరణాదను ... ప్రత్యాబ్దికాదిష్వపి।
... ముఖాదిక... ప్రథమతోన్నస్యోత్తరాభిర్జుహో
తీత్యాపస్తంబవచనప్రమాణబలతః... మాదికం॥
... వతోర్చ్యయేదశనతోన్నస్యోత్తరాభిర్జుహో
తీత్యుక్తేః పితృకర్మణో గ్న్యుపసమాధానాద్యనుక్తేస్తతః।
అస్త్యాగ్నిముఖంద్విజాభ్యనుమతో యస్మాత్ప్రభృత్యాత్ర యో
... శ్చాహుతి యస్స్యాదగ్నికరణే కార్యా వృతాహాదిషు॥

... లు, గృహ్యాదులు, అగు వ్యాఖ్యాలు తమ తమ సంగ్రహకారికా
త్తులయందు అగ్నౌకరణవిషయమై వ్రాసియున్నారు. ప్రసంగమువలన ఆకారికలని
చ్చట వ్రాయుచున్నాను॥

ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధములయందు పిండయజ్ఞవిధానమనియు సూత్రోక్తవిధానమనియు అగ్నౌకరణము రెండువిధములుగా చెప్పబడుచున్నది. ఆరెండువిధము లగు అగ్నౌకరణములకు విషయవ్యవస్థచెప్పబడు చున్నది అపస్తంభసూత్రానుసారులు ఆపస్తంబోక్తప్రకారముగా పదమూడుమంత్రముల చేతను తదితరులు పిండయజ్ఞవిధానముగాను ప్రత్యాబ్దికాది శ్రాద్ధములయందు అగ్నౌకరణము చేయవలెను.

"హుత్వాగ్నౌ పితృయజ్ఞవతు" యాజ్ఞ స్మృతిః, ఆచారకాం. ౨౩౫॥ అను వచనప్రకారము గాపిండపితృయజ్ఞమునందలి పూర్వతంత్రమును విడచి అగ్నౌకరణమును మాత్రము ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధములయందు చేయుచున్నట్లే "అన్నస్యోత్తరాభిర్జుహోతి" ఆప-గృ-౨౧-౩॥ అను

ప్రకారముగా ఇధ్మతంత్రమును విడిచి మాసిశ్రాద్ధవిధానముగా అగ్నౌకరణమును మా ... క్రమము చేయుచున్నారు.

"సచిన్మంత్రవతః" ఆప-గృ-౨౧.౨॥ అన్యస్యోత్ర రాభిర్జుహోతి" ఆప,గృ- ౨౧-౩॥ అని ... మృతులవలనను, మాసిశ్రాద్ధమునందు అగ్నితంత్రము చెప్పబడక పోవుటవలనను, మృతాహాదుల ... ము అగ్నిముఖము చేయక, బ్రాహ్మణానుజ్ఞను పొంది "యన్మేమాతా" ఇత్యాదిపదమూడు ... హోమములుగల అగ్నౌకరణమును చేయవలెను.

స్మృత్యుక్తాహ్నిక కృద్ద్విజైర పరపక్షే మాసిమాస్యహ్నిత
త్కర్తవ్యాగ్నిముఖాది శేషక బలాన్నప్రాశనాంతంహి యత్,
మాసిశ్రాద్ధ మితిస్మృతం పృథగిదం హోమాది భక్షాంతకృ
న్మాసిశ్రాద్ధ విధానమిత్యభిహితం యత్రస్మృతాహాదిషు॥

... బ్రాహ్మణులచే ప్రతిమాసకృష్ణపక్షమునందును చేయబడునట్టిదియు, ఇధ్మతంత్రము ... ప్రాశనముగలిగినట్టి శ్రాద్ధమునకు మాసిశ్రాద్ధము అని పేరు. ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధము ... హోమాది శేషగ్రాసప్రాశనము వరకు చేయవలెనని చెప్పబడినది మాసిశ్రాద్ధవిధాన ... మన్నది.

మృతాహాద్యఖిల శ్రాద్ధే ష్వేవాపస్తంబశాఖినాం।
పిత్రాదయస్త్రయః కర్తు రగ్నౌకరణదేవతాః॥౯౯॥

ప్రత్యాబ్దికాదిసమస్తశ్రాద్ధములయందును ఆపస్తంభశాఖులకు కర్త పిత్రాదులే అగ్నౌకరణ ... గా తెలియవలెను.

ఇత్యాదివాక్యైర్బహుభిర్బహూక్తిభి
ర్బహుప్రకారైర్బహు వారవారదరాత్।
శిచ్ఛృణ్వతాంనో బధిరోపమానకం
కిమత్ర మత్రప్రతి పాద్యతేత్వయా॥౨౦౦॥
సూత్రోదితాగ్నౌకరణం సంప్రదాయపరంపరాత్।
... మధునా దృష్ట్వా శాఖాభిమానతః॥౨౦౧॥
... హి పూర్వపూర్వోక్తం తదునూక్తం ప్రలాపవత్।
తతోస్యధుంసూరయోహాయం సమర్థానాం కృతాగసం॥

పూర్వోక్తప్రకారముగా అనేకులగు కారికాకారులు అనేక విధములుగా అనేక పర్యాయము లితరగ్రంథములయందు వ్రాసియుంచిన పూర్వోక్త కారికలను వినియున్నమాకు నీవు చెప్పుచున్నట్లు తిరిగి చెప్పుట నిష్ప్రయోజనము అని మీమతోచవచ్చును. ఆపస్తంబసూత్రోక్తమగు అగ్నౌకరణము సంప్రదాయపరంపరనుండి ఆచారోత్సన్నమైపోవుటను చూచి శాస్త్రాభిమానమువలన ఉన్మత్తప్రలాపము వలె చెప్పినదానినే తిరిగి తిరిగి చెప్పిననన్ను సమర్థులగు మీరలు క్షమించెదరు గాక.

పరివేషణప్రకారము.

అన్నాభిమర్శాత్పురస్తుకేచి
 తృతీయయామంత్రణమాచరంతి।
హోమావశిష్టాన్న ఘృతం పితౄణాం
 పాత్రేషు కృత్వా థ హవిష్యమన్నం॥ ౨౦౩॥
సత్పాయసాపూప ఘృతాదిశాకాం
 స్సూపోంతిమస్సైం ధవయుగ్దధిస్యాత్।
స్వయంచకుర్యాత్పరివేషణాది
 పుత్రాశ్చశిష్యా అపివావిశిష్టాః॥ ౨౦౪॥

అన్నాభిమర్శనమునకు పూర్వమునందు తృతీయామంత్రణమును కొందరు ఆచరించుచున్నారు. హోమశేషములగు అన్నమును ఘృతమును పితృపాత్రలయందు ఉంచి అనంతరము ముఖ్యముగా అన్నమును తర్వాత పరమాన్నము, అప్పములు, నెయ్యి, కూరలు, పప్పు, పధి సహితము అగు ఉప్పును క్రమముగా కర్త గాని, పుత్రులు గాని, శిష్యులు గాని, శ్రోత్రియులు గాని, వడ్డించవలెను.

అన్నత్యాగ ప్రకారము

గాయత్రియాద్భి రఖిలాళిస పూర్ణపాత్రా
 న్యభ్యుక్ష్య దైవ ఉదగాస్యఇహోపవీతీ।
భూత్వాథ దేవ సవితః ప్రసువేతిపాత్రం
 పర్యుక్ష్య దక్షిణక జాను నిపాత్యభూమ్యాం॥ ౨౦౫॥
పాత్రం ప్రగృహ్య పృథివీయజుషా భిమంత్ర్య

దంవిష్ణు రిత్యుక్తన మూర్ధ్నిస్పృశేద్ద్విజస్య॥ ౨౦౬॥

అంగుష్ఠకం శ్రీవిష్ణో స్వాహా హవ్యం రక్షస్వ పురూరవార్ద్ర
వసంజ్ఞక విశ్వేదేవా ఏతద్వో హవ్యం సపరికరం విశ్వేదేవ బ్రా
హ్మణాస్స్వాహానీయతాం దేవత్వం దాస్యమానంచాతృప్తేస్త
త్స్యాంగినేయం భూర్గదాక్షరోభోక్త్రా అన్నం బ్రహ్మపాత్ర
బ్రహ్మసౌవర్ణం పాత్రమక్షయవటచ్ఛాయేయం విశ్వేదేవేభ్య ఇద
మన్నం మధ్యం స్వరూపమహ్యతృప్తేర్దాస్యమానంచ అక్షయ్యతృ
ప్త్యర్థం యథాభాగం స్వాహానమ మేతి యవోదకం విసృజేత్ ।
గయాయాం శ్రీవిష్ణుపాదాఽసమస్తపాదేషు సర్వతీర్థేషు దత్తమస్తు
యేదేవాదికృత్యకాదశ స్థేష్వపిచావిశ్వాన్దేవాన్ స్థాపయేత్ ।

వస్త్రించుంఅనంతరము మట్టిగాయత్ర్యభిమంత్రితమగు ఉదకము చే భోజనపాత్రను ప్రోక్షించి విశ్వేదేవస్థానమున ఉత్తరాభిముఖుడై యజ్ఞోపవీతియై॥దేవసవితః ప్రసువ "అను మంత్రముతో విశ్వేదేవభోజనపాత్రను ప్రోక్షించి, నిదానాకారిని భూమియందునుంచి, పాత్రమును గ్రహించి,పృథివీ తే"అనుమంత్రముతో అభిమంత్రించి,భోక్తృ హస్తమును పాత్రపై నిడుకుని,"ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే"యనుమంత్రముతో అన్నమును స్పర్శింపచేయవలెను. "శ్రీవిష్ణో స్వాహా"ఇత్యాది"యథాభాగం స్వాహానమమ" ఇత్యంతమును చెప్పి,"గయాయాం శ్రీవిష్ణుపాదాసమస్తపాదేషు సర్వతీర్థేషు దత్తమస్తు"అని యవోదకమును విడువలెను "యేదేవాదిత్యకాదశస్థ"యనుమంత్రముతో విశ్వేదేవస్థాపనము చేయవలెను.

ప్రాచీనావీతి సవ్యంజాన్వాచ్య। దేవసవితరిత్యాది।స్వధాకవ్యం
రక్షస్వ పితృపితామహప్రపితామహాః ఏతద్వః కవ్యమిత్యాది।రా
జతమిదం పాత్రం పితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇదమన్న
మిత్యాది స్వధానమస్తిలోదకంవిసృజేత్॥

ప్రాచీనావీతియై ఎడమ మోకాలిని భూమియందుంచి" దేవసవితః ప్రసువ"ఇత్యాది,"శ్రీవిష్ణో స్వధాకవ్యం రక్షస్వ" ఇత్యంతము వరకు చెప్పి పితృపితామహ ప్రపితామహాః ఏతద్వః కవ్యం ఇత్యాది"రాజతంపాత్రం" ఇత్యంతము వరకు చెప్పి "పితృపితామహ ప్రపితామహేభ్య ఇదమన్నం"ఇత్యాది"యథాభాగం స్వధానమః, ఇత్యంతము వరకు చెప్పి,తిలోదకమును విడువవలెను.

X రాయాంఽపి ష్ణుపాదాదీత్యాద్యభ్యో శ్రోత్వాయమాహితః।
సోఽచే హాపితరఇశ్శిష్టాం ప్రాప్య పత్రేష్ణ వేత్॥ ౨౦౭॥

[illegible] శ్రీ విష్ణుపాదాది సమస్త పాదేషు సర్వతీర్థేషు పత్ర మమ్మూ" అని చెప్పి, సో [illegible] అను మంత్రములతో పిండప్రదానము చేయవలెను.

దేవతాభ్యః పితృభ్యశ్చ మహాయోగిభ్య ఏవచ నమః
త్రిః సకృ ద్ధమనతీర్థ ప్రాప్య శతసహస్ర్యా ౦ధ ॥ ౨౦౮॥

యంధానము భుంజమధ్వాంచ పిండ్రమాపిజనార్దనః
[illegible] ప్రాస్త్వా బ్రాహ్మణానో భోజయేత్తతః॥ ౨౦౯॥

[illegible] మహావిష్ణుం దద్యాద్ద్రోధనోత్వరః।

[illegible] భ్యః పితృభ్యశ్చ" ఇత్యాది వాకోర్సు [illegible] పితృ [illegible] బ్రాహ్మణో [illegible] ఇత్యంతము వరకు చెప్పి, మధు [illegible] ను జపించి "యంధానము భుంజమధ్వాం" ఇత్యాది [illegible] జనార్ద [illegible] అనునది [illegible] మహావిష్ణువునకు [illegible] బ్రాహ్మణులను భుజింపచేయవలెను.

అభిశ్రవణపఠనము

[illegible] పవిత్రాణి దద్యాదుక్తం హి యోగినాం॥ ౨౧౦॥
భుంజానాంశ్రావయేన్మంత్రాన్ రక్షోఘ్నానపి వైష్ణవాన్
పిత్ర్యాన్ [illegible] భ్యాసంశ్రావయేదితి వై మనుః॥ ౨౧౧॥
సాంగాధ్యాయంశ్రావయేత్పిత్ర్యే ధర్మశాస్త్రాణి చైవహి॥
[illegible] సాంశ్చపురాణాన్యఖిలానిచ॥ ౨౧౨॥

[illegible] మంత్రములు రక్షోఘ్నములు వైష్ణవములు, పైతృక [illegible] యమును, ధర్మశాస్త్రములను, ఆఖ్యానములను, ఇతిహాసము [illegible] వలెను. అని మహర్షులు చెప్పుచున్నారు.

తృప్తాన్ జ్ఞాత్వా మధుమతీస్తిస్రస్సంశ్రావయేదథ।
అక్షన్నమీమదంతేతి చతుర్థీంశ్రావయేదృచం॥ ౨౧౩॥

[illegible] మధువాతాః" ఇత్యాది మూడు మంత్రములను పఠించి "అక్షన్న

మీమనంత "అనుశాఖా విమంత్రమును కూడ ష . . లెను.

భోజనానంతరకృత్యము

శ్రాద్ధోపసంపాదితపాచితాన్న
దానాది సంపన్న మితీహ పృష్ట్వా।
పిండప్రదానార్థ మతో ఖిలా . .
దుచ్ఛిష్ట పిండార్థ మిహాహుకర్తా॥ ౭౧౪॥

"మయాకృతంశ్రాద్ధంసంపన్నం" అనికర్త భోక్తలను అడిగి పిండప్రదానము కొఱకు ను ఉచ్ఛిష్టపిండము కొఱకును అన్నమును వేరుగా తీసి యుంచవలెను.

కిమన్న శేషః క్రియతామితీహ
సవేద యేచ్ఛేషమిమంద్విజేభ్యః।
శిష్టైరభీష్టైః స్సహభుంజతామి
త్యుత్తాపిశిష్టాన్నమథో గృహీత్వా॥ ౭౧౫॥
యేఅగ్నిదగ్ధా ఇతిమంత్రముక్త్వా
చ్ఛిష్టాంతికేన్నం ప్రకిరేత్తుభూమ్యాం।
అథో త్తరాపోశన ముక్తమాచా
తేషుద్విజేషుస్వదితంహివాచయేత . . ॥

"పిండార్థంప్రాశనార్థంబోద్ధ్యశ్యఅన్న శేషఃకింక్రియతాం" అనికర్త అడుగగా భోక్తలును "శిష్టైరభీష్టైస్సహభుజ్యతాం" అనిప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. అనంతరము అన్నమునుగ్రహించి" యేఅగ్నిదగ్ధాః" అనుమంత్రముతో ఉచ్ఛిష్టసమీపమునందు భూమిమీద అన్నమును వేయవలెను. అనంతరము ఉత్తరాపోశనము చెప్పబడినది. హస్తప్రక్షాళనముల యినతర్వాత ఆచమనముచేసి బ్రాహ్మణులుస్వదితను చెప్పవలెను.

శ్రాద్ధభోక్తృవిసర్జనము

పిత్రర్థవిప్రానథిరో ఎతేవా
దేవార్థవిప్రానపివాచయేత్తతః ॥౭౧౭॥
స్వస్తివాచ్యంతతఃకుర్యాదక్షయ్యోదకమేవచ।
మయాకృతంశ్రాద్ధమన్నమక్షయ్యోదకమస్త్వితి॥ ౭౧౮॥

బ్రూతేత్యుక్తేద్విజా బ్రూయురస్త్వితు మ్యోదకం త్వితి।
స్వాహాం స్వధాం వాచయిష్యే ఇత్యుక్తే వాచ్యతామితి॥ ౭౧౯॥

భోక్తలను "...అభిరోచతే" అని అడుగవలెను. అనంతరము స్వస్తివాచనము చెప్పవలెను. పిమ్మట "మయా కృతం శ్రాద్ధమున్న పఠితు మ్యోదకము స్త్వితి బ్రూత" అని కర్త అడుగగా భోక్తలు "అస్త్వితు మ్యోదకం" అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను. తర్వాత "స్వాహాం చ వాచయిష్యే స్వధాం చ వాచయిష్యే" అని అడుగగా "వాచ్యతాం" అని భోక్తలు అనవలెను.

బ్రూయుః ఋచేత్యాదియజుర్భిర్దేవ
భూమౌ విక్షిప్య దకం పితృభ్యః।
పితామహేభ్యః ప్రపితామహేభ్య
స్స్వధోచ్యతామిత్యుదితే ద్విజానాం ॥ ౭౨౦॥
... స్తుత్యేదితే బ్రూయుర్ద్విజా...
... స్వాహాస్సంపద్యంతాం సంపద్యంతాం స్వధా ద్విజాః॥ ౭౨౧॥
... విశ్వేదేవాః ప్రీయంతాం ప్రీయంతాం విశ్వేదేవాః।
... వాజేవాజే ఋచం జప్త్వా విప్రాననుజ్ఞాప్య గమేత్ ॥ ౭౨౨॥

అనంతరము "ఋచేత్వా ఋచేత్వా" ఇత్యాది మంత్రములతో భూమిమీద ఉదకము ఉంచవలెను. కర్త "పితృభ్యస్స్వధోచ్యతాం పితామహేభ్యస్స్వధోచ్యతాం ప్రపితామహేభ్యస్స్వధోచ్యతాం" అని అడుగగా, భోక్తలు "అస్తు స్వధా" అని చెప్పవలెను. ఇప్పుడు గూడ భూమిమీద ఉదకమును ఉంచవలెను. ఆ తరువాత "స్వధాస్సంపద్యంతాం" అని అడుగగా "సంపద్యంతాం స్వధాః" అనియు, "విశ్వేదేవాః ప్రీయంతాం" అని అడుగగా "ప్రీయంతాం విశ్వేదేవాః" అనియు సమాధానము చెప్పవలెను. తర్వాత "వాజేవాజే" అను ఋక్కును జపించి బ్రాహ్మణులను లేవనెత్తవలెను.

యజ్ఞోపవీత్యేవ కృత ప్రదక్షిణ
స్తత్పాద సంవాహనమాచరేదథ।
తాంబూల గంధాక్షత దక్షిణాని
దత్వా ప్రయాచేత వరానిమాన్ప్రియాన్ ॥ ౭౨౩॥

దాతారోనోభివర్ధంతామిత్యాదిప్రార్థయేద్ద్విజాన్।
అపరాధాన్ క్షమధ్వంహీత్యాశీర్యాంతమనుప్రజేత్ ॥ ౭౨౦॥
ఉద్వాసయేద్విప్రవిసర్జనాంతే
తూష్ణీం ఘట్టపాత్రాణిసుతాదిభిస్సః॥

యజ్ఞోపవీతియై బ్రాహ్మణులకు ప్రదక్షిణముచేసి నమస్క[illegible]నము, తాంబూలము, గంధము, అక్షతలు, దక్షిణ, ఇచ్చి "దాతారోనోభివర్ధంతా[illegible]" [illegible]తో ఆశీర్వచనము "అపరాధాన్ క్షమధ్వంహి" అని ప్రార్థించినిర్యాంత[illegible] [illegible] వెళ్లవలెను. భోక్తృవిసర్జనమైనతర్వాత పుత్రాదులు ఉచ్ఛిష్టపాత్రలను [illegible]

పిండప్రదానము

ప్రత్యేక్ష్య పిండస్థలమత్రకర్తా
చమ్యోపవిశ్యైవసదక్షిణాస్యః॥ ౭౨౧॥
ప్రాచీనావీత్యైవచాసూన్నియమ్యా
ద్యాస్మిన్ శ్రాద్ధే పిండదాన[illegible]ష్యే।
వేద్యాం దర్భైవదందక్షిణాగ్రాన్ సమూలాం
తాన్సగ్రాన్దర్భాంత్సనమ్యగాస్తీర్యతూష్ణీం॥ ౭౨౨॥
పిత్రాదిభ్యఃపూర్వభాగేస్వధాచ్ఛా
న్నాత్రాదిభోర్థనపూర్వ్యతిలాంశ్చ
దధ్యాత్పిత్రేశైవతీర్థేనతేషు
దర్భేష్వేవమంత్రపాత్రక్రమేణ ॥ ౭౨౩॥
మార్జయంతాంమమపితరఇత్యాదిస్థాయ్యబూర్గ్వరేయ
యథాలింగందక్షిణాపవర్గాన్పిండాంస్త్రీన్ దకాన్ ॥ ౭౨౪॥
జాన్వాభ్యసవ్యంత్విహపైతృకేణ
తీర్థేనపిండాన్ హుతభుక్తశేషే।
సంసృజ్యదద్యాత్తిలవారిభూయ
స్తన్మంత్రపాత్రక్రమతోతదూర్ధ్వం ॥ ౭౨౫॥

మాతామహశ్రాద్ధకృతో యదిస్యు
ర్వేదాంద్విశ్రప్తాత్త్తిలవారిపిండాన్ ।
దద్యుర్హిపిత్రోర్మృతవాసరాదౌ
పిండార్ఘ్యదానేద్విజజగ్ధదేశే ॥ ౭౩౦ ॥
స్యాద్యేచపాత్రేతిహిపితృప్రస్థితి
స్స్యాద్యాశ్చపాత్రేతిచమాతృప్రస్థితిః ।
పితౄంశ్చతేచేత్యథతాశ్చమాతౄః
పితౄంశ్చతృప్యంతుభవంతీవ ॥ ౭౩౧ ॥
మాతౄశ్చతృప్యంతు భవత్యతూర్ధ్వం
తథోభయో స్తృప్యతతృప్యతేతి ॥ ౭౩౨ ॥
పుత్రాన్పౌత్రానిత్యృచాభాజనేనా
విచ్ఛిన్నాంబుత్రిఃప్రసవ్యంప్రసించేత్ ।
సర్వాన్పిండాంశ్చార్ఘ్యహోమాద్యపాత్రా
ణీహాన్యాగ్న్యాతానికృత్వాతదూర్ధ్వం ॥ ౭౩౩ ॥
అనుచ్ఛ్వసం స్తృప్యతతృప్యతేతి
యజుస్త్రిరుక్త్వోత్సృజ్యచభాజనాని ।
ద్వంద్వంవిసృజ్యాత్రచపిండపూజాం
కృత్వాపితౄన్ప్రస్థవతేణమానే ॥ ౭౩౪ ॥
ఇత్యాదిచోక్త్వాప్సుపివాదిశేగ్నౌ
పిండార్ఘ్యక్షిపేద్గవ్యథపిండదేశే ।
సంప్రోక్ష్యచాన్నాదఖిలాద్గృహీత్వా
గ్రాసావరార్ధ్యంగ్రసితవ్యమత్ర ॥ ౭౩౫ ॥
మంత్రేణచాథప్యుపవీతినైవ
కర్తవ్యమత్రాచమనంతదాసీం ॥ ౭౩౬ ॥

శాలేధృత్వా భస్మమచ్చందనంవా
శిష్టైః శిష్టైర్బంధుభిః ప్రోష్యవర్గైః ।
నిత్యశ్రాద్ధేనైవసార్థం సుహృద్భి
ర్భుంజీతైవాభ్యాగతాన్నాధికాభిశ్చ ॥౨౩౭॥

బ్రాహ్మణవిసర్జనానంతరము కర్త, పిండప్రదానప్రదేశమునకు వచ్చి, కూర్చునిఆచమనము చేసి, దక్షిణాభిముఖుడై ప్రాచీనావీతము చేసికొని, ప్రాణాయామము చేసి "అస్మిన్మాసిశ్రాద్ధే పిండప్రదానం కరిష్యే,, అని సంకల్పించి, వేదికయందు మూలములు కలిగినట్టియు, అగ్రములు కలిగినట్టియు దర్భలను దక్షిణాగ్రములు గాను, రెండు పంక్తులు గాను పరవవలెను. తనకు పూర్వదిక్కున పిత్రాదులకును, తనకు పశ్చిమ భాగమున మాత్రాదులకును, మంత్ర ప్రశ్నోక్త పాఠ క్రమముగా "మార్జయంతాంమమపితరః" ఇత్యాదిమంత్రములతో పితృతీర్థమునుండి తిలోదకమును దక్షిణసమాప్తిగా ఇవ్వవలెను. అనంతరము ఎడమమోకాలిని భూమిమీద మోపి హుతశేషములను కలిపి పితృతీర్థముతో దక్షిణసమాప్తిగా పిండప్రదానము చేసి పూర్వోక్తప్రకారముగా తిరిగి తిలోదకమును ఇవ్వవలెను. మాతామహశ్రాద్ధకాలమైనచో వేదికయందు తూర్పు దిక్కున తిలోదకమును పిండములను ఇవ్వవలెను. మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధములయందు, బ్రాహ్మణభోజనప్రదేశమునందే పిండప్రదానము చేయవలెను. "యేచవోఽత్రయేచాస్మాస్వాగసంతే ... ప్రియాశ్చాస్మాస్వాగసంతే" ఇత్యాది మంత్రములచే పిత్రాదిస్థానములకేసి "పుత్రాన్పౌత్రానభితర్పయంతీః" అనుమంత్రముతో అవులోనీళ్లుపోసి అచ్ఛిన్నధారగాను అప్రదక్షిణముగాను పిండములకు ముమ్మారు చుట్టుత్రిప్పవలెను. తర్వాత ... పాత్రలను హోమపాత్రలను బోర్లించి, అనంతరము ఊపిరి విడువకుండా "తృప్యత తృప్యత తృప్యత" అను మంత్రమును ముమ్మారు ఉచ్చరించి, ఆకులను బోర్లించిన పాత్రలను ప్రోక్షించి బోర్లించిన పాత్రలను రెండేసి రెండేసి చొప్పున మఱియొకచోట ఉంచి పిండములనుపూజించి "ఓం అద్య-పూర్వోక్త ... మాసిశ్రాద్ధే పితృపితామహప్రపితామహానాం" ఇత్యాది, గయాపిండసదృశాభిధం ... అని చేసిధ్యానించి, ఉదకములయందు గాని, అగ్నియందు గాని, ఉంచవలెను. లేక గోవులకు గాని, బ్రాహ్మణులకు గాని, పెట్టవలెను. ... తపిండప్రదానప్రదేశమునందు ప్రోక్షించినమన్నమునుంచి పుచ్చుకొని పిడచను చేసి ప్రాచీనావీతియై "ప్రాణేనివిష్టో,, అనుమంత్రముతో భక్షించి, ఉపవీతియై ఆచమనము చేసి ... అనంతరము శాలయందు భస్మమును గాని, మృత్తును గాని, చందనమును గాని, ధరించి,

శిష్టులు, ఇష్టులు, బంధువులు, ప్రావ్యవర్గము, మిత్రులు, అభ్యాగతులు, అన్నార్థులుమొదలగువారితో కలసి భుజింపవలెను.

అష్టకాశ్రాద్ధము

మాఘేమాసేకృష్ణపక్షేష్టమీయా
    జ్యేష్ఠానక్షత్రాన్వితానన్వితావా।
విఘ్నేకల్పన్నే ఫాల్గునేమాసికృష్ణా
    ష్టమ్యాందధ్నాహోమపాత్రేణకార్యః ॥ ౨౩౮ ॥

మాఘబహుళాష్టమినాడు జ్యేష్ఠానక్షత్రమున్నను లేకపోయినను అష్టకాశ్రాద్ధము చేయవలెను. మాఘమాసములో విఘ్నము సంభవించినయెడల ఫాల్గునబహుళాష్టమినాడు చేయవలెను. అష్టకాశ్రాద్ధమునందు దధిహోమముచేయవలెను.

ప్రాతఃకృత్వాబ్రాహ్మణామంత్రణాని
    స్నాత్వాకాలేకర్మనిర్వర్త్యనిత్యం।
స్యాత్ప్రాచీనావీత్యసౌదక్షిణాస్యః
    ప్రాణానాయమ్యాష్టకాశ్రాద్ధకర్మ ॥ ౨౩౯ ॥
కరిష్యఇత్యగ్నిముఖాద్యథాజ్య
    భాగావసానేథ గృహాగతేషు।
విప్రేషుసంకల్ప ముఖాదివాసో
    దానాంతపర్యాప్రియతామితీర్య ॥ ౨౪౦ ॥
లబ్ధ్వాభ్యనుజ్ఞాం దధిసంగృహీత్వా
    దధ్నైవకార్యాగ్నిముఖాహుతిస్తు।
ఆజ్యేనకేచిత్తదసాధుచాత్రా
    గ్నిస్విష్టకృద్భ్యాంహవిషోపృథక్త్వాత్ ॥ ౨౪౧ ॥

అష్టమినాడు ప్రాతఃకాలమున బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించి, మధ్యాహ్నకాలమున స్నానముచేసి, నిత్యకర్మను చేసికొని, ప్రాచీనావీతియై దక్షిణాభిముఖుడుగా కూర్చుని, ప్రాణాయామముచేసి "అష్టకాశ్రాద్ధంకరిష్యే" అని సంకల్పించి, అగ్నిముఖనాద్యాజ్యభాగాంతముదాక చేసి, బ్రాహ్మణులురాగా సంకల్పాది వస్త్రదానాంతము వరకుచేసి

"ఉద్ధ్రియతామగ్నౌచక్రియతాం,, అని అడిగి భోక్తలవలన అనుజ్ఞను పొందినవాడై దధి చేత ముఖాహుతి చేయవలెను. ఆజ్యముతో ముఖాహుతినిచేయవలెనని కొందఱు చెప్పు చున్నారు గాని అగ్నిస్విష్టకృత్తులకు హవిస్సు ఒక్కటే అగుటవలన ఆపక్షము శాస్త్ర సంమతము కాదు.

ఆచార్యవాచఃకిలపార్వణేనా
తోన్వానికర్మాణితదాదిశబ్దాః ।
యథోపదేశంత్వితి దేవతాన్య
రగ్నిగ్స్విష్టకృతంచాంతరేణ ॥ ౭౪౨ ॥
ఇత్యంతముద్దిశ్యహవిష్యమేకం
ఆచార్యఏవాహపృథఙ్నతస్మాత్ ।
ఏకంహవిస్త్వగ్నిముఖాహుతిప్ర
ధానాహుతిస్విష్టకృదాహుతీనాం ॥ ౭౪౩ ॥
తస్మాద్ధిన స్విష్టకృతాన్నహోమే
ష్వన్నేనకార్యాగ్నిముఖాహుతిస్స్యాత్ ।
తతఃప్రధానాహుతయ స్తతోగ్రా
గ్నిస్విష్టకృత్స్యాదితివాక్క్రమోయం ॥ ౭౪౪ ॥

"పార్వణేనాతోన్వానికర్మాణి" ఇదిమొదలుకొనినయు ఆచార్యవాక్యములే. యథోపదేశందేవతాః ఇత్యాది అగ్నిగ్స్విష్టకృతంచాంతరేణ,, ఇత్యంతము వఱకు ఉద్దేశించి ఆచార్యుడు ఒకహవిస్సునే చెప్పియున్నాడు. వేఱుగాచెప్పలేదు. అందువలన అగ్నిముఖాహుతి,ప్రధానాహుతి, స్విష్టకృదాహుతులకు ఒక్కహవిస్సునే చేయవలెను. అందువలననే చరుహోమములయందు అన్నముతో ముఖాహుతిని చేసి, ప్రధానహోమములను చేసి, అనంతరము స్విష్టకృద్ధోమముచేయావలెను. ఇట్లుహోమక్రమము చెప్పబడినది.

యజ్ఞోపవీతీజుహుయాదాఘారాద్యాదితాస్క్రమాత్ ।
దధిహోమమివాప్రాయశ్చిత్తహోమాంతమిత్యుత ॥ ౭౪౫ ॥

ఆఘారాదులను, ప్రాయశ్చిత్తహోమసహితము అగు దధి హోమము యజ్ఞోపవీతియై చేయవలెను.

ప్రాహ్ణే తు దధ్యంజలిహోమకర్మ
తస్య పూర్వాహ్ణే బ్రాహ్మణభోజనం జగుః।
కేచిత్ప్రధానత్రయయుక్తమష్టకా
శ్రాద్ధం వినాగ్నౌకరణం కథం భవేత్ ॥౨౦౮॥
పూర్వాహ్ణకర్తవ్యవిధేరభావత
స్సూత్రే తు కాలప్రతిషిద్ధ్యనుక్తితః।
తాన్యోచ మగ్నౌకరణస్య సిద్ధయే
పరాహ్ణకాలే దధిహోమ ఈరితః ॥ ౨౦౯ ॥

పూర్వాహ్ణకాలమున దధ్యంజలిహోమము చేసి, బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెనని కొందఱు చెప్పుచున్నారు గాని అదియుక్తముగాదు. ప్రధానత్రయయుక్తమగు అష్టకాశ్రాద్ధము అగ్నౌకరణము వినాగా ఎట్లు చేయనగును? అదియుంగాక అష్టకాశ్రాద్ధము పూర్వాహ్ణమునందు చేయవలెను అను విధిలేకపోవుటవలనను, సూత్రమునందు కాల ప్రతిబంధి చెప్పబడకపోవుటవలనను, అగ్నౌకరణము సిద్ధించుటకై అపరాహ్ణమునందు దధి హోమము చేయవలెనని చెప్పబడినది.

అత్రాష్టకాఖ్యే యదిహ పైతృదైవతం
తద్దధ్న ఏవాంజలినాజుహోతి।
స్థానే త్వపూపాదిక హోమకర్మణాం
హోమ్యస్య చైత్రప్రతిషిధ్యుదీరితం॥ ౨౧౦ ॥

అష్టకాశ్రాద్ధదేవతలకు దధ్యంజలిచేతనే హోమము చేయవలెను. అపూపాది హోమస్థానమునందు ప్రతినిధిగా దధి చెప్పబడినది.

అపూపమాంసాన్నవపాజ్యహోమా
పిష్టాన్నహోమా ఇతి పంచకానాం।
స్థానే యమేకో దధిహోమ ఏవా
చార్యేణ తూక్తో హికలాయుగేస్మిన్ ॥౨౧౧॥

అపూప, మాంసా, న్న, వపా, జ్య, పిష్టాన్న హోమములు అను అయిదుహోమములకు కలియుగమునందు ప్రతినిధిగా దధిహోమము చేయవలెనని ఆచార్యుడు చెప్పియున్నాడు

అన్యేన చోపస్తరణావదానా
  భిఘారణాన్యేవ హి కారయిత్వా।
కర్తవ్య దధ్యంజలి హోమ మంత్ర
  స్స్యాద్యాం జనా ఇత్యథ తేన దత్వా ॥౨౫౯॥
దర్వ్యాత్త తస్స్విష్టకృతం చ హుత్వా
  తల్లేపయో రాద్యబలం సమాప్య।
అన్నాభిమర్శ ద్విజభోజనాది
  శిష్టేన దధ్నా సహ పిండదానం ॥౨౬౦॥

ఉపస్తరణము, అవదానము, అభిఘారణము, ఇతరునిచే చేయించి "యాంజనాః" అను మంత్రముతో దధ్యంజలిహోమము చేసి, దర్విచే స్విష్టకృద్ధోమమును చేసి, లేపయోః తాత్పర్య తంత్ర శేషమును సమాప్తిపొందించవలెను. అన్నాభిమర్శయుత బ్రాహ్మణ భోజనమైనపిమ్మట మిగిలిన దధితో పిండప్రదానము చేయవలెను.

అన్వష్టకా శ్రాద్ధవిధిస్తు మాసి
  శ్రాద్ధేన విజ్ఞేయ ఇహావికారః।
సర్వేషు హోమేష్వపి పైతృకేషు
  తూష్ణీం ప్రసవ్యం నిరృతేర్దిశం హి ॥౨౬౧॥
ఆరభ్య తాద్దక్షిణతో పవర్గా వాక్యా
  త్సమంత్రం పరిషేచనం స్యాత్।

అన్వష్టకా శ్రాద్ధము మాసిశ్రాద్ధమువలెను. వికృతి ఏమియు లేదు. సమస్త పైతృక హోమములయందు నైరృతి దిక్కున ప్రారంభించి దక్షిణాపవర్గముగాను మంత్రసహితముగాను సమంత పరిషేచనము చేయవలెను.

ప్రత్యాబ్దికాదులయందు ఇధ్మతంత్రము లేదు.

పిత్రోస్సపిండీకరణాక్రియాయా
  మేవాగ్నిమిధ్మాద్యఖిలం చ కుర్యాత్ ॥౨౬౩॥
తయోః క్రతౌ హోమ దిషు నాగ్నితంత్రం
  కర్తవ్యమగ్నౌకరణాది సర్వం ॥౨౬౪॥

మాతాపితరులు సపిండీకరణమునందు ఇంధ్మకంత్రమును చేయవలెను. ప్రత్యాబ్దికాదులయందు ఇధ్మతంత్రమును మాని అగ్నౌకరణాదికమస్తము చేయవలెను.

సంస్థామాసిశ్రాద్ధపవేధ్మతంత్రం
కతికాద్యంస్యాన్నోష్ణిమృతాహాదిష్వాకః।
యస్మిన్వాతేత్యాదిహోమప్రభృత్యా
శేషగ్రాసప్రాశనాంతంసమానం ॥౭౫౫॥

సంస్థామాసిశ్రాద్ధమునందే ఇంధ్మతంత్రమును చేయవలెను గాని ప్రత్యాబ్దికాదులందు చేయగూడదు. అగ్నౌకరణాది శేషగ్రాసప్రాశనము వరకు మాసిశ్రాద్ధమునందు లే ప్రత్యాబ్దికాదులయందు చేయవలెను.

శ్రాద్ధమునందుప్రధానత్రయనిరూపణము

శ్రాద్ధప్రసంగాదధునాసమస్త
శ్రాద్ధక్రియాణాంక్రియతేవిచారః॥

శ్రాద్ధ ప్రసంగమువలన సమస్త శ్రాద్ధకర్మలు వివరింపబడుచున్నవి

శ్రాద్ధేత్రీణిప్రధానానిబ్రాహ్మణానాంచభోజనం।
ఔపాసనాగ్నౌకరణంపిండదానమమూదిషు ॥౭౫౬॥

శ్రాద్ధములయందు బ్రాహ్మణభోజనము, అగ్నౌకరణము, పిండప్రదానము, అను నవి ప్రధానములు అని చెప్పబడుచున్నవి.

దర్శయందు మాతామహశ్రాద్ధవిచారము

శ్రాద్ధేష్వప్యేతాదృశేష్వేవమేవ
పిత్రోశ్చైకంచాత్రమాతామహానాం।
యాజ్యాదేకంభోజయేచ్ఛోభయోర్హి
త్యేషోధ్యోక్తో............ఏవ ॥౭౫౭॥

ఏకంవిప్రం భిన్నగోత్రేషుపిత్రో
ర్దైవత్యేషుప్రాశయేన్నోదపాది।
ఇత్యేషోర్థోఽదృశ్యతేనాత్రభాష్య
స్మృత్యర్థేషుప్రాహతంయాజ్ఞవల్క్యః ॥౭౫౮॥

దర్శశ్రాద్ధాదులయందు మాతాపితరులకొక బ్రాహ్మణుని మాతామహులకు ఒక బ్రాహ్మణుని భుజింపచేయవలెను. భిన్నగోత్రములగు పితృమాతామహస్థానములయందు ఒక బ్రాహ్మణుని భుజింపచేయకూడదు. అని సూత్రములయందు, భాష్యమునందు, స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది.

ద్వౌదైవే ప్రాక్త్రయః పిత్ర్యే ఉదగేకైకమేవవా।
మాతామహానామప్యేవంతంత్రంవా వైశ్వదైవికం ॥౭౫౯॥

విశ్వేదేవస్థానమునందు ఇద్దరిని పితృస్థానమునందు ముగ్గురిని కూర్చుండబెట్టవలెను లేదా ఒక్కొక్కని ఏనను కూర్చుండబెట్టవలెను. మాతామహస్థానమునందును ఇట్లే చేయవలెను. బ్రాహ్మణులు ఇద్దరుదొరికినచో విశ్వేదేవస్థానమునందు తంత్రము చేయవలెను. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పియున్నాడు. త్రిశశ్రాద్ధము ౬౧౦-శ్లోకమునందు వివరించబడినది.

లభ్యేతే చేద్బ్రాహ్మణౌ ద్వౌ పితృభ్య
శ్చైకం చైకం చాపి మాతామహానాం।
ఏవం యోజ్యం స్థండిలం వైశ్వదేవం
కార్యం విజ్ఞానేశ్వరేణైవముక్తం ॥౭౬౦॥

ఇద్దరుబ్రాహ్మణులు లభించినయెడల పితృస్థానమునందొకనిని, మాతామహస్థానమునందొకనిని కూర్చుండబెట్టి విశ్వేదేవస్థానమునందు స్థండిలవిధానముగా చేయవలెనని పూర్వోక్త యాజ్ఞవల్క్యవచనమునకు విజ్ఞానేశ్వరుడు టీకను వ్రాసియున్నాడు.

సూత్రేపిత్ర్యం శ్రాద్ధకర్మైవచోక్తం
దోషాభావాన్నాత్రమాతామహానాం।
యద్యప్యేకో బ్రాహ్మణో లభ్యతేతం
పిత్రర్థం వా భోజయేద్వైశ్వదేవం ॥౭౬౧॥
కృత్వాతత్రస్థండిలం క్లృప్తమన్నం
ప్రాశ్యేద్వాగ్నౌ బ్రహ్మచారిభ్య ఏవ।
దద్యాద్విద్యార్థిభ్య ఏవం వసిష్ఠః
ప్రాహేత్యుక్తం తత్ర సౌదర్శనాద్యైః ॥౭౬౨॥

యద్యేకం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే దైవంతత్రకథంభవేత్।
అన్నం పాత్రేసముద్ధృత్య సర్వస్యప్రకృతస్యచ ॥౭౬౩॥
దేవతాయతనే కృత్వా తత్రశ్రాద్ధం ప్రకల్పయేత్।
ప్రాస్యేదగ్నౌ తదన్నంతు దద్యాద్వా బ్రహ్మచారిణే॥

సూత్రమునందు పితృశ్రాద్ధము చెప్పబడినది విధించబడకపోవుట వలనదోషములేదు గనుక మాతామహశ్రాద్ధము చేయనక్కఱలేదు. ఒక్కబ్రాహ్మణుడే లభించిన యెడల అతనిని పితృవర్గమునకుగా భుజింపచేసివిశ్వేదేవస్థానమునందు స్థండిలమును కల్పించి ఒక పాత్రమునందు అన్నమును వేఱుగాఉంచి ఆఅన్నమునుఅగ్నియందు వ్రేల్చవలెను. లేదా విద్యార్థియగు బ్రహ్మచారికి యియ్యవలెను అనిసుదర్శనాదులు "యద్యేకం", ఇత్యాది రెండుశ్లోకములను తమభాష్యాదులయందుదాహరించి వ్రాసియున్నారు.

"మహాశ్రాద్ధం గయాశ్రాద్ధం శ్రాద్ధంచాపరపక్షికం।
ఏకమప్యాశయే ద్విప్రం పిండానర్ఘ్యం పృథక్పృథక్॥
ఇదంవచనమత్రాపిపితృవర్గద్వయాత్మకం। మాతామహవచోభావా చ్ఛ్రాద్ధేకస్మిన్నథ గౌతమః॥౭౬౬॥ పితరో యత్ర పూజ్యంతే తత్రమాతామహాధ్రువం। అవిశేషేణకర్తవ్యం విశేషాన్నరకంవ్రజేత్ ॥౭౬౭॥
ఇత్యాది వాక్యాని బహూని సంతి
మాతామహశ్రాద్ధపరాణి తేషాం।
అర్థోయమేతే ష్వసుతస్య మాతా
మహస్య యఛ్ఛ్రాద్ధకృదేవతస్య ॥౭౬౮॥
తస్మాద్ధి పుత్రీకృత పుత్రికాత్మజా
మాతామహస్యాఖిల రిక్థహారిణః।
అథాసురోద్వాహిత పుత్రికాత్మజా
స్తచ్ఛ్రాద్ధకృత్యే హ్యధికారిణ స్త్రయః ॥౭౬౯॥

"మహాశ్రాద్ధము, గయాశ్రాద్ధము, మహాలయ శ్రాద్ధము, వీనియందు ఒక బ్రా

హ్మణుని భుజింపచేసి పిండములను అర్ఘ్యమును వేఱువేఱుగా ఇయ్యవలెను,, అను ఈవచనమునందు మాతామహశబ్దము లేకపోవుటవలన మాతాపితృవర్గములనే బోధించుచున్నది. మాతాపితరులను పూజించునపుడు మాతామహాదులను కూడపూజింపవలెను అట్లు చేయని యెడల వరప్రాప్తి అగును అని గౌతముడు చెప్పుచున్నాడు మాతామహశ్రాద్ధ విధాయకములగు గౌతమాదివాక్యములు అనేకములు గలవు. పుత్రహీనుడగు మాతామహునకు శ్రాద్ధమును చేయు దౌహిత్రునకు మాతామహశ్రాద్ధమును చేయవలెనని విధించుచున్నవి ఈశ్లోకమునకర్థము, నిరుక్త్యుపార్థ మేమనగా, పుత్రీకృత పుత్రికాత్మజులు,మాతామహునిస మస్తధనమునకు అధికారులు అనురోధ్యావహిత పుత్రికాత్మజులు, అను యీముగ్గురు మాతామహశ్రాద్ధమును చేయుటకు అధికారులుగాని ఇతరులకు గాచేయవలసిన ఆగత్యములేదు నాందీశ్రాద్ధము గయాశ్రాద్ధము, మహాలయముప్రయాగాదితీర్థశ్రాద్ధము. మొదలగు శ్రాద్ధములను దర్శాదిశ్రాద్ధములను అనుగ్గాకే చేయవలెను.

నప్రత్యవాయో కరణే కృతేభ్యుదయ ఇత్యపి।
ఉక్తం సుదర్శనాచార్యై స్సూత్రేనుక్త హేతుతః॥౨౨౦॥

సూత్రమునందు చెప్పకపోవుటవలన మాతామహశ్రాద్ధము చేయనిచో ప్రత్యవాయము లేదనియు చేసిన అభ్యుదయము కలుగుననియు సుదర్శనాచార్యుడు తనభాష్యములో వ్రాసియున్నాడు.

దర్శయందు సంక్రాంత్యాది శ్రాద్ధ నిర్ణయము.

సంక్రాంతి మన్వాది యుగాది వైధృ
త్యలభ్య యోగా వ్యతిపాతముఖ్యాః।
దర్శేనయుక్తా యది తత్రదర్శం
త్యక్త్వోత్తరం త్వాగత మాచరేత్తు॥౨౨౧॥
ఏవం పురాతన నిబంధన కృద్భి రుక్తం
మన్వాద్యశేష తిథయః ఫలకామ్యయుక్తాః।
దర్శస్య చాకరణ ఏవ మహాంశ్చదోష
ఇత్యాదరేణ బహుభి స్స్మృతికృద్భి రుక్తం ॥౨౨౨॥

సంక్రాంతులు,మన్వాదులు, యుగాదులు, వైధృవ్యతీపాద్యలభ్యయోగములు దర్శనాకు వచ్చినయెడల దర్శశ్రాద్ధమును మాని ఆగంతుకములగు సంక్రాంత్యాదిశ్రాద్ధమును

చేయవలెనని ప్రాచీన నిబంధన కారులు చెప్పుచున్నారు. సంక్రాంతి మన్వాదిశ్రాద్ధములు కామ్యశ్రాద్ధములనియు దర్శశ్రాద్ధము చేయనియెడల ప్రత్యవాయము కలుగుననియు అనేకులగు స్మృతికర్తలు.

"సనిర్వపతి యశ్శ్రాద్ధం ప్రమీత పితృకోద్విజః।
ఇందుక్షయే మాసి మాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతే హిసః॥
అమావాస్యా వ్యతీపాత పౌర్ణమాస్య ష్టకాసుచ।
విద్వాం శ్ఛ్రాద్ధమకుర్వాణః ప్రాయశ్చిత్తీయతేహిసః"

అని సమస్మృతులయందు వ్రాసియున్నారు. ఈశ్లోకములకు అర్థము దర్శశ్రాద్ధావశ్యకతయందు వ్రాయబడుటవలన తిరిగి ఇచ్చట వ్రాసిన గ్రంథవిస్తరభయముచే వ్రాయలేదు

సమాన దైవత్య సమానకాల
సమాన కర్మైక ఫలాధికానాం।
శ్రాద్ధాని చాయాంతిదినేచ యస్మిం
స్తేనైవ సర్వాణి కృతార్థకాని ॥౨౨౩॥

సమానదైవత్యములు, సమానకాలములు, సమానకర్మలు, తుల్యఫలములు అగు అనేక శ్రాద్ధములుఒకదినమునందు సంభవించినయెడలవానిలో ఒకశ్రాద్ధమును చేసిన మిగిలిన శ్రాద్ధములు కృతార్థములు అగును.

దర్శస్య కర్మాధిక కారణత్వా
ద్దర్శేన సిద్ధిస్స్యవతీ తరేషాం।
స్వల్పక్రియావన్మను సంక్రమాద్యై
ర్దర్శేనసిధ్య త్యథ తైఃకదాచిత్ ॥౨౨౪॥

దర్శశ్రాద్ధము అధికకర్మకలది అగుటవలన దర్శశ్రాద్ధముతో సంక్రాంత్యాదిశ్రాద్ధములుసిద్ధించును గాని స్వల్పకర్మగల సంక్రాంత్యాది శ్రాద్ధములతో దర్శశ్రాద్ధము సిద్ధించదు.

సత్యత్వదోష శ్రవణప్రధాన
త్రయాత్మకత్వాగ్రత ఈరితత్వాత్।
సర్వాసు శాఖాస్వవిగీతశిష్టా

చారాచ్చ దర్శేన సమానకించిత్ ॥ ౨౨౫॥

నిత్యకర్మ యగుటవలనను, ప్రధానత్రయ యుక్తమగుటవలనను, ప్రథమమున చెప్పబ డుటవలనను, సమస్తశాఖీయ శిష్టులచే ఆచరింపబడుచుండుటవలనను దర్శశ్రాద్ధము సంక్రాం త్యాదిశ్రాద్ధములకంటె అధికమైనది. దానితో సమమైనశ్రాద్ధములేదు.

దర్శః ప్రధాన త్రితయేన యుక్త

స్సంక్రాంతి కాద్యా ద్విజభోజనాంతాః।

స్యాత్ప్రత్యవాయో హ్యకృతేతు దర్శ

శ్రాద్ధేన దోషశ్రవణం పరేషాం ॥ ౨౨౬॥

దర్శశ్రాద్ధము ప్రధానత్రయముతో గూడినది. సంక్రాంత్యాదిశ్రాద్ధములు బ్రాహ్మ ణభోజనము మాత్రము కలవి. దర్శశ్రాద్ధము చేయని యెడల ప్రత్యవాయము కలుగును. సం క్రాంత్యాది శ్రాద్ధములు చేయనియెడల ప్రత్యవాయములేదు.

దర్శే ఆబ్దికనిర్ణయము

పిత్రోర్మృతాహోయదిచేత్కుహూదినే

హ్యనాహితాహం కుతపేసమారభేత్।

శ్రాద్ధంసమాప్యాథపితుః క్రతుస్తతో

మాశ్రాద్ధమిత్యుక్తమనాహితాగ్నిభిః ॥ ౨౨౭॥

చేదాహితాగ్నిస్తుకృతాబ్దికస్తతో

న్వాధానకృత్స్యాచ్చతతఃపితుః క్రతుః।

తతఃప్రధానత్రయయుక్త దర్శ

శ్రాద్ధంహికుర్యాచ్చతురగ్నికోర్ధ్వాత్ ॥ ౨౨౮॥

అమావాస్యనాడు మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధములు సంభవించినయెడల కర్త అనాహితాగ్ని అయినయెడల కుతపకాలమునందు ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమును ప్రారంభించి, స మాప్తిపొందించిన పిమ్మట పిండపితృయజ్ఞమును తర్వాత దర్శశ్రాద్ధమును జరి[illegible]ను. ఆ హితాగ్ని అయినయెడల ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధమును జరిగించిన తర్వాత అన్వాధానమును, త ర్వాత పిండపితృయజ్ఞమును, పిమ్మట ప్రధానత్రయయుక్తదర్శశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

పిత్రుద్దేశేనై వకర్తవ్యనిత్య

శ్రాద్ధేష్వేకః పాకఏకోఽగ్నిహోమః।
పత్నీయుక్తా న్భోజయేద్ భోజనేతు
వర్గం వర్గం పిండదానే పృథక్చ ॥ ౭౭ ॥

పితృదేవతలను ఉద్దేశించి చేయబడు నిత్యశ్రాద్ధమునందు పాకము ఒకటే. అగ్నౌకరణము ఒకటే. భోజనమునందు సపత్నీకులనుగా చెప్పి పిండప్రదానము వేఱువేఱుగా చేయవలెను.

యస్మిన్‌శ్రాద్ధే మాతృమాతామహాద్యా
యేయేప్రోక్తాస్తేభ్యఏవప్రదద్యాత్।
వృద్ధిప్రత్యాబ్దాష్టకాయాం గయాయాం
దద్యాన్మాతృభ్యః పృథగ్దృష్టమేవ ॥ ౭౮ ॥

అష్టకాసుచవృద్ధౌచగయాయాంచమృతేహని।
మాతుఃశ్రాద్ధంపృథక్కుర్యాదన్యత్రపతినాసహ ॥ ౭౯ ॥

పితృమాతృమాతామహాది శ్రాద్ధములయందు పితృమాతృమాతామహాదులను ఉద్దేశించి పెట్టవలెను. నాందీశ్రాద్ధము ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము, అష్టకాశ్రాద్ధము, గయాశ్రాద్ధము, వీనియందు మాతృశ్రాద్ధము వేఱుగా జరిగింపవలెను. అని స్మృతులయందు చూడబడుచున్నది. అష్టకలయందు, నాందీశ్రాద్ధమునందు, గయాశ్రాద్ధమునందు, ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమునందు మాతృశ్రాద్ధము వేఱువేఱుగా చేయవలెను.

ఏకదినమందు మాతాపితృప్రత్యాబ్దికనిర్ణయము.

అత్రాష్టకాస్వితి బహువచనా దన్యశాఖినాం
తిస్రోస్మచ్ఛాఖినాంద్వేవైహ్యష్టకాన్వష్టకేపిచ ॥ ౮౦ ॥
అన్వష్టకాయాం మేవైకే పిండానుపదిశంతిచ
సూత్రేతైవద్వయోరహ్నాశ్రాద్ధంకర్తవ్య మేవహి ॥ ౮౧ ॥

"అష్టకాసుచ,, అను శ్లోకమందు "అష్టకాసు,, అని బహువచన నిర్దేశమువలన అన్యశాఖలవారికి అష్టకలుమూడు అనియు ఆపస్తంబసూత్రానుసారులకు అష్టకలు రెండని యూ స్పష్టమగుచున్నది. "అన్వష్టకాయా మేవైకేపిండనిదానముపదిశంతి,, అప-గృ-౨౨-౯ అను సూత్రము వలన అష్టకాన్వష్టకలయందు శ్రాద్ధమునుచేయవలెను.

వృద్ధిశబ్దేనవిజ్ఞేయం నాందిశ్రాద్ధంశుభాగమే।

తత్ప్రకారంతూత్తరత్ర వర్ణయిష్యామ్యనంశయం॥ ౭౮౪॥

వృద్ధిశబ్దముచేశుభకర్మలయందు చేయబడు నాందీశ్రాద్ధము చెప్పబడుచున్నది. ఆ నాందీశ్రాద్ధవిధానము ముందు నిస్సంశయముగా చెప్పబడును.

గయాయామితిశబ్దేన ప్రయాగాద్యఖిలేష్వపి।
గంగాకృష్ణాదితీర్థేషుమాతృశ్రాద్ధంపృథక్చరేత్ ॥ ౭౮౫॥

"గయాయాం,, అను శబ్దముచే ప్రయాగాది క్షేత్రములయందును, గంగాకృష్ణాది పుణ్యనదులయందును చేయబడు తీర్థశ్రాద్ధమునందు మాతృశ్రాద్ధము వేఱుగా చేయవలెను.

మృతేహనీతివచనాత్స్వపిత్రోరేకదామృతిః।
అనుయానేపివాతస్మిన్దినేకాలాంతరేమృతిః॥ ౭౮౬॥
మాతుశ్శ్రాద్ధేపృథక్పాకఃపృథగ్బ్రాహ్మణభోజనం।
పిండదానంపృథక్కార్యంపాకైక్యంచాదిషుత్రిషు॥ ౭౮౭॥

"మృతేహని,, ఇతివచనమువలన తలితండ్రులు ఒక్కమారే మరణించినను, సహగమనముచేసినను, తల్లి తండ్రులలో ఒకరొకరుందు మరణించగా కాలాంతరమున ఆరోజుననే మిగిలినవారు మరణించినపుడును, మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధములు ఒకరోజుననే చేయువలసియుండును గనుక మాతృశ్రాద్ధమునందు పృథక్పాకమును, పృథగ్బ్రాహ్మణభోజనమును, వేఱుగా పిండప్రదానమును చేయవలెను. గాని మాతాపితరులకు ఒకపాకముచే ప్రత్యాబ్దికము జరిగించకూడదు. అష్టకాశ్రాద్ధమునందును నాందీశ్రాద్ధమునందును తీర్థశ్రాద్ధమునందును ఒకపాకముతోనే శ్రాద్ధమును జరిగించవచ్చును.

మృతేహనిపృథక్పాకఃహ్యాగ్నౌకరణసిద్ధయే।
పిత్రోరాబ్దికయోఃపాకఃపృథక్కర్తవ్యఏవహి॥ ౭౮౮॥

మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము ఒకరోజుననే సంభవించినయడల అగ్నౌకరణముకొఱకు పృథక్పాకము చేయవలసి యున్నది.

మాత్రాదీనాంవై పృథగ్భక్త్యభావే
పృథక్తంతాభ్యఃపిండదానంతుతాసాం।
భుక్తిస్సాకంభర్తృభిర్విద్యతేత
త్షడ్దైవత్యందార్శికేస్మన్మతేతు॥ ౭౮౯॥

దర్శశ్రాద్ధమునందు పిత్రాదులతో కలిపి ఒక బ్రాహ్మణునికే పెట్టుటచే మాత్రాదుల కవేఱుగా భోజనము లేకపోయినను పిండప్రదానమును వేఱుగాచేయవలెను. ఆకారణము వలన దర్శశ్రాద్ధము షడ్దైవత్యము అని మామతము.

ఆచార్యేణానుక్తమాతామహానాం
స్మృత్యుక్తేన శ్రాద్ధమంగీకృతంచేత్।
మత్తోన్యేషాం శాఖినామేవ తత్స్యా
త్షడ్దైవత్యం తస్మతేనో కదాచిత్॥ ౨౯౦॥

అపస్తంబాచార్యునిచే చెప్పబడనట్టియును, ఇతరస్మృతికర్తలచే చెప్పబడినట్టియు మాతామహశ్రాద్ధమును అంగీకరించినయెడల ఆశ్రాద్ధమునకు విధాయకము గాకపోవుట వలన ఆశ్వలాయనాదిశాఖీయులగువారలకు దర్శశ్రాద్ధము నవదైవత్యమగును గాని షడ్దైవత్యము ఎన్నటికిని కాదు.

తస్మాన్మాసి [illegible] త్రయశ్చైవతిస్రో
[illegible] త్రాద్యా [illegible] స్యుర్దర్శస్యమావాస్యయోశ్చ।
[illegible] ద్దైవత్యమేవ
వృద్ధౌ దైవం [illegible] సపస్యాచ్చకామ్యే॥ ౨౯౧॥
క్షేయం ద్వాదశ దైవత్యం గయాశ్రాద్ధం మహాలయం।
పిండాగ్నౌకరణాభ్యాం యుక్తస్యాద్ధస్యైష విధిస్స్మృతః॥ ౨౯౨॥

అకారణము వలన మాసిశ్రాద్ధదర్శశ్రాద్ధములయందు పిత్రాదులు మూగ్గురును, మాత్రాదులు మూగ్గురును దేవతలు, ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము త్రిదైవత్యము, నాందీశ్రాద్ధము నవదైవత్యము. మహాలయశ్రాద్ధము, గయాశ్రాద్ధము మొదలగు కామ్యశ్రాద్ధము ద్వాదశదైవత్యము లు. పిండప్రదానము అగ్నౌకరణము గలిగిన శ్రాద్ధముల విధి ఇట్లు స్మృతులయందు చెప్పబడినది.

వ్యతీపాతవైధృత్యాదులయందుశ్రాద్ధవిధి
[illegible] లినంక్రాంతిమన్వాద్యాదిషు సర్వదా।
పిండాగ్నౌ [illegible] త్యక్త్వాకర్తవ్యం విప్రభోజనం॥ ౨౯౩॥

వ్యతీపాతవైధృతిమన్వాదిసంక్రాంతియుగాదులయందు చేయబడు శ్రాద్ధమునందుపిండప్రదానమును అగ్నౌకరణమును విడిచి బ్రాహ్మణులకు భోజనము మాత్రము పెట్టవలెను.

సంకల్పశ్రాద్ధకృత్యేషు సహ మాతామహైః పితౄన్।
యోజయేదితి శంసన్తి గృహ్యాజ్ఞా స్మార్తయోగినః॥ ౭౯౪॥

సాంకల్పశ్రాద్ధకృత్యములయందు మాతామహాదులతో పిత్రాదులను కలుపవచ్చును అని స్మార్తశాస్త్రజ్ఞులు విద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు.

కర్కటక మకర సంక్రాంతి పుణ్యకాలనిర్ణయము

సంధ్యాకాలోర్ధ్వమర్కోయది మకరగతే స్నానదానం పరేహ్ని
కర్కటన్యాం యదా సూర్యాస్తాత్ప్రాక్ప్రవిశతి యది పూర్వేహ్ని కర్తవ్యమేవ।
రాత్రౌ సూర్యే కుళీరే హరతి దహని పూర్వే మ్యరన్యేషు కుర్యా
త్పూర్వం చేదర్ధరాత్రాదుపరి పరదినే శ్రాద్ధమేవాపరాహ్ణే

"ఉదయాత్ప్రాక్తనీ సంధ్యా ఘటికాత్రయముచ్యతే। సాయంసంధ్యా త్రిఘటికాస్తాదుపరిభాస్వతః" ఇతి స్కాందపురాణే॥ సూర్యోదయాత్పూర్వము ఘటికాత్రయము ప్రాతస్సంధ్యాకాలము, సూర్యాస్తమయానంతరము మూడుఘటికలవఱకు సాయంసంధ్య యని యిట్లు సంధ్యాకాలనిరూపణము చేయబడియున్నది. సాయసంధ్యానంతరము సూర్యుడు మకరమును ప్రవేశించినయెడల మకర సంక్రమణ ప్రయుక్త స్నాన దానాదికము పరదినమునందు చేయవలెను. సాయంసంధ్యయందు మకరసంక్రమణమైనయెడల పూర్వదినమునతత్ప్రయుక్త స్నానదానాదికమును చేయవలెను. ప్రాతస్సంధ్యాకాలాత్పూర్వము కర్కటక సంక్రమణము అయినయెడల పూర్వదినమునందు దక్షిణాయన ప్రయుక్త స్నాన దానాదికమును చేయవలెను. ప్రాతస్సంధ్యయందు కర్కటక ప్రవేశమైనయెడల పరదినమునందు స్నానదానాదికమును చేయవలెను. కర్కటక మకర సంక్రమణములు పగటియందైన యెడల ఆదినమునందే తత్ప్రయుక్త స్నానదానాదిక చేయవలెను. ఇతర సంక్రమణములు అర్ధరాత్రాత్పూర్వము అయినయెడలపూర్వదినమునందును అర్ధరాత్రాత్పరమునందు అయినయెడల పరదినమునందును అర్ధరాత్రమునందైనయెడలఉభయదినములయందును తత్తత్సంక్రమణప్రయుక్త స్నానదానాదికమును చేయవలెను. సంక్రమణశ్రాద్ధము అపరాహ్ణకాలమునందు చేయవలెను.

ఆమశ్రాద్ధవిధి

అన్నశ్రాద్ధాసంభవేజాతుమాసి
శ్రాద్ధాపాతుశ్రాద్ధమామేనవిప్రః
అగ్నౌ కార్యం పిండదానం చ కుర్యా

దిత్యేవప్రోక్తంస్యాత్స్మృతిష్వేవసిద్ధం॥౨౯౬॥

మాసిశ్రాద్ధము మొదలగు శ్రాద్ధములయందు అన్నము సంభవముకానియెడల ఆమద్రవ్యముచేతనే శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను. అగ్నౌకరణము, పిండప్రదానము, ఆమద్రవ్యముచేతనే చేయవలెనని స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది

ఉదాహరంత్యత్రబృహాత్రిప్రచేతో
బృహస్పతివ్యాసవసిష్టవాచః
క్రమేణహారీతవచోపివృద్ధా
స్సూత్రార్థతాత్పర్యవిదఃప్రసంగాత్ ॥౨౯౨॥

సూత్రార్థతాత్పర్యవిదులగు వృద్ధులు ప్రసంగవశమువలన బృహాత్రిప్రచేతోబృహస్పతివ్యాసవసిష్ఠ వచనములను యీవిషయమైయుదాహరించియున్నారు.

ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచచంద్రసూర్యగ్రహేయది।
ఆమశ్రాద్ధంద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవహి ॥౨౯౮॥
ఇతిబృహస్పతిప్రచేతసౌ

ఆపదయందును, అగ్న్యభావమందును, తీర్థశ్రాద్ధమునందును, చంద్రసూర్యగ్రహణములయందును, బ్రాహ్మణుడు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవచ్చును. శూద్రుడు ఎల్లప్పుడు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవలెను. అని బృహస్పతి బృహాత్రిప్రచేతసులు చెప్పుచున్నారు.

ఆవాహనంచకర్తవ్యమర్ఘ్యదానంతథైవచ।
ఏవమేవతిథిర్యత్రఆమశ్రాద్ధంవిధీయతే ॥౨౯౯॥

ఆమశ్రాద్ధమునందు ఆవాహనము అర్ఘ్యదానము గలవు.

యద్యద్దదాతివిప్రేభ్యశ్శృతంవాయదివాశృతం
తేనాగ్నౌకరణంకుర్యాత్పిండాంస్తేనైవనిర్వపేత్ ॥౩౦౦॥

బ్రాహ్మణులకు ఆమద్రవ్యము ఇచ్చినయెడల ఆమద్రవ్యముతోను అన్నమును పెట్టినయెడల అన్నముతోను అగ్నౌకరణమును పిండప్రదానమును చేయవలెనని వ్యాసుడు చెప్పియున్నాడు.

ఆమశ్రాద్ధంయదాకుర్యాత్పిండదానంకథంభవేత్।
గృహాదాహృతపక్వాన్నాత్పిండదానంతిలైస్సహ ॥౩౦౧॥

ఆమశ్రాద్ధము చేయవలసివచ్చినప్పుడు పిండప్రదానము ఇంటినుండి తీసుకురాబడిన అన్నముతో చేయవలెనని షట్త్రింశన్మతమునందు చెప్పబడినది.

శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామామశ్రాద్ధంవిధీయతే।
అమావాస్యాదినియతంమాసిసాంవత్సరాదృతే ౮౦౨॥

శ్రాద్ధవిఘ్నము సంభవించినపుడు అమావాస్యాది నిత్యశ్రాద్ధములను బ్రాహ్మణుడు ఆమద్రవ్యముతో చేయవచ్చును. మాసికప్రత్యాబ్దికములు మాత్రము చేయకూడదు అని హారీతుడు చెప్పియున్నాడు.

ఏతేషాంవచనానాంతుతాత్పర్యార్థఇహోచ్యతే।
సంక్షేపేణైవవిద్వద్భ్యోయథామతియథాశ్రుతం ॥౮౦౩॥

పూర్వోక్త బృహస్పత్యాదివచనములకు యథామతిగాను, యథాశ్రుతముగాను తాత్పర్యార్థము సంగ్రహముగా చెప్పుచున్నాను.

రోగోదేశోపప్లవోరాజబాధా
ద్రవ్యాపద్ద్రవ్యాలాభఇత్యేవమాద్యాః
శ్రాద్ధాపత్నీపుత్రహీనోద్విజశ్చే
న్నోచేదన్నశ్రాద్ధకృత్స్యాత్సపుత్రః ॥౮౦౪॥

రోగము, దేశోపప్లవము, రాజబాధ, ద్రవ్యము దొరకకపోవుట మొదలగు ఆపదల యందును శ్రాద్ధాపత్నీపుత్రులు లేనప్పుడును బ్రాహ్మణుడు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవచ్చును, పత్నీపుత్రులు ఉన్నప్పుడు అన్నశ్రాద్ధము చేయవలెను.

పత్నీయుక్తస్తీర్థయాత్రాంగతశ్చే
దన్నశ్రాద్ధంతేనకర్తవ్యమేవ
యద్యేకశ్చేచ్ఛ్రాద్ధమామేనకుర్యా
దుక్తోర్థస్స్యాదాపదాదిత్రయాణాం ॥౮౦౫॥
శస్తానాంవైచంద్రసూర్యగ్రహే
యద్యేతస్యార్థోపిస్తరేణోచ్యతేత్ర।

బ్రాహ్మణుడు పత్నీయుతుడై తీర్థయాత్రకు వెళ్లినయెడల అన్నశ్రాద్ధమును చేయవలెను. పత్నిని ఇంటిదగ్గరఉంచి ఒకడే తీర్థయాత్ర వెళ్లిన యెడల ఆమశ్రాద్ధమును చేయవలెను. ఇట్లు ఆపదాదిత్రికములను మూడుశ్లోకములకు అర్థము చెప్పబడినది. ఇకను

చంద్రసూర్యగ్రహే,, అను శబ్దమునకు విస్తరముగా అర్థము చెప్పబడుచున్నది.

దర్శశ్రాద్ధేర్క గ్రహాశ్చేద్యదీహ
 ప్రాతఃకాలే బ్రాహ్మణామంత్రణాది ॥౮౦౬॥
కృత్వాస్నాత్వాపిండయజ్ఞంసమాప్య
 విప్రానాహూయాత్రసంకల్పకాదౌ।
వాసోదానాంతే ద్విజానుజ్ఞయామం
 చాజ్యం సంగృహ్యామమౌపాసనాగ్నౌ ॥౮౦౭॥
యస్మైమాతేత్యాదిసప్తాంశదూర్ధ్వా
 మాజ్యం హుత్వా భోజనం ద్వాత్రయామే॥
సాజ్యంపాత్రేష్వేవసంస్థాప్యదత్వా
 విప్రేభ్యస్త చ్ఛ్రాద్ధశేషం సమాప్య ॥౮౦౮॥
సిద్ధాన్నమాదాయగృహాద్ధుతావ
 శిష్టేన సంయోజ్య హి పిండదానం।
కర్తవ్యమేవేతి సుదర్శనాద్యై
 ర్ద్విజామదానక్రమ ఉక్త ఏవం ॥౮౦౯॥

అమావాస్యనాడు సూర్యగ్రహణము సంభవించినయెడల దర్శశ్రాద్ధమును ఆమతో చేయవలెను. అమావాస్యనాడు ప్రాతఃకాలమున బ్రాహ్మణులను పిలచి, స్నానము చేసికొని, పిండపితృయజ్ఞమును జరిగించి, బ్రాహ్మణులను పిలిపించి, వారు వచ్చినతర్వాత సంకల్పాది వస్త్రప్రదానాంతమువఱకుచేసి బ్రాహ్మణానుజ్ఞనుపొంది, ఆమముతో ఆజ్యముతోను "యస్మైమాతా" ఇత్యాది త్రయోదశమంత్రాత్మకమగు అగ్నౌకరణమును ఔపాసనాగ్నియందు చేసి, రెండవయామమున బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను. శ్రాద్ధశేషమును సమాప్తి పొందించి, హోమముచేయగా మిగిలినట్టి అన్నము ఇంటిలోనున్న అన్నమును కలిపి పిండప్రదానము చేయవలెనుఅని ఇట్లు ద్విజామ శ్రాద్ధవిధానము సుదర్శనాచార్యాదులు తమ గ్రంథములయందు వ్రాసియున్నారు

మాసిశ్రాద్ధాదిష్విదంనోమృతాహే
 త్వాత్యంతాపద్యేవకుర్యాద్ధిరణ్యం।

విప్రేభ్యోయత్సంభవంసర్వధర్మ
రాహిత్యేంతద్దానమాత్రంత్వధాహుః ౮౧౦॥

మాసిశ్రాద్ధాదులు ఆమశ్రాద్ధవిధానముగా చేయవచ్చును గాని మృతాహాదులయందు చేయకూడదు. మృతాహమునందధిక ఆపద వచ్చినయెడల హిరణ్యశ్రాద్ధము చేయవచ్చును. శ్రాద్ధకర్మములు వినాగా సంభవమగు ద్రవ్యమును విప్రులకు ఇచ్చుట దానమనబడును.

ఆమంతుద్విగుణంప్రోక్తంహిరణ్యంతుచతుర్గుణం।
అన్నమాతృప్తిపర్యంతమిత్యుక్తంశ్రాద్ధలక్షణం॥౮౧౧॥

ఆమద్రవ్యము ద్విగుణముగాను హిరణ్యము చతుర్గుణముగాను ఇవ్వవలెను. అన్నము తృప్తి అగునట్లు పెట్టవలెను. అని ఆమహిరణ్యాన్నశ్రాద్ధముల లక్షణము చెప్పబడినది.

పిండాగ్నౌకరణాభావశ్రాద్ధేష్వప్యఖిలేషుచ।
ససంకల్పవిధానేనబ్రాహ్మణాన్భోజయేదితి ॥౮౧౨॥

అగ్నౌకరణము, పిండప్రదానము లేని శ్రాద్ధములయందు సంకల్పవిధానముగా బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను.

స్యాద్దర్శ్యామశ్రాద్ధకాలోపరాహ్ణో
యేషాంసూత్రేపిండక్రియోక్తా।

ఎవరిసూత్రమునందు పిండపితృయజ్ఞము చేయవలెనని చెప్పబడినదో వారు అమావాస్యనాడు ఆమశ్రాద్ధవిధానముగా చేయవలసి వచ్చినయెడల అపరాహ్ణమునందు చేయవలెను.

గ్రస్తేభానౌతంచదృష్ట్వాసరిత్సు
స్నాత్వాగ్రాహశ్రాద్ధమామేనకార్యం ॥౮౧౩॥
దర్శేనాలంచాపరాహ్ణేగ్రహశ్చే
న్నోచేత్పార్థక్యేనకర్తవ్యమేవ।

సూర్యగ్రహణము సంభవించినయెడల గోదావర్యాది నదులయందు స్నానముచేసి గ్రహణశ్రాద్ధము ఆమశ్రాద్ధవిధానముగా జరిగించవలెను అమావాస్యనాడు అపరాహ్ణసమయమున గ్రహణము సంభవించినయెడల దర్శశ్రాద్ధము చేసిన చాలును. గ్రహణశ్రాద్ధము పెట్టనక్కరలేదు. అపరాహ్ణమునందు గ్రహణముసంభవించక ఇతరకాలమునయందు సంభవించినయెడల గ్రహణశ్రాద్ధము వేరుగా చేయవలెను.

గ్రహణే ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధనిర్ణయము.

ప్రాప్తేపి త్రోరాబ్దికే తు గ్రహేపి హి
ముక్త్వాన త్యాం శ్రాద్ధమన్నేన కార్యం ॥౮౧౪॥

గ్రహణదినమునందు మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధము సంభవించినయెడల ముక్త్యనంతరము అన్నశ్రాద్ధము జరిగించవలెను.

గ్రస్తే సూర్యే స్తంగతే చేత్తదానీం
జ్యోతిశ్శాస్త్రాత్తస్య విజ్ఞాయ ముక్తిం।
శ్రాద్ధం కర్తవ్యం తదానీం హినోచే
చ్చండాలస్స్యాత్కోటిజన్మస్వధోక్తం ॥౮౧౫॥

గ్రస్తాస్త సూర్యగ్రహణము సంభవించినపుడు జ్యోతిశ్శాస్త్రమువలన ముక్తిని తెలిసికొని, ముక్త్యనంతరము ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధము జరిగింపవలెను. అట్లు జరిగింపనియెడల కోటిజన్మములవరకు చండాలుడై పుట్టును అని స్మృతులయందు చెప్పబడినది.

జ్ఞానినః పండితా వాపి మూర్ఖా యోషిత ఏవ వా।
యో మృతాహమతిక్రమ్య చండాలః కోటిజన్మసు ॥౮౧౬॥

జ్ఞానులు, పండితులు, మూర్ఖులు, స్త్రీలు, వీరిలో నెవరైనను మృతాహమును అతిక్రమించినయెడల కోటిజన్మలవరకు చండాలుడై పుట్టుదురు.

చంద్రసూర్యగ్రహే నిత్యభోజనే విషయే స్మృతౌ।
గృహస్థస్యాధికారోహ దృశ్యతే నిర్ణయామృతే ॥౮౧౭॥

చంద్ర సూర్యగ్రహణములయందు గృహస్థునకు భోజనముచేయుటకు అధికారము గలదని నిర్ణయామృతమునందు చూడబడుచున్నది.

చంద్రసూర్యగ్రహే నాద్యాత్ పశ్చాన్మహాని పూర్వతః।
రాహోర్వి ముక్తిం విజ్ఞాయ స్నాత్వా కుర్వీత భోజనం ॥౮౧౮

చంద్ర సూర్య గ్రహణములు సంభవించినపుడు గ్రహణాత్పూర్వము భుజింపకూడదు ముక్త్యనంతరము స్నానముచేసి, భుజింపవలెను.

గ్రస్తే చంద్రే తూదితే తస్య ముక్తిం
దృష్ట్వా తత్ర శ్రాద్ధమన్నేన కుర్యాత్।

రాత్రేస్తుస్యాఃపూర్వయామే గ్రహశ్చే
త్ప్రాతర్యామే పౌర్ణమాస్యాంవిధేయం॥౧౯॥
యామాదూర్ధ్వంమధ్యరాత్రాదధశ్చే
త్పూర్వాంమధ్యాహ్నేచ్చకర్తవ్యమేవ।
తస్మాదూర్ధ్వంచేద్గ్రహశ్చాపరాహ్ణే
కర్తవ్యంస్యాత్పౌర్ణమాస్యాంవ్రతాహం ॥౨౦॥
గ్రస్తే చంద్రేచాస్తగేచేత్తదహ్ని।
కుర్యాత్ప్రత్యబ్దంయథాకాలమేవ॥

గ్రస్తోదయచంద్రగ్రహణము సంభవించినయెడల రాత్రిముక్త్యనంతరము అన్న శ్రాద్ధ చేయవలెను. పూర్ణిమనాడు రాత్రి ప్రథమయామమున గ్రహణము సంభవించినయెడల పూర్ణిమనాడు ప్రాతఃకాలమున ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధముజరిగింపవలెను. జాము రాత్రి అయినతర్వాతను రెండుజాములరాత్రిలో పునను గ్రహణము సంభవించినయెడల పూర్ణిమనాడు మధ్యాహ్నత్పూర్వము ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము పెట్టవలెను. అర్ధరాత్రానంతరము చంద్రగ్రహణము పట్టినయెడల పూర్ణిమనాడు అపరాహ్ణకాలమునందు ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము పెట్టవలెను. గ్రస్తాస్త చంద్రగ్రహణము సంభవించినయెడలపూర్ణిమనాడుయథాకాలమునందు ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధము జరిగించవచ్చును.

రాత్రిశ్రాద్ధనిషేధోఽత్ర దృశ్యతేననుతత్కథం। నచన
క్తంశ్రాద్ధంకుర్వీతేత్యాచార్యేణచోదితం॥౨౨॥ రా
త్రౌశ్రాద్ధంనకుర్వీతేత్యుక్తంహిమనునాపిచ। రాత్రౌ
శ్రాద్ధంనకుర్వీత రాహోరన్యత్రదర్శనాత్ ॥౨౩ ఇత్య
న్యత్రాపిదృష్టంతునిషేధాబహవస్మృతాః। ఏతావత్సర్వ
మేవోక్తంతథాప్యుత్తరముచ్యతే ॥౨౪॥ ఉపరాగోప
ద్రవాది దైవికంరాజకంవినా। నకార్యమితితత్రోక్తౌ సం
వత్సరప్రాహనిశ్చయం॥౨౫॥ రాత్రావపిప్రకర్తవ్యం
గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। ప్రత్యాబ్దికంప్రమాదాద్వా
శ్రాద్ధంకుర్యాద్విధానతః॥౨౬॥ ఏవం వ్యాసోప్యాహపి

శ్రోత్వాపదేఽబ్ధికఆపది। స్వకాలాతిక్రమేకుర్యాద్రాత్రేః పూర్వాంయథావిధి॥౨౭॥

"నచనక్తంశ్రాద్ధంకుర్వీత" ఆప-ధ-౨-౧౦-౧౦-॥ రాత్రియందు శ్రాద్ధముజరిగించకూడదనిఆపస్తంబుడును, "రాత్రౌశ్రాద్ధంనకుర్వీత" మను.స్మృ ౩-౨౮౦॥ అనిమనువును, రాహుదర్శనమైనప్పుడు గాక ఇతరత్ర రాత్రియందు శ్రాద్ధము జరిగించకూడదు. అని గ్రంథాంతరమునందును, రాత్రిశ్రాద్ధనిషేధము కనుపడుచుండగా రాత్రిశ్రాద్ధము చేయవచ్చునని నీవెట్లుచెప్పుచున్నావు? అని మీకుసందేహము కలుగవచ్చును. అదినిజమేఆసందేహమునకు సమాధానము చెప్పుచున్నాను. దైవికరాజకోపద్రవములు చంద్రసూర్యగ్రహణములుగాక రాత్రియందు శ్రాద్ధము చేయకూడదని సంవర్తుడు స్పష్టముగా చెప్పియున్నాడు. చంద్రసూర్యగ్రహణములు సంభవించినపుడు రాత్రియందును ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము యథావిధిగా జరిగించవచ్చును. అని వ్యాసుడుచెప్పియున్నాడు. ఆపద వచ్చినపుడు కాలాతిక్రమణము అయినయెడల రాత్రికాకుండా ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధము జరిగించవలెను.

సత్యాముక్తంహిసన్యాసత్రనిషేధోదృశ్యతేపరః॥౨౮॥ గ్రహణేతుద్వితీయేహ్నిరజోదోషాత్తుపంచమే। మృతకేతుత్రయోదశ్యాంజాతేత్వేకాదశేహ్నిచ॥౨౯॥ కాగతిర్వచనస్యాస్యవక్తవ్యంసమ్యగుత్తరం। అపిరావిషయం త్వేతత్తథావ్యస్యార్థఉచ్యతే। పతిపుత్రవిహీనాయాః కర్త్ర్యాస్తుగ్రహణేదినే॥౩౦॥ ఉపవాసవిధానాశ్చద్వితీయేహ్నిమృతాహకం। అయనేవిషువేచైవగ్రహణేచంద్రసూర్యయోః॥౩౧॥ ఉపవాసంయతిఃకుర్యాదపుత్రావిధవాపిచ। రజస్వలాచేచ్ఛ్రాద్ధంచతుర్థేహనిమజ్జనాత్॥ శ్రాద్ధాధికారిణీచస్యాద్దైవేపిత్ర్యేచపంచమే। సపిండానాంమృతేపిత్రోస్సాకర్త్రీచేద్భవేద్యది॥౩౩॥ త్రయోదశేహ్నికుర్వీతక్షత్రియాణీతికేచన। జాతేచైకాదశేహ్నితిసూతకాంతోపలక్షణం॥౩౪॥

రాత్రియందు శ్రాద్ధమును జరిగించకూడదు అను వచనములకు సరియగు సమాధానమును చెప్పియున్నావు గాని యింకనొక నిషేధముకనపడుచున్నది. అదియేదనగా? గ్రహ

ణము సంభవించినప్పుడు ద్వితీయదినమునందును, రజోదర్శనము అయినయెడల పంచమదినమునందును, మృతాశౌచము వచ్చినప్పుడు పదుమూడవరోజునను, జాతాశౌచము వచ్చినపుడు పదునొకండవరోజునను శ్రాద్ధము జరిగించవలెను. అను శ్లోకమునకుగతిఏది. బాగుగ సమాధానమును చెప్పుము అని మీరుఅడుగుచున్నారా? యీవచనము పతిపుత్రవిహీనయగు శ్రాద్ధకర్త్రియు అగు స్త్రీవిషయము అయినను ఈవచనమునకు అర్థము చెప్పుచున్నాను. పతిపుత్రవిహీనయు శ్రాద్ధకర్త్రియు అగు స్త్రీకి గ్రహణదినమునందు ఉపవాసము విధి పబడుటవలన గ్రహణ ద్వితీయ దినమునందు ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను. ఉత్తరోత్తరాయణములయందు, విషువత్పుణ్యకాలమునందు, గ్రహణము సంభవించినవుడు యతియు పతిపుత్రవిహీనయగు స్త్రీయు ఉపవాసమును చేయవలెను. అని స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది. రజస్వలయగు స్త్రీ చతుర్థదినమున స్నానముచేయుటచే శుద్ధురాలు అగును పంచమదినమున స్నానముచేసినయెడల దైవపితృకర్మలయందు అధికారిణియగును. క్షత్రియస్త్రీ మాతాపితృశ్రాద్ధకర్త్రియైనయెడల జ్ఞాత్యాశౌచమునందు మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికములు వచ్చినవుడు పదుమూడవరోజున జరిగించవలెనని కొందరు చెప్పుచున్నారు. జ్ఞాత్యాశౌచమువచ్చినప్పుడు పదునొకండవదినము జరిగించవలెను. అనునది మాసికాంతోపలక్షణముఅనగా బ్రాహ్మణస్త్రీ పదునొకండవదినమునను క్షత్రియస్త్రీ పదుమూడవదినమునను శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను.

ఆమశ్రాద్ధాదికాలనిర్ణయము.

ఆమశ్రాద్ధంనోమృతాహేకదాచి
ద్దర్శేమాస్యేవాపరాహ్ణేచకార్యం।
మన్వాద్యాదౌసంగవేకాలఉక్త
మామశ్రాద్ధంహేమవాపిద్విజానాం॥౮౩౫॥

ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమునందు ఆమశ్రాద్ధము ఎప్పుడు చేయగూడదు. దర్శశ్రాద్ధము మాసిశ్రాద్ధము, ఆమవిధిగా చేయవలసివచ్చినయెడల అపరాహ్ణమునందు చేయవలెను. మన్వాదిశ్రాద్ధములు ఆమద్రవ్యవిధానముగా చేయునెడల సంగవకాలమున జరిగించవలెను. బ్రాహ్మణులకు ఆమశ్రాద్ధముగాని హిరణ్యశ్రాద్ధముగాని పూర్వోక్తకాలములయందు జరిగించవలెను.

శూద్రోన్నాన్నైనైవకుర్యాన్మృతాహే
శ్రాద్ధామావాస్యాదికంచాదరేణ।

సత్యాంతిథ్యాంషణ్ముహూర్తస్థితాయాం
పూర్వాహ్ణే హ్యామశ్రాద్ధమామేనకుర్యాత్ ॥౬౩౬॥

శూద్రుడు మృతాహాది సమస్తశ్రాద్ధములయందు ఆమశ్రాద్ధము నే చేయవలెనుగాని అన్నశ్రాద్ధము చేయకూడదు. తిథి ఆరుముహూర్తములున్నప్పుడు ఆరోజున నేపూర్వాహ్ణమునందు. ఆమశ్రాద్ధము జరిగింపవలెను.

ఆమశ్రాద్ధం తుపూర్వాహ్ణేహ్యేకోద్దిష్టం తుమధ్యమే।
పార్వణంచాపరాహ్ణేతు ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకం ॥
ఇతిశ్రాద్ధచతుష్కస్య కాలస్యాభిహితస్మృతౌ।
వర్గ దేశవ్యవస్థాభ్యాంతత్కార్యః ప్రోచ్యతేబుధైః ॥౬౩౭॥

ఆమశ్రాద్ధము పూర్వాహ్ణమునందును, ఏకోద్దిష్టము మధ్యాహ్నమునందును, పార్వణశ్రాద్ధము అపరాహ్ణమునందును నాందీశ్రాద్ధము ప్రాతఃకాలమునను జరిగించవలెనని స్మృతులయందు చెప్పబడుచున్నది. ఈవచనమునకు దేశవ్యవస్థానుసారముగా విద్వాంసులు అర్థమును చెప్పియున్నారు.

అన్నశ్రాద్ధం బ్రాహ్మణానాంనిత్యమామంతుసంకటే।
ఆమశ్రాద్ధం తుశూద్రాణాంబహ్వృష్వపిస్మృతిష్వాదితం॥౬౩౮

బ్రాహ్మణులు ఎప్పుడు అన్నశ్రాద్ధము చేయవలెననియు ఆపదవచ్చినప్పుడు ఆమశ్రాద్ధము చేయవచ్చుననియు శూద్రులు ఎప్పుడూ ఆమశ్రాద్ధము నే చేయవలెననియు స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది

ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచచంద్రసూర్యగ్రహేయుడే।
ఆమశ్రాద్ధం ద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సదైవహి ॥౬౩౯॥

ఆపదయందు అగ్న్యభావమునందు తీర్థశ్రాద్ధమునందు చంద్రసూర్యగ్రహణములయందు బ్రాహ్మణుడు ఆమశ్రాద్ధము చేయవచ్చును, శూద్రుడెప్పుడూ ఆమశ్రాద్ధమునే చేయవలెను.

ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచప్రవాసేపుత్రజన్మని।
ఆమశ్రాద్ధంద్విజఃకుర్యాచ్ఛూద్రఃకుర్యాత్సర్వదా ॥౬౪౦॥

ఆపదయందు, అగ్న్యభావమునందు, తీర్థశ్రాద్ధమునందు, ప్రవాసమునందు, పుత్రజన్మయందు, ద్విజుడు ఆమశ్రాద్ధము చేయవచ్చును శూద్రుడు ఎప్పుడూ ఆమశ్రా

ద్ధమును చేయవలెను.

అనగ్నికః ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా
ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాత్ శూద్రః కుర్యాత్ సదైవ హి ॥౭౪౧॥

అనగ్నికుడు, ప్రవాసమందున్నవాడు, రజస్వలాభర్తయు, అగు ద్విజుడు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవలెను. శూద్రుడు ఎల్లప్పుడు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

ఆపన్నో దేశకాలాభ్యాం విప్రవాసే సమాస్థితే।
ఆమశ్రాద్ధం ద్విజైః కార్యం శూద్రేణ తు సదైవ హి ॥౭౪౨॥

దేశకాలవైపరీత్యములు వచ్చినప్పుడు బ్రాహ్మణుడు ఆమశ్రాద్ధము చేయవచ్చును. శూద్రుడు ఎల్లప్పుడు చేయవలెను.

అనగ్నికః ప్రవాసీ చ యస్య భార్యా రజస్వలా।
ఆమశ్రాద్ధం ద్విజః కుర్యాత్ న తు కుర్యాన్మృతేఽహని ॥౭౪౩॥

అనగ్నికుడు, ప్రవాసమందున్నవాడు రజస్వలాపతియు అగు ద్విజుడు దర్శాది శ్రాద్ధములయందు ఆమశ్రాద్ధమును చేయుచున్నను గాని మృతాహమునందు చేయకూడదు.

మృతాహన్యపి శూద్రస్తు కుర్యాదామేన పైతృకం।
ఇత్థం మరీచినా ప్రోక్తం సుమన్తుశ్చాహ కిల్బిషం ॥౭౪౪॥
స పక్వం భోజయేద్విప్రాన్ శూద్రో విహితధర్మవాన్।
భోజయన్ ప్రత్యవాయీ స్యాన్న చ తస్మాత్ఫలం లభేత్ ॥౭౪౫॥

శూద్రుడు మృతాహమునందును ఆమశ్రాద్ధమునే చేయవలెను. అని మరీచి చెప్పియున్నాడు. శూద్రుడు మృతాహదినమందు బ్రాహ్మణులకు పక్వపదార్థము పెట్టకూడదు. బ్రాహ్మణులకు పక్వపదార్థమును భుజింపజేసినయెడల ప్రత్యవాయమే కాకుండా ఆశ్రాద్ధమువలన ఫలముకూడ పొందడు.

భుంజానస్య హి విప్రస్య యత్పాపం స్యాద్దురాత్మనః।
తేనాసౌ విష్యతే శూద్రో యః శూద్రో భోజయేద్ద్విజాన్ ॥౭౪౬॥

శూద్రుని పక్వపదార్థమును భుజించు బ్రాహ్మణునకు కలుగు పాపము పక్వపదార్థమును బ్రాహ్మణులకు పెట్టు శూద్రుని చెందును.

పాకాభావేన కారస్య ప్రాచీనాం నరాధిప।
అనగ్నినా మహాబాహో పాకాభావే దేశగమనాదిభిః ॥౭౪౭॥

అపక్వమగుటకు బ్రాహ్మణాదులు సంప్రదాయముగ సంభవించినప్పుడు పాకము సంభవించదు గనుక ఆమశ్రాద్ధము చేయుటకు అధికారము ఉన్నది.

సదా చైవహి శూద్రాణామామశ్రాద్ధం హి సర్వదా।
ఇత్యాదివచనైశ్శూద్రో దక్షిణాపక్వవర్జితః ॥౨౮౮॥
ఆమశ్రాద్ధాధికారీ స్యాత్ శూద్రానిత్యమపక్వతః
కరోత్యపాదజానాంతు శ్రాద్ధం త్వామేన నైవహి ॥౨౮౯॥

శూద్రులకు ఎప్పుడు ఆమశ్రాద్ధమే విధియని పండితులు చెప్పుచున్నారు. ఇత్యాది పూర్వోక్త వచనములవలన శూద్రుడు సర్వశ్రాద్ధములను మృతాహాదులను ఆమశ్రాద్ధవిధానముగా చేయుటకు అధికారి అగుచున్నాడు. ఆమశ్రాద్ధము పాకాన్నముతో చేయవలెను. క్షత్రియులకు వైశ్యులకు శూద్రులకు సమస్తశ్రాద్ధములు ఆమశ్రాద్ధవిధానముగా చేయవలెనని విధింపబడియున్నది.

షణ్ముహూర్తగతా యాంతు తిథిః ప్రోక్తం మహర్షిభిః।
మార్తాండోదయమారభ్య యాతిదిష్టముహూర్తగా ॥౨౯౦॥
ఆమశ్రాద్ధం తదా కార్యం సుధ్యానోపనిషత్తే।
ఆమశ్రాద్ధం యదా కుర్యాత్ మృతాహే సముపస్థితే ॥౨౯౧॥
మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యత్ర సా త్యాద్వ్యాసస్య విధీయతే।

ఉదయము లగాయతు ఆరుముహూర్తములు తిథి వచ్చినప్పుడు ఆమశ్రాద్ధము చేయవలెను, ఆరుముహూర్తములకు తక్కువగా ఉన్నప్పుడు ఆమశ్రాద్ధము చేయకూడదు. ద్విజుడు మృతాహమునందు ఆమశ్రాద్ధము చేయవలసి వచ్చినయెడల మధ్యాహ్నవ్యాపిని యగు తిథియందు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

కాలాత్ప్రాతస్తనాదూర్ధ్వం త్రిముహూర్తాతు యా తిథిః ॥౨౯౨॥
ఆమశ్రాద్ధస్య కాలోయం త్వముహూర్తోర్ధ్వనాథ వేత్

ప్రాతఃకాలాదూర్ధ్వము మూడు ముహూర్తములుగాని, నాలుగుముహూర్తములుగాని తిథి ఉన్నయెడల ఆమశ్రాద్ధము చేయవచ్చును.

ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యం సర్వదా తిథౌ ॥౨౯౩॥
శూద్రస్యైవ బ్రాహ్మణానామపరాహ్ణే స్మృతం బుధైః।
ఇయం వర్ణవ్యవస్థేతి ప్రాహుస్సర్వే మహర్షయః ॥౨౯౪॥

శూద్రులు పూర్వాహ్ణమునందును, బ్రాహ్మణులు అపరాహ్ణమునందును, ఆమశ్రాద్ధము చేయవలెనని స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది. ఇట్టువర్ణవ్యవస్థను మునులు చెప్పిరి.

ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధము

అథదేశవ్యవస్థాతుప్రోచ్యతేబహుధర్షిభిః।
వర్షేవర్షేతుకర్తవ్యామాతాపిత్రోస్తుసత్క్రియా ॥౧౫౪॥

ఋషులు దేశవ్యవస్థను అనేక విధములుగా చెప్పుచున్నారు. ప్రతిసంవత్సరమున మాతాపితరులకు కర్మచేయవలెను.

అథైకంభోజయేచ్ఛ్రాద్ధేపిండమేకంతునిర్వపేత్।
సపిండీకరణాదూర్ధ్వంప్రతిసంవత్సరంసుతః ॥౧౫౬॥

సపిండీకరణానంతరము ప్రతిసంవత్సరమున మాతాపితరుల మృతతిథియందు ఏకోద్దిష్ట విధానముగా శ్రాద్ధము చేయవలెను.

మాతాపిత్రోః పృథక్కార్యంఏకోద్దిష్టంమృతేహని।
ఏకోద్దిష్టంపరిత్యజ్యపార్వణంకురుతేనరః ॥౧౫౭॥
అకృతంతద్విజానీయాద్భవేచ్చపితృఘాతుకః।

మాతాపితరులకు ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధము వేరుగా చేయవలెను. ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధమును చేయకుండా పార్వణశ్రాద్ధము చేసినను ఆశ్రాద్ధము చేయబడనట్టుల తెలుసుకొనవలెను. ఇంతేకాకుండా పితృఘాతుకుడుకూడ అగును.

ప్రత్యబ్దంపార్వణేనైవవిధినాక్షేత్రజౌరసౌ ॥౧౫౮॥
కుర్యాతామితరేకుర్యురేకోద్దిష్టంసుతాదశ।

క్షేత్రజ ఔరసులు ప్రత్యబ్దమున పార్వణవిధిగా మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధములను జరిగించవలెను. మిగిలిన పది పుత్రులు మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమును ఏకోద్దిష్ట విధానముగా చేయవలెను.

ఏకోద్దిష్టంతుకర్తవ్యమౌరసేనమృతేహని ॥౧౫౯॥
సపిండకరణాదూర్ధ్వంమాత్రోపిత్రోర్నపార్వణం।

సపిండీకరణానంతరము ఔరసపుత్రుడు మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దికశ్రాద్ధమును ఏకోద్దిష్టవిధానముగా చేయవలెను. గాని పార్వణవిధిగా చేయకూడదు.

వర్షేవర్షేసుతఃకుర్యాత్పార్వణంయోగ్నిమాన్ద్విజః ॥౧౬౦॥

పిత్రోరనగ్నిమాన్ధీర ఏకోద్దిష్టం మృతేహని।
బహ్వాగ్నయస్తుయేవిప్రాయేచైకాగ్నయఏవచ ॥౮౬౧॥
తేషాంసపిండనాదూర్ధ్వమేకోద్దిష్టంనపార్వణం।

ఆహితాగ్ని ద్విజుడు ప్రతిసంవత్సరమున మాతాపితరుల ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధమును పార్వణవిధిగాను అనాహితాగ్నియగు ద్విజుడు ఏకోద్దిష్టవిధానముగాను చేయవలెను. బహ్వాగ్నులు గాని, ఏకాగ్నులుగాని, అగు బ్రాహ్మణులు సపిండీకరణాదూర్ధ్వమునందు మాతాపితర మృతాహమునందు ఏకోద్దిష్టవిధానముగా శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను. గాని పార్వణవిధిగా చేయకూడదు.

ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోదాహృతానివచాంసిచ ॥౮౬౨॥
ఏకోద్దిష్టపరాణ్యేవస్మృతిసూక్తానియానిచ ॥౮౬౩॥

అని స్మృతులయందు చెప్పబడినట్టివియు ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధవిధాయకములు అగు వచనములు విజ్ఞానేశ్వరునిచే యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి వ్యాఖ్యానమందు ఉదాహరించబడినవి.

ఏకోద్దిష్టమితీరితంస్మృతిషుతత్పిత్రోర్మృతాహేక్వచి
ద్దేశేసంప్రతిసంప్రవర్తితఇదంమధ్యాహ్నకాలేస్మృతం
పత్నీభ్రాతృసహోదరీప్రభృతిగుర్వాద్యాబ్దికానామయం।
కాలఃప్రోక్తఇదంసమాసముదితందేశేషుసర్వేష్వపి ॥౮౬౪॥

మాతాపితరుల మృతాహశ్రాద్ధమునందు ఏకోద్దిష్టవిధానముగా చేయవలెనని స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది. ఆప్రకారముగా కొన్నిదేశములయందు ఇప్పటికి జరుగుచున్నది. ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధము మధ్యాహ్నకాలమునందు చేయవలెను. పత్నీభ్రాతృసహోదరీగురు ప్రభృతుల ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధములు మధ్యాహ్నకాలమునందు జరిగించవలెనని స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది. ఆప్రకారముగా సర్వదేశములయందు ఆచరింపబడుచున్నది.

ఏకోద్దిష్టంయతేర్నాస్తిత్రిదండగ్రహణాదిహ
సపిండీకరణాభావాత్పార్వణంతస్యసర్వదా ॥౮౬౫॥

త్రిదండగ్రహణముచేయుటవలన యతికి ఏకోద్దిష్ట శ్రాద్ధము చేయకూడదు. సపిండీకరణము లేక పోవుటవలన ఏకాదశాహమునాడు సపిండీకరణస్థానమునందు పార్వణశ్రాద్ధము చేయవలెను. అని ప్రచేతసుడు చెప్పియున్నాడు.

ఆహన్యహస్యపిండత్వమాగసోవిధివత్సుతైః

కుర్వీతదర్శవచ్ఛ్రాద్ధంమాతాపిత్రోః క్షయేహని ॥౮౬౬॥

జాతిసహ్యుడు ఊర్ధ్వాధిగా సపిండీకరణము చేసి, ప్రతిసంవత్సరమున మాతాపితరుల మృతాహమునందు దర్శ శ్రాద్ధమువలె శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను అని జమదగ్ని చెప్పుచున్నాడు.

సపిండీకరణంకృత్వాకుర్యాత్పార్వణవత్సదా।
ప్రతిసంవత్సరంవిద్వాంశ్ఛాగలేయోదితోవిధిః ॥౮౬౭॥

సపిండీకరణానంతరము ప్రతిసంవత్సరమునందు దర్శశ్రాద్ధమువలె మాతాపితరుల మృతాహమునందు ప్రత్యాబ్దికము జరిగించవలెను. అని ఛాగలేయుడు చెప్పియున్నాడని శాతాతపుడు చెప్పుచున్నాడు.

ఏతాని ... వచనాప్రత్యాబ్దికపరాణిచ।
అపివిజ్ఞానేశ్వరేణోదాహృతాన్యత్రధీమతా ॥౮౬౮॥

అవి ప్రత్యాబ్దికపరములగు వచనములను విజ్ఞానేశ్వరుడు తనయాజ్ఞవల్క్యస్మృతి వ్యాఖ్యానమందు వ్రాసియున్నాడు.

ప్రత్యాబ్దికాదిశ్రాద్ధకాలము.

ప్రారభ్యకుతపేశ్రాద్ధంకుర్యాదారౌహిణంబుధః।
విధిజ్ఞోవిధిమాస్థాయరౌహిణంతునలంఘయేత్ ॥౮౬౯॥
ఊర్ధ్వంముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయం।
ముహూర్తపంచకంహ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతే ॥౮౭౦॥
ఏతద్ద్వవచనేజ్ఞేయేప్రత్యబ్దవిషయేత్వథ।

కుతపకాలము (దివసముయొక్క ఎనిమిదవ ముహూర్తము) నందు శ్రాద్ధమును ప్రారంభించి రౌహిణమువఱకుచేయవలెను. రౌహిణమునుఅతిక్రమించకూడదు. కుతపకాలానంతరము ముహూర్తచతుష్టయముగాని, ముహూర్తపంచకముగాని, స్వధాభవనముని చెప్పబడుచున్నది. ప్రారభ్య "ఊర్ధ్వం" ఇత్యాది రెండువచనములు ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధవిషయములు.

అపరాహ్ణేసమభ్యర్చ్యస్వాగతేనాగతాంస్తుతాన్।
ఇత్యుక్తంయాజ్ఞవల్క్యేనహ్యమావాస్యాష్టకాదిషు ॥౮౭౧॥

దర్శ మాసి శ్రాద్ధాది శ్రాద్ధములయందు అపరాహ్ణకాలమున వచ్చిన బ్రాహ్మణ బ్రాహ్మణులను పూజించి శ్రాద్ధమును జరిగించవలెను. అని యాజ్ఞవల్క్యుడు చెప్పుచున్నాడు

ప్రారంభః కుతపే వృత్తాహాదిషు ప్రేతశ్రాద్ధేషు దర్శాష్టకా
మాసిశ్రాద్ధ మహాలయేషు తదుపక్రామోపరాహ్ణేస్మృతః।
ప్రాతః కాలాద్ధ్వి మి త్రకం స్మృతమిహస్మార్తే ప్రవాసంగవే
శ్రౌతే తూక్త విశిష్టమానుసంగతే కాలేచ నాందీముఖం ॥౮౭౩॥

ప్రత్యాబ్దిక శ్రాద్ధము కుతపకాలమునందును దర్శాష్టకా మాసిశ్రాద్ధ మహాలయము లు అపరాహ్ణమునందును ప్రారంభించవలెను. స్మార్త కర్మలయందుచేయబడు నాందీశ్రాద్ధము ప్రాతఃకాలముననైనను, సంగవకాలముననైనను, ప్రారంభించవలెను. శ్రౌతమునందు చేయబడు నాందీశ్రాద్ధము కర్మక్రమముగా ఎప్పుడు వచ్చునో అప్పుడే చేయవలెను.

తీర్థే విప్రనిమంత్రణాదినియమాభావాచ్చ కాలస్తథా
పిండాగ్నౌకరణప్రధానరహితశ్రాద్ధేషు కాలస్స్మృతః।
సంక్రాంతి వ్యతిపాతవైధృతియుగే ఛాయామన్వాదిక
శ్రాద్ధానామిహపిండహోమరహితానాంచోదితానామపి॥
సర్వేషాంవిషువాయనద్వయయోః కాలోపరాహ్ణస్స్మృతో
నిత్యశ్రాద్ధమలభ్యయోగ ఉపరాగశ్చేతితాత్కాలికాః।
యః కాలస్స్మృతిషూదితో శన హావిశ్శ్రాద్ధస్య దర్శాదిషు
స్యాద్విప్రబ్రాహ్మణకర్తృకామహవిశ్రాద్ధస్య కాలోపిసః ॥౮౭౪॥
ఇత్యుక్తం స్మృతికృద్భిరంఘ్రిజవరైః కార్యామదానక్రియా
కాలేదర్శమృతాహకాదిషు సదాపూర్వాహ్ణ కాలస్స్మృతః

తీర్థశ్రాద్ధమునందు బ్రాహ్మణ నిమంత్రణనియమము లేక పోవుటవలన ప్రధాన క్రియ యుక్త శ్రాద్ధకాలమగు అపరాహ్ణమునందు తీర్థశ్రాద్ధము జరిగించవలెను. అగ్నౌకరణ పిండప్రధాన రహితములగు సంక్రాన్తి, వ్యతిపాత, వైధృతి, యుగాది, గజఛాయా, మన్వాది శ్రాద్ధములకును విషువత్పుణ్యకాల దక్షిణోత్తరాయణ పుణ్యకాలములయందు చేయబడు శ్రాద్ధములకును, అపరాహ్ణము ముఖ్యకాలము నిత్యశ్రాద్ధ లభ్యయోగ పుణ్యకాల కర్తవ్య శ్రాద్ధ, గ్రహణ శ్రాద్ధములు తత్కాలములయందు చేయవలెను. దర్శాదిశ్రాద్ధకాలము అగు అపరాహ్ణమునందు బ్రాహ్మణుడు ఆమశ్రాద్ధమును చేయవలెను. శూద్రుడు అమావాస్యా ప్రత్యాబ్దికాది శ్రాద్ధములను ఆమశ్రాద్ధవిధానముగా పూర్వాహ్ణమునందు చేయవలెనని స్మృతులయందు చెప్పబడియున్నది.

శ్రాద్ధవిఘ్నములు

శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనామిత్యస్యార్థశ్చకథ్యతే।
విఘ్నాస్సంత్యత్ర బహవః కాంశ్చిద్వక్ష్యే తథాపిహి ॥౨౭౬॥

“శ్రాద్ధవిఘ్నే ద్విజాతీనాం” అను శ్లోకమున కర్థము చెప్పుచున్నాను. విఘ్నములు అనేకములుకలవు. వానిలో కొన్నిటిని చెప్పుచున్నాను.

శ్రాద్ధేషు దర్శాదిషు భోజనార్థం
నిమంత్రిత బ్రాహ్మణపుంగవానాం।
ఆశౌచరోగాగ్ని నృపోత్థమార్గ-
చోరప్రభృత్యాపదుపాగతేషు ॥౨౭౭॥

ప్రాప్తేష్వముక్తాస్తమితోపరాగే
గ్రస్తాస్తగే సత్యపి సంకటే వా।
క్వచిత్సమీపేషు గృహేషు కశ్చి
ద్విప్రో మృతశ్చేద్యది వాపి యోషిత్ ॥౨౭౮॥

ప్రాక్పిండదానాద్వమనం యదా చే
ద్రజస్వలా చేద్యది కర్తృపత్నీ।
తత్పిండయజ్ఞానధికారహేతో
ర్దర్శస్య పిండక్రతుపూర్వకత్వాత్ ॥౨౭౯॥

విఘ్నేషు సత్స్వేవముపస్థితేష్వమా
వాస్యాన్వితం శ్రాద్ధమిహాపరాహ్ణే।
ఆమేన కుర్యాద్ద్విగుణేన యత్నతో
నో చేద్ధిరణ్యం విభవానుసారతః ॥౨౮౦॥

దర్శాది శ్రాద్ధములయందు నిమంత్రిత బ్రాహ్మణులకు ఆశౌచము, రోగము, అగ్నిబాధ, రాజపీడ ఋణపీడ, చోరబాధ, మొదలగు ఆపదలు వచ్చినపుడును, గ్రస్తోదయ, గ్రస్తాస్తను గ్రహణములువచ్చినపుడును, సంకటమువచ్చినపుడును, సమీపగృహములయందు బ్రాహ్మణుడు గాని స్త్రీగాని, మరణించినపుడును, శ్రాద్ధభోక్త, పిండప్రదానపూర్వమునందు వమనము చేసికొనినను, కర్తృపత్ని రజస్వల అయినయెడల పిండపితృయజ్ఞము చేయు

... లేదు కనుక పిండపితృయజ్ఞము చేయకుండా దర్శశ్రాద్ధము ... ముచేయవలెను, ఇత్యాదివచనములవల్లనప్పుడు దర్శాదిశ్రాద్ధములు అపరాహ్ణమందు ... శ్రాద్ధవిధానముగాగాని; హిరణ్యశ్రాద్ధవిధానముగాని, చేయవలెను.

నాందీశ్రాద్ధము

అసిష్ట్వాతుపితౄంశ్శ్రాద్ధే దైవికంకర్మనారభేత్।
ఇతిస్మృతేస్తుకర్తవ్యంశ్రౌతస్మార్తాదికర్మసు॥౮౮౧॥

పితృదేవతలను పూజించకుండా దైవకర్మలు చేయకూడదు అనిస్మృతులయందు చెప్పబడుటవలన శ్రౌతస్మార్తకర్మలయందు నాందీశ్రాద్ధము చేయవలెను.

సీమంతాన్నప్రాశనోపాయనాఖ్య
చౌలాఖ్యేషుబ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా।
ఇత్యుక్తత్వాత్తేషుకర్తవ్యమేవ
వృద్ధిశ్రాద్ధంచాఖిలేష్వాహుకేకే॥౮౮౨॥

సీమంతము, అన్నప్రాశనము, ఉపనయనము, చౌలము, ఇత్యాది కర్మలయందు "బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వా" అని చెప్పబడుటవలన పూర్వోక్త కర్మలయందు నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలెను. సమస్తకర్మలయందు చేయవలెనని కొందరు చెప్పుచున్నారు.

సర్వార్థికరకర్మభ్యఃపూర్వేద్యుస్సద్యఏవవా।
బ్రాహ్మణాన్భోజయేదష్టౌహిరణ్యేనాదనేనవా॥౮౮౩॥

సమస్తవృద్ధికర్మలయందుపూర్వదినమునగాని, తత్కాలమునగాని, ఎనమండ్రుగురు బ్రాహ్మణులకు హిరణ్యశ్రాద్ధవిధానముగాగాని, అన్నశ్రాద్ధవిధానముగాని, పెట్టవలెను.

సీమంతోన్నయనేకర్మణ్యన్నప్రాశనచౌలయోః।
ఉపాయనేచగోదానేచాదావేవవిశేషతః॥౮౮౪॥
బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాథపుణ్యాశిషోవాచయేదితి।
వివాహేకన్యకాయాశ్చవరస్యైగృహేపిచ॥౮౮౫॥
నాందీశ్రాద్ధంహిపూర్వేద్యుఃకర్తవ్యంస్మృతిశాసనాత్॥

సీమంతోన్నయనము, అన్నప్రాశనము, చౌలము, ఉపనయనము, గోదానము, ఈ కర్మలయందు ముందుగా నాందీశ్రాద్ధముచేసి కర్మణఃపుణ్యాహవాచనమును చేయవలెను.

కన్యకాగృహమునందు కన్యకయును, వరగృహమునందు వరుడునువివాహపూర్వదినమున నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలెననిస్మృతులయందు వ్రాయబడియున్నది.

మాతుశ్శ్రాద్ధంతుపూర్వంస్యాత్పితౄణాంతదనంతరం॥౮౮౬॥

తతోమాతామహానాంతువృద్ధౌశ్రాద్ధత్రయంస్మృతం॥

నాందీశ్రాద్ధమునందు ముందుగా మాతృశ్రాద్ధమును, తర్వాతపితృశ్రాద్ధమును, ఆవల తరము మాతామహశ్రాద్ధమును, చేయవలెను.

నాందీముఖేవివాహేచప్రపితామహపూర్వకం ॥౮౮౭॥

నామసంకీర్తయేద్విద్వానన్యత్రపితృపూర్వకం।

నాందీశ్రాద్ధమునందును, వివాహమునందును, ప్రపితామహపూర్వకము చెప్పవలెను. ఇతరకర్మలయందు పితృపూర్వకముగా చెప్పవలెను.

ప్రదక్షిణంచోపచారాస్తిలార్థేతుయవాస్స్మృతాః ॥౮౮౮॥

అస్మద్రూపంతిలాన్దర్భానపసవ్యంస్వధాపిచ।

నాందీశ్రాద్ధేత్యజేద్విద్వాన్మాతృపూర్వంతుసర్వదా ॥౮౮౯॥

ప్రదక్షిణము ఉపచారములు నాందీశ్రాద్ధమునందు కలవు. తిలలకు మారుగా యవలను వేయవలెను. అస్మచ్ఛబ్దము, రూపము, తిలలు, దర్భలు, అపసవ్యము, స్వధా, అనునవి నాందీశ్రాద్ధమునందు పరిత్యజించవలెను. నాందీశ్రాద్ధమునందు మాతృపూర్వకముగాచెప్పవలెను.

జీవత్పితుర్నాందీశ్రాద్ధేవిశేషము

అపిజీవత్పితానాందీశ్రాద్ధంకుర్యాచ్ఛుభాగమే।

పితుశ్చప్రపితామహ్యాదీనుద్దిశ్యయథావిధి ॥౮౯౦॥

యేభ్యఏవపితాదద్యాత్తేభ్యోదద్యాత్స్వయంసుతః ॥౮౯౧॥

జీవపితరుడును శుభకర్మలయందు తండ్రిప్రపితామహ్యాదులను ఉద్దేశించి నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలెను. తండ్రి ఎవరినుద్దేశించిచేయునో వారలను ఉద్దేశించియే జీవపితరుడు నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

నాందీముఖేకర్మణిసంప్రవృత్తే

పితర్యతోజీవతియస్యపుంసః

యేభ్యశ్చదద్యాత్స్వపితాన్వయంచ

తేభ్యశ్చదద్యాదితిశాస్త్రనిశ్చయః ॥౮౨

జీవపితరుడు నాంది శ్రాద్ధము చేయవలసి వచ్చినపుడు తండ్రి ఎవరిని ఉద్దేశించిచే యునో వారలనుద్దేశించియే తానును నాందీశ్రాద్ధము చేయవలెనని శాస్త్రముల నిశ్చయమై ఉన్నది.

సత్యాంమాతరిజీవంత్యాం శేషవర్గౌసమర్పయేత్॥

మాతామాతామహౌసంతౌజీవంతౌపితరంయదేత్।

తల్లి జీవించియుండినయెడల పితృశ్రాద్ధమును మాతామహశ్రాద్ధమును చేయవలెను మాతృశ్రాద్ధము చేయకూడదు. తల్లియు, మాతామహుడును, జీవించి యుండినయెడల మాతృశ్రాద్ధమును మాతామహశ్రాద్ధమును మాని పితృశ్రాద్ధమును మాత్రము చేయవలెను.

అసగోత్రస్సగోత్రోవాయఆచార్యఉపాయనే ॥౮౩॥

సతూపనేయపిత్రాదీనుద్దిశ్యాభ్యుదయంచరేత్ ।

ఉపనయనకర్తయగు ఆచార్యుడు సగోత్రుడైనను అన్యగోత్రుడైనను వటుని పిత్రాదుల నుద్దేశించియే నాందీశ్రాద్ధమును చేయవలెను.

కన్యకాయాఅయంమార్గోమునిభిస్సముదాహృతః ॥౮౪॥

ఇత్యుక్తంయాజ్ఞికైర్గృహ్యవిద్భిర్వృద్ధైఃపురాతనైః ॥౮౫॥

కన్యకకుకూడ ఇదియేవిధమని మునులు చెప్పియున్నారు. అని యాజ్ఞికులు, గృహ్యవిదులు, వృద్ధులు, అగు ప్రాచీనులు చెప్పియున్నారు.

నాందీశ్రాద్ధేబ్రాహ్మణసంఖ్య

ద్వౌద్వౌవైకైకస్యవిప్రౌచవృద్ధి

శ్రాద్ధేమాతృశ్రాద్ధఏవంనియుంజ్యాత్।

షణ్మాతౄణాంషట్పితౄణాంచమాతుః

పిత్రాదీనాంషట్చవిశ్వేచదేవాః ॥౮౬॥

చత్వారస్స్యుర్బ్రాహ్మణానాంచసంఖ్యా

వృద్ధ్యాదౌద్వావింశతిర్ముఖ్యపక్షః।

ద్వౌద్వౌవైకైకస్యవర్గస్యవిప్రా

వష్టౌసంఖ్యాగౌణపక్షోద్విజానాం ॥౮౭॥

నాందీశ్రాద్ధమునందు మాత్రాదివర్గములో ఒక్కొక్కనికి ఇద్దరిద్దరుగా మాత్రాదులకు ఆఱుగురును, పిత్రాదులకు ఆరుగురును, మాతామహాదులకు ఆరుగురును, విశ్వేదేవులకు నలుగురును మొత్తము ఇరువదియిద్దరు బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించుట ముఖ్యపక్షము. అథవా మాత్రాదివర్గమునకు ఇద్దఱును, పిత్రాదివర్గమునకు ఇద్దఱును, మాతామహాదివర్గమునకు ఇద్దఱును, విశ్వేదేవులకు ఇద్దఱును మొత్తము ఎనమండ్రుగురు బ్రాహ్మణులను నిమంత్రించుట గౌణపక్షము.

నాందీశ్రాద్ధకాలము

నాందీశ్రాద్ధస్యోదితో ముఖ్యకాలః।
ప్రాతస్సద్భిస్సంగవో గౌణకాలః।
తస్మాదూర్ధ్వం నోపచారాదికుర్యా
త్తూష్ణీం విప్రాన్భోజయేద్వృద్ధికామః ॥౮౯౮॥

నాందీశ్రాద్ధమునకు ప్రాతఃకాలము ముఖ్యము. సంగవకాలము గౌణము అని విద్వాంసులు చెప్పుచున్నారు. సంగవకాలము దాటినతర్వాత నాందీశ్రాద్ధము చేయునెడల ఉపచారాదికము చేయకూడదు. మంత్రరహితముగా బ్రాహ్మణులను భుజింపచేయవలెను.

నాందీశ్రాద్ధవిధి

ప్రాతస్సముత్థాయకృతాహ్నికస్సం
త్స్నగంధపుష్పాక్షతభూషణాద్యైః।
అలంకరిష్ణుః కృతవైశ్వదేవ
స్సపంచయజ్ఞో హరిపూజనాంతే ॥౮౯౯॥

సమాహితాన్మంత్రవతస్స్వలంకృతా
న్విప్రాంత్సమాహూయ తదోపవేశయేత్।
తాన్ప్రాఙ్ముఖాంత్సత్యవసూ సమన్వితా
న్ద్వావింశతిర్వాష్టమిమాతృపూర్వకం ॥౯౦౦॥

ఆసాద్యగంధాక్షతపుష్పధూప
యవానపోచ్చాభవకేఫలాని।

ప్రదక్షిణం ప్రాగపవర్గమేత

త్పూర్వంహ్యుదగ్వాఖిలకర్మకార్యం ॥౯౦౧॥

ప్రాతఃకాలమున లేచి ఆహ్నికములగు స్నానసంధ్యావందనాదులను చేసికొని, గంధపుష్ప భూషణాదులతో నలంకరించికొని, వైశ్వదేవమును పంచమహాయజ్ఞములను చేసి, దేవపూజానంతరము వేదవిదులు, సమాహిత చిత్తులు, అలంకృతులు అగు బ్రాహ్మణులను ఇరువదియొక్కరినిగాని, ఎనమండ్రుగురినిగాని, నిమంత్రించి, ప్రాఙ్ముఖులనుగా ఆసీనులను చేసి, మాతృపూర్వకముగా గంధమును, అక్షతలను, ధూపమును, యవలను, స్వాదోదకమును, రేగుపండ్లను, ఆసాదించి, ప్రదక్షిణముగాను, ప్రాక్సమాప్తిగాగాని, ఉత్తరసమాప్తిగాగాని సమస్తము చేయవలెను.

ఉదఙ్ముఖస్సన్నఖిలోపచారై

రావాహనాద్యైశ్చసమర్చయేత ॥౯౦౨॥

ఉత్తరాభిముఖుడై ఆవాహనము మొదలగు సమస్తోపచారములతో పూజింపవలెను.

తత్పదార్థానుసమయః కాండానుసమయోపివా।

ద్రష్టవ్యస్తత్రపూజాయాం సర్వకర్మసు నిశ్చయః ॥౯౦౩॥

ఆ నాందీశ్రాద్ధపూజయందు పదార్థానుసారముగాగాని, కాండానుసారముగాగాని, చేయవలెనని శాస్త్రములయందు నిశ్చయముగా చెప్పబడియున్నది.

యజ్ఞోపవీతప్రపితామహీంతి

పితామహీమాతర ఇత్యథాపి॥

పిత్రేపివర్గేప్రపితామహాది

తద్దైవమాతుఃప్రపితామహాది॥

మాతామహాదీతివదంతి కేచి

త్పత్నీయుతాంతత్ర్యవసూదవిశ్వే ॥౯౦౪॥

శ్రౌతేచదక్షక్రతుసంజ్ఞికౌచ

దేవాస్స్మృరన్తేచఉదాహరంతి।

తన్మాతృపూర్వంప్రపితామహీంతి

క్రమేణకుర్యాదఖిలోపచారాన్ ॥౯౦౫॥

యజ్ఞోపవీతియై "ప్రపితామహీపితామహీమాతరః, అని మాతృవర్గమునందును, ప్రపితామహపితామహపితరః" అని పితృవర్గమునందును మాతుఃప్రపితామహమాతుఃపితామహమాతామహాస్సదారాః, అని మాతామహవర్గమునందును "సత్యవసుసంజ్ఞకవిశ్వేదేవాః" అని విశ్వేదేవస్థానమునందును చెప్పుచు సకలోపచారములతో పూజించవలెను. మాతామహ మాతుఃపితామహ మాతుఃప్రపితామహాస్సదారాః" అని మాతామహాదిగా కొందఱు చెప్పుచున్నారు. శ్రౌతమునందు చేయబడు నాందీశ్రాద్ధమునందు క్రతుదక్షసంజ్ఞక విశ్వేదేవులను చెప్పవలెను.

ఏకైకస్యైదేవతాయైవిభవేసతిపూజనం।
అపివావర్గవర్గస్యకుర్వీతైవయథావిధి ॥౯౦౬॥

సామర్థ్యము ఉన్నయెడల వేఱుగా వేఱుగా ఒక్కొక్కరికిగాని, అథవా ఒక్కొక్క వర్గమునకు గాని యథావిధిగా పూజచేయవలెను.

మాతౄశ్చయుష్మాసుపితౄన్భవత్సు
మాతామహాన్త్రకళత్రయుక్తాన్।
భవత్సువిశ్వానితిచాసనాది
కుర్వీతదీపాంతమనుక్రమేణ ॥౯౦౭॥

మాత్రాదివర్గమును, పిత్రాదివర్గమును, మాతామహాదివర్గమును బ్రాహ్మణులయందావాహనముచేసి, ఆసనాది దీపాంతములను యథాక్రమముగా అర్చింపవలెను.

తతస్సాద్యంహావిష్యాన్నమాదాయోపాసనానలే।
నాందీముఖేభ్యస్స్వాహేతియస్మాత్యైవత్రయోదశ ॥౯౦౮॥
ఆహుతీర్జుహుయాత్తత్రతూత్తానేనసుపాణినా।
భక్ష్యభోజ్యాదిచాన్నానియథాసంభవమాదరాత్ ॥౯౦౯॥
దత్వోపాస్మైగాయతేతిపంచరోచ్ఛిష్టమిత్యృచం।
దధ్నాకృతైశ్చబదరీఫలమిశ్రౌదనేనచ ॥౯౧౦॥
ఆదౌతుప్రపితామహ్యాపితామహ్యాతతఃపరం।
మాత్రేచేతిక్రమేణైవంశేషవర్గద్వయాయచ ॥౯౧౧॥
ద్వాద్వావేకైకస్యపిండౌదాతవ్యాసాక్షతోదకం।
తత్రతిలేషంనకార్యంస్యాత్కుర్యాంజీవపితాబంధుభిః ॥౯౧౨॥

అనంతరము ఆజ్యసహితము అగు అన్నముతో ఔపాసనాగ్నియందు "యన్మే మాతా" ఇత్యాది త్రయోదశ మంత్రాత్మకమగు అగ్నౌకరణమును చేసి, అనంతరము భక్ష భోజ్యాదులతో అన్నమును యథాసంభవముగా బ్రాహ్మణులకు పెట్టి "ఉపాస్మైగాయత" ఇత్యాది అయిదు ఋక్కులను "అక్షన్నమీమదంత" అను ఋక్కును జపించి దధి, అక్షతలు, రేగుపళ్లు, యావన్నవులతో మిశ్రితమగు అన్నముతో ముందుగా ప్రపితామహికిని, తర్వాత పితామహికిని, అనంతరము మాతకును, ఇట్లనే పితృమాతామహవర్గములకును, ఒక్కొక్కరికి రెండేసి రెండేసి చొప్పున సాక్షతోదకపూర్వకముగా పిండప్రదానమును చేయవలెను. తదత్ర శేషమును సమాప్తి చేయక అంతట ఆపివేసి బంధువులతో భుజింపవలెను.

ఆవాహనాసనేపాద్యమర్ఘ్యమాచమనీయకం।
వస్త్రగంధాక్షతాఃపుష్పధూపదీపాస్సుభోజనం ॥౯౧౩॥
తాంబూలందక్షిణాదానంప్రదక్షిణనమస్కృతీ।
అత్రాభ్యుదయికేశ్రాద్ధేషోడశైవోపచారకాః ॥౯౧౪॥
స్యాత్పదార్థానుసమయఃకాండానుసమయోఽపివా।
ద్రష్టవ్యస్తత్రపూజాయాంనత్వేషుస్మార్తకర్మసు॥

ఆవాహనము, ఆసనము, పాద్యము, అర్ఘ్యము, ఆచమనము, వస్త్రము, గంధము, అక్షతలు, పుష్పము, ధూపము, దీపము, భోజనము, తాంబూలము, దక్షిణాదానము, ప్రదక్షిణము, నమస్కారము, అని ఈనాందీశ్రాద్ధమునందుపచారములు పదునారు.

పక్షాంతరనాందీశ్రాద్ధము

అథపక్షాంతరంవక్ష్యేత్రాపిస్యాన్మాతృపూర్వకం।
నాందీముఖాఃపితరఇతికుర్యాత్సర్వోపచారకాన్ ॥౯౧౫॥

పక్షాంతరనాందీశ్రాద్ధమును చెప్పుచున్నాను, పక్షాంతరనాందీశ్రాద్ధమునందును మాతృపూర్వకముగానే "నాందీముఖాఃపితరః" అనిషోడశోపచారములతో పూజించవలెను.

నాందీముఖాఖ్యాంశ్చపితౄంస్త్రీవర్గా
నావాహయిష్యేత్రభవత్సుసత్సు।
తతోయథాసంభవవిప్రపూజాం
కుర్యాదథస్వస్త్యయనంజపిత్వా ॥౯౧౬॥

నాందీముఖానాంభవతాంపితౄణా

మిమానివాస్యామిసుఖాసనాని।

దైవేతుణోక్త్రక్రియతాంసమస్తా

స్తేభ్యప్రాపుష్పవస్త్వాగ్రభవంతఏవ ॥౯౧౭॥

నాందీముఖాఖ్యాఃపితరస్త్విదంవః

పాద్యంతతోంభఃకలశేభిమంత్ర్యా॥

యథ్వాసిదేవదేవేభ్యఃపుష్ట్వానాందీముఖాన్పితౄన్।

ఇమాన్లోకాన్ప్రీణయాహినస్స్వాహేతియవాన్క్షిపేత్ ॥౯౧౮॥

సుగంధగంధాక్షతపుష్పజాతా

న్యంభస్సువిన్యస్యచతాభిరద్భిః ॥౯౧౯॥

నాందీముఖాఖ్యాఃపితరోర్ఘ్యమేతి

న్నాందీముఖాఖ్యాఃపితరఃప్రియంతాం।

ఇత్యేవమర్ఘ్యంక్రమశఃప్రదద్యా

ద్దాతవ్యమత్రాచమనీయమేవ ॥౯౨౦॥

అత్రార్చతప్రార్చతమంత్రముక్త్వా

క్షతైశ్చపుష్పైరపిచార్చయేయుః।

వస్త్రాణ్యలంచందనకుంకుమాక్షత

స్రగ్ధూపదీపాంశ్చసమర్పయేత్త్ర ॥౯౨౧॥

సాజ్యాన్నమగ్నౌజుహుయాచ్చపూర్వవ

ద్భుక్త్యాన్నభోజ్యాద్యఖిలంప్రదాపయేత్।

తదాప్యాపాస్మాఇతిపంచచాక్ష

న్నమీమదంతేత్యృచఏవజప్త్వా ॥౯౨౨॥

విచిత్రనానావిధరంగవల్లీ

విచిత్రితాలంకృతవేదికాయాం।

దధ్నాహారిద్రాబదరీఫలాక్షతై

ర్మిశ్రౌదనేనైవహి దేవతీర్థతః ॥౧౭౩॥

నాందీముఖేభ్యః పితృభ్యస్స్వాహేతి

ద్వౌద్వౌతుపిండౌ యుగపత్ప్రదద్యాత్ ॥

ఏకైకస్యైదేవతాయైక్రమేణ

మాతృభ్యః పితృభ్యోథమాతుః ॥

పిత్రాదిభ్యస్తత్రపత్నీయుతేభ్య

ష్షట్పిండాస్స్యుర్ముఖ్యపక్షేపిగానే ॥౧౭౪॥

తేషాంపూజాగంధపుష్పాక్షతాద్యైఃకర్తవ్యైవస్యాత్ ॥

నాందీముఖాఖ్యులగు వర్గత్రయ పితృదేవతలను, బ్రాహ్మణులయందు ఆవాహనము చేసి సంభావించినట్లుగ బ్రాహ్మణులను పూజించి స్వస్తిపుణ్యాహవాచనమును జపించవలెను. "నాందీముఖాఖ్యానాంపితౄణామిమాన్యాసనాని" అనిఆసనములనిచ్చి, "దైవే క్షణఃక్రియతాం" అని క్షణమునుయిచ్చి "ప్రాప్నువంతు భవంతః" అనిచెప్పి, "నాందీముఖాఖ్యాఃపితర ఇదం వఃపాద్యం" అని పాద్యమునిచ్చి, పాదప్రక్షాళనము చేయవలెను. అనంతరము "యవోసి "అనుమంత్రముతో యవలను అర్ఘ్యపాత్రలయందుంచి, చందనము, అక్షతలు, పుష్పములు వానియందుంచి, "నాందీముఖాఃపితరఇదంవోర్ఘ్యం" అని అర్ఘ్యమును ఇచ్చి, అనంతరము ఆచమనీయమును ఇవ్వవలెను. "అగ్నౌకరిష్యే" అను మంత్రమును చెప్పి అక్షతలతోను పుష్పములతోనుపూజించి, వస్త్రములు, అలంకారములు చందనము, కుంకుమ, అక్షతలు, పుష్పమాలికలు, ధూపము, దీపము, అనువానిని ఇచ్చిన తర్వాత ఆజ్యముతోను అన్నముతోను అగ్నౌకరణము చేయవలెను. బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను. అనంతరము "అపాస్మి" ఇత్యాది ఐదుబుక్కలను "అక్షన్నమీమదంత" అనుబుక్కను జపించి, అనేకవిధములగు ముగ్గులచే అనేకవిధములుగా అలంకరింపబడిన వేదికయందు పెరుగు, పప్పు అక్షతలు, రేగుపండ్లు కలసిన అన్నముతో "నాందీముఖేభ్యఃపితృభ్యస్స్వాహా" అని దేవతీర్థమువలన రెండేసి రెండేసి పిండములను ఒక్కమారుగ ఉంచవలెను. ఇట్లు ఒక్కొక్క దేవతకు రెండేసి రెండేసిగా మాతృవర్గమునకు ఆరును, పితృవర్గమునకు ఆరును, సపత్నీకమాతామహవర్గమునకు ఆరును, ముఖ్యగౌణపక్షములందు పిండములనుఇచ్చి ఆపిండములను గంధపుష్పాక్షతాదులతో పూజింపవలెను.

ఇడాంవాచయిష్యే।

ఇత్యుక్త్వేడా దేవహూరామంత్ర్య
త్ర్యంతం వక్తవ్యం తదానీం త్రివారం ॥౯-౨౫॥

అనంతరము "ఇడాంవాచయిష్యే" అని సంకల్పించి "ఇడాదేవహూః" అను మంత్రమును మూడుపర్యాయములు చెప్పవలెను.

పిండానప్సు ప్రక్షిపేద్వాద్విజాదౌ
దద్యాత్కించిచ్చాత్ర వక్తవ్యమస్తి॥
కృత్వాదిమేగ్నౌకరణం తతః పరం
పిండప్రదానం త్వథ విప్రభోజనం॥
మనుస్మృతౌ చైవముదీరితం ద్విజైః
కర్తవ్యమిత్యభ్యుదయే వగమ్యతే ॥౯-౨౬॥

పిండములను ఉదకమునందు ఉంచవలెను, లేక, బ్రాహ్మణులకుగాని గోవులకుగాని పెట్టవలెను. ఈవిషయమై చెప్పతగిన విషయముకలదు. మొదటగా అగ్నౌకరణము చేసి అనంతరము పిండప్రదానముచేసి. తర్వాత బ్రాహ్మణులకు భోజనము పెట్టవలెను. అని మనుస్మృతియందు క్రమము చెప్పబడియున్నది. శుభ కార్యములయందు బ్రాహ్మణులు ఇట్లు చేయవలెనని తోచుచున్నది.

గాయత్ర్యా ప్రోక్ష్య పరివేషిత భాజనాని
సర్వత్ర దేవసవితుః ప్రసువేతి చోక్త్వా।
పృథ్వీతే పాత్రం శ్రీవిష్ణోర్నం రక్షస్వేతి
నాందీముఖాః పితర ఏతదిదం హి భుఙ్క్తామ్ ॥౯-౨౭॥
హస్తేష్వన్నం స్పర్శయిత్వా నానాపాత్రస్థాని చాన్నాని తస్మై
తస్మై ప్రత్యేకం సంప్రవదేత్
ఏకో విష్ణుర్వ్యాపి సర్వం సమానం॥౯-౨౮॥

భక్ష్యాది పదార్థ పూర్ణములగు భోజనపాత్రలను గాయత్రితో ప్రోక్షించి, "దేవసవితుః ప్రసువ" అనిచెప్పి, "పృథివీతే" ఇత్యాది శ్రీకృష్ణోఅన్నం రక్షస్వ" అను వాక్యమునుచెప్పి, "నాందీముఖాఃపితరఃఏతద్వోన్నం" అని బ్రాహ్మణులహస్తములలో అన్నమును స్పృశింపచేయవలెను. ఇట్లు పితృాదివర్గమునందు ప్రత్యేకప్రత్యేకముగా చెప్పవలెను. తర్వాత "ఏకోవిష్ణుః" ఇత్యాది సర్వము సమానము.

నాందీముఖాఖ్యాః పితరో యథాసుఖం
జుషధ్వముక్త్వైవహిభోజయేద్ద్విజాన్।
తాంబూలదానంత్వథదక్షిణాంతతః
ప్రదక్షిణంచాపినమస్కృతిస్తతః॥౯౨౯॥
తైర్వాచయిత్వాశిషఏవబంధుభి
ర్భుంజీతశిష్యైరశనార్థిభిస్సహ॥

"నాందీముఖాః పితరః యథాసుఖంజుషధ్వం" అని చెప్పి బ్రాహ్మణులను భుజింపచేయవలెను. తాంబూలమును ఇచ్చి, దక్షిణను ఇచ్చిన తర్వాత ప్రదక్షిణమును నమస్కారమును చేసి. వారివలన ఆశీర్వాదముపొంది బంధువులతోను, శిష్యులతోను అన్నార్థులతోను కలిసి భుజింపవలెను.

శ్రాద్ధప్రసంగాదభ్యుదయశ్రాద్ధముక్తంయథామతి॥
సనిమిత్తాదిచాస్థూణావిరోహాంతమసంశయః ॥౯౩౦॥

శ్రాద్ధప్రశంసవలన నాంది శ్రాద్ధము యథామతిగా చెప్పబడినది. "సనిమిత్తో వా త్తరాంజపేత్" ఆప.గృ.౨౨-౧౩॥ ఇత్యాది అగారస్థూణాః విరోహేత్" ఆప.గృ-౨౩-౯ వరకు సందేహములులేవు.

అద్భుతోత్పాతశాంతివిధి

స్థూణావిరోహణాదీన్ప్రోక్త్వోత్పాతానద్భుతాన్యథ॥
తేషామన్యేషుచోత్పాతేష్విత్యుక్తంతత్ప్రయోజనం ॥౯౩౧॥

ఇతరోత్పాతములయందు శాంతిని చేయుటకుగాను స్థూణావిరోహణము మొదలగు అద్భుతోత్పాతములను చెప్పియున్నాడు.

అన్యేషుచేతివచనాదుపనాయజాత
కర్మాఖ్యశావహుతభుక్షువినాశనేషు॥
సచ్ఛ్రోత్రియస్యభవనాహృతవీతిహోత్రే
స్యాద్వక్ష్యమాణఘృతహోమమిహైవకార్యం ॥౯౩౨॥

"అన్యేషు" ఆప-గృ-౨౩-౯॥ అను వచనమువలన ఉపనయనాగ్నియు, జాతకర్మాగ్ని, శావాగ్నియునష్టముఅయినయెడల శ్రోత్రియగృహమునుండితీసుకుని రాబడిన అగ్నియం

దు వక్ష్యమాణప్రకారముగా ఆజ్యహోమము చేయవలెను.

నక్షత్రసంఘపతనాసనపుష్పయుక్త
తారోదయాదిధరణీచలనాదికేషు॥
ప్రత్యఙ్ముఖీచకదళీయది సూయతేవా
యామ్యాననాథదృశివాయసమైథునాద్వా ॥౩౩॥
రాత్రీంద్రచాపదృశిగౌర్యదిసూయతేవా
భార్యాయమౌయదిసదంతజనౌచతేషు॥
ఔపాసనేత్రగృహిణోవృజినాపనుత్త్యై
కుర్వంతితత్రవిధురాఅపిలౌకికాగ్నౌ ॥౩౪॥

నక్షత్రపతనము, తోకచుక్క ఉదయించుట, భూకంపము, అరటిచెట్టు, పడమట ముఖముగా గాని, దక్షిణముఖముగా గాని, గెలవేయుట, కాకమైథునము చూచుట రాత్రియందు ఇంద్రచాపము కనపడుట, ఆవు రెండు దూడలను ఈనుట, భార్య కవలపిల్లలను కనుట, శిశువు దంతసహితముగా పుట్టుట, మొదలగు ఉత్పాతములు సంభవించినపుడు తద్దోషపరిహారముకొఱకు ఔపాసనాగ్నియందు గృహస్థులును, విధురులు లౌకికాగ్నియందును హోమము చేయవలెను.

తత్రాగ్నిమిధ్వాద్యాకభ్యహ్యాజ్యభాగావసానకే॥
ఇమంమేవరుణేతిద్వేత్వన్నోఅగ్నఇతిద్వయం ॥౩౫॥
త్వమగ్నేఅయాస్యంచ తథైవైకంప్రజాపతే॥
సంమ్రాజంచవ్యాహృతయఆజ్యేనైకాదశాహుతీః ॥౩౬॥
హుత్వాశమ్యాస్స్వజేయాదిసమమాపరిషేచనాత్।
నిమిత్తేమరణేచేయంక్రియాచేత్పరిధింశిలాం ॥౩౭॥
నిదధ్యాద్దక్షిణేనాగ్నింఇమంజీవేభ్యఇత్యృచా।

అగ్నింధనాద్యాజ్యభాగాంతమునందు, ఇమంమేవరుణ, తత్వాయామి, త్వంనోఅగ్నే, సత్వంనోఅగ్నే, త్వమగ్నే, ప్రజాపతేనత్వదేతా, సమ్రాజంచ, భూః, భువః, సువః, భూర్భువస్సువః" అను మంత్రములతో పదునొకండు ఆహుతులను చేయవలెను. శాంతులయందు శమ్యలను వేయవలెను. జయాది తంత్రశేషమును సమాప్తిపొందింపవలెను. పుత్రాదులందెవరైన మరణించుచున్నపుడు పూర్వోక్తప్రకారముగా శాంతినిచేసి, అగ్నికిదక్షిణభాగమున "ఇమంజీవేభ్యః" అను ఋక్కుతో మృత్యునివారకముగు శిలనుంచవలెను.

ఉపసంహారః

యథామతీత్థం సోమయాజిభిస్సిద్ధ్యై కృతా విరస్పాంగయకారికోక్తితః। ఉక్తా
ర్థసారం పరిగృహ్య హ్యనిశ్చితానా త్రైతమక్రం భవతి స్ఫుటం యథా ॥౧౭౮॥
శంకా శూకా న్నిరస్య ఇతి రిహ రచితా కారికావృత్తిరస్య స్త్రావ్య
వ్యాకర్ణ స్త్రీయాన్ని స్మృతివిహితసదాచారనిష్ఠావతాం హి । తాద్దాంగః
ప్రోచ్యతేఽథోఽజ్వలనము ఖవిధాదగ్న్యుపాఖ్యానచోక్తా యాత్రా స్తేప్రోక్షణే
తజ్జుమభిముఖతో త్వావసంప్రాకార్యా ॥౧౭౯॥ కర్తవ్యం స్రుక్స్రువౌ
ప్రక్షాల్య తపన దర్భాగ్రసంమృష్టతాః ప్రోక్షణం కర్మానత్వ ప్రణీత
మిహాకదా స్రువమగ్ర ప్రభృతి। ఆఘారే ద్వాస్యకధ్మః పరిధయః ఇటినా
న్యాసమితాస్స్యాన్నదాచి త్స్థాలీపాకేషు చాంతే జయహిధియయదస్యాః స్త్రీ
చాస్విష్టకృత్స్యాత్ ॥౧౮౦॥ ఆగ్నేయే వైశ్వదేవాగ్రయణే పితృబలీశా
పవమానస్య ష్టకాసు, నో శమ్యా నో జయాద్యాః క్వచి దపిచ సపిండీ
క్రియాయాం చ పిత్ర్యే। స్నానం కర్మోదగేర్కే ప్రథమ మాపయమ
శ్చోదగర్కే వసంతే జ్యేష్ఠేనా శైశిరే నో క్వచి దథ తు వివాహే క్రి
యాం దృష్టసు స్మ ॥౧౮౧॥ ప్రాణాయామా యతాసూత్ర రత ఇహ న
రో ప్రాహ్మణో ద్వాసనాస్తం హ్యసీనస్సాక్షిర్మాంగ్యపిఖిలువర ఏవా
వపే దత్ర లాజాన్। నబ్రూతా జాతు తిష్ఠ న్నహి భవతి తతో రుంధతీ
దర్శనాంతే స్థాలీపాకో ధ చౌపాసన పిధరుభయోః కాలయో రగ్ని
రేవ॥౧౮౨॥ ప్రాతః స్నాత్వా చౌపాసన దిన *పరతః పౌర్ణమాస్యాంచ
సత్యాం స్యా దన్వారంభణీయ స్సరు విధి రుదితో ధాం గ్నిముఖ్యా
హుతిస్స్థాలీపాకా వదానా ద్విహిత విధిముక్తే నోపదిష్టాతిదిష్టః స్థాలీపా
కేషు నక్త్రేష్వ పిచ ఘృత హవిష్కేషు నాగ్న్యాహుతిస్స్యాత్ ॥౧౮౩॥
పర్వా ణ్యన్వారంభణీయా గ్రయణ హృదయ సర్గ క్రియా వైశ్వదేవ
మాసి శ్రాద్ధా ష్టకే శ గ్రహ మఖ గణ హోమా మహారాజయా
గః॥ స్థాలీపాకేషు చైషాం విధిషు తు జపహోమా దగ్ని పక్త్రిం ప్రధాన
దేవా గ్ని స్విష్టకృద్భ్య పిచ ఖలు హవిషి కేస చోద్ధోస్సవే చ॥౧౮౪॥

---

* త్రిపరంతి ఇతిపాఠాంతరం.

ఉద్వాహా దూర్ధ్వ రాకా హని కృత నియమా ద్వైశ్వదేవార్థ సిద్ధ్యై
స్థాలీపాకో త్ర కార్యో ధ్యయన పఠన తో గ్న్యాది రాత్రాం తమం
తే ౧౮౫। దోష్ణా సంమార్జనా ఘ్రాణ బలి పరిషేకా క్రమేణైవ కు
ర్యాత్ స్థానం స్థానం ప్రతిష్ఠం తదను చ బలి దేశేషు తేషా మనుపూ
ర్వ్యాత్॥౧౮౬॥ పశ్చిమ ప్రాగ్ధాన యామ్యా శమన దిశి బలీ పిత్ర్య సాగ్రా
ప్రసవ్య సవ్యాభ్యా మేవ ప్రాగ్వ్యాసముపరి పరిషేకౌ చ తద్వర్గ భేదాత్।
కాండాధ్యాయ ప్రశ్నో పాకరణ విషయే చో త్సర్జనేషు ప్రయత్నా న్నో
పస్థానం న సూక్తం నవ జయ విధయ స్త్రీషు సౌమ్యే స్య ఆహుః।
॥౧౮౭॥ మౌంజీ బంధో వసంతే పృథగశన భుజే వాత్ర మాత్రా
న సాకం భుక్త్వా వా స్యా త్కుమారా నల విధి సమిధ స్సు త్రయో
దశ్య ఉక్తా। వ్యాహృత్యా సాక మేవా ప్యుదగయన శుభర్క్షేనమా
వర్జ్యం స్యా త్కర్తవ్యం శుక్ల పక్షే హని సుత జననే కార్య మేకా
దశే హ్ని ॥౧౮౮॥ జాతేష్టి ర్నామజాతం త్రితయ మపి తతో నామకర్మాహ్య
మంత్రం చాంగాదాది ప్రవాసాద్భవన మభిసమేత్యాభిమంత్ర్యాది కార్యం॥
మాసి శ్రాద్ధ క్రియాయాం జ్వలన ముఖవిధి శ్చాజ్య భాగా వసానే
సంకల్పా ద్యంబరాంతే ద్విజ గణ సమనుజ్ఞాత ఆదాయ హోమ్యం॥౧౮౯॥
అగ్న్యాది స్విష్టకృద్భ్యో హవి రిహ జుహుయా ల్లేపయో రాది విప్రాన్
సంభోజ్య త్సృజ్య పిండాన్ (ద్విజనహుతశిష్టా) ద్గ్రాసభు క్షేత్ర భు
క్త్యాత్ ।పిత్రోః ప్రత్యాబ్దికాదౌ కృత పృథగశనా ద్వైశ్వదేవం చ
పంచయజ్ఞా న్నిర్వర్త్య చాగూః ప్రభృతి వసన దానాం తిమే విప్ర
వాక్యాత్॥౧౯౦॥ హోతవ్యా అంధసా జ్యేన చ హుత భుజి దర్వ్యా
త్రయోదశ్య ఉక్తాః యస్మై మాతా ప్రభుస్యాః పర మిహ శబల ప్రా
శనాంతం సమానం। నిత్యో ధార్యో యమగ్ని ర్యది సమనుగతో మం
థ్య ఇత్యాది నోక్తా వహ్న్యుత్పత్తి స్తదేనో నిరసన ముపవాసేన ప
త్న్యో శ్చపత్న్యాః ౧౯౧॥ నాశే చైవా పహారే జ్వలన ముప సమాధా
య సంస్కృత్యాసర్పి శ్చాయాశ్చ వ్యాహృతీ ద్వే హుతభుజి జుహు
యా త్సృక్స్రువాభ్యాం క్రమేణ।భూయ స్సంధాన మేత న్మదభిమత మా
యా శ్చేత్స్రుచం వ్యాహృతి శ్చేన్నాన్య తిష్ఠంచి త్స్వశాఖాంతర వి

కరణే తస్య దృష్టం ప్రమాణం ॥౯-౧౧॥ ఉక్తం స్యా జ్జాతకర్మే వనయ
న శవ కర్మ స్వహ గ్నేః ప్రమాదా న్నాశ శ్చే ప్రోప్రత్రియా గారజ
మరణే భవం వా నలం స్థాపయిత్వా। తంత్రంకుర్యాది మం మే వరుణ
తదితి చా రిభ్య చై శాదశాపి హెూతవ్యాస్య ప్రయాద్యాఅపి ఘృత
హవిషాన్యేషు చే త్యేవ సూత్రాత్ ॥౯-౧౨॥ బహ్వాల్పం వా స్వ గృ
హ్యో క్తం యస్య కర్మ ప్రచోదితం। తస్య తావతి శాస్త్రార్థే కృతే
స్వాం కృతం భవేత్ ॥౯-౧౩। ఇత్యుక్తం మనునా గర్భాధాన నామా
న్న కర్మసు। హెూమో నో క్తో నామ్న మంత్రా స్తావ దేవాల మి
ష్యతే ॥౯-౧౪॥ అనుక్త మన్యతో గ్రాహ్య మవిరుద్ధ మపేక్షితం। ఇత్యే
వాన్యత్ర సంస్కార హెూమ మంత్రేభ్య ఉచ్యతే ॥౯-౧౫॥

అవశ్యకరణీయశిష్టాచారకర్మలు.

ఆచార్యైణా ప్యనుక్తా సకరణ దురితా వశ్య కార్యా విగీత
శిష్టా చారాంశ్చ వక్ష్యే గ్రహ మఖ సర బంధాం కురా రోపణాని
స్మార్తం పుణ్యాహ కర్మా భ్యుదయిక సరణి ర్వాంశ దేవ ప్రతిష్ఠా స్నా
నం యజ్ఞోపవీతా హత వసన మహో భూషణానాం వరాయ ॥౯-౧౬॥
ఉద్వాహే గృహప్రతిష్ఠావసన మరణి భవంశ్రోత్రి యాగార జం వా దం
పత్యో శ్చే భమో ర్వా రణ వసన విని ర్దీపికా బృంద పాత్రే। ల
గ్నం మాంగళ్య సూత్రా భరణ వసన బంధా ఙ్కురా రోపణాని జా
యా పత్యో ర్నభో తత్సంతేన మపి హరి ద్రాణ్య గ్నేనం చాంబి
కాయాః ॥౯-౧౭॥ పాత్రాణాం నామ దర్వీ ప్రభృతి హుత వహ ధ్యా
న పూజా తథో పస్థానం చో పాసనా గ్నే ర్జ్వలిత ధృతి రథో పూర్ణ
పాత్రో క్షణం చ। బ్రహ్మో గ్యాసో ద్వి భార్యాజ్వలన యుగళ సం
సర్గ మాధ్యాహ్నికేచ హెూమ ద్రవ్య ప్రమాణం ప్రథమ చరు రథో
దుష్ట నక్షత్ర శాంతిః ॥౯-౧౮॥ కాపాసం కర్ణ వేధో హ్యుపనయన విధేః
ప్రాగనాచార దోష ప్రాయశ్చిత్తం చ తం తుం నవ గుణ మపి య
జ్ఞోపవీతస్య కాలఃమాహూర్తంమాతృభిరాచరణమథచతుర్థేష్ని పాలాశ
పూజామాంజీవండాదినానాంనిరసనమక్షతస్నాతనానాంచభార్యం॥౯-౧౯

ఆచార్యైః కథితం హి సర్వబుధతద్వైవాహికస్యైతియత్తత్సాధ్యర్థో ద్వివిధో
వ్యవస్థితి వికల్పో కోచ్యతేసూరిభిః। యస్యస్యాన యుతో వివాహకవిధిస్తస్యా
యుతేచోత్తరేత్యవేషాం తు నృణాం హి సర్వబుధతద్గ్రాహ్యో వివాహో
త్సవే ॥౯౬౦॥

గ్రంథకర్తృప్రార్థనా

సూత్రాణ్యాపస్తంబగృహ్యస్య గూఢ సందేహ స్థానాని తా
న్యాని యాని పంచాశత్ఖ్యా లోచ్యైవసంక్షేపతస్తు ప్రోక్తాన్యత్ర శ్లోకరూపేణ
వృత్తిః ॥౯౬౧॥ ఇత్యాపస్తంబీయ గృహ్యాఖ్యమిత్థ మావేదితం మయా
సతిభిస్సారం తు వై గ్రాహ్య మసారం త్యజ్యతామిహ ॥౯౬౨॥
మంత్రప్రశ్న ద్వితీయ పాఠోస్తి యేషాం గృహ్య ప్రశ్నస్యార్థతాంప్ర
త్యక్షణాం। వ్యాఖ్యాస్యాంతా కారికావృత్తిరేషానాధ్యా నాన్యేషాం
క్వచిత్కేవలానాం ॥౯౬౩॥ అర్థాత్ తన్మాత్రే శ్లోకరూపే పఠిత్వా స
త్యాఘాదో భంగతా ప్రాయశస్స్యాత్। తత్సూత్రార్థ చిత్యక
ర్మాభవేత్యత్ర తత్రాపి మేపరాధో మహాన్తః ॥౯౬౪॥ నమో ల
క్ష్మీనృసింహాభ్యామాపస్తంబాయ వైనమః। భాష్యకృద్భ్యో నమో
మాతాపితృభ్యాం చ నమో నమః ॥౯౬౫॥ ఆనంద వర్షే యది శాలి
వాహకే గతే చతుష్షష్టివిహీన షోడశే। శరచ్ఛ్రుతే శీత ఉపేంద్ర తుష్ట
యే శ్రీకారికా వృత్తిరకార్య సంశయా ॥౯౬౬॥ నృసింహనామ్నైవ
యథా మతీత్థం స్వ నిత్య నైమిత్తిక కర్మభిస్తు। పుంసాం భవత్యే
వహి చిత్తశుద్ధిర్జ్ఞానం చ తస్మాత్తత ఏవ ముక్తిః ॥౯౬౭॥ దు
రుక్తమప్యుక్తమనుక్తమన్యథా ప్రోక్తం యదస్యా మతిలం వి
మృశ్య తత్। తుంఠిలం క్రియా పితృప్రతినో ర్థాధో త్సవా త్సమాద్రి
యధ్వం కథితాం కృతిం మయా ॥౯౬౮॥ అస్యా వృత్తేరాదిత శ్లోక
సంఖ్యా పంచత్రింశన్న్యూన సాహస్ర మాసీత్। గ్రంథస్తావత్యాం
చ్ఛృత ద్వాశతం చ పంచాశచ్చాప్యుత్తరం సిద్ధమేవ ॥౯౬౯॥

నృసింహకారికావృత్తిస్సమాప్తా

ఇతి శ్రీపాద వేంకటరమణదైవజ్ఞ విరచితా నృసింహకారికావృత్తి భాష్యప్రకాశి
కాఖ్యాంధ్రవివృతిస్సమాప్తా

11010